

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE'DE SEÇİM EKONOMİSİ
UYGULAMALARININ VERGİ POLİTİKALARI
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Gazi SONKUR

Danışman
Prof. Dr. Mehmet TOSUNER

İZMİR – 2017

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Türkiye'de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Vergi Politikaları Üzerindeki Etkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunların atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../2017

Gazi SONKUR

ÖZET
Doktora Tezi
Türkiye’de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Vergi Politikaları
Üzerindeki Etkisi
Gazi SONKUR

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Anabilim Dalı
Maliye Programı

Siyasal partiler, seçmenler, baskı ve çıkar grupları ile bürokrasi, siyasal sürecin aktörlerini oluşturmaktadırlar. Seçimler, siyasal süreçte rol alan aktörler için özel önem arz eder. Bir tarafta, yeniden seçilebilmek isteyen iktidar partisi ve ona destek veren bürokrasi ile diğer tarafta kamusal faaliyetlerden somut faydalar elde etmek isteyen seçmenler ve baskı grupları arasındaki etkileşim, seçim ekonomisi uygulamalarının devreye sokulmasına imkan tanır. Seçim ekonomisi uygulamaları söz konusu olduğunda, siyasal karar alma sürecinde rol alan aktörlerin, normal yönetim döneminden seçim dönemine geçerken nasıl bir davranış kalıbına veya motifine geçtiğinin analizi yapılmaktadır.

Seçim ekonomisi uygulamaları, sahip olduğu üstün/monopolcü güç konumundaki iktisat ve maliye politikası araçları sayesinde iktidar partisini partiler arası rekabette bir adım öne taşıırken, özellikle siyasal ve ekonomik krizler, muhalefet partilerinin vaatleri ve kemikleşmiş seçmen kitlesi gibi unsurlar seçmen davranışları üzerinde etkili olabilmektedir. Bu çalışmada, seçim ekonomisi ve seçim ekonomisi uygulamalarının başarı şansını etkileyen bu unsurların seçmen davranışları üzerindeki etkisi, Türkiye açısından 35 yıllık bir perspektiften değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seçim Ekonomisi, Vergi Politikaları, Dolaylı Vergiler, Dolaysız Vergiler.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

Influence Of Election Economy Applications On Tax In Turkey

Gazi SONKUR

Dokuz Eylul University

Graduate School of Social Sciences

Department of Division of Public Finance

Public Finance Program

Political parties, electors, pressure groups and bureaucracy are the main agents of the political process. Elections are crucial for the agents involved in the Political process. On the one hand, there is a ruling party and the bureaucracy advocating it and on the other hand, there are electors and pressure groups wishing to benefit from public services. The interaction between the two enables election economy applications. How do the agents involved in the decision-making process change their behaviour as the elections are approaching? This is the subject of analysis while examining election economy applications.

In terms of election economy applications ruling party is one step ahead of the others since it is the monopoly power and it may use the fiscal policy as a tool in the elections. However, some other factors such as, deep-seated electorate and promises made by the opposition parties, particularly after political and financial crises may also have an impact on electors. This study aims to examine the impact of these factors on electors in the light of the political history of Turkey during last thirty years.

Keywords: Election Economy, Tax Policies, Indirect Taxes, Direct Taxes.

TÜRKİYE'DE SEÇİM EKONOMİSİ UYGULAMALARININ VERGİ POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xiii
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇİM VE SEÇİM EKONOMİSİNE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

1.1. EKONOMİ, SİYASET VE SEÇİM ALANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	8
1.2. SEÇİM VE PARTİLER ARASI REKABET	9
1.3. SEÇİM EKONOMİSİ KAVRAMI VE TARAFLARI	12
1.3.1. Seçmenler	12
1.3.2. Siyasi Partiler	13
1.3.2.1. Homojen Partiler	14
1.3.2.2. Homojen Olmayan Partiler	15
1.3.2.3. Fraksiyon Partileri	15
1.3.2.4. Yerel Örgüt Partileri	15
1.3.3. Baskı ve Çıkar Grupları	15
1.4. SEÇİM EKONOMİSİNİN ARAÇLARI VE KULLANIM YÖNTEMLERİ	17
1.4.1. Seçim Öncesindeki Harcamaların Gerçekleştirilmesi İçin Bütçe Terkibine Ödenek Olarak Konulan Ve Bütçe Uygulama Döneminde Bütçe Rakamlarına Yansıyan Harcama Kalemleri.	19

1.4.2. Yapılan Düzenlemeyle, Hem Cari Yıl Bütçesinde Hem De İzleyen Yıl Bütçelerine Konulması Gereklik Haline Gelen Harcama Kalemleri.	19
1.5. SEÇİM EKONOMİSİ KAVRAMI BAĞLAMINDA ORTAYA ÇIKAN POLİTİK KONJONKTÜR TEORİLERİ	21
1.6. SEÇİMLERİN KAZANILMASINDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER	28
1.6.1. Siyasi ve Ekonomik Krizler ve Seçim Ekonomisi İlişkisi	32
1.6.1.1. Seçim Ekonomisi Uygulamaları ve Genişletici Politikalar İlişkisi	33
1.6.1.2. Ekonomik Kriz ve Daraltıcı Politikalar İlişkisi	34
1.6.2. Seçim Sonrası İçin Verilen Vaatler ve Seçim Ekonomisi İlişkisi	35
1.6.3. Kemikleşmiş Seçmen Kitlesinin Etkisi	37
1.6.4. Seçim Kampanyaları ve Bilgi Edinme	38
1.6.5. Siyasi Partilerin Gelir Kaynaklarının Yeterliliği ve Devlet Yardımları	39
1.6.6. Siyasi Partilerin Seçim Harcamaları	41
1.6.7. Siyasi ve Ekonomik Sistemler	43
1.6.8. Yerel Seçim-Genel Seçim Zamanlaması	44
1.7. SEÇİM EKONOMİSİ UYGULAMALARININ KABUL EDİLEBİLİRLİĞİ	44

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SEÇİM SÜREÇLERİ VE SEÇİM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA VERGİ POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

2.1. TÜRKİYE'DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİNİN KISA BİR DEĞERLENDİRMESİ	47
2.2. TÜRKİYE'DE SEÇİMLER	48
2.2.1. 1946-1960 Dönemi	50
2.2.2. 1960-1980 Dönemi	51
2.2.3. 1983-1991 Tek Parti Dönemi	52
2.2.3.1. 6 Kasım 1983 Tarihli Seçim	53
2.2.3.2. 29 Kasım 1987 Tarihli Seçim	54
2.2.3.2.1. Anayasa ve Seçim Kanunlarında Yapılan Bazı Değişiklikler	54

2.2.3.2.2. Siyasi Yasakların Kaldırılması	54
2.2.3.2.3. Seçime İlişkin Veriler	55
2.2.4. 1991-2002 Koalisyonlar Dönemi	55
2.2.4.1. 20 Ekim 1991 Tarihli Seçim	56
2.2.4.1.1. Seçim Öncesi Gelişmeler ve Seçim İşbirlikleri	56
2.2.4.1.2. Anayasa ve Seçim Kanunlarında Yapılan Değişiklikler	56
2.2.4.1.3. Seçime İlişkin Veriler	56
2.2.4.1.4. Kurulan Koalisyon Hükümetleri	57
2.2.4.2. 24 Aralık 1995 Tarihli Seçim	57
2.2.4.2.1. Anayasa ve Seçim Kanunlarındaki Değişiklikler	57
2.2.4.2.2. Seçime İlişkin Veriler	58
2.2.4.2.3. Kurulan Koalisyon Hükümetleri	58
2.2.4.2.3.1. 5 Ekim 1995 Tarihli DYP Azınlık Hükümeti	59
2.2.4.2.3.2. 30 Ekim 1995 Tarihli DYP-CHP Hükümeti	59
2.2.4.2.3.3. 6 Mart 1996 Tarihli ANAP-DYP (ANA-YOL) Koalisyon	59
2.2.4.2.3.4. 6 Haziran 1996 Tarihli RP-DYP (REFAH-YOL) Koalisyonu	59
2.2.4.2.3.5. 30 Haziran 1997 Tarihli ANAP-DSP-DTP (ANASOL-D) Koalisyonu	60
2.2.4.2.3.6. 11 Ocak 1999 Tarihli Ecevit Azınlık Hükümeti	60
2.2.4.3. 18 Nisan 1999 Tarihli Seçim	60
2.2.4.3.1. Seçime İlişkin Veriler	61
2.2.4.3.2. Kurulan Koalisyon Hükümeti ve Yeni Oluşumlar	61
2.2.4.3.2.1. 28 Mayıs 1999 Tarihli DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti	61
2.2.4.3.2.2. Ortaya Çıkan Yeni Oluşumlar	62
2.2.5. 2002 Sonrası Tek Parti Dönemi	62
2.2.5.1. 3 Kasım 2002 Tarihli Seçim	62
2.2.5.1.1. Seçim Öncesi Gelişmeler	63
2.2.5.1.1.1. Fazilet Partisi'nin (FP) Kapatılması ve Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) Kurulması	63

2.2.5.1.1.2. DSP’de İstifalar ve Yeni Türkiye Partisi’nin (YTP) Kurulması	63
2.2.5.1.2. Seçime İlişkin Veriler	64
2.2.5.2. 22 Temmuz 2007 Tarihli Seçim	64
2.2.5.3. 12 Haziran 2011 Tarihli Seçim	65
2.2.5.4. 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Seçimleri	65
2.3. TÜRKİYE’DE SEÇİMLERİN KAZANILMASINDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER	66
2.3.1. Seçim Ekonomisi Uygulamalarında Vergi ve Harcama Politikaları ve Etkileri	67
2.3.2. Merkezi Hükümet-Yerel Yönetimler İşbirliği	69
2.3.3. Demokratik Faktörler	69
2.3.4. Erken Seçimler ve Sık İktidar Değişiklikleri	69
2.3.5. Koalisyon Hükümetleri	70
2.3.6. Seçim Barajı Uygulaması	71
2.3.7. Seçim Vaatleri	72
2.3.7.1. İktidar Partisinin Seçim Vaatleri	72
2.3.7.2. Muhalefet Partilerinin Seçim Vaatleri	73
2.3.8. Anayasa ve Seçim Kanunlarında Yapılan Değişiklikler	73
2.3.9. Politik ve Ekonomik Krizler	74
2.3.10. Seçim Propaganda ve Sloganları	75
2.4. TÜRKİYE’DE SEÇİM SÜREÇLERİ VE SEÇİM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA VERGİ POLİTİKALARININ GELİŞİMİ	75
2.4.1. Vergi Politikalarının Dönemsel Analizi	76
2.4.1.1. 1980 Öncesi Dönem	77
2.4.1.2. 1980 Sonrası Dönem	79
2.4.2. Vergi Politikalarının Seçim Süreçleri ve Seçim Politikaları Bakımından Değerlendirilmesi	82
2.5. SEÇİM SÜREÇLERİNDE VERGİ POLİTİKALARININ DOLAYLI-DOLAYSIZ VERGİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	85
2.6. SEÇİM SÜREÇLERİNDE VERGİ POLİTİKALARININ VERGİ YÜKÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE SEÇİM EKONOMİSİ UYGULAMALARININ VERGİ
POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİSİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. 1983-1991 TEK PARTİ DÖNEMİ	96
3.1.1. 06 Kasım 1983 Tarihli Seçim	97
3.1.1.1. Ekonomik Göstergeler	98
3.1.1.2. Bütçe Dengesi	99
3.1.1.3. Dolaylı-Dolaysız Vergiler	101
3.1.1.4. Vergi Yüğü	102
3.1.1.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı	104
3.1.2. 29 Kasım 1987 Tarihli Seçim	105
3.1.2.1. Ekonomik Göstergeler	105
3.1.2.2. Bütçe Dengesi	106
3.1.2.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı	110
3.1.2.4. Vergi Yüğü	110
3.1.2.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı	111
3.1.2.5.1. Personel Harcamalarını Artırıcı Uygulamalar	111
3.1.2.5.2. Tarım Kesimini Destekleyici Uygulamalar	111
3.1.2.5.3. Vergi ve Kamu Gelirlerinde Dönüşüm Politikaları	112
3.1.2.5.4. Merkezi Yönetim – Yerel Yönetimler Arası Seçim İşbirliği	114
3.1.2.5.5. Bazı Popülist Uygulamalar	114
3.2. 1991-2002 KOALİSYONLAR DÖNEMİ	115
3.2.1. 20 Ekim 1991 Tarihli Seçim	119
3.2.1.1. Ekonomik Göstergeler	119
3.2.1.2. Bütçe Dengesi	120
3.2.1.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı	122
3.2.1.4. Vergi Yüğü	123
3.2.1.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı ve Bazı Dışsal Faktörler	123
3.2.2. 24 Aralık 1995 Tarihli Seçim	125

3.2.2.1 Ekonomik Göstergeler	125
3.2.2.2. Bütçe Dengesi	126
3.2.2.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı	128
3.2.2.4. Vergi Yüğü	128
3.2.2.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı	129
3.2.2.1.1. Ücret Düzenlemeleri	129
3.2.2.1.2. Tarım Sektörüne Yapılan Desteklerin Artırılması	130
3.2.2.1.3. Seçim Sonrasına Bırakılan Zamlar ve 1994 Krizini Hazırlayan Diğer Etkenlerin Ortaya Çıkışı	130
3.2.2.1.4. 1994 Krizinin Seçim Ekonomisi Uygulamalarına Etkisi	131
3.2.2.1.5. Seçim Vaatlerinin Seçimleri Kazanmadaki Etkisi	134
3.2.2.1.6. Dönemin Dışsal Faktörleri	136
3.2.3. 18 Nisan 1999 Tarihli Seçim	136
3.2.3.1. Ekonomik Göstergeler	136
3.2.3.2. Bütçe Dengesi	138
3.2.3.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı	140
3.2.3.4. Vergi Yüğü	141
3.2.3.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı	141
3.2.3.5.1. Vergisel Düzenlemeler	142
3.2.3.5.2. Ücret Düzenlemeleri	143
3.2.3.5.3. Tarımsal Düzenlemeler	143
3.2.3.5.4. Dönemde Yaşanan Krizler ve Seçim Üzerine Etkileri	144
3.2.3.5.4.1. 1997 Yılı Güneydoğu Asya Krizi	144
3.2.3.5.4.2. 1998 Yılı IMF “Yakın İzleme Anlaşması”	145
3.2.3.5.4.3. 1999 Yılı “İstikrar Tedbirleri Programı” ve IMF Stand-By Anlaşması	145
3.2.3.5.4.4. Kasım 2000 Krizi ve “Enflasyonu Düşürme Programı”	145
3.2.3.5.5. Dönemin Dışsal Faktörleri	146
3.3. 2002 YILI SONRASI TEK PARTİ DÖNEMİ	148
3.3.1. Kasım 2002 Yılı Seçimleri	151

3.3.1.1. Ekonomik Göstergeler	152
3.3.1.2. Bütçe Dengesi	154
3.3.1.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı	156
3.3.1.4. Vergi Yüğü	157
3.3.1.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı	158
3.3.2. 22 Temmuz 2007 Yılı Seçimleri	159
3.3.2.1. Ekonomik Göstergeler	160
3.3.2.2. Bütçe Dengesi	161
3.3.2.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı	165
3.3.2.4. Vergi Yüğü	165
3.3.2.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı	167
3.3.3. 12 Haziran 2011 Yılı Seçimleri	169
3.3.3.1. Ekonomik Göstergeler	170
3.3.3.2. Bütçe Dengesi	171
3.3.3.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı	173
3.3.3.4. Vergi Yüğü	174
3.3.3.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı	174
3.3.4. 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Seçimleri	176
3.3.4.1. Ekonomik Göstergeler	177
3.3.4.2. Bütçe Dengesi	178
3.3.4.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı	179
3.3.4.4. Vergi Yüğü	179
SONUÇ	180
KAYNAKÇA	187

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokrat Türkiye Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
FP	Fazilet Partisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
HDP	Halkların Demokrasi Partisi
HEP	Halkın Emeği Partisi
HP	Halkçı Parti
KDV	Katma Değer Vergisi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
VUK	Vergi Usul Kanunu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Seçim Sistemi Türü ve Seçim Yılları	s. 49
Tablo 2: Seçmenlerin Siyasal Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Öncelik Sıralaması	s.66
Tablo 3: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1981-2016)	s. 87
Tablo 4: Vergi Yükünün Gelişimi	s. 91
Tablo 5: Ekonomik Göstergeler (%) (1982-1993)	s. 96
Tablo 6: Ekonomik Göstergeler (%) (1982-1985)	s. 98
Tablo 7: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1983-1985)	s. 100
Tablo 8: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Giderlerinin Dağılımı (%) (1983-1985)	s. 101
Tablo 9: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1981-1985)	s. 102
Tablo 10: Vergi Yükünün Gelişimi (1980-1985)	s. 103
Tablo 11: Ekonomik Göstergeler (%) (1986-1989)	s. 105
Tablo 12: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1986-1989)	s. 107
Tablo 13: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Giderlerinin Dağılımı (%) (1986-1989)	s. 107
Tablo 14: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1985-1989)	s. 110
Tablo 15: Vergi Yükünün Gelişimi (1985-1989)	s. 110
Tablo 16: Ekonomik Göstergeler (%) (1990-2001)	s. 115
Tablo 17: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1991-2001)	s. 116
Tablo 18: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1991-2001)	s. 118
Tablo 19: Ekonomik Göstergeler (%) (1990-1993)	s. 119
Tablo 20: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1991-1993)	s. 121
Tablo 21: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1991-1993)	s. 121
Tablo 22: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1989-1994)	s. 122
Tablo 23: Vergi Yükünün Gelişimi (1989-1993)	s. 123
Tablo 24: Ekonomik Göstergeler (%) (1994-1997)	s. 125
Tablo 25: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1994-1997)	s. 126

Tablo 26: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1994-1997)	s. 127
Tablo 27: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1993-1997)	s. 128
Tablo 28: Vergi Yükünün Gelişimi (1993-1997)	s. 128
Tablo 29: Ekonomik Göstergeler (%) (1998-2001)	s. 137
Tablo 30: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1998-2001)	s. 138
Tablo 31: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1998-2001)	s. 139
Tablo 32: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1997-2002)	s. 140
Tablo 33: Vergi Yükünün Gelişimi (1997-2002)	s. 141
Tablo 34: Ekonomik Göstergeler (%) (2001-2016)	s. 148
Tablo 35: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2001-2016)	s. 150
Tablo 36: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2001-2016)	s. 150
Tablo 37: Ekonomik Göstergeler (%) (2001-2005)	s. 153
Tablo 38: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2001-2005)	s. 155
Tablo 39: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2001-2005)	s. 155
Tablo 40: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (2000-2004)	s. 157
Tablo 41: Vergi Yükünün Gelişimi (2000-2004)	s. 158
Tablo 42: Ekonomik Göstergeler (%) (2006-2009)	s. 160
Tablo 43: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2006-2009)	s. 162
Tablo 44: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2006-2009)	s. 164
Tablo 45: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (2005-2009)	s. 165
Tablo 46: Vergi Yükünün Gelişimi (2005-2009)	s. 166
Tablo 47: Ekonomik Göstergeler (%) (2008-2012)	s. 170
Tablo 48: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2008-2012)	s. 171
Tablo 49: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2010-2012)	s. 172
Tablo 50: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (2009-2013)	s. 174
Tablo 51: Vergi Yükünün Gelişimi (2009-2013)	s. 174

Tablo 52: Ekonomik Göstergeler (%) (2013-2016)	s. 177
Tablo 53: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2013-2016)	s. 178
Tablo 54: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (2013-2016)	s. 179
Tablo 55: Vergi Yükünün Gelişimi (2013-2016)	s. 179

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ekonomik Göstergeler (1982-1993) (%)	s. 97
Şekil 2: Ekonomik Göstergeler (%) (1982-1985)	s. 99
Şekil 3: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1983-1985)	s. 100
Şekil 4: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Giderlerinin Dağılımı (%) (1983-1985)	s. 101
Şekil 5: Ekonomik Göstergeler (%) (1986-1989)	s. 106
Şekil 6: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1986-1989)	s. 107
Şekil 7: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Giderlerinin Dağılımı (%) (1986-1989)	s. 108
Şekil 8: Ekonomik Göstergeler (%) (1990-2001)	s. 116
Şekil 9: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1991-2001)	s. 117
Şekil 10: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1991-2001)	s. 118
Şekil 11: Ekonomik Göstergeler (%) (1990-1993)	s. 120
Şekil 12: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1991-1993)	s. 121
Şekil 13: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1991-1993)	s. 122
Şekil 14: Ekonomik Göstergeler (%) (1994-1997)	s. 125
Şekil 15: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1994-1997)	s. 126
Şekil 16: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1994-1997)	s. 127
Şekil 17: Ekonomik Göstergeler (%) (1998-2001)	s. 137
Şekil 18: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1998-2001)	s. 139
Şekil 19: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1998-2001)	s. 140
Şekil 20: Ekonomik Göstergeler (%) (2001-2016)	s. 149
Şekil 21: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2001-2016)	s. 151
Şekil 22: Ekonomik Göstergeler (%) (2001-2005)	s. 153
Şekil 23: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2001-2005)	s. 155

Şekil 24: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2001-2005)	s. 156
Şekil 25: Ekonomik Göstergeler (%) (2006-2009)	s. 161
Şekil 26: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2006-2009)	s. 162
Şekil 27: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2006-2009)	s. 164
Şekil 28: Ekonomik Göstergeler (%) (2010-2012)	s. 170
Şekil 29: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2010-2012)	s. 172
Şekil 30: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2010-2012)	s. 173
Şekil 31: Ekonomik Göstergeler (%) (2013-2016)	s. 178

GİRİŞ

Siyasetin temel amacı, özellikle de siyasi partiler açısından, siyasi iktidarı ele geçirmek ya da ortak olmaktır. Demokratik toplumlarda bu amacı gerçekleştirmede, yani seçimi kazanmada, siyasi otoritenin kullandığı temel araç olarak karşımıza ekonomi ve maliye politikaları, dolayısıyla iktisat ve maliye bilimi çıkmaktadır (Yücekök, 1987: 3).

Özellikle politik ekonomi literatürü, ekonomik performanstaki devresel dalgalanmaların nedeni olarak, politik olayların doğrudan bir bağlantısının olduğunu belirtmektedir. Bu tür bir iç olayın en belirgin örneği, cari hükümetin politikalarını onaylama veya reddetmeyi seçmek için bir fırsat olarak görülebilen seçimlerdir (Eryılmaz, 1993: 102).

Toplumdan ve sistemin kendisinden gelen taleplerin karara dönüştürülmesi ve uygulanmasını ifade eden siyasal karar alma süreci, yürütme organının aldığı kararlarla birlikte, yasama ve yargı organlarının faaliyetlerini de kapsamaktadır. Günümüzün seçimle yönetilen ülkelerinde, siyasi partiler, seçmenler, baskı ve çıkar grupları, bürokrasi ve kamuoyu siyasal sürecin aktörlerini oluşturmakta ve bu aktörlerin birbirleriyle çeşitli yönlerden etkileşimi söz konusu olmaktadır. Diğer alanlardaki etkileşimler bir yana, konu “*seçim*” olunca, siyasal karar alma sürecini etkileyen ve birbirine bağımlı olan siyasi partiler ve seçmenler olmak üzere iki taraftan söz etmek gerekir (Ay, 2010: 107-108).

Bir ülkede yönetme erkine sahip tek bir tarafın bulunduğunu varsayalım. Adı ne olursa olsun, bu tek tarafın karşısında, yönetilen konumundaki toplum bulunmaktadır. Fakat yöneten tek olduğunda, toplumun kendisini daha iyi yöneteceğini düşündüğü birden fazla seçenektan birisini seçme gibi bir alternatifi bulunmaz. Aynı toplum karşısında, yönetime talip olanların sayısı en az iki olduğunda durum ne olacaktır? İşte bu durumda toplumun, kendisini en iyi yönetebileceğini düşündüğü “*iki taraftan birini seçim yoluyla belirlemesi*” gibi bir alternatif gündeme gelecek ve yönetmek isteyen taraflar arasında da rekabet kaçınılmaz olacaktır.

Yukarıdaki basit uyarılamanın günümüzde ağırlıklı olarak ikinci alternatifinin geçerli olduğu söylenebilir. Yani, “*seçmen*” olarak adlandırılan toplumun karşısında, “*seçilen*” olarak ifade edilen partiler yer alır ve seçim mekanizması aracılığıyla, bu partiler arasından biri veya birkaçı iktidara gelerek, yönetme erkine sahip olur. Bunu

başarmak isteyen siyasi parti ise seçime giren diğer partilerle rekabet etmek ve seçmeni, kendisinin en iyi alternatif olduğu yönünde ikna etmek durumundadır.

Özetle, siyasal hayatta seçimler, yoğun rekabet ortamında birbirleriyle seçilebilmek için yarışan siyasal partiler ile iktidar partisinin izlediği politikaları onaylayan veya reddeden seçmenler arasında bir köprü konumundadır (Eryılmaz, 1993: 102).

Seçimlerin kazanılabilmesinde seçim ekonomisi politikaları tek alternatif değildir. Ülkelerin içinde bulunduğu sosyal, kültürel, dini, ekonomik, mali, coğrafi koşullara bağlı olarak birçok farklı faktör ayrıca etkili olur. Seçim ekonomisi politikaları ve uygulamaları bu faktörlerden sadece birisidir. Ancak etkili bir faktördür. Çünkü iktidardaki siyasi parti/partilerin elinde seçim ekonomisi uygulayacak para ve maliye politikası araçları bulunmaktadır. Üstelik bu güç monopolcü veya tekelci bir güç olarak kabul edilmelidir. Bu güç, diğer faktörlerle birleştirilerek uygulandığında iktidar partisinin seçimi yeniden kazanmasında başarı şansını daha da artırabilir. Örneğin seçim dönemlerinde verilen vaatler seçmenler üzerinde karşılık bulabilir, başarılı seçim kampanyaları, reklam, bilgi edinme kanallarının, medya ve iletişim kanallarının etkin kullanılması çok etkili olabilir. Siyasi partilerin seçimlerde aldığı mali destekler ve kendi kaynaklarını kullanmaları, onları diğer partilere göre bir adım öne çıkarabilir. Hatta seçimlerin yapılacağı zamanlama bile seçim kazandıran bir unsur olarak öne çıkabilir. Siyasi partilerin kemikleşmiş seçmen kitlesi edinmeye yönelik çabaları, onları uzun vadede daha rahat seçim kazanma konumuna getirebilir. Üstelik uygulanan seçim sistemi iktidar partisinin lehine işliyorsa, bu ona seçimleri kazanma yolunda büyük bir avantaj sağlar. Fakat bazen iktidar partisine seçim kaybettiren şartlar meydana gelebilir. Bu konuda en güzel örneklerden birisi ekonomik ve siyasi krizlerdir. İktidardaki siyasi parti bu konuda çözüm üretmediği durumlarda seçimi kaybetmesi kaçınılmaz olabilir. Hatta muhalefet partileri öyle güçlü seçim vaatlerinde bulunabilir ki, bu vaatler onlara seçim kazandırabilir. Dolayısıyla genel olarak değerlendirildiğinde seçimlerin kazanılması açısından önem arz eden tüm bu sayılan faktörler birlikte düşünülmeli ve buna uygun politikalar üretilmelidir.

Yukarıda saydığımız hususlar diğer ülkelerin olduğu kadar Türkiye'deki siyasi partilerin seçimleri kazanmaları ve iktidar olmaları açısından da az veya çok etken olan faktörler olarak kabul edilebilir. Nitekim 1946'da başlayan çok partili hayata geçiş

çabaları süreci bu hususlara ilişkin örneklerle doludur. Türkiye’de 34 yıllık (1983-2017) perspektiften değerlendirdiğimizde, bazı yıllarda tek parti yönetimi, bazı dönemlerde ise iki veya daha fazla partiden oluşan koalisyon yönetimleri söz konusu olmuştur. Bu sebeple çalışmamızın izleyen bölümlerinde kullanılan, “iktidar partisi” tabiri aynı zamanda yerine göre “koalisyon hükümeti” anlamında da kullanılmıştır.

Bu bilgiler ışığında tezimizin birinci bölümünde “seçim” ve “seçim ekonomisi”ne ilişkin temel kavramlar konusunda bilgi verilmeye çalışılmıştır. İlk olarak ekonomi, siyaset ve seçim alanları arasındaki ilişki ile seçim sürecinde seçim kazanmaya odaklanan partiler arası rekabet inceleme konusu yapılmıştır. İzleyen kısımda seçim ekonomisi kavramından ve seçim ekonomisiyle ilgili taraflardan bahsedilerek, seçim ekonomisinin hangi araçlar kullanılarak uygulandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu konu esas olarak seçim ekonomisi yaklaşımına yer veren iktisadi akımlarda tartışılma imkanı bulunduğundan, bu bölümde aynı zamanda kısaca bu yaklaşımlara da yer verilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümün son kısmında seçim ekonomisi politikalarının yanı sıra seçimlerin kazanılmasında rol oynayan diğer faktörler de teorik olarak ortaya konulmaya ve seçim ekonomisi politikalarının uygulanabilirliği tartışılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde öncelikle Türkiye’de uygulanan seçim sistemlerinin kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. Seçim sistemlerinin önemi, siyasi partilerin seçimleri yeniden kazanmalarına yönelik olmaları bakımından büyük önem arz eder. Bu bakımdan iktidardaki siyasi parti/partilerin gerekli güce sahip olduklarında seçim sistemlerini kendi lehlerine değiştirmeleri sık rastlanılan bir durum olmuştur. Türkiye’nin parlamenter demokrasi geçmişinde de seçim dönemlerinde anayasal ve yasal düzenlemeler buna ilişkin örneklerle doludur. Üstelik seçim sistemlerinin bu şekilde uygulanması seçim ekonomisi politikalarıyla birlikte kullanıldığında çok daha etkili olabilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde de vurgulandığı üzere, bir ülkede seçimlerin kazanılmasında seçim ekonomisi uygulamalarının yanı sıra birçok faktörün etkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan ülkeler bazında değerlendirildiğinde her ülkenin kendi koşulları da ayrıca göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Bu bakımdan bir ülkede seçimlerin kazanılmasında rol oynayan ve birinci bölümde bahsetmeye çalıştığımız faktörler bu bölümde Türkiye açısından ayrı bir alt başlıkta incelenmiştir. İzleyen kısımda ise Türkiye’de yapılan seçimler tüm bu faktörler göz

önünde bulundurularak inceleme konusu yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölümün son kısmında ise Türkiye’de seçim süreçleri ve seçim ekonomisi bağlamında vergi politikalarının gelişimi, seçim süreçlerinde vergi politikalarının dolaylı ve dolaysız vergiler ile vergi yükü üzerindeki etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde seçim dönemleri ve süreçleri göz önünde bulundurularak 1983 seçimlerinden günümüze her bir seçim ayrı ayrı inceleme konusu yapılmaya çalışılmıştır. Değerlendirmelerde ekonomi ve bütçe üzerindeki gelişmelerin yanı sıra, dolaylı-dolaysız vergilerin dağılımı, vergi yükünün gelişimi ve dönemlere ilişkin özellik arz eden gelişmeler ile dışsal faktörlere de yer verilmeye çalışılmış, seçimlerin kazanılmasında uygulanan yaklaşımların vergi politikalarına yansımaları örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır.

Daha önce de ifade edildiği üzere bir ülkede ve konumuz açısından Türkiye’de seçimlerin kazanılmasında seçim ekonomisi uygulamalarının yanı sıra birçok faktörün etkisi bulunmaktadır. Hatta seçim süreçlerinde uygulanan politikaların gerçekte seçime yönelik olmadığı ve farklı ekonomik ve mali amaçların gerçekleştirilmesi için devreye sokulduğu her zaman iddia edilebilir. Bu bağlamda, bu iddiaların Türkiye açısından daha iyi ortaya konulabilmesi için seçim dönemlerinde ve seçim öncesi ve sonrasında ortaya çıkan içsel ve dışsal faktörlere de mümkün olduğunca yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Özellikle de Türkiye’nin siyasi tarihinde çok rastlanılan ekonomik ve siyasi krizler ve buna ilişkin geliştirilmeye çalışılan vergi politikaları, örnekleriyle birlikte anlatılmaya çalışılmıştır. Bu konuda önemle vurgulamak gerekir ki, uygulanan para ve maliye politikalarının seçim ekonomisine mi yönelik olduğu, yoksa para ve maliye politikalarının genel amaçları için mi kullanıldığı çoğu zaman iç içe ve girift bir yapı arz etmektedir. Dolayısıyla, bu konudaki analizler ve yorumların zamana ve kendi içinde bulunduğu koşullara göre değerlendirilmesi sağlıklı sonuçlara ulaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Bir ülkede iktidarda bulunan siyasi parti/partilerin uyguladığı her politikanın birer seçim ekonomisi uygulaması olup olmadığı tartışmalıdır. Uygulanan para ve maliye politikalarının seçime yönelik olmadığı, örneğin ekonomik istikrar, gelir dağılımı, ekonomik kalkınma ve büyüme gibi çok farklı amaçlar için gerçekleştirildiği iddia edilebilir. Dolayısıyla her politikanın tam olarak hangi amaçla uygulandığının tespiti her zaman net olarak ortaya konulamayabilir ve seçim ekonomisinin yanı sıra

diğer ekonomik ve mali hedefler de söz konusu olabilir. Üçüncü bölümde seçim süreçlerinin vergi politikaları üzerindeki etkileri analiz edilirken, seçim uygulamaları- vergi politikaları etkileşiminin söz konusu olabileceği örneklerin yanı sıra, seçimlerden bağımsız olarak para ve maliye politikalarının genel amaçlarına yönelik örnekler de doğal olarak karşımıza çıkabilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇİM VE SEÇİM EKONOMİSİNE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

“*Seçim Ekonomisi*” kavramı kısaca, siyasal süreçte rol oynayan aktörlerden biri olarak iktidar parti/partilerinin yeniden seçilebilmek üzere para ve maliye politikalarını kullanmalarını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla seçim ekonomisi kavramı bir çok farklı alan ve kavramı içinde barındıran kompleks ve karmaşık bir süreci bünyesinde barındırmaktadır.

Ekonomi ve siyaset alanları, bir taraftan toplumu oluşturan fertlerin daha iyi koşullarda yaşama hedeflerine odaklanırken, diğer taraftan bir ülkede belirli aralıklarla yapılan seçimler her iki alanın kesişim noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, başlangıç itibariyle her üç alanın da birbirleriyle olan yakın ilişkisinden bahsetmek gerekir.

Bir ülkede yapılan seçimler, bu seçime katılan partiler açısından bir rekabet ortamı doğurmaktadır. Fakat partiler arası rekabeti iktidar partisi/partileri ve muhalefet partileri olarak farklı analize tabi tutmak önem arz eder. Zira iktidar partisi/partilerinin seçimleri yeniden kazanmalarında ellerinde seçim ekonomisi araçlarını kullanma gibi bir üstünlükleri söz konusu iken, muhalefet partilerinin ise iktidar partisi/partilerinin kötü politikalarını eleştirmek ve seçim vaatlerinde bulunarak seçmenleri ikna etmekten başka seçenekleri bulunmamaktadır denilebilir. Bu bakımdan seçim süreçlerinde iktidar partisi/partilerinin diğer partilere göre daha avantajlı konumda buldukları söylenebilir. Ancak bu avantajın her zaman seçim kazanmaya götürdüğünü söylemek güçtür.

Seçim ekonomisi uygulamaları esas itibariyle seçim süreçlerinde yoğunlaşmakla birlikte, seçim ekonomisi uygulamalarının hem seçim öncesi hem de seçim sonrasında farklı etkileri ortaya çıkabilir. Bu bakımdan seçmenler, bir önceki seçim politikaları ile uygulanan para ve maliye politikalarını da göz önünde bulundurarak bir sonrası seçimde farklı tercihlerde bulunabilirler. Sonuçta seçim süreçlerinde uygulanan seçim ekonomisi politikaları önem arz eder ve seçim ekonomisinin tarafları da bundan doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilenir.

Seçim ekonomisi uygulayan iktidar partisi/partileri sadece seçmenler değil bunun yanı sıra seçimlerde rol oynayan örneğin baskı ve çıkar gruplarına karşı da

kayıtsız kalamazlar. Zira baskı ve çıkar grupları da sonuç itibariyle seçmenlerin çeşitli bakımlardan çıkarlarını temsil eden farklı fraksiyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan seçmenler ile baskı ve çıkar gruplarına yönelik olarak uygulanacak politika araçları da bu kesimler üzerinde farklı etkiler doğurup seçim sonuçlarına yansıyabilir.

Bu bilgiler ışığında tezin birinci bölümünde öncelikle ekonomi, siyaset ve seçim alanları arasındaki ilişki ile seçim sürecinde seçim kazanmaya odaklanan partiler arası rekabet inceleme konusu yapılmaktadır. Ardından partiler arası rekabette iktidar partisi/partileri tarafından uygulanabilen seçim ekonomisi kavramından ve seçim ekonomisiyle ilgili taraflardan bahsedilmektedir. Doğal olarak seçim ekonomisinin hangi araçlar kullanılarak uygulandığı da ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Literatürde seçim ekonomisi kavramı konusunda birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar özellikle “*Politik Konjonktür Teorileri*” etrafında yoğunlaşmaktadır ve bu teorik yaklaşımların ürettiği fikirlerin ortaya konulması, konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

İfade etmek gerekir ki, bir ülkede seçimlerin kazanılmasını sadece seçim ekonomisi uygulamalarına bağlamak çok gerçekçi bir yaklaşım olmamaktadır. Seçim ekonomisi uygulamalarının yanı sıra birçok faktör seçim kazanmada rol oynayabilmektedir. Siyasi ve ekonomik krizler, seçim vaatleri, kemikleşmiş seçmen kitlelerinin varlığı, seçim kampanyaları ve bilgi edinme yolları, siyasi partilerinin gelir kaynaklarının yeterliliği ve devlet yardımları, siyasi partilerin seçim harcamaları ile yerel seçim-genel seçim zamanlaması, gelir düzeyi, yaş ve cinsiyet gibi faktörler buna örnek verilebilir. Seçimlerin kazanılmasında rol oynayan bu faktörler de ayrı bir alt başlık altında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bir ülkede iktidarda bulunan siyasi parti/partilerinin uyguladığı her politikanın birer seçim ekonomisi uygulaması olup olmadığı tartışmalıdır. Uygulanan para ve maliye politikalarının seçime yönelik olmadığı, örneğin ekonomik istikrar, gelir dağılımı, ekonomik kalkınma ve büyüme gibi çok farklı amaçlar için gerçekleştirildiği iddia edilebilir. Dolayısıyla her politikanın tam olarak hangi amaçla uygulandığının tespiti her zaman net olarak ortaya konulamayabilir ve seçim ekonomisinin yanı sıra diğer ekonomik ve mali hedefler de söz konusu olabilir. Bu bağlamda birinci bölümün son kısmında tüm bu amaç ve

hedefler seçim ekonomi kavramıyla birlikte değerlendirilmekte ve seçim ekonomisi uygulamalarının kabul edilebilirliği açısından ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

1.1. EKONOMİ, SİYASET VE SEÇİM ALANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ekonomi, siyaset ve seçim alanları her ne kadar ayrı alanlar gibi görülse de temelde her üç alanın da birbirleriyle olan yakın ilişkisi bilinmektedir. Her üç alanın birbiriyle yakın bağlantısı özellikle son yıllar itibariyle birçok düşünürün dikkatlerinin bu alanlara yoğunlaşmasına sebep olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Ekonomi ve siyaset alanlarının, hem temel ilkeleri hem de birbirleriyle bağlantısı açısından bilinmesi gereken bazı kavramlarından bahsetmek gerekmektedir. Bunlar içerisinde izleyen bölümlerde de sıklıkla üzerinde durulacağı üzere “*mübadele*”, “*süreç*”, “*tercih*”, “*karar alma*” gibi temel kavramlar karşımıza çıkmaktadır (Kuşat ve Dolmacı, 2011: 130-131).

Siyasetçilerin yeniden seçilebilme arzusu, seçmenlerin de kendi çıkarlarını maksimize edecek siyasetçileri seçmek istemeleri zamanla ekonomi, siyaset ve seçim alanları arasındaki ilişkide yeni disiplinlerin doğmasına ve bu alana yönelen bilim adamlarının farklı yaklaşımlarla konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almalarına imkan sağlamıştır.

Ekonomi ve siyaset alanlarının yakın ilişkisi zamanla bu alanlara yoğunlaşan yeni akımların da doğmasına yol açmıştır. Bu akımlardan en önemlisi, James M. Buchanan tarafından geliştirilen “Kamu Tercihi Teorisi ve Anayasal İktisat” akımıdır. Bu akım, siyaset bilimi içerisinde iktisat biliminin yöntem ve araçlarını kullanmakta ve her iki alanın birbirleriyle olan ilişkilerini oldukça detaylı bir şekilde inceleme konusu yapmaktadır. Kamu tercihi teorisinde “*ekonomik süreç*” ve “*ekonomik mübadele*” kavramları siyasi alana uyarlandığında, aynı zamanda “*siyasal süreç*” ve “*siyasal mübadele*” kavramları da ortaya çıkmakta ve inceleme konusu yapılmaktadır (Kuşat ve Dolmacı, 2011: 131).

Politik süreç ve politik mübadele aşamalarında, ekonomik ve mali alanın araçlarının kullanılması kaçınılmazdır. Örneğin vergi ve harcama gibi maliye politikası araçları, diğer taraftan para, enflasyon, büyüme, işsizlik, gelir dağılımı, faiz, milli gelir gibi para politikası araçları siyasetin hep içerisinde yer almaktadır. Diğer taraftan yapılacak olan seçimler politikacılar tarafından dikkatle izlenmekte, seçimler ve bu

seçimlerde politikacıların yeniden seçilebilmesi isteği ortaya çıkmaktadır. İŖte politikacıların politik karar alma sürecinde yeniden seçilebilmek üzere hem para ve maliye politikalarını hem de seçim sürecini kendi amaçları doğrultusunda kullanma istekleri, önemli bir kavram olan “*Seçim Ekonomisi*” kavramını karŖımıza çıkarmaktadır.

Seçim kavramıyla genel olarak, seçmenlerin yani yönetilenlerin, seçilenleri yani iktidar olacak olanları belirlemesi için yürürlüğe sokulmuŖ olan hukuksal yöntemler ve iŖlemler bütünü ifade edilir. Bu yöntem ve kurallar ise ülkeden ülkeye, yer ve zamana göre deęiŖiklik gösterebilmektedir (YavaŖgel, 2014: 51).

Seçim sürecinde iktidar partisinin yeniden seilebilmesinde, sahip olduğu para ve maliye politikalarını kullanmasının önemli etkisi olmaktadır. Özellikle seçimlerden önce izlenen geniŖletici para ve maliye politikaları, seçim sonrasında yerini daraltıcı para ve maliye politikalarına bıraktığında, bunun ekonomik ve mali göstergelerde dalgalanmalara yol açması kaçınılmaz olmakta ve vergi ve harcama politikaları bundan direkt olarak etkilenmektedir (KuŖat ve Dolmacı, 2011: 139).

Ancak alıŖmanın ilerideki bölümlerinde de değinileceği üzere seçimlerin kazanılmasında seçim ekonomisi tek araç olarak karŖımıza çıkmamakta, bunun yanı sıra birçok faktör seçimler açısından az veya çok, dolaylı veya direkt etki yapabilmektedir. Örneğin siyasi ve ekonomik krizler, seçim sistemleri, seçim vaatleri, seçim kampanyaları, medya ve iletiŖim araçlarının kullanımı, kemikleŖmiŖ seçmen kitlesi, siyasi ve ekonomik sistemlerin yapısı gibi ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik birçok husus etkili olabilmektedir.

alıŖmanın ilerleyen bölümlerinde hem ekonomi hem de siyaset alanıyla bağlantılı olarak “seçim ekonomisi” ile ilgili kavramlar üzerinde durulmaya alıŖılacaktır.

1.2. SEÇİM VE PARTİLER ARASI REKABET

Bir ülkede vatandaşların kamusal kararların alınmasına katılmasının baŖlıca aracı seçimlerdir. Demokratik toplumlarda siyasal iktidarın kaynağını halkın onayı oluŖturur ve bu onay belirli aralıklarla yapılan serbest seçimlerle sağlanır. Bu toplumlarda kamu yöneticilerinin otoritesi, onun kiŖisel niteliklerinden değil, seçimle göreve gelmesinden kaynaklanır. Ancak, bunun için seçimlerde ortaya çıktığını

söylediğimiz toplumsal onayın “serbest” koşullarda oluşması da gereklidir. Seçimlerin serbest olması demek, seçmenlerin birden fazla aday arasında gerçek bir tercih yapmasına olanak verilmesi demektir. Bunun gerçekleşmesi için iki önemli koşuldandır birisi, çağdaş demokratik ilkelere uygun olarak seçme ve seçilme hakkının tanınmış olması, ikincisi ise siyasal partilerin ve adaylarının seçilebilmek için hukuken eşit koşullarda yarışabilmelerinin sağlanmasıdır (Aleskerov vd., 2010: 111).

Bu koşulların bir arada gerçekleşmesi, seçimler üzerinde oluşabilecek olumsuz algıların ortadan kalkması ve seçimlerin meşruiyeti açısından da büyük önem arz etmektedir.

Bir ülkede demokrasinin bir gereği olarak yapılan seçimler kadar, aynı zamanda “seçim sistemleri” de bir o kadar önem arz etmektedir. Seçim sistemleri partiler lehine veya aleyhine bir etki doğurabildiği gibi, bir ülkede belirli bir seçim sisteminin tercih edilmesi aynı zamanda ulaşılmak istenen siyasal amaçlarla da yakından ilgili olabilmektedir. Bu bakımdan siyasal partilerin iktidar olma veya buna benzer isteklerine bağlı olarak farklı dönemlerde tercih değiştirme imkanları her zaman mümkündür. Örneğin düşük bir oy oranına sahip iken daha “adil” seçim sistemlerini savunan bir partinin, büyük bir oy oranına sahip hale gelmesinden sonra gerek farklı seçim sistemlerini tercih eder hale gelmesi ve gerekse de, küçük partilerin temsili organlara girmesini engelleyecek seçim sistemlerini savunması mümkün olabilmektedir (Aleskerov vd., 2010: 111).

Bireylerin yaklaşımları esasen politik karar alma sürecinde "faydacı" yaklaşımı beraberinde getirmekle birlikte, yapılan seçim sonucunda iktidara gelen siyasi aktörlerin bu beklentileri karşılamaları ve seçmenlerinin izlenen politikardan duyduğu tatmin ile de doğru orantılı olarak ortaya çıkmaktadır.

Seçim söz konusu olduğunda bireyler, kendilerine kamusal mal ve hizmet sunumu kararlarını almaya aday olan partileri belirlemektedir. Seçimle işbaşına gelen partilerin seçildikten sonraki başarılarının ne olacağı önceden bilinmemekle beraber, seçimlerin tekrarlandığı koşullarda, bireyler seçtikleri partileri değiştirmek olanağına sahiptirler. Bireylerin oy vermelerinin arkasında yatan temel nedenlerden birisi de, kendileri için daha avantajlı gördükleri bir partinin yönetime gelmesini sağlamaktır (Aleskerov vd. 2010: 25).

Demokratik yönetimlerde önemli olan halkın kendisini yönetecek olan temsilcileri seçmesidir. Bu seçimlerin iki önemli özelliği seçimlerin serbestçe yapılması ve rekabet içerisinde gerçekleştirilmesidir. Bunu sağlamanın iki önemli koşulu da, üzerinde uzlaşılan bir ulusal kimlik duygusu ile siyasi eşitlik için sürekli baskı sağlayan, kendisini takviye eden siyasi ve toplumsal rekabet biçimidir (Turan, 2004: 1). Burada sadece seçmenler açısından kendi çıkarlarını maksimize etme düşüncesi konuya sığ bir bakış açısını da beraberinde getirebilmektedir.

Seçmenlerin oy verme sebeplerinin farklı nedenleri de olabilir. Örneğin, siyasal karar almaya katılmanın görev bilinci ya da bu demokratik hakların kullanımını olarak algılanması söz konusu olabilir. Diğer taraftan seçmenler, demokrasiyi desteklemek motivasyonu ile olabileceği gibi, mevcut durumu protesto etmek için, diğer bir deyişle, memnuniyet veya hoşnutsuzluklarını ifade etmek üzere de oy kullanabilirler (Aleskerov vd. 2010: 28).

Seçimlerde oy kullanacak seçmen sayısı belli olduğuna göre, “İktidar Olmak” ve “Yönetme Erkine Sahip Olmak” isteyen siyasi partinin yeterli sayıda oyu alması gerekir ki, bu durum, seçimleri kazanmak açısından partiler arası rekabeti ve seçmenlerin ikna edilmesi konularını gündeme getirmektedir.

Seçim kazanmak ve seçmenleri ikna etmek isteyen her partinin, parti rekabeti açısından eşit konumda olduğunu söylemek oldukça zordur. Muhalefet partilerinin az çok benzer rekabet ortamında bulunmaları söz konusu iken, yönetme erkine sahip olan partinin iktidarda olması, ona diğer partilerde olmayan *üstün/monopolcü* gücü kullanma yetkisini verir. Bu güç ise, partiler arasındaki rekabetin iktidar partisi tarafından kendi lehine bozulmasını sağlayarak, seçmenleri ikna etmek için seçim ekonomisi uygulamalarına gitmesine olanak vermektedir.

Seçimlerden önce iktidardaki siyasi partinin seçim ekonomisine gitmesinin en önemli sebebi, iktidarda olmayan, fakat seçilmek ve iktidar olmak isteyen diğer siyasi partilerin iktidardaki parti ile seçim rekabetinde bulunacak olmasıdır. Çünkü siyasi partiler arasında seçim rekabeti olmadığı veya bir ülkede tek partinin dışında bir başka parti bulunmadığı varsayıldığında, seçim ekonomisi araçlarına ve uygulamalarına başvurmaya da gerek olmayacağı açıktır.

1.3. SEÇİM EKONOMİSİ KAVRAMI VE TARAFLARI

Partiler arası rekabet ve seçim ekonomisi uygulamalarının var olduğu bir ortamda, tarafları farklı bir şekilde sınıflandırabiliriz;

-Seçimden önce “*seçilecek olan*” konumundan, seçimden sonra “*seçilen*” konumuna gelmek isteyen muhalefet partileri,

-Seçimden önce “*iktidar partisi*” konumunda bulunan, seçimden sonra “*yeniden seçilmek ve iktidarını muhafaza etmek isteyen*” iktidardaki parti,

-Seçimden önce “*seçecek olan*” konumunda olan ve iktidar partisinin sunduğu “*seçim ekonomisi uygulamalarından somut faydalar elde eden*”, seçimden sonra ise “*seçim ekonomisi uygulamalarından elde ettiği somut faydalarını sürdürmek isteyen*” seçmenler.

1.3.1. Seçmenler

Demokratik ülkelerin seçim sistemlerinde esas olarak, siyasi partiler, seçmenler, baskı ve çıkar grupları, bürokrasi ve kamuoyu siyasal sürecin aktörlerini oluşturmakta ve bu aktörlerin birbirleriyle çeşitli yönlerden etkileşimi söz konusu olmaktadır. Diğer alanlardaki etkileşimleri bir tarafa bıraktığımızda, siyasal karar alma sürecini etkileyen birbirine bağımlı iki taraf olarak, siyasi partiler ve seçmenlerden bahsetmemiz gerekir (Ay, 2010: 107-108). Diğer taraftan, siyasal hayatta gerçekleştirilen seçimler ise, yoğun rekabet ortamında birbirleriyle seçilebilmek için yarışan siyasal partiler ile iktidar partisinin izlediği politikaları onaylayan veya reddeden seçmenler arasında bir köprü konumunda bulunmaktadır (Eryılmaz, 1993: 102).

Gerçek anlamda demokratik ülkelerde gerçekleştirilen seçimlerin temel özelliği, seçmenlerin birden fazla aday arasında gerçek bir tercih yapmasına olanak verilmesidir. Bunun gerçekleşmesi için iki önemli koşuldan birisi, daha öncede belirtildiği gibi çağdaş demokratik ilkelere uygun olarak seçme ve seçilme hakkının tanınmış olması; ikincisi, siyasal partilerin ve adaylarının seçilebilmek için hukuken eşit koşullarda yarışmalarının sağlanabilmesidir (Aleskerov vd., 2010: 111).

Seçme ve seçilme hakkının tanınmış olması ve siyasal parti adayları açısından durumun eşit koşullarda şekillenmesi gerekirken, seçmenler açısından da farklı yaklaşımlar ortaya konulabilmektedir.

Böyle bir seçim ortamında seçmenlerin oy verirken farklı motiflerle hareket etmeleri doğaldır. Örneğin, seçmenler seçimleri bir görev bilinci veya demokratik hakların kullanımı olarak algılamaları mümkündür. Diğer taraftan seçmenlerin, mevcut durumu desteklemek veya protesto etmek, diğer bir deyişle, memnuniyet veya hoşnutsuzluklarını ifade etmek üzere oy kullanmaları da beklenen bir durumdur (Aleskerov vd. 2010: 28).

Seçimlerin bir tarafı olarak seçmenlerin varlığı, seçimleri kazanmak ve iktidar olmak amacını güden siyasi partileri ve dolayısıyla partiler arası rekabeti karşımıza çıkarır. Partiler arası rekabet ortamında seçimleri kazanmak için seçmenlerin ikna edilmesi gerekmektedir.

1.3.2. Siyasi Partiler

Siyasi partiler, halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip olan siyasal topluluklardır. Siyasal partilerin iktidarı ele geçirme amaçlarının bulunması, ülke çapında sürekli ve yaygın bir örgüte sahip bulunmaları onları diğer sosyal gruplardan ayırmaktadır. Partilerin bu amaçlarını yerine getirebilmeleri için seçimler vasıtası ile halkı etkileyebilmeleri ayrıca seçim kampanyalarının dışında da varlıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan bina, sürekli personel, araç gereç gibi masraflarının da karşılanması gerekmektedir (Çelik, 2012: 15).

Demokratik bir sistemde siyasi partilerin görevlerini yerine getirebilmeleri, politikalarını halka duyurabilmeleri ve en önemlisi de seçim dönemlerinde kampanyalarını yürütebilmeleri kuşkusuz ki, mali açıdan büyük bir külfeti de beraberinde getirmektedir. Partiler arasındaki yarışmayı devam ettirmek için mali kaynakların tüm partiler tarafından ulaşılabilir olması, ayrıca organizasyon ve gönüllü olarak faaliyet gösteren üyelerin varlığının yanında, en önemlisi partilerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için yeterli mali kaynaklarının bulunması gerekmektedir (Çelik, 2012: 16).

Siyasal partiler demokratik toplumun vazgeçilmez kurumlarıdır. Siyasal parti her şeyden önce bir örgüttür. Bu örgütün üyeleri vardır. Bu üyelerin görüşlerinin tümüyle aynı olması gerekmez, ancak bu insanları bir araya getiren ortak amaçlar söz konusudur. Üyeler bu amaçlara ulaşmak için, seçimlere girmek gibi meşru araçlar

kullanmakta olup, bu yolla iktidara gelmeyi ya da ülkedeki etkilerini artırmayı amaçlamaktadırlar. Bazı durumlarda siyasal partiler iktidara gelme niyetinden uzaklaşabilecekleri gibi, seçimlere katılmamayı da seçebilirler. Örneğin, katı bir ekonomik istikrar programının doğuracağı toplumsal olumsuzlukların sorumluluğunu üstlenmek istemeyen bir parti, iktidar olmamayı yeğleyebilir. Bazı grupların parti biçiminde ortaya çıkmalarına karşın, amaçları siyasal iktidarı ele geçirmek değil, bazı konulara dikkat çekmek ve bu konulara eleştirel bakış açısı getirmektir. Yine bazı partilerin ise asıl amaçları iktidarı ele geçirmek olmayıp, bu örgütlenmelerin stratejileri, küçük grupların çıkarlarını siyasal platformda temsil etmekle sınırlı olabilmektedir. Burada yapılan parti tanımının en önemli özelliği meşru yöntemlerin kullanılmasıdır. Bu tanım, terör ve şiddet eylemlerine yönelen örgütleri siyasal parti kavramının dışında bırakacaktır (Aleskerov vd., 2010: 191).

Siyaset alanının en önemli parçası olarak siyasi partilerin finansman kaynaklarına sahip olması, onların faaliyetlerini sürdürmeleri açısından bir gerekliliktir. Ancak diğer taraftan siyasetin sağlıklı, dengeli ve kavranabilir kaynaklara sahip olması, bu kaynakların etkin bir şekilde denetlenebilmesi, kamuoyunun bilgisine sunulması gibi hususlar bir ülkenin demokratik yaşamını, siyasal, ekonomik ve sosyal yapısını da yakından ilgilendirmektedir (Kırbaş, 2012: 195).

Siyasi partilerin farklı amaç ve istekleri doğrultusunda onlara tanımlanan meşruiyet de sorgulanacak ve siyasal sistemin bir aktörü olup-olmaması noktasında geleceklerini belirleyecektir. Yukarıda ifade edilmeye çalışılan yaklaşımlardan hareketle, genel olarak dört siyasal parti türü ortaya konulabilir (Aleskerov vd., 2010: 193):

1.3.2.1. Homojen Partiler

Bu tür partilerin tipik özelliği, aynı siyasal görüşleri benimseyen üyelere sahip olmalarıdır. Bu nedenle de genelde ülke nüfusunun görece küçük ve istikrarlı bir kısmını oluştururlar. Bu tür partilerin programlarında değişim sık rastlanan bir olgu değildir. Bu tür partilere örnek olarak, etnik temelli partiler, çevreci partiler ve komünist partiler gösterilebilir.

1.3.2.2. Homojen Olmayan Partiler

Bu partilerin niteleyici özellikleri başka grupların katılımına açık olmalarıdır. Dolayısıyla bu tür partilerin siyasal konumlarında, zaman içinde, katılan gruplara bağlı olarak değişmeler görülebilir. Örnek olarak Danimarka homojen olmayan partilerin önem taşıdığı bir siyasal sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.2.3. Fraksiyon Partileri

Bu tür partilerde partiyi meydana getiren gruplar, bazı konularda birbirlerine yakın düşünmekle birlikte, diğer bazı konularda da farklılaşan grupların sürekli olarak bir arada olmalarına dayalı bir yapı söz konusudur. Parti içindeki fraksiyonlar başka partilerle temas kurabilme özgürlüğüne belli ölçüde sahiptirler. Bu tür partiler, bir anlamda çok sayıda küçük partinin bileşiminden oluşmuş gibi düşünülebilirler. Sonuçta bu partiler, fraksiyonların liderlerinden oluşan bir komite tarafından yönetilir. Fraksiyon partilerine verilebilecek en iyi iki örnek İtalya'daki Hıristiyan Demokrat Parti ve Japonya'daki Liberal Demokratik Partidir.

1.3.2.4. Yerel Örgüt Partileri

ABD'de Cumhuriyetçi ve Demokrat partilerde görülen bu yapı gevşek bir örgütlenme biçimidir. Bu örgütlerin birbirleriyle olan ilişkileri bir merkezin oluşturduğu çerçevede değil, doğrudan yerel örgütler arasındaki anlaşmaya bağlı olarak oluşmakta ve bu da parti yapısını belirlemektedir.

1.3.3. Baskı ve Çıkar Grupları

Siyasal süreçte belirleyici olarak, siyasi partiler ve seçmenlerle birlikte baskı ve çıkar grupları da yer almaktadır. Bütçe sürecinde baskı ve çıkar grupları, vergi ve harcamaların sınırlandırılması sürecine aktif katkıda bulunmakta, rantlarını korumalarına izin verecek vergi ve harcama sınırlandırmasının dizayn edilmesi çabası içinde olmaktadır (Koç, 2015: 41).

Baskı ve çıkar grupları kamu tercihi teorisinde politik yozlaşmanın önemli nedenlerinden birisi olarak görülmektedir. Bu bakımdan politik yozlaşma kavramının biraz açılarak irdelenmesinde fayda bulunmaktadır.

Politik yozlaşma kavramı dar anlamıyla; “*Politika alanında karşılıklı ilişkide bulunan kişi veya grupların, özel çıkar sağlama amacıyla toplumdaki hukuki, dini, ahlaki ve kültürel normları gizli olarak, ihlal edici davranış ve eylemlerde bulunmaları*” olarak tanımlanabilir (Varım, 1997: 22).

Geniş anlamıyla ise ; “*Politikacıların, kendilerine, ailelerine ve çevresine, doğrudan veya dolaylı olarak çıkarlar temin etmek, bu doğrultuda yasalar çıkarmak, yasalarda değişiklikler yapmak veya bunları yürürlükten kaldırmak*” şeklinde ifade edilebilir. Özetle politik yozlaşma rüşvet, adam kayırmacılık, hizmet kayırmacılığı ve politik yandaşlık, lobicilik ve rant kollama faaliyetlerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Aktan, 1994: 19). Dikkat edilecek olursa “yozlaşma” kavramının “politika” kavramıyla birlikte kullanımının özel bir anlamı bulunmaktadır. Buradan hareketle, yozlaşmanın politik karar alma süreci ile doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilgili olabilmesi ve piyasa ekonomisinde söz konusu olan özel çıkar motifinin politik alana da uyarlanabilir olmasıdır (Savaş, 1998: 7).

Bir başka yozlaşma nedeni de siyasi veya politik alandaki kısa vadeli düşünce alışkanlığıdır. Seçmenler ve politikacılar, siyasi alanda çoğu zaman kısa dönemli planlamalara göre hareket etme eğilimi göstermektedirler. Seçimler öncesinde seçmenler veya seçim bölgesine yönelik vaatler veya icraatlar seçmen üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin, seçimlerden önce yapılan maaş artışına yönelik düzenlemeler, tarım ürünleri destekleme politikaları gibi uygulamalar, seçmenlerin seçim kararları üzerinde önemli ölçüde etkili olabilmektedir (Aktan, 1994: 46).

Siyasal süreç içerisinde siyasal parti ve seçmenlerden sonra, seçimlerle ilgili diğer önemli bir aktör olarak baskı ve çıkar grupları politik yozlaşmanın içerisinde yer alabilmektedir. Seçmenlerin iktidar partisinden somut faydalar elde etmeye yönelik talepleri söz konusu olsa da, bu taleplerini siyasal karar alma sürecinde uygulamaya dönüştürebilmeleri kolay değildir. İşte bu aşamada seçmenlerin taleplerinin uygulamaya dönüştürülmesinin etkin yolu olarak, üyesi buldukları baskı grupları devreye girer (Ay, 2010: 111). Dolayısıyla, yukarıdaki sınıflandırmayı yaparken, baskı gruplarını da seçmenlerin tarafında onları temsilen yer alan aktörler olarak seçim ekonomisinin tarafı şeklinde kabul etmek mümkündür.

Baskı ve çıkar gruplarının bir yönü seçmenlerle ilgilidir. Çünkü baskı ve çıkar gruplarının üyeleri aynı zamanda oy kullanan seçmen gruplarını bünyesinde barındırır

ve onların menfaatlerini gözetmeye çalışır. Diğer yönü ise siyasi partilerle ilgilidir. Baskı ve çıkar grupları iktidar partisi veya seçimi kazanacağını düşündüğü diğer siyasi partileri çeşitli şekillerde destekleyerek, fayda fonksiyonlarını maksimum düzeye çıkarmak isterler. Bu yaklaşıma örnek olarak; gümrük himayesi, ihracat primi, kredi, ihracat istisnası, vergi muafiyeti ve istisnası gibi baskı ve çıkar gruplarının lehine olacak düzenlemelere gidilmesini istemek gibi sık karşılaşılan durumları sayabiliriz (Ay, 2010: 74-75).

Türkiye’de baskı ve çıkar gruplarının siyasi partileri desteklemelerine ilişkin düzenleme Siyasal Partiler Kanununun 66. Maddesinde kendisine yer bulmuştur. Bu maddeye göre, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, işçi ve işveren sendikalarının, derneklerin, vakıflar ve kooperatiflerin, özel kanunlarında yer alan hükümler de göz önünde bulundurulmak şartıyla siyasi partilere maddi yardım ve bağışta bulunabilecekleri hüküm altına alınmıştır (Çelik, 2012: 51).

1.4. SEÇİM EKONOMİSİNİN ARAÇLARI VE KULLANIM YÖNTEMLERİ

Seçim ekonomisi uygulamaları, ekonomide kısa dönemde genişletici para ve maliye politikalarının uygulanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Genişletici maliye politikası açısından kamu harcamaları ön plana çıkmakta, özellikle cari harcamalar ile transfer harcamalarında önemli artışlar görülmektedir. Buna karşılık vergi politikaları açısından vergi indirimleri söz konusu olmakta veya vergi oranlarının artırılması yoluna gidilmemektedir. Sistem aynı zamanda çeşitli vergisel ve diğer teşviklerle desteklenmektedir. Böylece bu durum, kısa dönemde istihdam ve üretim artışı üzerinde olumlu etki yapar. Ancak orta ve uzun dönemde vergi indirimi ve harcama artışlarının devlet bütçesi üzerinde yaptığı baskı açık bütçelerin oluşması ve ardından vergi harcamaları ve kamu harcamalarının kısılması ve devlet borçlarında önemli artış gibi bir sonuç meydana getirmekte, doğal olarak da tüm bu durumlar politik konjonktür dalgalanmalarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Kuşat ve Dolmacı, 2011: 140). Politik konjonktür dalgalanmaları, siyasal iktidarların yeniden seçilebilmeyi garantileyebilmek için seçim süreçlerinde uyguladıkları para ve maliye politikaları sonucunda enflasyon, işsizlik ve büyüme gibi makro ekonomik büyüklüklerde meydana gelen iniş ve çıkış hareketlerini ifade etmektedir (Koç, 2015: 42).

Yukarıda da ifade edildiği üzere, gerek geleneksel iktisat ve maliye politikası amaçları ve gerekse seçim ekonomisi uygulayarak yeniden seçilebilme amacı olsun, her iki amaca ulaşabilmek için iktidar partisi genel olarak aynı iktisat ve maliye politikası araçlarını kullanmaktadır. Zira üstün/monopolcü güç olarak iktidar partisinin sahip olduğu ve diğer siyasi partilerde olmayan bu araçlar, onu diğer partiler karşısında avantajlı konuma getirdiği göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir imkanı kullanmak mantıklı bir girişim olarak da kabul edilebilir. Ancak ikinci durumda, yani seçim ekonomisi uygulanması durumunda, “seçim kazanma amacı” ile “geleneksel iktisat ve maliye politikası amaçları”nın birbiriyle çelişebilmesi ve sonuçta ekonomik faaliyetlerin manipüle edilmesi söz konusu olabilmektedir (Yücekök, 1987: 3).

Gerçekten de, fiyat istikrarı ve tam istihdam şeklinde ekonomik istikrarı sağlamak, dış ticareti dengelemek, ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmek, gelir dağılımını düzeltmek gibi iktisat ve maliye politikası amaçlarına ulaşılmasında, öncelikle hükümetin veya özerk kurumların elinde üstün/monopol gücünde araçlar (kamu harcamaları, vergi, bütçe, borçlanma politikaları, selektif kredi ve teşvik politikaları vb.) bulunduğu söylenebilir.

İktidar partisi bu araçları seçim ekonomisi yönünde kullanırken tercihte bulunabilmekte, çoğu zaman da bu araçları, kendisine en yüksek oyu getirecek veya kazanmaya yetecek doğrultuda kullanmayı istemektedir. Örneğin bu durumda kamu harcamaları selektif olarak kullanılabilir. Bunlar içerisinde özellikle seçim öncesinde kamu çalışanlarının maaşlarına zam yapılması, tarım ürünlerindeki destekleme fiyatlarının artırılması söz konusu olmaktadır. Kamu fiyatlarına yapılacak zamların seçim sonrasına ertelenmesi gibi politikalar gündeme gelebilir. Öte taraftan vergilerde artışa gitmeme veya bunları seçim sonrasına erteleme gibi farklı alternatifler de söz konusu olabilmektedir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 50). Bu durum esas itibarıyla vergiler açısından, sadece hükümetlerin yani iktidar partisinin sahip olduğu vergilendirme yetkisinin kullanımı ile alakalıdır. Vergilendirme yetkisi iktidarın sahip olduğu zor kullanma gücünün en belirgin göstergesidir. Bu yetki ile devlet fertlere ve kurumlara sahip oldukları kaynakların bazılarının devlete transfer edilmesi yükümlülüğünü yüklemekte ve zor kullanarak bu yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlamaktadır (Arıkan, 1997: 269).

Kamu harcamaları içerisinde, özellikle kamu çalışanlarının maaşları üzerinde yapılan ayarlamalar ile tarım sektörüne yönelik miktar ve fiyat ayarlamaları aracılığıyla seçim ekonomisi veya popülist uygulamaların tercih edildiği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi, her iki kesimin Türkiye'deki seçmen kitlesinin önemli bir bölümünü oluşturmalarıdır. Türkiye'de önemli bir seçmen kitlesi olarak çiftçilerin desteğinin kaybedilmemesi amacıyla, 1946 yılından bu yana bu kesime fazla mükellefiyetler yüklenilmemekte, yükleme girişimleri ise mecliste büyük bir mukavemet ile karşı karşıya kalmaktadır (Ay, 2010: 77).

Hatta tam tersine tarım kesimine, hacmi daraltılmakla birlikte halen önemli destekler verildiği bilinmektedir. Dolayısıyla, yeniden seçilebilme şansını yükseltmek isteyen iktidar partisi, bütçe ve ekonomik dengelerin bozulması riskine rağmen her iki kamu harcaması türü üzerinde seçim ekonomisi uygulamalarına gitmeyi tercih edebilmektedir.

Özet olarak, iktidar partisinin sahip olduğu bu araçlar seçim ekonomisi yönünde farklı yöntemlerle kullanılabilir;

1.4.1. Seçim Öncesindeki Harcamaların Gerçekleştirilmesi İçin Bütçe Terkibine Ödenek Olarak Konulan ve Bütçe Uygulama Döneminde Bütçe Rakamlarına Yansıyan Harcama Kalemleri

Bilindiği üzere bütçeler mali yılın başlangıcından önce hazırlanmakta ve bugün için Türkiye'de 1 Ocak itibariyle yürürlüğe girmektedir. Dolayısıyla, bütçenin yürürlüğe gireceği yılda aynı zamanda seçimlerin yapılması da söz konusu olduğunda, iktidar partisi buna uygun olarak düşündüğü seçim ekonomisi araç ve uygulamalarının parasal karşılıklarını kolaylıkla bütçenin hazırlanması aşamasında ilgili harcama kalemlerine ödenek olarak koymakta ve bütçenin uygulanma döneminde seçim takvimine bağlı olarak bu harcamaları gerçekleştirebilmektedir.

1.4.2. Yapılan Düzenlemeyle, Hem Cari Yıl Bütçesinde Hem de İzleyen Yıl Bütçelerine Konulması Gereklik Haline Gelen Harcama Kalemleri

Bu tür bir uygulama daha çok kamu çalışanlarına yapılan zamlar için söz konusu olmaktadır. Seçim öncesinde kamu çalışanlarının maaşlarına yapılan zamlar, onların kazanılmış hakları haline geldiği için, buna ilişkin harcamalar hem kısa dönem

bütçe rakamlarına yansımakta, hem de uzun dönemde bu harcamaların bütçe üzerinde artış yapması kaçınılmaz olmaktadır. Aynı şekilde destekleme kapsamındaki tarım ürünlerinin en az enflasyon oranında veya üzerinde bir fiyatla alınması da aynı etkiyi yapmaktadır.

Ancak seçim ekonomisi uygulamalarını sadece iktisat ve maliye politikası araçlarından ibaret olarak düşünmemek gerekir. Bu anlamda, bütçe ile ilgili olsun veya olmasın, iktidar partisinin partiler arası rekabeti kendi lehine bozucu ve seçimi kazanmaya yönelik her türlü faaliyeti bu kapsamda değerlendirilebilir. Örneğin mecliste çoğunluk olmanın getirdiği avantajla yasama gücünü kullanarak anayasa ve seçim kanunlarında değişikliğe gidilmesi (1987 seçimlerinde olduğu gibi) eğer iktidar partisinin lehine bir avantaj sağlıyorsa, bunu seçim ekonomisini destekler mahiyette popülist bir uygulama olarak kabul etmek mümkündür. Diğer taraftan iktidar partisinin seçim sonrası için verdiği vaatler de seçmen üzerinde oldukça etkili olabildiği için, bunu da seçime yönelik popülist bir uygulama olarak kabul edebiliriz.

Diğer taraftan Türk siyasal hayatında örneklerini gördüğümüz başka bir husus, özellikle aynı veya birbirine yakın tarihlerde yapılan genel ve yerel yönetim seçimlerinde iktidar partisi/yerel yönetimler arasında seçim ekonomisine yönelik birbirini destekler nitelikli iş birliğidir (Örneğin 1987, 2007 yılı seçimleri). Bunun gerçekleşmesi kuşkusuz her iki grubun yöneticilerinin aynı partinin mensubu olmalarından kaynaklanmaktadır.

Bunun yanı sıra, Türk siyasal hayatında yoğun olarak rastladığımız bazı popülist uygulamalardan da bahsetmek gerekir. Kamu kuruluşlarının maliyete bağlı olarak zam yönlü fiyat ayarlamalarının seçim sonrasına bırakılması yani ertelenmesi bunun bir örneğini oluşturmaktadır. Diğer taraftan kamu harcaması şeklinde ortaya çıkan çevre düzenlemesi, park, bahçe, asfaltlama, kaldırım, ışıklandırma gibi göze hoş gelen bazı düzenlemelerin seçime yakın tarihlerde yapılması gibi popülist uygulamalara da yoğun olarak başvurulmaktadır (Koç, 2015: 43).

1.5. SEÇİM EKONOMİSİ KAVRAMI BAĞLAMINDA ORTAYA ÇIKAN POLİTİK KONJONKTÜR TEORİLERİ

İktidardaki hükümetlerin yeniden seçilmelerini sağlamak amacıyla seçimler öncesinde para ve maliye politikaları ile ekonomiyi manipüle etmelerine “seçim ekonomisi” ya da “politik konjonktür devreleri modelleri” denilmektedir.

Seçim ekonomisi kavramı kısaca, “*iktisat ve maliye politikası araçlarının oy maksimizasyonu amacına ulaşılabilmesi yönünde kullanılması*” şeklinde ifade edilebilir (Şener, 2001: 182). Seçim ekonomisi uygulamaları söz konusu olduğunda, siyasal karar alma sürecinde rol alan aktörlerin, normal yönetim döneminden seçim dönemine geçerken nasıl bir davranış kalıbına veya motifine geçtiğinin analizi yapılmaktadır.

Yukarıdaki tanımdan hareketle iki hususun ortaya konulması önem arz etmektedir.

Birincisi; iktisat ve maliye politikası araçlarıyla ilgilidir. Normal şartlarda iktidardaki siyasi partiden beklenen şey, “*iktisat ve maliye politikası araçlarını, geleneksel iktisat ve maliye politikası amaçlarını gerçekleştirmek üzere kullanması*”dır. Halbuki seçim ekonomisi uygulamaları söz konusu olduğunda, iktidar partisinin “*aynı araçları, bu sefer yeniden seçilebilmek amacıyla kullanmaları*” da söz konusu olabilmektedir ki, özellikle seçim dönemlerine yoğunlaşan hükümetlerin bu şekildeki yeniden seçilebilme politika ve uygulamaları kısaca “seçim ekonomisi” olarak adlandırılmaktadır (Eren ve Bildirici, 2001: 27). Diğer bir deyişle, aynı araçlar farklı amaçlar için de kullanılmış olmaktadır. İşte iktidar partisini, yeniden seçilebilme yolunda diğer partiler karşısında avantajlı konuma getiren şey de, üstün/monopolcü güç olarak adlandırılan bu iktisat ve maliye politikası araçlarını kullanabilme erkine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

İkincisi ise; oy maksimizasyonu ile ilgilidir. Gerçek hayatta siyasi partiler hangi iktisat ve maliye politikası araçlarını kullanırlarsa kullansınlar oy maksimizasyonunun tam olarak gerçekleşmesi zordur. O halde, seçimleri yeniden kazanabilmek amaçlı politikaların, “*oy maksimizasyonunu sağlamak için, fakat bu başarılabilir ise mümkün olan en fazla oyu almak için kullanılması*” şeklinde anlamak daha gerçekçi görünmektedir.

Seçim ekonomisi konusu, diğer ekonomik akımlar içerisinde, fakat ağırlıklı olarak Kamu Tercih Teorisi içerisinde geniş olarak inceleme konusu yapılmıştır. Bu alanda seçim ekonomisi kavramı “Politik Konjonktür Devreleri Modelleri” içerisinde incelenmektedir. Seçim öncesi dönemlerde, iktidardaki siyasi parti yeniden seçilebilmek amacıyla uyguladığı genişletici veya daraltıcı iktisat ve maliye politikaları ile ekonomiyi manipüle etmektedir (Telatar, 2000: 139).

İlk kez Nordhaus tarafından kullanılan Politik Konjonktürel Dalgalanmalar kavramı teorisine göre, seçim süreçlerinde seçilme şanslarını arttırmak için para ve maliye politikası araçlarını kendi lehlerine olacak şekilde kullanmayı tercih etmektedirler. Seçimlerden önce, aynı zamanda ekonomide hızlı büyüme ve düşük işsizlik sağlayan toplam talebi arttırıcı politikalar, seçimlerden sonra yerini, genişlemeci politika sonucu ortaya çıkan enflasyonist baskıları giderici politikalara bırakır. Bu şekilde seçim dönemlerinde ve seçim sonrasında uygulanan politikalar her seçim döneminde tekrarlanarak bir anlamda politik konjonktürel dalgalanmalara neden olmaktadır (Özkan ve Tarı: 2010: 224).

Politik Konjonktür Teorileri, Kamu Tercih Teorisinde Pozitif Kamu Tercih Teorisi'nin önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Teori, politikacıların yeniden seçilmek veya oy kaybını minimuma indirmek amacıyla, seçim öncesinde ekonomiyi çeşitli politika araçları yoluyla uyarmaktır (Musgrave ve Musgrave, 1989: 105).

Popülist ekonomi yönetimi, siyasi iktidarların ekonomi yönetimindeki insiyatiflerini, kendi siyasi çıkarlarına yönelik olarak, muhalefet partilerine karşı belirgin bir siyasi haksız rekabet unsuru olarak kullanma ve değerlendirme eğilimlerini ifade etmektedir (Türkkan, 1996: 172).

Popülist ekonomi yönetimi anlayışı oy maksimizasyonuna dayalı bir ekonomik hâkimiyet maksimizasyonu modelidir. Popülist ekonomi yönetiminin bu oy maksimizasyonu yönü, Politik Konjonktür Teorilerinin önemli bir özelliğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Politik Konjonktür Teorilerine göre hükümetler seçimleri kazanmayı amaçlarlar ve bu amaçlarına ulaşabilmeleri oylarını maksimize etmelerine bağlıdır (Savaş, 1998: 159).

Dolayısıyla, popülist ekonomi yönetimi anlayışında devletin selektif bir müdahale anlayışı vardır. Bu anlayış çerçevesinde devlet, siyasi çıkar sağlama uğruna,

asli görevlerini ihlal edebilecek ve kendisine çıkar sağlayıcı ikincil fonksiyonlara ağırlık verebilecektir (Türkkan, 1996: 173-174).

Seçim ekonomisi araç ve uygulamaları seçim öncesi dönemde, birbirini tamamlayan iki amaca yönelik olarak kullanılır. Bunlardan birincisi, yoğun parti rekabeti içerisinde diğer partileri eleminize etmek, ikincisi ise temel güdülerini ‘*devlete daha az vergi ödemek*’, fakat ‘*kamu hizmetlerinden veya bütçe imkanlarından mümkün olduğunca daha fazla yararlanmak*’ yönünde olan seçmenleri, kendilerine oy vermek yönünde ikna etmek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seçim ekonomisi uygulamaları açısından “bütçe kısıtı” önemli bir faktördür. Ancak seçim dönemlerinde, iktidar partisinin kamu harcamalarını artırıcı uygulamaları, “bütçe kısıtı”nın aşılmasını gerektirir. Diğer bir deyişle seçim öncesi dönemlerde, kamu gelirlerinin artırılması pek mümkün görünmediğine göre, genişletici bir politikanın maliyetini karşılamamanın tek yolu, açık bütçe ve borçlanmadan geçecektir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 49).

Seçim sürecinde tekrar kazanabilme arzusu, seçimden sonra iktidara gelen partiyi önemli bazı yükümlülüklerle ve zor politika tercihleriyle karşı karşıya bırakmaktadır. Çünkü seçim öncesi genişletici politikaların yol açtığı açık bütçe ve borçlanmanın ortaya çıkardığı tahribatın ve olumsuz etkilerinin giderilmesi için, seçimden sonra bu sefer de daraltıcı politikalar izlenmesi çoğu zaman kaçınılmaz olmaktadır (Kaya, 2009: 13).

Bu nedenle, politik konjonktür devreleri modelleri, iktidardaki hükümetlerin seçim öncesinde genişletici politikalar izleyeceğini, seçimler sonrasında ise seçim öncesi meydana gelen bütçe açıklarının negatif etkilerini gidermek amacıyla daraltıcı politikalar izleyeceklerini varsaymaktadır.

İktisat literatüründe kaynakların kıt, buna karşılık ihtiyaçların sınırsız olması anlayışı hakimdir. Bu durumda karar alıcılar ister istemez sınırsız ihtiyaçlarını, sınırlı kaynaklarıyla maksimum faydayı sağlayacak şekilde karşılamak isterler. Bunu sağlayabilmek için de “tercih yapma” ve “karar alma” durumundadırlar. Tercih yapma ve karar alma açısından kaynakların kıt olmasının parasal karşılığı “bütçe kısıtı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel ekonomideki aynı mantığı, kamusal alana taşıdığımızda da politik süreçte, yine kıt kaynaklar ve sınırsız ihtiyaçlar durumu karşımıza çıkar. Hükümetler yeniden seçilebilmek için karar ve tercihlerini maksimum oy

alabilecekleri politikalar yönünde kullanırken, seçmenlerde karar ve tercihlerini seçim sonrasında maksimum fayda sağlayacakları parti lehinde kullanırlar. Fakat aynı kısıt, yani “bütçe kısıtı” burada da geçerliliğini korur. Bu durumda belki de birbiriyle çelişen iki kavram karşımıza çıkar. “Yeniden seçilebilme arzusu” ve “bütçe kısıtı”. Yeniden seçilebilme arzusundan vazgeçmek düşünülemediğine göre, bütçe imkanlarının alternatif kullanımları gündeme gelir. Diğer bir deyişle seçim öncesi dönemlerde, kamu gelirlerinin artırılması pek mümkün görünmediğine göre, genişletici bir politikanın maliyetini karşılamamanın tek yolu, açık bütçe ve borçlanmadan geçecektir. Bu durumda aslında önemli bir toplumsal maliyet olarak etkilerini esas itibarıyla seçim sonrası dönemlerde gösterecektir.

Politik konjonktür dalgalanmaları, iktidardaki politikacıların yeniden seçilme şanslarını çoğaltmak için çeşitli para ve maliye politikalarıyla ekonomiyi yönlendirme hareketi sonucu ortaya çıkmaktadır (Tollison ve Ekelund, 1986: 733).

Politik Konjonktür Teorilerine göre, yeniden seçilme amacı güden politikacılar, ekonomiyi yönlendirmekte, hatta seçimden hemen önce, ekonomik genişleme meydana getirmek amacıyla makroekonomik politikaları manipüle etmektedirler (Mızrak ve Eroğlu, 1997: 41).

Bu süreçte politikacılar yeniden seçilme olasılıklarını artırmaya yönelik olarak, seçim gününe kadar vergileri azaltma, kamu harcamalarını ve özellikle transfer harcamalarını artırma ve para arzını artırma gibi genişletici politikalar uygulamalar (Rogoff, 1990: 21). Bu tür genişletici politikaların işsizliğin azalması, faizlerin düşmesi vb. gibi önemli politik sonuçları vardır. Seçimden hemen sonra ise politikacılar, seçim öncesi politikaların yol açtığı yüksek enflasyonu sınırlayabilmek amacıyla vergileri artırıp ve para arzını kısıtlama, harcamalarda ise kısıntı yapma yoluna giderler. Bu politik hareketlerin sonucunda da tabii olarak konjonktür dalgalanmaları oluşur (Tollison ve Ekelund, 1986, 733).

Politik Konjonktür Dalgalanmaları ile ilgili modellerin genellikle üç temel özelliği üzerinde durulur. Bunlar (Savaş, 1998: 159):

a) Hükümetlerin amacı seçimleri kazanmaktır ve bunun için de alacakları oyları artırmaya çalışırlar.

b) Seçmenler, ekonomik tercihlerini oylarıyla belirtirler.

c) Hükümetler, yeniden seçilmeyi sağlamak için ekonomide ayarlama yapabilirler.

Ayrıca, politik konjonktür dalgalanmaları modellerinin, seçim ekonomisi sonuçları ile ilgili olarak üç temel saptaması karşımıza çıkmaktadır (Oktar, 1996: 6);

a) Seçimden önceki aylarda oluşan ekonomik hareketlilik, seçim sonucunu belirleyebilir.

b) Seçmen, iktidar partilerini refah düzeyi arttığında ödüllendirirken, durgunluk durumunda cezalandırır.

c) Seçim öncesi aylarda ekonomik büyümede oluşacak kısa dönemli ani yükselmeler, iktidar partilerine kazanç sağlar.

Seçime giden siyasal iktidar, özellikle seçim dönemine kadar uygulanan politikalar sonucu olumsuz etkide kalmış olan gruplara yönelik olarak ekonomiye yapay ilaveler yapıp, piyasayı canlandırarak oy potansiyelini artırmaya çalışır. Böylelikle bu şekilde bir hareket tarzı sergileyen iktidardaki parti, maliyetleri seçim sonrası döneme aktararak sağladığı kaynaklarla kendi lehine bir etki oluşturma çabası içine girer (Önder, 1991: 17).

Oy vericilerin beklentilerine paralel olarak, mevcut konjonktür iktidardaki parti ya da partileri seçim sürecinde yeniden seçilebilme kaygıları doğrultusunda kaynak-harcama dengelerine bakılmaksızın harcama artışlarına ve vergi indirimlerine yönelmektedir. Söz konusu durum politik iktisat literatüründe “seçim ekonomisi” (electoral cycles) olarak tanımlanmaktadır. Seçim ekonomisi özetle, seçim öncesi dönemde genişlemeci politikalar izleyen hükümetlerin seçim sonrasında kaynak-harcama dengesini tekrar kurabilmek için halk arasında acı reçeteler olarak bilinen gelir artırıcı tedbir paketlerini yürürlüğe koymasını ve böylece daraltıcı mali politikalara yönelmesini ifade etmektedir (Kaya, 2009: 12-13).

Seçim sürecinde uygulanan seçim ekonomileri konusunda farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Bunlardan birisi 1975 yılında Nordhaus tarafından ortaya atılan “Seçim Çevrimleri Teorisi” (The Theory of the electoral business cycle) olmuştur. Teori çerçevesinde, siyasal partilerin iktidarlarını sürdürmek emellerinden hareketle, para arzı, kamu harcamaları gibi para ve maliye politikası araçlarını kullanarak, yeniden seçilebilme ihtimalini maksimize etme girişimleri konu edinilmektedir. Böyle

bir durum, sosyal fayda fonksiyonunu maksimize etmek yerine, oy fonksiyonunu maksimize etme yönünde iktidarların giriştikleri eylemlere yer vermektedir (Akalin ve Erkişi, 2007: 90).

Oy maksimizasyonunun ön planda olduğu yaklaşımlar gelişen süreçte artarak devam etmiş, konunun farklı yönleri de göz önünde bulundurularak bilimsel araştırmalara konu olmuştur.

“Seçim Çevrimleri Teorisi”nin 1975 yılında Nordhaus tarafından ortaya konmasının ardından, yine 1975 yılında Frey ve Schneider, 1976 yılında Lindback, 1977 yılında McRea ve 1978 yılında Tufte tarafından yapılan çalışmalarda da teori farklı yönleriyle analiz edilmiştir (Akalin ve Erkişi, 2007: 90).

Vergi mükelleflerinin temel güdülere devletle daha az vergi ödemek, fakat kamu hizmetlerinden ve bütçe imkanlarından mümkün olduğunca fazla yararlanmak yönündedir. Bu temel güdülere karşı seçimi tekrar kazanabilmek için buna uygun hareketler sergilemektedirler. Siyasi partilerin bu şekilde davranmalarının en önemli sonuçlarından birisi bütçe açıklarının meydana gelmesidir. Zira seçim sürecinde tekrar kazanabilme arzusu ile davranan ve yeniden iktidar olan siyasi partiler, bazı yükümlülüklerle karşı karşıya kalırlar (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 49).

Özellikle gelişen bu süreçte seçmen davranışları belirleyici olabilmekte, siyasi partilerin seçilme ya da yeniden seçilerek iktidar olma noktasında önemli yer tutmaktadır.

Seçimler, iktidardaki siyasi partinin yönetim süreci boyunca uyguladığı politikaların sorgulanması açısından, seçmenlerin elindeki en önemli koz olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü seçmenler, daha önce oylarıyla vermiş olduğu yetkiyi yine aynı şekilde oylarıyla iktidarın elinden alma hakkına sahiptirler. Bundan dolayı, iktidar partisi seçim döneminde kendisine maksimum oyu kazandırabilecek kısa vadeli politika uygulamalarına başvururlar. Kamu tercihi literatüründe bu durum “politik miyopluk etkisi” olarak adlandırılmaktadır. Diğer taraftan bütçe ödeneklerinin siyasi adaylar tarafından kendi seçim bölgelerine kaydırılması gibi bir durum da söz konusu olabilir ki, bu durum da “hizmet kayırmacılığı” olarak adlandırılmaktadır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 50).

Gerek "Politik Miyopluk Etkisi" gerekse "Hizmet Kayırmacılığı" gibi durumlar siyasi partilere avantaj sağlıyor gibi görünse de ülke ekonomisine ve istikrarına ciddi manada zararlar verebilmektedir.

Seçim öncesi verilen vaatler, bütçe üzerindeki etkisini doğrudan gösterir. Bu dönemde vergi oranlarında oy kaybetmemek için herhangi bir artışa gidilmez, fakat harcamalarda büyük bir artış olur. Örneğin seçim öncesinde memur maaşlarına zam yapılır, tarım ürünlerindeki destekleme fiyatları artırılır. Gelirlerde artış olmaksızın bütçe harcamalarının artması bütçe açıklarına yol açar. Bunlar etkisini en çok personel harcamaları ve transfer harcamalarındaki artış üzerinde gösterir. Bu da yatırım harcamalarına ayrılan payı azaltıcı etki yapar (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 50).

Seçim sonrası ise seçim öncesinde neden olunan açıkları kapatmak için kemer sıkma politikası uygulanır. Yani harcamalar kısılr, vergiler artırılır. Seçim öncesi uygulanan bu seçim kazandırıcı politikalara "seçim ekonomisi" ya da iktisat diliyle "politik konjonktür hareketleri" denir. William Nordhauss'un geliştirdiği politik konjonktür hareketleri teorisine göre, kamu harcamalarının en önemli artış nedeni seçim öncesinde uygulanan bu tür politikalardır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 50).

Siyasal karar alma sürecinde yer alan aktörler karar alma sürecini oldukça fazla etkilemektedir. Kamusal kaynak tahsisinde bu aktörlerin kendi çıkarlarını öne çıkararak kamusal kaynaklardan yararlanmak istemeleri, belli yozlaşmaların ortaya çıkmasına ve dolayısıyla harcamalarda popülizme dayanan artışlara yol açmaktadır.

Politik aktörlerin amaçlarının bileşimi ve ortak sonucu olan bütçe maksimizasyonu, her üç aktörün amaçlarına hizmet eder. Ancak burada önemli olan nokta bütçe maksimizasyonunun kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin maksimizasyonundan çok kamu harcamalarının artırılması yönünde olmasıdır. Böylece, bütçe maksimizasyonu, bütçe açıkları maksimizasyonuna dönüşmektedir (Tenekecioğlu, 2001: 51).

Siyasi Partilerin seçimler öncesinde uygulanacağını vaat ettiği politikalar, siyasi partilerin seçim kazanma amaçlarına ulaşmada yararlandıkları araçlar konumunda olduğu için hükümetler izleyecekleri politikalara karar verirken, seçmenlerin oyları aracılığıyla verecekleri tepkileri de dikkate almak durumundadırlar. Bu nedenle hükümetlerin ekonomiyi, en fazla oy kazanacak şekilde manipüle ettikleri kabul edilmektedir. Bu kapsamda, hükümetlerin seçim öncesi genişletici politikalarla

ekonomiyi manipüle etme eğilimi oy maksimizasyonu sürecinin bir sonucu olmaktadır (Telatar, 2000: 138).

Dar anlamda politik konjonktür dalgalanmaları, seçimlerin ve seçim sonuçlarının makro ekonomik değişkenlerde ve dolayısıyla ekonomik başarıda ortaya çıkardığı sapmadır.

Geniş anlamda politik konjonktür dalgalanmaları ise, bazı ekonomik ve politik avantajlar elde etmek amacıyla ekonomiyi hile ile yöneten seçilmeye aday iktidardaki politikacıların seçim döneminde ekonomiye aktardığı fonlarla artan, kişisel gelir ve ekonomik değişkenler üzerinde kısa ve uzun dönemde devrevi bir etki yapmasıdır.

İki farklı şekilde tanımlanan politik konjonktür dalgalanmalarında zaman/dönem ise, kısa ve uzun dönem olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Kısa dönem seçim öncesi ve seçim yılını ve/veya seçim sonrası yılı içeren bir yıllık süreyi kapsamaktadır. Uzun dönem bir seçimden diğerine kadarki dört yıllık süreyi içermektedir. Bu noktada seçim yılı ve seçim dönemi arasındaki farklılığa işaret edilmekte ve seçim dönemi kavramının, seçimin yapıldığı seçim yılı ve seçim yılından önceki ve sonraki yılı belirttiğine değinilmektedir (Cameron, 1978: 1243).

1.6. SEÇİMLERİN KAZANILMASINDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER

Seçmen tercihleri oldukça karmaşık etkiler altında ortaya çıkan, çok değişebilme özelliği olan ve seçmenlerin davranışlarına yön veren tercihler olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal tercihlerin bazıları çabuk değişebildiği halde, bazılarının değişmesi belirli faktörlere bağlı olarak zaman alabilmektedir. Bazı seçmen tercihlerinin ise değişmesi çok zor hatta uç durumda imkansız olabilmektedir. Örneğin kemikleşmiş seçmen kitlesinin varlığı, bazı seçmenlerin belirli sebeplerden dolayı (dini, siyasi, kültürel, sosyal vb.) siyasi tercihlerini hiçbir zaman değiştirmemelerine yol açmaktadır (Sitembölükbaşı, 2001: 2).

Seçmenlerin oy kullanırken hangi faktörlerden etkilendiği ve siyasi tercihlerini neye göre belirlediği birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu alandaki öncü çalışmalardan birisi 1957 yılında Anthony Downs tarafından yapılmıştır. Downs iki partili bir modelde rasyonel bireyin yapacağı siyasi tercih üzerinde durmuştur. Bu modele Buchanan ve Tullock'un "metodolojik birey" kavramı eklenmiş, Niskanen ise siyasal sürecin bir diğer aktörü olarak "Bürokrasi" yaklaşımını geliştirmiştir. Sonuç

olarak, Kamu Tercih Teorisi yaklaşımı içerisinde, siyasal süreçte rol alan aktörler ve bu aktörlerin temel güdüsü olarak “maksimum faydacılık” esası siyasal sürecin temel kavramları olarak yerini almıştır. İktidardaki siyasi parti açısından bakıldığında, onun amaçlarından birisi kamu harcamaları aracılığıyla seçmenlerinin isteklerini yerine getirerek oylarını maksimize etmektir. Seçmenler açısından bakıldığında ise amaçlardan en önemlisi, kamu harcamaları üzerinden kendilerine en çok faydayı vaat eden siyasi partiye oy vermektir (Tunçer ve Arıman, 2015).

Gerçek hayatta siyasi partilerin yapılan seçimleri kazanmalarında belirleyici olan birçok faktörden bahsedilebilir. Bu faktörlerden bazıları siyasal parti davranışları ile ilgili olabileceği gibi bazıları da seçmen davranışları ile ilgilidir. Buna ek olarak siyasal sürecin üçüncü bir aktörü olan baskı ve çıkar gruplarını da eklemek gerekmektedir. Seçmen davranışların belirlenmesinde hükümetlerin geçmişteki uygulamalarının yanı sıra, siyasi partilerin gelecek için vermiş oldukları vaatler de etki yapmaktadır. Diğer taraftan, seçmenlerin kararlarında faydacı davranışta buldukları geçerli bir varsayımdır. Aynı zamanda seçmenlerin oy verecekleri siyasi partiyi belirlerken bilgi edinmeleri açısından belirli maliyetlere de katlanmaları gerekli olmaktadır (Çinko, 2006: 104).

Siyasal sürecin, siyasal partiler, seçmenler, baskı ve çıkar grupları ile bürokratlardan oluşan dört önemli aktörü bulunmaktadır. Bu aktörlerin siyasal süreçte çıkarlarını maksimize edici davranışlarda bulunmaları, onların rasyonel davranış sergiledikleri anlayışından kaynaklanmaktadır. Seçimlerin kazanılması açısından, seçim sürecinde siyasal partilerin davranışlarına karşı seçmenlerin davranışlarının ne yönde olacağı konusunu açıklayan ilk yaklaşım Anthony Downs tarafından geliştirilmiştir. Downs’un “Rasyonel Seçmen Hipotezi”nde seçmen davranışlarında devletten sağlanan faydaların ön planda olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımdan hareketle seçim sürecinde seçmenler kendilerine en fazla fayda sağlayacaklarını düşündüğü partiyi tercih etmektedirler (Demir, 2013: 38).

Diğer bir ifadeyle, vergi yükünü azaltması veya en azından koruması ve kamu hizmetlerini artırması beklenen partilerin seçmenler üzerindeki etkisi doğal olarak seçimlerin sonucunda belirleyici olmaktadır. Burada iktidar partisinin geçmiş uygulamaları ve seçim sonrası için vaatleri belirleyici olurken, seçilme arzusunda olan

diğer partilerin elinde ise seçim propagandaları, seçim sürecinde kendilerini daha iyi tanıtabilmeleri ve seçim sonrası için verdikleri vaatler belirleyici olabilmektedir.

Tarihi süreç içerisinde seçimlerin başarı şansını etkileyen seçmen davranışlarının neler olabileceği konusunda yapılan çok sayıdaki çalışmalar bir yönüyle üç ana başlık altında incelenebilir;

Sosyolojik Yaklaşım, Sosyo-Psikolojik Yaklaşım (Partiyle Özdeşleşme), Ekonomik Yaklaşım (Rasyonel Tercih).

Sosyolojik Yaklaşım: Seçmen davranışının temelde toplumdaki sosyal bölünmüşlük (aidiyet) tarafından belirlendiğini, seçimlerde kullanılan oyun da bireylerin ait olduğu sosyal kimliklerin siyasal tercihlere yansımından ibaret olduğunu varsaymaktadır. Burada sosyal bölünmelerin ve seçmenlerin bu açıdan kararlarının temelinde yatan nedenler dinsel, etnik ve mesleki farklılıkları olarak görülebilir.

Sosyo-Psikolojik yaklaşım (Partiyle Özdeşleşme): Gruplardan ziyade bireyler üzerine odaklanmaktadır. Öteden beri aile ve yakın çevresinin etkisi altında kalarak sahip olduğu siyasal tutumlar ve ideolojik yönelimlerin siyasal parti tercihinde de etki yapması ve bu etkiyle herhangi bir partiye karşı psikolojik bağlılık duyması söz konusu olmaktadır. “Parti kimliği” şeklinde ifade edilen bu bağlılığın, adeta dinsel bir bağlılığı andırdığı ileri sürülebilir (Doğan ve Göker, 2010: 161-163).

Ekonomik Yaklaşım (Rasyonel Tercih): Seçmen davranışında etken olan ekonomik yaklaşım veya rasyonel tercih ise kişinin kendi çıkarlarının farkında olarak rasyonel bir şekilde hareket etmesi ve bunun sonucunda çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edecek bir aday veya partiye oy vermesini ifade etmektedir. Bu yaklaşımın temelinde fayda maksimizasyonu varsayımı yatmaktadır. Bu görüşü dile getiren Downs, “Rasyonel Tercih Yaklaşımı”na en önemli katkıyı yapmış olan düşünürlerden birisidir (Beren, 2013: 196).

Seçimlerin kazanılması ve seçmen davranışları üzerinde bugüne kadar çeşitli ülkeler için birçok araştırma yapılmış iken, ülkemizde bu konuda daha az çalışmaya rastlanılmaktadır. Söz konusu çalışmalarda seçimlerin kazanılması ve seçmen davranışlarında etkisi bulunan birçok faktöre değinilmiş olsa da, elde edilen bulgular belli sonuçlardan ziyade farklılıklara işaret etmektedir.

Türkiye’de seçmen davranışlarını sosyo-ekonomik faktörlerden ziyade ideolojik ve kültürel sebeplere bağlayan çalışmaların yanı sıra, geçmişteki ekonomik durumun önemine işaret eden veya partilerin geleceğe yönelik vaatlerinin etkisi olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır (Beren, 2013: 197).

Bazı çalışmalarda, seçmenlerin tercihte bulunurken geçmişi göz önünde bulundurdıkları, bazılarında ise seçmenlerin geleceğe ilişkin beklentilerinin rol oynadığı tespiti yapılmaktadır. Örneğin partilerin parti programına ekledikleri geleceğe ilişkin vaatleri, seçmenlerin kararlarında etki yapabilmektedir. Diğer taraftan bazı çalışmalar seçmen tercihlerini ekonomik temellere dayandırarak açıklamaktadırlar. Buradan hareketle; enflasyon, işsizlik, büyüme, ekonomik ve siyasi krizler, ekonomik istikrarsızlık gibi makro ve mikro ekonomik göstergelerin seçmenler açısından önemi üzerinde durulmaktadır. Bazı çalışmalarda ise ekonomik olmayan veya sosyal, kültürel, dini veya demografik bazı faktörlerin seçmen davranışları üzerindeki etkisinin inceleme konusu yapıldığı görülmektedir (Ercins, 2007: 27).

Yukarıdaki hususları göz önünde bulundurarak bir ülkede seçimlerin kazanılması ve seçmen davranışları üzerinde rol oynayan faktörleri şu başlıklar altında özetleyebiliriz;

- Siyasi ve Ekonomik Sistemler
- Seçim Sistemleri
- Siyasi ve Ekonomik Krizler
- Seçim Sonrası İçin Verilen Vaatler
- Kemikleşmiş Seçmen Kitleleri
- Seçim Kampanyaları ve Bilgi Edinme
- Siyasi Partilerin Gelir Kaynaklarının Yeterliliği ve Devlet Yardımları

Kuşkusuz seçmen tercihleri üzerinde rol oynayan faktörler yukarıda sıralananlarla sınırlı değildir. Ünelere, zamana ve birçok farklı faktöre bağlı olarak birçok değişken seçmen tercihleri üzerinde rol oynayabilmektedir. Örneğin ekonomik faktörler ve özellikle seçmenlerin gelir düzeyi, seçmenlerin eğitim düzeyi, cinsiyet faktörü, yaş faktörü vb. faktörler seçmen tercihleri üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etki yapabilmektedir (Sitembölükbaşı, 2001: 7).

1.6.1. Siyasi ve Ekonomik Krizler ve Seçim Ekonomisi İlişkisi

Çok genel anlamıyla siyasi krizleri siyasal alanda, ekonomik krizleri ise ekonomik alanda ortaya çıkan ve istikrar durumundan uzaklaştıran gelişmeler olarak tanımlayabiliriz. Gerek siyasi ve gerekse de ekonomik krizlerin birçok sebepleri olduğu gibi birçok farklı sonucu da ortaya çıkabilmektedir. Hatta siyasi krizlere yol açan ekonomik krizler, ekonomik krizlere yol açan siyasi krizler, her iki krizin birlikte ortaya çıktığı, birinin diğerini veya her ikisinin birbirlerini etkilediği kriz türleri tarihi gelişim sürecinde ortaya çıkan örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik krizlerin en önemli iki türü “*reel sektör krizleri*” ile “*finansal krizler*”dir (Kesgingöz, 2016: 128).

Daha önce de belirtildiği üzere, seçimlerin kazanılmasında ve seçmen davranışları üzerinde rol oynayan çok çeşitli faktörler söz konusudur. Bunlardan bazıları ekonomik temelli, bazıları ise sosyal, kültürel, dini veya demografik yani ekonomik olmayan temellidir. Bunlardan ekonomik temelli olanları ise iki başlık altında özetleyebiliriz;

- Ekonomik göstergeler (enflasyon, işsizlik, büyüme, durgunluk, milli gelir, bütçe dengesi, dış açık, ekonomik istikrar vb.).

- Seçim ekonomisi uygulamaları.

Türkiye’de seçimlerin kazanılması ve seçmen davranışları üzerindeki ekonomik faktörlerin etkileri konusunda yapılan çalışmalarda vurgulanmaya çalışılan temel sonuçlardan bahsetmek gerekir. Buna göre seçmenler, ekonomideki olumsuz yönde gelişim gösteren faktörleri (özellikle yüksek enflasyon, yıkıcı ekonomik krizler, kişi başına gelir düzeyi ve gelir dağılımında aşırı bozulma), ekonomideki olumlu yönde gelişim gösteren faktörlere göre daha çok ön planda tutmakta ve bunlara daha fazla duyarlılık göstermektedir. Diğer bir ifadeyle ekonomideki ciddi olumsuz gelişmeler tercihlerin aşırı sapmasına yol açarken, ekonomideki olumlu gelişmeler seçmen tercihlerinde daha ılımlı ve nispeten ılımlı gelişim göstermektedir (Ercins, 2007: 29).

Bunun nedenlerinden birisini de şu bakış açısıyla ifade etmek mümkündür; Ekonomideki aşırı olumsuz gelişmeler kısa veya orta vadede seçmenlerin kişisel bütçelerinde hissedilir derecede olumsuz bozulmalara yol açtığı için seçmenlerin buna tepkisi de ani ve katı olmaktadır. Türkiye’de ilerideki bölümlerde de belirtileceği üzere

bir önceki seçimlerde iktidar olan partinin belirttiğimiz sebeplerden dolayı bir sonraki seçimlerde iktidar olamadığı hatta baraj altında kalarak meclise dahi giremediğine ilişkin birçok örnek bulunmaktadır.

Burada seçim ekonomisinin, krizler ve seçim dönemleri arasında bir sebep-sonuç ilişkisi olup olmadığı hususunun tartışılması önem arz etmektedir. Zira seçim ekonomisi uygulamalarının genel olarak ekonomide genişletici etkiler yaptığı kabul edildiğine göre, bu uygulamaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve tedbir olarak daraltıcı politikaları gerektiren krizler ve bu krizlerin ortaya çıktığı dönemin seçim dönemi olup olmadığı önem arz etmektedir. Bu özellikli durum, bir taraftan bu krize karşı alınacak tedbirler üzerinde belirleyici bir rol oynarken, diğer taraftan, bütçe üzerindeki doğrudan etkileri sebebiyle seçim ekonomisi uygulanıp uygulanmayacağı kararı üzerinde de etkili olmaktadır.

Siyasi ve ekonomik krizler, ekonomik konjonktür ve ekonomik dalgalanmalarla doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilgili olabilmektedir. Bu konuyla ilgili örneğin Amerika'da yapılan çalışmalarda ekonomik dalgalanmaların kongre seçimleri üzerinde önemli ölçüde etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmalarda ekonomik konjonktürün yükseldiği veya olumlu seyrettiği dönemlerde iktidar partisi adaylarının, konjonktürün gerilediği ve olumsuz seyrettiği dönemlerde ise muhalefetteki adayların avantajının arttığı tespit edilmiştir (Çinko, 2006: 107).

Dolayısıyla, önceki dönemlerdeki seçim ekonomisi uygulamalarının bir sonucu olarak krizlerin ortaya çıktığı ileri sürülebildiği gibi, krizlerin de seçim ekonomisi uygulamaları üzerinde belirleyici olabileceği söylenebilir. Seçim ekonomisinin krizlerle ilişkisi bu şekilde iki yönüyle değerlendirilebilir.

1.6.1.1. Seçim Ekonomisi Uygulamaları ve Genişletici Politikalar İlişkisi

Konjonktürün yükseldiği, ekonomik gelişmelerin olumlu seyrettiği, ekonomide siyasi veya ekonomik bir krizin yaşanmadığı ortamlar (ileride tam tersi durumlar ortaya çıkacak olsa bile), kısa veya orta vadede iktidardaki siyasi partiye, diğer partilerin sahip olmadığı tekel niteliğindeki kamusal kaynakları seçmenlere yönelik olarak kullanması imkanını sağlamaktadır (Çinko, 2006: 109).

Bir yönüyle genişletici politikalar olarak yürütülen seçim ekonomisi uygulamalarının meydana getirdiği açık bütçe, yüksek borçlanma ve ekonomik

istikrarsızlıklar, krizin henüz patlak verme şartlarının olgunlaşmaması durumunda, seçimden bir sonraki yönetim devresinde de aynı şekilde devam ettirilebilir. Bu durumda, yeniden seçilmiş veya iktidarı devralmış olan yönetim, bir sonraki seçimlerde de muhtemelen genişletici etkileri olan seçim ekonomisi uygulamalarına giderek, krizin şartlarını bir sonraki yönetime devretmeyi başarabilir. Fakat bunu başaramaz ve kriz kendi yönetim döneminde ortaya çıkarsa, bu sefer seçim ekonomisi uygulamalarında başarı şansı, krizin büyüklüğü ile krizin önlenmesi için uygulanması gereken daraltıcı politikaları bir sonraki yönetim dönemine devretmeyi başarıp başaramayacağına göre değişecektir.

1.6.1.2. Ekonomik Kriz ve Daraltıcı Politikalar İlişkisi

Ekonomik krizin ortaya çıktığı dönemlerde, eğer kriz seçimlerden hemen veya kısa bir süre sonra ortaya çıkarsa, bu durumda yönetimi devralan hükümet, daraltıcı politikalar uygulama konusunda daha rahat davranabilir (Örneğin 2011 yılı seçimlerinden yaklaşık üç yıl önce ortaya çıkan 2008 küresel krizinde olduğu gibi). Fakat krizin ortaya çıkması seçim dönemine yakın bir tarihte ortaya çıktıysa (1994 ve 1998 krizlerinde olduğu gibi), bu sefer de seçim ekonomisi ile daraltıcı politikalar arasında zorlu bir tercih yapılması gündeme gelmektedir.

Ekonomik kriz durumlarında seçim ekonomisi ve seçim dönemleri arasında bu şekildeki bir ilişkinin söz konusu olmasına karşın, izlenecek olan iktisat ve maliye politikalarının ne yönde olacağı, kuşkusuz siyasal iktidarların siyasal süreçte alacakları kararlarla da sıkı bir ilişki içerisinde.

Seçim ekonomisi uygulamalarının etkili olup olamayacağı hususu geniş ölçüde ülkenin ve toplumun içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum ile doğrudan bağlantılıdır. Bu sebeple ekonomik ve siyasi krizler, seçim ekonomisinin seçmenler üzerindeki olumlu etkisini azaltıcı ya da ortadan kaldıracı nitelik arz edebilir. Aslında iktidar partisi seçimlerden önce seçmenin beğenmeyeceği kararlar almaktan mümkün olduğunca kaçınmak ister. Fakat eğer hükümetlerin içerisine düştükleri ekonomik krizler ciddi boyutlara ulaştıysa, bu gibi tedbirleri alıp uygulamak bazen kaçınılmaz olur. Örneğin, bazen seçimlere az bir süre kala, seçim ekonomisinin aksine, seçmenlerin hoşuna gitmeyecek harcamalarda azalış, KİT ürünlerine zam veya vergi artışları gibi uygulamalar da söz konusu olabilmektedir.

1.6.2. Seçim Sonrası İçin Verilen Vaatler ve Seçim Ekonomisi İlişkisi

Yukarıda da ifade edildiği üzere iktidar partisinin sahip olduğu iktisat ve maliye politikası araçlarından bazılarını seçimlerde oy maksimizasyonu için kullanması, kısa veya uzun dönemde bütçe rakamlarına bütçe açıkları şeklinde yansımakta ve bu yapılan harcamalar seçmenler üzerinde olumsuz etkiye bulunabilmektedir. Bunun yanı sıra seçim ekonomisini destekler mahiyette ayrı bir bakış açısı olarak, “seçim sonrası için vaatler”den de bahsetmek gerekecektir. Zira seçim sonrası için verilen vaatlerin de Türkiye’de bazı seçimlerin kazanılmasında önemli etkiler yaptığı bilinmektedir. Bu vaatleri, seçimden sonra yerine getirilip getirilemeyeceğine bakılarak, iki yönüyle değerlendirmek gerekir. Bunlardan birincisi, iktidar partisinin seçimleri kazanması halinde yerine getirdiği vaatlerdir. Bu durumda, bu vaatlerin izleyen yıllarda bütçe rakamlarına yansımaları söz konusu olabilmektedir. İkincisi ise iktidar partisinin seçimleri yeniden kazandıktan sonra yerine getirmediği vaatlerdir. Bu durum aslında politikanın ve siyasetin etik veya ahlaki yapısıyla ilgili bir konudur.

Türk siyasi hayatında örneklerini gördüğümüz üzere yerine getirilmeyen vaatler, Türk seçmenin izleyen seçimlerde bu durumu gözden geçirmesi ve farklı alternatiflere yönelmesi sonucunu doğuran örneklerle doludur. Gerçekleştirilmeyen seçim vaatleri bu yönüyle, siyasetçinin seçmen gözünde doğruluğu ve güvenilirliğini düşürücü bir etki yapmaktadır.

Seçim vaatlerini iktidar partisi için olduğu kadar, muhalefet partileri için de düşünebiliriz. Zira Türkiye’nin seçim tarihine baktığımızda, muhalefet partilerinin verdiği seçim vaatlerinin de seçimleri kazanmalarında önemli bir etkiye sahip olabildiği görülmektedir. Bu durum, seçmen gözünde inandırıcılığı yönüyle iktidar partisinin kendi lehine seçim ekonomisi uygulamaları karşısında, muhalefet partilerinin de seçimi kazanma şansını artıran bir faktör olarak değerlendirilebilir. Örneğin, bir seçim döneminde sosyal güvenlikte emeklilik yaşının düşürüleceği veya herkese 2 anahtar verileceğine ilişkin seçim öncesi vaatler, muhalefet partisinin seçimleri kazanması şeklinde yakın tarihimizde karşımıza çıkmıştır.

Fakat bu vaatlerden de yerine getirilen ve getirilmeyenler söz konusu olmuştur. Yani siyasetin ve siyasetçilerin doğruluğu ve güvenilirliği iktidar partisinde önemli olduğu kadar, muhalefet partileri için de geçerlidir. Özetle, Türkiye’de bazı dönem

seçimlerinde görüldüğü gibi siyasi iktidarların seçmenler gözünde doğruluk ve güvenilirliğini yitirdiği bir ortamda seçim ekonomisi uygulamalarının da etkinliği düşmekte ya da olumsuz etkilendiği görülmektedir.

Siyasi partilerin seçim bildireleri seçim vaatleri açısından önem arz etmektedir. Bu durum özellikle hangi grup seçmenlere hitap edildiği bakımından değerendirilmelidir. Seçim vaatleri açısından Türkiye’de önemli seçmen gruplarından bahsedilebilir. Örneğin, tarım kesimi çalışanları, kamu işçi ve memurları, emekliler, zrl ve engelliler, genç, kadın ve yaşlılar, yoksullar ve sosyal yardıma muhtaç olanlar gibi seçmen gruplarının geneli düşünüldüğünde, bu seçmen gruplarının verecekleri oyların bir seçimde ne kadar etkili ve önemli olabileceği hemen anlaşılabilir.

Burada yeri gelmişken siyasi partilerin seçim dönemlerinde ve seçim bildirelerinde seçmenlere vaat ettikleri temel konuları kısaca özetlemek faydalı olabilir. Çalışmanın kapsamı bakımından tüm partilerin seçim bildirelerine yer vermek mümkün olmadığından örnek olması bakımından sadece iktidar partisi ve ana muhalefet partisinin seçim bildirelerinde yer verilen bazı vaatler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Tiyek, 2015: 39-48);

Özürlü ve Engellilere Yönelik Vaatler

AK PARTİ’nin seçim bildirgesinde yer verilen engellilere ve zrllere yönelik bazı vaatler şu şekildedir.

-Engellilerin toplumsal hayata uyum sağlayabilmeleri için, toplu taşıma hizmetleri ve kamusal alan ve evre faktörlerinin yeniden düzenlenmesi,

-İmar mevzuatının günün koşullarına göre engellilere uygun şekilde revize edilmesi,

-Kentsel dönüşüm projelerinin engellilerin de toplumsal hayata uyum sağlayabilecek şekilde geliştirilmesi,

-Kamusal alanda devlet memuru olarak atanacak olan engellilerin sayısının artırılması ve bu konuda yeni bir sınav sisteminin geliştirilmesi.

CHP de bu konuda iktidar olması halinde çeşitli vaatlerde bulunmuş olup, bunları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

-Tüm okullarda engellilerin ücretsiz eğitim alabilmesi ve gerekli tüm altyapının tamamlanması,

-Engellilerin alışma haklarının güvence altına alınması,

- Engelli spor kulüplerinin malzeme tesis açısından desteklenmesi,
- Tüm hastanelerde engelli karşılama sisteminin hayata geçirilmesi,
- Hastaneye ulaşımında servis araçlarının ve randevu sisteminin kurulması, gerekli hallerde evde tedavi imkanının yaygınlaştırılması,
- Engellilerin sağlık hizmetinden ücretsiz yararlanması.

Yaşlı ve Emeklilere Yönelik Vaatler:

AK PARTİ açısından,

- Yaşlanma Ulusal Uygulama Programının etkin bir şekilde hayata geçirilmesi,
- Yaşlılar ve emekliler için yaşanabilir bir şehir profilinin hayata geçirilmesi,
- Yaşlı ve emekli aylıklarının artırılması

CHP açısından,

- Yaşlılara yönelik sosyal kulüplerin yaygınlaştırılması,
- Hukuk sisteminin yaşlıların haklarını dikkate alacak şekilde yeniden gözden geçirilmesi,
- Kıdemli Yurттаş Konseylerinin kurulması ve aktif hale geçirilmesi,
- Yaşlılık hastanelerinin açılması.

Yoksul ve Sosyal Yardıma Muhtaç Olanlara Yönelik Vaatler

AK PARTİ açısından,

- Konut ihtiyacı olan dar gelirli ailelere yönelik konutların inşa edilmesi,
- Sosyal yardım harcamalarının yaklaşık 2,5 kat artırılması,
- Yaklaşık 2 milyon kişiye sosyal yardım kartı dağıtılması,
- Sosyal yardım alanların gelirlerinin, kayıtlı işe başlar başlamaz kesilmemesi ve gelir açısından iyi bir noktaya gelene kadar sürdürülmesi,

CHP açısından,

- Yaklaşık 4 milyon haneye sosyal destek sağlanması,
- Yaklaşık 10 milyon kişiye ilk kez düzenli nakit desteği verilmesi,
- Sosyal desteklerin iki katına çıkarılması,
- Kirada oturan dar gelirli ailelere kira yardımı yapılması

1.6.3. Kemikleşmiş Seçmen Kitesinin Etkisi

Seçim ekonomisi uygulamalarının boyutuyla çok fazla ilgili olmadan, bazı seçmen kitesinin kültürel, ideolojik, dinsel ve geleneksel bazı sebeplerden dolayı,

oylarını yine alışıldık şekilde kullanmaya meyilli olmaları söz konusu olabilmektedir. Bu oylar “kemikleşmiş oy” olarak da adlandırılabilir.

Aslında her siyasi partinin, kültürel, ideolojik ve dinsel açılardan belli tezleri ya da görüşleri olması doğal kabul edilmektedir. Zaten partiler de bu tez ya da görüşlerini, gerek parti ve gerekse de hükümet programlarında belli etmektedirler. Kemikleşmiş seçmen kitleleri, desteklediği partinin politikalarını çoğu zaman doğru bulmakta ve yargılamamayı tercih etmektedir. Dolayısıyla iktidar partisini desteklemeyen diğer seçmen kitlesine karşı uygulanan seçim uygulamaları veya popülist politikalar da çoğu zaman etkisiz kalabilmektedir.

Türkiye açısından kemikleşmiş oya yol açan bazı faktörlerden bahsedilebilir. Örneğin İslami mensubiyet ve etnik kimlik gibi iki önemli faktör buna örnek olarak verilebilir. Türk siyasi hayatında önemli bir rol oynayan muhafazakârlık, kişisel dindarlık ve etnik kimlik faktörleri seçmen davranışlarını önemli ölçüde etkileyebilmekte, çoğu zaman diğer partilerin programları dikkate alınmadan tek bir parti yönünde kemikleşmiş bir oy potansiyeli ortaya çıkarmaktadır (Ercins, 2007: 36).

1.6.4. Seçim Kampanyaları ve Bilgi Edinme

Seçim ekonomisinin başarısını etkileyen faktörlerden bir diğeri seçmenler üzerinde etkili olan kampanyalar ve seçmenlerin bilgilendirilmesidir. Seçim sürecinde, seçimin aktörleri olarak siyasi partiler ile onların adayları, seçmenleri etkilemek ve seçimi kazanmak üzere birbirleriyle yarışmaktadırlar (Aydın, 2015: 294).

Bu durum özellikle seçmenlerin seçeceği parti ve parti adaylarını tanıyıp sağlıklı oy verebilmeleri açısından önem arz etmektedir. Seçim kampanyaları yoluyla seçmenlerin bilgilendirilmesi ise seçmene adaylar hakkında gerekli bilgileri aktaracak iletişim yollarının var olup olmaması ve seçmenin bu yollardan kendisine ulaşan bilgileri değerlendirebilme kapasitelerine bağlıdır (Aleskerov vd., 2010: 196).

Bu noktada “Seçim Propagandası” hem siyasi partiler hem de parti adayları açısından seçimlerin kazanılması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu yönüyle seçim propagandası kavramı, siyasi parti ve adaylarının seçimleri kazanmak amacıyla çeşitli bireysel ve kitlesel iletişim ve de enformasyon araçlarını kullanarak seçmenleri etkileme faaliyeti olarak görülebilir (Aydın, 2015: 294).

Seçmenlerin bilgi edinmeleri konusunda belirtilmesi gereken husus, bilgi edinmenin çeşitli maliyetlerinin söz konusu olmasıdır. Çünkü bilgi edinme maliyetlerinin düşük ya da yüksek olması seçmen davranışlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bir seçimde seçime katılan tüm partiler ve bu partilerin tüm adayları hakkında tam bilgiye ulaşmaya kalkışmasının maliyetinin çok yüksek olması durumunda, seçmenler kendilerine ulaşabilen bilgilere dayanarak karar vermek durumunda olacaktır. Bu ise seçmenin yanlış seçim yapması, hatta seçmek istemediği partiye veya adaya oy vermesine yol açabilecektir (Aleskerov vd., 2010: 196).

Basın özgürlüğünün ve bilgiye ulaşmanın kolay olduğu bir ortamda, seçmenlerin siyasal partileri ve adayları tanıyabilme olanağı arttığı için, kendi tercihlerine en yakın aday ya da partiyi saptayabilme şansları yükselmektedir. Örneğin adayların özel yaşamlarına, kariyerlerine, dünya görüşlerine ilişkin her türlü bilgi seçmenler üzerinde olumlu veya olumsuz etkilere yol açmakla birlikte, basın organlarının niteliğine bağlı olarak verilen haberler ve yapılan yorumlar, basının ahlak ilkelerine bağlılık derecesi seçmenin seçenekleri konusunda derli toplu bilgi edinmesine yardımcı olabilmektedir (Aleskerov vd., 2010: 198).

Türkiye’de siyasi partilere yapılan doğrudan devlet yardımlarının yanı sıra, bazı dolaylı desteklerden de bahsetmek gerekir. Bunlardan bir tanesi kamusal kitle iletişim araçlarının ücretsiz olarak kullanılmasıdır. Diğerleri ise bağışlar açısından siyasi partilere tanınan vergisel ayrıcalıktır. Siyasi Partiler Kanununun 61. Maddesine göre siyasi partilerin, parti mal varlıklarından elde edilen gelirler hariç olmak üzere, kanunda yer alan diğer kaynaklardan elde ettikleri gelirlerden hiçbir surette vergi, resim ve harç alınmamaktadır (Çelik, 2012: 38).

1.6.5. Siyasi Partilerin Gelir Kaynaklarının Yeterliliği ve Devlet Yardımları

Siyasi partilerin seçimleri kazanmasında bir diğer önemli etken ise siyasi partilerin gelir kaynakları ile devletten almış oldukları kaynakların yeterlilik düzeyidir.

Türkiye’de Siyasi Partiler Kanunu’na göre partilerin gelir kaynakları genel olarak aşağıdaki gibi özetlenebilir (Çelik, 2012: 17);

- Üyelik giriş aidatı ve üyelik aidatı,
- Milletvekilliği aidatı,

- Aday adaylarından alınacak özel aidat,
- Parti bayrağı, flaması, rozeti satışından elde edilen gelirler,
- Parti yayınlarının satış bedelleri,
- Üye kimlik kartlarının verilmesinden sağlanan gelirler,
- Partilerin çeşitli faaliyet ve etkinliklerinden sağlanan gelirler,
- Parti mal varlığından sağlanan gelirler,
- Bağışlar,
- Devletten sağlanan yardımlar.

Yukarıda belirtilen gelir kaynakları içerisinde kuşkusuz devletten sağlanan yardımların önemli bir payı bulunmaktadır. Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de siyasi partilere yapılan yardımlar genel olarak üç nedene dayandırılabilir; (i) Partilerin ve siyasetin, ekonomik gücün etkisi altında kalmasını önlemek, (ii) Partilerin özgür ve adil bir siyasi ortamda yarışmalarını sağlamak, (iii) Siyasi partilerin kaynak ihtiyacını karşılamak (Çelik, 2012: 18).

Bu amaçlar doğrultusunda sağlanan mali yardımlar, siyasi partilerin daha rahat hareket edebilmelerinin ve seçim politikalarını kısmen serbestçe belirleyebilmelerinin önünü açabilmektedir.

Bazı ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de siyasi partiler belirli kriterlere bağlanmış koşullara bağlı olarak devletten yardım alabilmektedirler. Bu koşullardan bir tanesi Milletvekili Seçim Kanunu'nun 33. Maddesinde belirtilen % 10'luk genel barajının aşılmış olmasıdır. Her yıl yapılan bu ödeme Yüksek Seçim Kanunu tarafından açıklanan toplam geçerli oy sayıları ile orantılı olarak bölüştürülmek suretiyle hesaplanmaktadır (Çelik, 2012: 32).

Her ülkede olduğu gibi ülkemizde de seçim yardımları yasal düzenlemeyle hayata geçirilmiş ve anayasada kendisine yer bulmuştur.

Seçim yardımlarına ilişkin genel düzenleme 1982 Anayasasında da yer bulmuştur. Anayasanın 68. Maddesinde; "*Devlet siyasi partilere yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir*" hükmüne yer verilmiştir. Buna göre Anayasaya göre siyasi partilerin alacağı devlet yardımları "yeterli düzeyde" ve "hakça" olma koşullarına bağlanarak bir nevi sınırlandırılmıştır (Çelik, 2012: 33).

Siyasi partilerin seçimleri kazanmasında rol oynayan faktörlerden biri olarak siyasi partilerin gelir kaynaklarının yeterliliği önemli bir faktör olup, bu aynı zamanda mali yapısı güçlü partileri diğer partilerin önüne geçirmektedir. Özellikle siyasi partilerin kendilerini tanıtmaya, geniş kitlelere ulaşma ve seçim propagandalarında bulunma isteklerinin gerçekleşmesi geniş ölçüde buna uygun gelir kaynaklarına sahip olmalarıyla mümkündür.

Diğer taraftan siyasi partilerin gelir kaynakları içerisinde aldıkları oy oranına göre önemli bir yer teşkil edebilen devlet yardımları çeşitli yönleriyle eleştirilebilmektedir. Örneğin Türkiye'deki uygulamasıyla bir siyasi partinin seçim yardımı alması, çeşitli koşulların gerçekleşmesine bağlanmıştır. Bu durumda örneğin seçim barajını aşamayan partiler, devlet yardımından mahrum kalmaktadırlar. Bu da gelir kaynakları yetersiz ve devletten yardım alamayan siyasi partiler için büyük dezavantajlar oluşturmaktadır. Diğer taraftan % 10'luk seçim barajının koalisyon hükümetleri uygulamasına son verip, tek parti hükümetlerine yol açarak demokrasiye istikrar getireceği savı da Türkiye açısından çok doğru bir yaklaşım değildir (Kalaycıoğlu, 1995: 50).

Diğer taraftan yardımların anayasada belirtilen “yeterli düzeyde” ve “hakça” yapılması kuralı da barajı aşamayan partiler açısından anlamsız hale gelmektedir. Bu sebeple, parti ayrımı gözetmeden seçime katılan tüm partilerin devletten belirli sınırlar dahilinde yardım almasının daha adil olacağı yönünde birçok görüş de ileri sürülmektedir. Aynı zamanda parti gelirlerinin büyük çoğunluğunun devlet yardımlarından oluşmaya başlamasının, devlete olan bağımlılığı artırarak parti özgürlüğüne zarar verme ihtimali olduğunu savunanlar da bulunmaktadır (Çelik, 2012: 33).

1.6.6. Siyasi Partilerin Seçim Harcamaları

Seçim sürecinde siyasi partilerin ve adaylarının seçilebilmesi; ağırlıklı olarak seçim sürecinde yapmış oldukları harcamalarla da yakın ilişki içerisinde.

Seçim sürecinde, partiler veya parti adayları ile baskı ve çıkar gruplarının destekledikleri parti ve adayların seçilmeleri doğrultusunda yaptıkları harcamaları seçim harcamaları olarak kabul etmek mümkündür. Örneğin kişi, firma, dernek, vakıf ve sivil toplum kuruluşlarının bu yöndeki harcamaları da birer baskı ve çıkar grubu

olarak, siyasi parti ve adaylarını desteklemeye yönelik seçim harcamaları kapsamındadır. Dolayısıyla seçim harcamaları kavramını bu geniş anlamında düşünmek gerekir (Çelik, 2012: 65).

Siyasi partilerin faaliyetlerinin devam etmesinde belirleyici olan onların finanse ediliş şekilleri ve gelir kaynakları için bir yönünü, harcamaları ise diğer yönünü oluşturmaktadır. Siyasi partilerin hem gelirleri hem de harcamalarının seçim yönü olmakla birlikte, bununla alakalı olmayan gelirleri ve harcamaları da söz konusu olabilmektedir. Bu yönüyle düşünüldüğünde, seçimlerin finansmanı ve seçimi kazanmak yolunda yapılan harcamalar bakımından her ikisinin birbirinden ayrı düşünülmesi gerekmektedir.

Siyasi Partiler Kanununun 74. Maddesine göre siyasi partiler, *“harcamalarını fatura, fatura yerine geçen belgeler ile bu belgelerin temin edilmesinin mümkün olmadığı hallerde harcamanın doğruluğunu gösterecek muhteviyata sahip olmak şartıyla diğer belgelerle tevsik ederler. Ancak kaybolma, yırtılma ve yanma gibi mücbir sebeplerle aslının temin edilemediği hallerde, fatura ve fatura yerine geçen belgeler yerine bu belgeleri düzenleyenlerden alınacak tasdikli örnekleri kullanılabilir”* hükmüne yer verilmiştir. Diğer taraftan yine aynı maddeye eklenen hükümle denetimde harcamaların gerçek mahiyetinin esas alınacağı, şekle ve usule ilişkin eksikliklerin harcamaların kabul edilmemesini gerektirmeyeceği belirtilmiştir (Çelik, 2012: 159). Söz konusu değişikliğin yapılmasında harcamaların belgeye dayandırılması gerektiği, fakat hangi belgelerin kullanılacağına açıkça belirtilmemiş olması sebebiyle kullanılan belgelerin birçok durumda Anayasa Mahkemesince harcama belgesi olarak kabul edilmemesinin etkisi olmuştur. Bu husus özellikle seçim dönemlerinde siyasi partilerin yaptıkları harcamaların sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Çünkü gelirlerinin önemli bölümünü devlet yardımlarından sağlayan partilerin, yaptıkları harcamaların bazen büyük boyutlara ulaşması, fakat bu harcamaların kanuni şartları taşımaması bu harcamaların denetimi açısından sorunlar doğurmuştur.

Özellikle siyasi partilerin parti programları incelendiğinde, “vergi adaleti”, “açıklık”, “vergi sisteminin basitleştirilmesi”, “verginin tabana yayılması”, “dolaylı vergilerin payının azaltılması”, “vergi reformu” gibi kavramların sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Fakat seçim dönemlerinden sonra parti programlarında yer alan bu

kavramların çoğu zaman uygulanamadığı görülmektedir. Bunun sebebi seçim ekonomisinin sonuçlarıyla ilgili olabileceği gibi, devletin içerisinde bulunduğu ekonomik durum, siyasi ve ekonomik krizler gibi başka faktörlerle de ilgili olabilir. Dolayısıyla bir ülkede uygulanan para ve maliye politikaları seçim ekonomisiyle ilgili olabileceği gibi başka birçok faktörle de ilgili olabilir (Öz ve Güler, 2015: 61).

1.6.7. Siyasi ve Ekonomik Sistemler

Bir ülkenin sahip olduğu siyasi ve ekonomik sisteminin de seçimler ve seçimlerin kazanılmasında uygulanan politikalar bakımından doğrudan veya dolaylı etkilerinin bulunduğu söylenebilir.

Türkiye’de 1950’den günümüze farklı siyasi ve ekonomik sistemler söz konusu olmuştur. 1950-1960 döneminde özellikle karma ekonomi modeli uygulanmıştır. 1960’ların başından itibaren ise planlı kalkınma dönemine girilmiştir. 1980’li yıllarla birlikte ise serbest piyasa ekonomisi anlayışının ve dışa dönük kalkınma stratejilerin benimsenmesi söz konusu olmuştur (Kumrulu, 1996: 194).

1950 yılından günümüze kadar olan seçimleri siyaset ve ekonomi ilişkileri bakımından değerlendirmek mümkündür. O yıllardan günümüze Türkiye’de önemli siyasal iktidar değişiklikleri olmuştur. Burada örneğin 1946, 1958, 1970 ve 1980 yılları açısından ekonomik bir kavram olarak “devalüasyon”un söz konusu olması, siyasal bir sonuç olarak iktidar değişikliğini de beraberinde getirmiştir (Kumrulu, 1996: 196).

Türkiye’de siyasal iktidarların seçimleri tekrar kazanmaya yönelik olarak vergi ve harcamalarını monopolcü bir güç olarak kullanabildiğini söylemek mümkündür. Çünkü güçler ayrılığı ilkesinden hareketle, vergi ve harcama politikalarının uygulanmasının yürütme organına ait bir karar olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer taraftan, parlamenter demokrasi ve Cumhuriyet rejimine göre idare edilen Türkiye’de yasama sürecine genel olarak yürütme organının hakim olduğu görülmektedir. 1961-1976 döneminde çıkarılan kanunların % 80’inin hükümet tasarısı şeklinde hazırlanmasını ve bu kanunların yaklaşık üçte birinin vergi ve harcamalarla ilgili yani mali yönlü olmasını bu duruma örnek olarak verebiliriz (Kumrulu, 1996: 198).

1.6.8. Yerel Seçim-Genel Seçim Zamanlaması

Yerel seçimlerin genel seçimlerden bazı noktalarda farklılık gösterdiği söylenebilir. Örneğin, seçimlere katılım oranları, seçmen eğilim ve davranışları, seçimlerden beklentiler gibi hususlarda genel seçimler ve yerel seçimler bakımından farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Diğer taraftan yerel seçimler genel seçimlerden hemen önce yapıldığında, çoğu zaman genel seçimlerin bir provası niteliğinde algılanmakta, siyasi partiler, seçmenler ve baskı ve çıkar grupları gibi seçimin tarafları öngörü ve davranışlarını buna göre yeniden düzenleyebilmektedirler. Türkiye’de örnekleri de görüldüğü üzere, genel seçimlerle yerel seçimlerin aynı tarihte yapılma nedenine baktığımızda ise, bir yönüyle yeniden seçilme niyetinde olan iktidar partisinin bu durumu konjonktüre uygun olarak avantajlı görme niyetine bağlamak mümkündür (Doğan ve Göker, 2010: 160).

1.7. SEÇİM EKONOMİSİ UYGULAMALARININ KABUL EDİLEBİLİRLİĞİ

Kuşkusuz iktidardaki siyasi partinin, seçim dönemlerinde seçim ekonomisi uygulamama gibi bir tercihi de bulunmaktadır. Bu tercihin, yönetimin tek parti mi, yoksa koalisyon hükümeti mi olduğuna göre de değişeceği söylenebilir. Hatta seçim ekonomisi uygulamaları kapsamında incelemesi yapılan uygulamaların, gerçekte seçim ekonomisi olup olmadığı tartışması da yapılabilir. Örneğin herhangi bir zamanda iktidarda bulunan bir siyasi parti(seçim döneminde bulunulsun veya bulunulmasın), üstün güç konumunda sahip olduğu iktisat ve maliye politikası araçlarını, sadece toplumun refahının artırılması, ekonomik istikrarın sağlanması, gelir dağılımının düzeltilmesi gibi amaçlarla kullandığını iddia edebilir. Keza, bu politikaları uygulamanın, yeniden iktidar olmakla ilişkilendirilemeyeceği de savunulabilir. Diğer taraftan seçmenler grubunda yer alan bir kamu çalışanı, maaşına yapılan enflasyon oranının oldukça üzerindeki bir zammın, bir özel sektör çalışanı veya müteşebbisi ile arasındaki farkı kapattığını ve bunun gelir dağılımının düzelmesi için gerekli olduğunu da iddia edebilir.

Bir tarım sektörü firması, ürettiği ürünün maliyetlerinin çok yüksek olduğunu ve bu sebeple devletin kendisine enflasyon oranının üstünde bir destekleme fiyatı uygulamasını ve tüm ürünlerinin de kotasız olarak devlet tarafından alınmasını çok gerekli bir uygulama olarak kabul edebilir. Örneğin, bir milletvekili, seçim ekonomisi

uygulanmadığı için hem özel sektör hem de iş dünyasının oldukça rahat olduğunu, eğer bir seçim ekonomisi uygulansaydı ve bunun doğal sonucu olarak musluklar açılışaydı, bunun sonucunun enflasyon olacağını, halbuki 2010 yılı itibariyle enflasyonun son 40 yılın en düşük düzeyinde olduğunu savunabilir (Sabah, 2011).

Tüm bu görüşler dikkate alındığında denilebilir ki; bir ülkede seçimlerin kazanılmasında birçok faktör etkili olabilirken, bunların etki derecesinin ne olduğu veya hangilerinin daha fazla etki yaptığının tespit edilmesi veya ölçülebilmesi çok kolay konular değildir. Bu durum daha çok her ülkenin kendi siyasi, ekonomik, kültürel veya demografik koşullarına bağlı olarak değişiklik arz edebilmektedir. Seçimlerin kazanılması açısından seçim ekonomisi uygulamalarının başarı şansı ise ağırlıklı olarak seçmenler üzerinde yapacağı etkiye ve seçmenler nezdinde yankı bulmasına bağlı olacaktır. Örneğin Türkiye açısından yapılan çalışmalarda görülmektedir ki, seçmen olarak iki önemli kesim olan tarım kesimi ile işçi ve memur kesimine yönelik olarak uygulanan seçim ekonomisi uygulamaları (teşvikler, destekleme alımları, ücret ve maaş artışları, sosyal politikalar vb.) seçmenler nezdinde önemli ölçüde etkili olabilmektedir (Çinko, 2016: 114).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SEÇİM SÜREÇLERİ VE SEÇİM EKONOMİSİ

BAĞLAMINDA VERGİ POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

Bir ülkede uygulanan vergi politikalarının ne olduğu hakkında karar verebilmek için öncelikle o ülkenin vergi sistemi hakkında bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir. Bir ülkenin vergi sistemi, belirli bir zamanda uygulanan vergi, resim, harç ve benzeri mali mükellefiyetlerin bütününden oluşan organik dokuya işaret etmekte ve temel olarak üç yapıdan oluşmaktadır. Bu yapı, vergi yönetimi, vergi mükellefi ve vergi mevzuatından oluşmaktadır (Arıkan, 2005: 151-152).

Demokratik ülkelerde vergilemeye ve vergi politikalarına ilişkin temel ilkeler Anayasalarda belli edilir. Türkiye’de de 1982 Anayasasının 73. Maddesinde vergilemeye ilişkin temel kavramlara yer verilmiş bulunmaktadır. Doğal olarak çıkarılacak mali kanunların ve uygulanması düşünülen vergi politikalarının bu doğrultuda olacağı söylenebilir.

Anayasadaki vergilemeye ilişkin söz konusu ilkeler ve temel politika araçları belli olmakla birlikte, siyasal iktidarların farklı maliye politikaları vergi politikalarını zaman zaman başarısız kılabilir. Çünkü bu durum temelde siyasal bir kararı yansıtmakta ve zaman zaman seçime yönelik olabilmektedir. İşte bundandır ki, seçim ekonomisinin sonuçları bazen kısa dönemde belirli kesimlerin lehine etki yapmakla birlikte, orta ve uzun dönemde tüm toplumun aleyhine ekonomik ve mali sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. Örneğin Türk Vergi Sistemini kısaca değerlendirdiğimizde, Anayasadaki vergilerin mali güce göre gelir, servet ve harcamalar üzerinden alınmasının amaçlanmasına rağmen, geline noktada, vergi tahsilatının esas itibarıyla, stopaj yoluyla tahsil edilen gelir vergisi ile harcama üzerinden alınan KDV ve ÖTV’ye dayanması, ödeme gücü ve verginin geniş bir tabana dayalı olması ile vergilemede adalet ilkelerini zedeleyebilmektedir. Sonuçta vergi sisteminin dolaylı vergiler ağırlıklı hale gelmesi, beyana dayalı bir sistem haline dönüşmemesi, muafiyet ve istisna hükümlerinin çok yaygın olması, kayıt dışı ekonominin yüksekliği gibi gerçekler bir anlamda uygulanan vergi politikalarının da başarısızlığına işaret etmektedir (Gencel ve Kuru, 2012: 39-40). Bunun sebeplerinden birisi de siyasal

İktidarların seçim kazanma amaçlı politikalarının, diğer amaçlara yönelik politikalarının önüne geçmesidir denilebilir.

Türkiye’de 1946 yılı denemesinin ardından, çok partili hayata geçiş süreci 1950 yılı seçimleriyle birlikte başlamıştır. İzleyen yıllarda yapılan seçimler, iktidar olabilmek açısından partiler arasındaki keskin bir yarış da beraberinde getirmiştir. 1983 yılından günümüze yaklaşık 34 yıllık dönemde ise sırasıyla 1983-1991 Tek Parti Dönemi, 1991-2002 yılları arasındaki koalisyonlar dönemi ve 2002 yılından sonra da tekrardan tek partili iktidar dönemi söz konusu olmuştur. 2002 yılında seçimleri kazanan siyasi partinin yönetiminde, 2017 yılı itibarıyla yaklaşık 15 yıllık bir tek parti yönetimi varlığını sürdürmektedir.

İnceleme konumuz olan yıllarda Türkiye’de, 1983, 1987, 1991, 1995, 1999, 2002, 2007 ve 2011, 2015 yıllarında olmak üzere toplam 10 genel seçim yapılmıştır. Türkiye’de iki farklı ekonomi politikasının uygulanması açısından 1980’li yıllar önem arz etmektedir. 1980 askeri darbesi öncesi yıllar genellikle bir planlı ekonomi sürecini ifade ederken, 1980 sonrasında ise özellikle 24 Ocak 1980 Kararlarıyla birlikte, serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde adımlar atıldığı görülmektedir (Baum, Çağlayan ve Talavera, 2010: 5).

Bu bölümde öncelikle Türkiye’de uygulanan seçim sistemlerinin kısa bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde de vurgulandığı üzere, bir ülkede seçimlerin kazanılmasında seçim ekonomisi uygulamalarının yanı sıra birçok faktörün etkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan ülkeler bazında değerlendirildiğinde her ülkenin kendi koşulları da ayrıca göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Bu bakımdan bir ülkede seçimlerin kazanılmasında rol oynayan ve birinci bölümde bahsetmeye çalıştığımız faktörler bu bölümde Türkiye açısından ayrı bir alt başlıkta incelenmiştir. Bu bölümün son kısmında ise Türkiye’de seçim süreçleri ve seçim ekonomisi bağlamında vergi politikalarının gelişimi konusunda bilgi verilmeye çalışılmıştır.

2.1. TÜRKİYE’DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİNİN KISA BİR DEĞERLENDİRMESİ

Seçim sistemini dar anlamıyla “*Bir seçim çevresinde partilerin almış oldukları oylara göre kaç temsilci çıkaracaklarının belirlendiği teknik usul*” olarak

tanımlayabiliriz. Seçme ve seçilme yeterliliği, adayların seçimlere katılabilmeleri için aranan koşullar, siyasi partilere sağlanan hazine yardımları ve seçim çevrelerinin belirlenmesi konuları da dahil olmak üzere karşımıza geniş anlamda “seçim sistemi kavramı” çıkmaktadır (Aydoğdu, 2015: 51).

Türkiye’de 1950 yılında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte, seçim sistemlerinde de buna uygun köklü değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. 1950 yılında kabul edilen önceden “Milletvekili Seçim Kanunu” sonucunda seçim kurullarının siyasi idareden oluşan yapısı, kabul edilen bir kanunla birlikte; Yüksek Seçim Kurulu, İl Seçim Kurulları, İlçe Seçim Kurulları ve Sandık Kurullarının kurulması şeklinde yeni bir yapıya kavuşmuştur. Böylece, daha önceki döneme ait seçimlerin yönetimi ve denetimindeki klasik model, yerini yargı organlarının sisteme dahil olduğu yeni bir seçim yönetim ve denetim modeli olan Fransız Modeli anlayışına bırakmıştır (Aydın, 2015: 126).

Türkiye’de yürürlükteki seçim sistemi tek turlu ve esas olarak nispi karakterli ve kategorik özellikte olan bir sistemdir. Bu tür seçim sistemlerinde seçmene yalnızca birinci sırada tercih ettikleri parti sorulduğu için, bunun sonucunda da en çok oyu almış parti ön plana çıkmakta, diğer taraftan bu durum toplumsal konsensüsün tam olarak sağlandığı bir sistem de olamamaktadır. Seçim sistemlerinin yanı sıra vurgulanması gereken bir diğer husus, Türkiye’de siyasal partilerin iç işleyiş mekanizmalarının demokrasinin temel ilkeleriyle olan uyumsuzluğudur. Buradaki sorun, tabandan tavana değil, tavandan tabana isteklerin aktarıldığı delege seçim mekanizması şeklinde kendini göstermesidir (Yavaşgel, 2014: 7-8).

2.2. TÜRKİYE’DE SEÇİMLER

Seçim sistemlerini genel olarak, “çoğunluk sistemleri”, “nispi temsil sistemleri” ve “karma sistemler” olarak üç ana gruba ayırabiliriz. Bu ana ayrıma bağlı olarak da farklı alt gruplandırmalar yapılabilmektedir. Dolayısıyla bir ülkede uygulanacak seçim sisteminin belirlenmesinde o ülkenin yönetim şekli, demokratik yapısı, ekonomik, siyasi ve kültürel görünümünün önemli etkisinin olabileceğini belirtmek gerekmektedir (Aydoğdu, 2015: 52).

Yukarıdaki ifadelere paralel olarak, Türkiye’de çok partili hayata geçiş dönemi olan 1950 yılından günümüze kadar uygulanmış olan seçim sistemlerini üçe ayırarak incelemek mümkündür (Aleskerov vd., 2010: 135);

-“Çoğunluk Sistemi”nin uygulandığı 1950-1960 arası dönem,

-Millet Meclisi seçimlerinde “Oranlı Temsil” sistemlerinin farklı biçimlerinin uygulandığı 1961-1980 arası dönem,

-Seçim sistemine ilişkin bazı kuralların pek çok seçimde değiştirildiği, yüksek ülke barajı öngören ve çoğunluk sistemine yaklaşan oranlı temsil modelinin uygulandığı 1983 sonrası dönem.

Yukarıda ayırım bir başka açıdan değerlendirildiğinde de anlamlı sonuç vermektedir. Şöyle ki, 1950 yılı Türkiye’nin çok partili hayata geçiş yılını temsil etmektedir. Dolayısıyla 1950 yılı Türkiye’nin siyaset tarihindeki değişiklik bakımından önem arz etmektedir. 1960 yılı ise Türkiye’nin planlı ekonomiye geçiş yılı olmuştur. Dolayısıyla 1960 yılı Türkiye’nin ekonomik sistemindeki değişiklik bakımından önem arz etmektedir. 1980 yılı ise Türkiye’nin askeri müdahale ile demokratik ve siyasi hayatının kesintiye uğraması, ardından serbest piyasa anlayışına geçişin altyapısının oluşturularak ekonomik sistemde önemli değişikliklere geçişin gerçekleşmesi bakımından önem arz etmektedir (Akalın ve Erkişi, 2007: 95).

Türkiye’de 1946 yılından günümüze kadar olan dönemlerde yapılan genel seçimlerde, seçim ekonomisinin ne ölçüde uygulandığı ve boyutlarını değerlendirebilmek için, uygulanan politikaların gelişim çizgisinin ortaya konulması konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Tablo 1: Seçim Sistemi Türü ve Seçim Yılları

Çoğunluk sistemi	Seçim Yılları
<i>Liste Usulü Çoğunluk</i>	1946, 1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri
Nispi temsil sistemi	
<i>Çevre Barajlı d’Hondt</i>	1961 Milletvekili Seçimi 1964 Cumhuriyet Senatosu Seçimi
<i>Ulusal Artık (Milli Bakiye)</i>	1965 Milletvekili Seçimi/1966 Cumhuriyet Senatosu Seçimi
<i>Barajsız d’Hondt</i>	1969, 1973, 1977 Milletvekili Seçimleri 1968, 1973, 1975, 1977, 1979 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri
<i>Çifte Barajlı d’Hondt</i>	1983 Milletvekili Seçimleri
<i>Çifte Barajlı d’Hondt + Kontenjan</i>	1987, 1991 Milletvekili Seçimleri
<i>Ülke Barajlı d’Hondt</i>	1995, 1999, 2002 Milletvekili Seçimleri

Kaynak: Yavaşgel, 2014: 159.

Tabloda da belirtildiği üzere çok partili hayata geçişten günümüze kadar olan seçim sistemlerinde birçok değişikliklerin meydana geldiği gözlemlenmektedir. Dönemler itibariyle bu değişikliklerin neler olduğunu ortaya koymak yararlı olacaktır.

2.2.1. 1946-1960 Dönemi

1946 seçimlerinin iki önemli özelliğinden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi, ilk kez CHP dışındaki partilerin de bu seçime katılmalarıdır. İkincisi ise, bu seçimlere kadar uygulanan iki dereceli seçim sisteminden vazgeçilerek, tek dereceli seçim sistemine geçilmesidir.

Türkiye’de çok partili hayata 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’nin kurulması ve ardından 21 Temmuz 1946 yılında yapılan seçimlerle geçildiği genel kabul görmektedir. Diğer taraftan çok partili hayatın ilk partisi 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi olmuştur. 1958 yılına kadar aktif olan parti, liberal ekonomi ve serbest girişim taraftarı görüşlerin temsilcisi olmuştur. Partinin temsilcisi olmamasının en önemli sebebinin o dönem koşullarında CHP karşısında ana muhalefet partilerinden birisi olarak görülmemesi olduğu ifade edilmektedir (Turan, 2004: 12).

1946 seçimleri, çok partili hayata geçişin bir denemesi olmasının yanı sıra, Meclise birden fazla partinin girmesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir. CHP’den ayrılan bir kısım siyasetçiyle birlikte Celal Bayar’ın önderliğinde 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti, bu seçimde mecliste 61 milletvekili ile temsil edilme hakkı kazanmıştır (Yavaşgel, 2014: 154).

1946 yılında yapılan seçim, normalde 1947 yılında yapılması gereken bir seçim iken, bir yıl önceye alınarak bir erken seçim olarak gerçekleştirilmiştir. 1946 yılı seçimlerinin yapılmasında ve çok partili hayata geçilmesinde, ülkenin kendi iç koşullarının yanı sıra, uluslararası gelişmelerin Türkiye üzerindeki etkileri de belirleyici olmuştur (Turan, 2004: 13).

Mecliste tek partili yapının yerini çok partili yapıya bırakması ve akabinde yapılan 1950 seçimleriyle birlikte iktidar değişikliğinin gelmesi, beraberinde de birçok ilklerin yaşanmasına yol açmıştır.

1950 seçimlerinin getirdiği en önemli değişikliklerden birisi, iktidarın yirmi yedi yıllık bir dönemin ardından ilk kez el değiştirmesi ve Cumhuriyet Halk Partisi yerine Demokrat Parti’nin iktidar olmasıdır. Bunun yanı sıra, çok partili döneme

geçişin başlangıcı olarak da 1950 seçimleri, siyasal tarihimiz bakımından ayrı bir öneme sahiptir¹. 1946 seçimlerindeki “gizli oy açık sayım” ilkesinden vazgeçilmesi sebebiyle gerçek anlamda çoğulculuğun ancak 1950 seçimleriyle birlikte başladığı söylenebilir. DP açısından bu seçimlerde alınan % 53'lük oy oranının tek başına iktidar olma açısından büyük bir başarı sayılmasının yanı sıra, Türk demokrasi tarihinde iktidarın ilk defa el değiştirmesi bakımından da bir milat olmuştur (Yavaşgel, 2014: 153-155).

İktidar değişikliğiyle sonuçlanan 1950 seçimleri sonrasında gerçekleştirilen seçim ve adaylara yönelik düzenlemelerle birlikte "Çoğunluk Sistemi" düzenlemesi getirilmiştir.

1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde uygulanmış olan çoğunluk sisteminin özelliği bir seçim çevresinde birden çok milletvekilinin seçilmesi ve siyasi partiler tarafından, seçilecek milletvekili sayısı kadar aday belirleyerek listelerini oluşturmalarıdır. Bu sisteme göre, bir seçim çevresindeki milletvekillerinin tümü en fazla oy alan parti tarafından kazanılmakta, diğer partiler milletvekili çıkaramamaktadır. Bu dönemde gerçekleştirilen seçimlerde (1950, 1954 ve 1957 seçimleri), listeli çoğunluk sistemi uygulanmasının etkisiyle DP kazandığı oy oranının çok daha üstünde mecliste temsil edilmiştir. 1950 seçimlerinde DP açısından % 53,35 oy ve % 83,57 temsil, 1954 seçimlerinde % 56,61 oy ve % 92 temsil, 1957 seçimlerinde ise % 47,70 oy ve % 69,50 oranında temsil söz konusu olmuştur. CHP ise 1954 seçimlerinde % 34,78 oy almasına karşılık, % 5,52 gibi çok düşük bir temsil oranında kalmıştır. 1957 seçimlerinde ise tüm muhalefet oylarının toplamı % 52 oranında olmasına karşın, temsil oranının % 30 düzeyinde gerçekleşmesi, seçim sisteminin temsilde adaleti sağlamada zayıf kaldığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir (Yavaşgel, 2014: 155-156).

2.2.2. 1960-1980 Dönemi

Türkiye’de 1960 sonrası seçimlerinde nispi temsil sistemleri farklı türleriyle uygulama alanı bulmuştur. Bu sistemde çoğunluk sisteminden farklı olarak, temsilde

---

¹1946 seçimleri 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı Mebus Seçimi Kanunu’na göre; 1950, 1954 ve 1957 seçimleri 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu’na göre; 1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977 seçimleri 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’na göre; 1983, 1987, 1991, 1995, 1999 ve 2002 seçimleri ise 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’na göre yapılmıştır (Yavaşgel, 2014: 30)

adalet boyutu daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmakta, siyasi partiler güçleri oranında mecliste temsil edilebilmektedir (Yavaşgel, 2014: 158).

Bu sistemin uygulanması çoğunluk sistemine nazaran temsil noktasında öncesinde de belirtildiği üzere, siyasi partilerin aldığı oy oranına bağlı olarak daha adaletli bir yaklaşım şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde 1961 seçimlerinde “tercihli oy” yöntemi uygulanmış, 1965 ve 1969 seçimlerinde böyle bir uygulamaya gidilmemesinin ardından 1973 yılı seçimlerinde, barajsız d’Hondt sisteminin yanı sıra, yeniden “tercihli oy” uygulamasına geçilmiştir. Tercihli oy uygulamasında oy pusulasına yazılacak aday sayısı, tercihli oyun kullanılma biçimi ve tercihli oyun geçerli olabilmesi için gerekli ölçütler seçilme açısından önem taşımaktadır. Bu yöntemin uygulandığı 1973 yılı seçim sonuçlarına göre tek partinin iktidar çoğunluğunu elde etmesi söz konusu olamamış, bu nedenle CHP ve MSP’nin anlaşmasıyla koalisyon hükümeti kurulmuştur. İzleyen yıllarda ise 1977 seçimlerinde “bir seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili sayısı kadar aday gösterilerek bunlar arasında tercih yapılması” esası, 1991 seçimlerinde ise “bir seçim çevresinden çıkarılacak milletvekili sayısının iki katı aday gösterilerek bunlar arasından tercih yapılması” gibi yöntemler uygulanmıştır (Yavaşgel, 2014: 167-168).

2.2.3. 1983-1991 Tek Parti Dönemi

Türkiye’de 1980’li yıllarla birlikte ekonomik yapıda köklü bir değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Bunun temel dayanağı ise 24 Ocak 1980 tarihli “24 Ocak Kararları” olarak adlandırılan program olmuştur. Özellikle 1983 yılı ülke ekonomisinin liberalleşme ve dışa açılma sürecinin başladığı yıl olmuştur (Öz ve Hepaksaz, 2008: 66).

Diğer taraftan, 12 Eylül 1980 tarihli askeri darbe ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koymasının ardından, 28 Eylül 1980’de Bülent Ulusu Hükümeti kurulmuştur (Öztekin, 2000, 414). Darbe ile birlikte partilerin faaliyetleri de askıya alınmış ve parti liderlerine siyaset yasağı getirilmiştir. Yaklaşık 1 yıl sonra 16 Ekim 1981 tarihinde ise bütün siyasi partilerin kapatılması kararı verilmiştir (Alkan, 1998: 58).

1983-1991 yıllarını kapsayan 6 Kasım 1983 ve 29 Kasım 1987 tarihli olmak üzere iki seçim ve üç hükümet dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde yapılan seçim

sonuçlarına göre, tek parti yönetimi iktidara gelmiştir. Diğer taraftan 1983 yılı seçimlerinde çift barajlı seçim sistemi, 1987 seçimlerinde ise çift barajlı kontenjan sistemi uygulanmıştır (Öz ve Hepaksaz, 2008: 66).

2.2.3.1. 6 Kasım 1983 Tarihli Seçim

Bir ülkede uygulanan seçim sisteminin seçimlerin kazanılmasında büyük önemi bulunmaktadır. Çoğunluk sistemleri yönetimde istikrar ilkesine önem verirken, nispi temsil sistemleri ise temsilde adalet ilkesini öncelemektedir. Nispi temsil sistemlerinde küçük partilerin parlamentoda temsil edilme şansları yükselirken, diğer taraftan parlamentoda parçalanmış çok sayıda küçük partinin yer alması hükümet istikrarsızlıklarını da beraberinde getirebilmektedir. Bu riskin önlenmesi için getirilmiş olan önlemlerden birisi ise, alınması gereken asgari oy miktarını ifade eden “seçim barajı” uygulamasıdır (Aydoğdu, 2015:99).

6 Kasım 1983 tarihli seçimlerde birinci baraj olarak seçim çevresi barajı, ikinci baraj olarak da % 10'luk ülke barajı uygulanmıştır. Bu nedenle sistem “*Çift Barajlı d'Hondt Sistemi*” olarak adlandırılmaktadır. Bu sisteme göre, siyasal parti adaylarının meclise girebilmeleri için, o partinin öncelikle % 10'luk ülke barajını geçmesi gerekmektedir. Ülke barajını aşabilen partilerin seçim çevrelerinden milletvekili çıkarabilmeleri için aynı zamanda o çevrenin seçim barajını geçebilecek oy potansiyeline de sahip olması gerekmektedir (Yavaşgel, 2014: 169).

Türkiye’de 6 Kasım 1983 tarihli seçimlere sadece üç partinin katılımına izin verilmiş ve birisi iktidar partisi, diğeri ise muhalefet partisi olmak üzere iki partili bir sistem tasarlanmış, ayrıca seçimlere katılabilen, fakat parlamentoya giremeyen bir üçüncü partinin de olması düşünülmüştür. Böylece, yeni kurulan 15 siyasi partiden sadece üçünün (MDP, HP, ANAP) kuruluşu kabul edilmiş, diğer partiler ya MGK tarafından veto edilmiş yada kuruluş kararları geç onaylanarak seçimlere katılma hakkı ellerinden alınmıştır (Kongar, 2000: 219). Diğer taraftan da,1980 yılından önce var olan tüm siyasi partilerin kapatılması sebebiyle de, bu partilerin seçime girmeleri gibi bir durum söz konusu olamamıştır (Baum, Çağlayan ve Talavera, 2010: 6).

1983 yılı seçimlerinde, Turgut Özal’ın başkanlığındaki Anavatan Partisi (ANAP) en çok oyu alarak seçimleri kazanmıştır. ANAP’ın parti programının

ekonomik yönü, esas itibariyle 24 Ocak 1980 tarihli “24 Ocak Kararları”nda yer verilen ilkeler çerçevesinde oluşturulmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2003: 196).

2.2.3.2. 29 Kasım 1987 Tarihli Seçim

1987 yılında yapılan seçimler, 1983-1991 tek parti döneminin ikinci seçimidir. Bu seçimde bir önceki seçime göre bazı farklılıklar söz konusu olmuştur. Bu amaçla öncelikle anayasa ve seçim kanunlarında bazı değişiklikler yapılmış ve yapılan halk oylamasıyla siyasi yasaklar kaldırılmıştır.

2.2.3.2.1. Anayasa ve Seçim Kanunlarında Yapılan Bazı Değişiklikler

Kasım 1987 tarihli seçimler, Kasım 1983 tarihli seçimden bazı yönleriyle farklılıklar göstermektedir. Bunun için 1987 yılına gelene kadar Anayasa ve seçim kanunlarında bazı değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, seçmen yaşı 21’den 20’ye indirilmiştir. Seçim çevre büyüklükleri daraltılmış, illerin seçim çevre sayıları yediden altıya indirilmiştir. Dörtten fazla temsilci çıkaracak seçim çevrelerinde kontenjan milletvekilliği getirilmiştir. TBMM’nin üye sayısı 400’den 450’ye çıkarılmıştır. Tercihli oy yöntemi getirilmiş, seçmenlerin böylece seçim çevrelerinde çıkarılacak temsilci sayısının yarısı kadar tercihte bulunabilmesi mümkün olmuştur (Buran, 2005: 575).

Türkiye’de 1987 ve 1991 seçimlerinde “*Çifte Barajlı d’Hondt + Kontenjan Sistemi*” uygulanması tercih edilmiştir. Bunun önemli nedenlerinden birisi, 1983 seçimleriyle tek başına iktidara gelen Anavatan Partisinin, mecliste çoğunluk partisi olmanın avantajını kullanmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Altı milletvekilinden fazla, yani en az yedi milletvekili çıkaracak olan iller birden fazla seçim bölgesine ayrılmış, böylece ortalama seçim çevresi büyüklüğü küçültülerek etkin barajın yükseltilmesi amaçlanmıştır. Altı ve daha fazla milletvekili çıkaracak seçim çevresinde siyasal partilerin birer kontenjan adayı göstermeleri öngörülmüştür (Yavaşgel, 2014: 171).

2.2.3.2.2. Siyasi Yasakların Kaldırılması

1987 seçimlerine giderken yaşanan önemli gelişmelerden bir diğeri de, siyaset yasağı getirilen eski liderlerin bu yasağının kalkması için 6 Eylül 1987’de yapılan

halkoylamasıdır. Halkoylamasında, yasakların kalkması için %50,1 ‘evet’ oyu verilmesi sonucunda, Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş gibi eski siyasetçilerin siyasi yasakları kaldırılmış ve bu politikacılar yeniden siyasete dönme hakkı elde etmişlerdir (Alkan, 1998: 61).

Yasakların kaldırılması için verilen yüzdelerin çok yüksek olmamasına rağmen, seçmenlerin en azından yarısının destek vermiş olması söz konusu olunca, dönemin Başbakanı Turgut Özal, normal seçimlere yaklaşık bir yıl kala erken seçim kararı almıştır (Kongar, 2000: 223).

2.2.3.2.3. Seçime İlişkin Veriler

1987 yılı seçimlerine yedi parti katılmış, ANAP % 36,3 oy 292 milletvekili ile mecliste %65 çoğunluk elde etmiştir. Diğer partiler içerisinde SHP %24,8 oy ve DYP %19,1 oy alarak barajı aşan partiler olmuşlardır. Diğer 4 parti ise % 10'luk barajı aşamayı meclis dışında kalmışlardır (Alkan, 1998: 60).

Seçim sonuçlarına göre DYP'nin Meclise 59 milletvekili göndermesi, Demirel liderliğindeki DYP'ye ANAP Hükümetine karşı daha sert bir muhalefet yapma şansı vermiştir. Diğer taraftan 1989 yılında Başbakan ve ANAP'ın genel başkanı Özal'ın cumhurbaşkanlığı adaylığını DYP, SHP ile birlikte engellemeye çalışmıştır, bir diğer deyişle kendisi gibi sağ görüşlü bir partiye üstün gelmek amacıyla sol görüşlü partilerle yeri geldiğinde işbirliği yapmayı tercih edebilmiştir (Sitembölükbaşı, 2001: 131).

Dört partinin barajı aşamaması sebebiyle Mecliste temsil edilemeyen partilerin oylarının toplamı % 19,8 olmuştur. Diğer taraftan, barajı aşamayan partilerden DSP'nin % 8,5 ve RP'nin 7,2 oy oranı ile % 10'luk baraja yakın bir oy aldıkları görülmektedir (Erol, 2003: 257).

2.2.4. 1991-2002 Koalisyonlar Dönemi

1983-1991 tek parti dönemini izleyen 1991-2002 dönemi koalisyonlar dönemidir. Bu dönemde 1991, 1995 ve 1999 yıllarında olmak üzere üç seçim yaşanmıştır.

2.2.4.1. 20 Ekim 1991 Tarihli Seçim

Önceki seçimlerde olduğu gibi 1991 seçimlerinde de gerek anayasal düzlemde ve gerekse de seçim kanunları düzleminde değişiklikler yapıldığı görülmektedir. 1991 seçimi ile başlayan bu sürecin önemli bir özelliği ise, 2002 yılı tek parti dönemine kadarki süreçte, sık sık koalisyon hükümetlerinin kurulmasıdır.

2.2.4.1.1. Seçim Öncesi Gelişmeler ve Seçim İşbirlikleri

31 Ekim 1989 tarihinde Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, boşalan başbakanlık görevine 9 Kasım 1989'da Yıldırım Akbulut getirilmiştir. Akbulut'un yaklaşık 1,5 yıllık başbakanlık döneminden sonra, 15 Haziran 1991'de Mesut Yılmaz parti başkanlığına seçilmiş, 23 Haziran 1991'de de Başbakanlık koltuğuna oturmuştur (Kongar, 2000: 224).

1991 yılı seçimlerinde Türk siyasal hayatında pek fazla rastlamadığımız seçim ittifakları söz konusu olmuştur. Söz konusu seçim ittifakları, çift barajlı seçim sistemini aşmanın bir yolu olarak kullanılmıştır. Örneğin SHP ile HEP, diğer taraftan RP ile de MÇP seçim ittifakına gitmişlerdir (Öz ve Hepaksaz, 2008: 71).

2.2.4.1.2. Anayasa ve Seçim Kanunlarında Yapılan Değişiklikler

1987yılı seçimlerinde olduğu gibi 1991 yılı seçimleri de bir erken seçim olarak yaşanmıştır. 1991 seçiminden önce seçim sisteminde kimi değişikliklere gidilmiştir. En yüksek bölgesel baraj % 25'e düşürülmüştür. Bunun yanı sıra tercihli oy kullanımına da gidilmiştir. 1991 seçimleri öncesinde çıkarılan Kanunla "partilerin bir seçim çevresinden çıkarılacak milletvekili sayısının iki misli aday göstermeleri" esasına dönülmüştür. Bu değişikliklerin yanı sıra 1987 sisteminin kontenjan milletvekili, ulusal baraj ve dar seçim bölgeleri özellikleri korunmuş ve böylelikle sistemin büyük partilerin lehine işlemesi sürdürülmüştür (Yavaşgel, 2014: 172).

2.2.4.1.3. Seçime İlişkin Veriler

Genel seçimler normalde 1992 yılında yapılacak iken, bir yıl erkene alınmıştır. Dolayısıyla 1992 yılı seçimleri de bir erken seçimdir. 20 Ekim 1991 genel seçimlerine altı parti katılmış ve beş parti barajı geçebilmiştir. DYP % 27 oyla birinci parti olurken, ANAP % 24 oyla ikinci, SHP % 20,8 oyla üçüncü olmuştur.

DYP'nin ANAP'a karşı yürüttüğü muhalefet çalışmalarının 1991 seçimlerinde sonuca ulaştığı söylenebilir. Zira bu seçimlerde yürütülen istikrarlı muhalefet çalışmaları sonucunda DYP'nin % 27 oy oranına karşılık 178 milletvekili çıkararak seçimlerden birinci parti olarak çıktığı görülmektedir (Sitembölükbaşı, 2001: 132).

2.2.4.1.4. Kurulan Koalisyon Hükümetleri

20 Ekim 1991 tarihli seçimlerin ardından en çok oyu alan DYP tek başına iktidar olmasını sağlayacak çoğunluğu elde edemediği için SHP ile koalisyon hükümeti kurmuştur. 20 Ekim 1991 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerle birlikte Türkiye'de yaklaşık 11 yıl sürecek bir koalisyonlar dönemi başlamıştır.

2.2.4.2. 24 Aralık 1995 Tarihli Seçim

1995 yılı seçimleri öncesinde de % 10'luk ülke barajı uygulamasına geçilmesi, Milletvekili sayısının yükseltilmesi, illerin tek bir seçim çevresine indirilmesi gibi anayasal ve yasal düzenlemelerin yanı sıra, 1995 ve 1996 yıllarını kapsayan iki yıllık dönemde üç koalisyon hükümeti kurulmuştur.

2.2.4.2.1. Anayasa ve Seçim Kanunlarındaki Değişiklikler

24 Aralık 1995 tarihli seçimde çift barajlı sistemden vazgeçilerek, % 10'luk ülke barajı sistemine geçilmiştir. Diğer taraftan ilgili anayasa değişikliği sonucu seçmen yaşı 18'e indirilirken, milletvekili sayısı da 450'den 550'ye yükseltilmiştir. Ancak bu sayıya 450 bölge milletvekilliğine ek olarak nispi temsille dağıtılacak 100 Türkiye milletvekilliği şeklinde ulaşılmıştır. Yine bu seçim öncesinde küçük seçim çevreleri birleştirilmiş, İstanbul, İzmir ve Ankara dışında bütün iller tek bir seçim çevresine indirilmiştir. Ancak, bu değişikliğin arkasından bölgesel seçim barajları tamamen kaldırılmış, yalnızca % 10'luk ülke barajı korunmuştur. Aynı zamanda kontenjan milletvekilliği ve tercihli oy uygulamaları da sona ermiştir. Bu değişiklikler bakımından 1995 seçimleri, temsilde adalet açısından 1980 sonrasında yapılan seçimler arasında en adil seçim sistemi olarak durmakla beraber, istikrar açısından değerlendirildiğinde, etkin ve yasal barajları düşürmesi nedeniyle, önceki seçimlere göre parti sayısında bir artışa yol açtığı söylenebilir. (Yavaşgel, 2014: 174).

2.2.4.2.2. Seçime İlişkin Veriler

Aralık/1995 seçimlerinde RP % 21,4 oyla birinci olmuştur. Diğer partiler ise sırasıyla ANAP % 19,6, DYP % 19,2 oy, DSP % 14,6, CHP % 10,7 oy alarak barajı geçen partiler olmuşlardır. Parlamentodaki temsil yüzdesi ise % 85,5 olarak gerçekleşmiştir. Seçimlerden birinci çıkan RP 158 milletvekili ile parlamentodaki en büyük grubu oluşturmuştur (Sitembölükbaşı, 2001: 158).

1995 yılı seçimleri, önceki seçimlere göre farklı sayılabilecek bir yapıyı ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Tek partili yıllardan sonra 1950’li yıllarda başlayan merkez sağ partilerin hakimiyeti bu seçimde oy kaybına uğrarken, aynı şekilde merkez sol partiler de önemli ölçüde oy kaybına uğramışlardır. Oy kaybına uğrayan partilerin bu seçimlerde de popülist vaatler sunmuş olmalarına rağmen seçimi kaybetmelerinin başlıca sebebinin, bu vaatlerin samimiyetler ve inandırıcılıklarına seçmenlerin kuşkuyla bakmaları olduğu söylenebilir. Nitekim bu seçimler, seçimden sonra gerçekleşmeyen bu vaatlerin inandırıcılıktan yoksun olduğunu ancak seçimlerden sonra anlayan seçmenlerin, gecikmeli de olsa tepkisini bir şekilde ortaya koyduğu ve farklı partileri de samimiyet ve inandırıcılık açısından test etmek istediğinin bir örneğini oluşturmaktadır (Öz ve Hepaksaz, 2008: 71).

1995 yılı seçim sonuçlarının oluşmasında 1994 krizinin de etkilerinden bahsetmek gerekir. 1993 yılında Demirel’in cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte boşalan DYP genel başkanlığına ve başbakanlığa Tansu Çiller getirilmiştir. Krizden sonra yapılan seçimlerde krizin önlenmesi için alınan tedbirlerin seçmenler üzerindeki olumsuz algısı sonucunda DYP’nin oyları % 7,9 azalarak % 19,1’e düşmüştür. Sonuçta gerek ekonomik başarısızlık ve gerekse de 1994 krizi ve alınan tedbirlerin meydana getirdiği sonuçlar, koalisyon ortakları olarak hem DYP’yi hem de SHP’yi yıpratarak, doğrudan seçimlere ve seçmen tercihlerine yansımıştır (Sitembölükbaşı, 2001: 133).

2.2.4.2.3. Kurulan Koalisyon Hükümetleri

Bu dönemde ilk olarak 5 Ekim 1995 tarihinde DYP Azınlık Hükümeti, ardından 30 Ekim 1995 tarihinde DYP-CHP Koalisyon Hükümetleri kurulmuştur. Her iki hükümet de kısa ömürlü olmuş ve ardından 6 Mart 1996 tarihinde ANAP-DYP (ANA-YOL) koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ancak bu Koalisyon da uzun sürmemiş ve 6 Haziran 1996 tarihinde bu sefer RP-DYP (REFAH-YOL) Koalisyon Hükümeti

iktidara gelmiştir.18 Nisan 1999 tarihli seçimlerden önce kurulan son koalisyon hükümeti ise 30 Haziran 1997 tarihinde kurulan ANAP-DSP-DTP (ANASOL-D) Koalisyonu olmuştur.

2.2.4.2.3.1. 5 Ekim 1995 Tarihli DYP Azınlık Hükümeti

DYP'nin SHP ile ortaklık kurmasını izleyen dönemlerde, SHP başkanı Deniz Baykal'ın yeni talepler sunması üzerine bozulan ilişkilerin ardından Tansu Çiller hükümetin istifasını sunmasına rağmen, en büyük gruba sahip olması dolayısıyla hükümeti kurma görevi yine kendisine verilmiştir. Tansu Çiller bu gelişme üzerine 5 Ekim 1995'te DSP'nin de desteğini alarak DYP azınlık hükümetini kurmuştur.

2.2.4.2.3.2. 30 Ekim 1995 Tarihli DYP-CHP Hükümeti

DYP azınlık hükümeti kısa ömürlü olmuş ve *“işçilere ücret artışı isteğinin kabul edilmemesi”* gerekçesiyle DSP'nin desteğini çekmesi üzerine TBMM'den güvenoyu alamamış 30 Ekim 1995'te sona ermiştir. Hemen akabinde CHP'nin *“işçi ve memurlara zam yapılması ve hemen seçime gidilmesi”* koşullarının kabul edilmesiyle 30 Ekim 1995 tarihinde DYP-CHP hükümeti kurulmuştur (Kongar, 2000, 267).

1.2.4.2.3.3. 6 Mart 1996 Tarihli ANAP-DYP (ANA-YOL) Koalisyon

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, hükümeti kurma görevini önce RP lideri Necmettin Erbakan'a, arkasından DYP lideri Tansu Çiller'e vermesinin ardından, çabalar hükümet kurmaya yetmeyince, bu sefer, Mesut Yılmaz'ı hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve dönüşümlü başbakanlık formülü kapsamında ilk olarak Mesut Yılmaz'ın başbakanlığında 6 Mart 1996 tarihinde DSP'nin de desteğiyle ANAP-DYP 53. Hükümeti (ANA-YOL) kurulmuştur. Ancak Hükümetin güven oylamasında, DSP'nin çekimser kalması ve ardından RP'nin başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi ANAP-DYP koalisyon hükümetinin güvenoyunu iptal etmiştir.

2.2.4.2.3.4. 6 Haziran 1996 Tarihli RP-DYP (REFAH-YOL) Koalisyonu

Koalisyon hükümetinin 6 Haziran 1996'da istifa etmesi ve yeni hükümeti kurma görevinin Erbakan'a verilmesinin ardından, dönüşümlü başbakanlık formülü

kapsamında ilk olarak Erbakan'ın başbakanlığında RP-DYP koalisyonu (REFAH-YOL) 28 Haziran 1996'da kurulmuştur (Kongar, 2000: 274).

2.2.4.2.3.5. 30 Haziran 1997 Tarihli ANAP-DSP-DTP (ANASOL-D) Koalisyonu

28 Şubat 1997'de MGK'nın bildirisi üzerine 28 Şubat olarak anılan süreç yaşanmış ve ayrıca DYP içindeki muhalefet dolayısıyla ortaklar erken seçim kararı almış ve Erbakan istifasını 18 Haziran 1997'de Cumhurbaşkanına sunmuştur (Alkan, 1998: 61). Sonuçta Yılmaz, Ecevit, Cindoruk anlaşmış, Ecevit ve Cindoruk'un doğrudan katılması ve Baykal'ın da dışarıdan desteğiyle 30 Haziran 1997'de Mesut Yılmaz'ın başbakanlığında ANAP-DSP-DTP koalisyon hükümeti (ANASOL-D) kurulmuş ve 12 Temmuz 1997'de hükümet güvenoyu almıştır (Kongar, 2000: 293-294).

2.2.4.2.3.6. 11 Ocak 1999 Tarihli Ecevit Azınlık Hükümeti

ANASOL-D Hükümetinin Kasım/1998'de mecliste verilen bir gensoru ile düşürülmesinin ardından, 18 Nisan 1999 seçimlerine götürmesi şartıyla, 11 Ocak 1999'da Ecevit azınlık hükümeti kurulmuştur.

2.2.4.3. 18 Nisan 1999 Tarihli Seçim

1999 yılının Nisan ayında gerçekleştirilen seçime kadarki süreçte yaşanan siyasi gelişmelerden ilki, 30 Haziran 1997 tarihinde kurulan ANAP-DSP-DTP Koalisyonudur. Ancak bu koalisyonun ömrü uzun olmamış ve yaklaşık bir buçuk yıllık bir dönemin arkasından 11 Ocak 1999 tarihinde Bülent Ecevit'in önderliğinde bir azınlık hükümeti kurulmuştur.

1999 yılı seçiminin normalde 2000 yılında yapılması gerekirken bir yıl öne alınması söz konusu olmuştur. Dolayısıyla, 1999 yılının Nisan ayında yapılan seçim de bir erken seçimdir. Buna sebep olan esas faktör, siyaseten çalkantılı bir dönem ve seçimlerden umut besleyen siyasi partiler olmuştur (Turan, 2004: 165).

2.2.4.3.1. Seçime İlişkin Veriler

Nisan/1999 seçimlerinde de 1995 yılı seçimlerinde olduğu gibi % 10'luk ülke barajı sistemi uygulanmıştır. Seçmenin önceki seçimlere ilişkin yaklaşımı bu seçimlerde de söz konusu olmuş ve seçmenler farklı tercihlere yönelerek bu sefer de farklı partileri ön plana çıkarmışlardır. (Öz ve Hepaksaz, 2008: 71).

Seçime katılan toplam 20 partiden sadece 5 tanesi ülke barajını geçebilmiştir. 15 parti ise seçim barajını aşamayıp parlamento dışında kalmışlardır. DSP % 22,2 oy ile birinci, MHP ise % 18 oy ile ikinci parti konumuna gelmişlerdir. Barajı aşan diğer partilerden FP % 15,4, ANAP % 13,2, DYP % 12 oranında oy almışlardır (Alkan, 1998: 61).

Bu seçimin özelliklerinden birisi DSP'nin sağdan da oy almış olmasıdır. Bu oylar CHP'den gelen oylardan daha fazla olmuştur. DSP'nin oylarındaki artışın en büyük kısmı 1995 yılı seçimlerinde ANAP'a oy vermiş olan seçmenlerden gelen oylar olmuştur (Turan, 2004: 169).

Oy dağılımları açısından bakıldığında, hiçbir partinin tek başına hükümet kuracak yeterliliğe ulaşamaması sebebiyle, bu dönemde de koalisyon hükümetlerinin kurulması kaçınılmaz olmuştur (Tuncer, 2003: 257).

2.2.4.3.2. Kurulan Koalisyon Hükümeti ve Yeni Oluşumlar

18 Nisan 1999 tarihli seçimlerden önceki dönemde, seçimlerden önce veya seçimlerden sonra kurulan ve kısa ömürlü olan Koalisyon Hükümeti örneği bu dönemde de devam etmiştir.

2.2.4.3.2.1. 28 Mayıs 1999 Tarihli DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti

Seçime katılan toplam yirmi partiden sadece beş tanesinin ülke barajını geçmesinin yanı sıra, bu partilerin hiçbirisi tek başına hükümet kuracak yeterliliğe ulaşamamıştır. Bu sebeple, bu dönemde de koalisyon hükümetlerinin kurulması kaçınılmaz olmuştur (Tuncer, 2003: 257).

Dönemin ilk Koalisyon Hükümeti 28 Mayıs 1999'da Bülent Ecevit'in başkanlığında DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümetidir. Söz konusu partiler seçimlerden sırasıyla birinci, ikinci ve dördüncü çıkan partiler olup, oy toplamları

% 53,4'dür. Nisan 1999 seçimlerinin diğer bir özelliği yerel seçimlerle bir arada yapılmış olmasıdır.

2.2.4.3.2.2. Ortaya Çıkan Yeni Oluşumlar

Nisan 1999 Seçimlerinden sonra ve Kasım 2002 Seçimlerinden önce meydana gelen önemli iki siyasi gelişme, Fazilet Partisinin (FP) kapatılması ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) kurulmasıdır. Fazilet Partisi (FP) 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından temelli kapatılmıştır. Bu gelişmenin ardından parti içindeki yenilikçiler olarak adlandırılan bazı parti mensupları, Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan'ın önderliğinde, 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisini (AK Parti) kurmuşlardır.

Kasım 2002 seçimlerinden önce yaşanan bir diğer siyasi gelişme de Yeni Türkiye Partisi'nin kurulması olmuştur. Temmuz 2002 tarihinde DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümetinin büyük ortağı olan DSP'de yaşanan gelişmeler partinin bölünmesiyle sonuçlanmıştır. DSP Genel Başkanı ve Başbakan Bülent Ecevit'in rahatsızlanmasına karşın görevi bırakmak istememesi ve diğer gelişmeler üzerine 8 Temmuz tarihinde 63 milletvekili partiden istifa etmiş ve 22 Temmuz 2002 tarihinde Yeni Türkiye Partisi'ni (YTP) kurmuşlardır. Bu gelişmenin ardından DSP'nin milletvekili sayısı 128'den 64'e düşmüş, böylece Koalisyon Hükümetinin en küçük partisi haline gelmiştir.

2.2.5. 2002 Sonrası Tek Parti Dönemi

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerle başlayan dönemin temel özelliği 1991-2002 dönemini kapsayan yaklaşık on bir yıllık koalisyonlar döneminin sona ermesi ve tek parti döneminin başlamasıdır. 2002 yılından başlayarak yaklaşık on beş yıldır tek parti yönetimi halen varlığını korumaktadır.

2.2.5.1. 3 Kasım 2002 Tarihli Seçim

2002 yılından günümüze 2002, 2007, 2011 ve 2015 yıllarında olmak üzere dört seçim yapılmıştır. Her seçimin ardından koalisyon hükümeti söz konusu olmamış ve ülke tek parti ile yönetilmiştir. Bunun en önemli sebebi doğal olarak seçimleri ilk sırada tamamlayan AK Partinin tek başına iktidar olabilecek çoğunluğa ulaşmasıdır.

Bunun tek istisnası ise 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan seçim olmuştur. Bu seçimde hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu sağlayamamıştır. Ancak hemen arkasından yapılan 1 Kasım 2015 tarihli seçimde AK Parti yeniden iktidar olabilecek çoğunluğu elde ederek tek başına iktidar olmuştur.

2.2.5.1.1. Seçim Öncesi Gelişmeler

2002 yılı seçimlerinin yapılmasından önce bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlar; DSP’de gerçekleşen bazı istifaların ardından Yeni Türkiye Partisi’nin (YTP) kurulması, Fazilet Partisi’nin (FP) Kapatılması, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti) kurulmasıdır. AK PARTİ 2002 seçimlerinden bir yıl önce kurulan bir siyasi partidir. Diğer taraftan bir işadımı olan ve siyaset alanında yer almayan Cem Uzan, Genç Parti’yi kurmuştur (Turan, 2004: 232).

2.2.5.1.1.1. Fazilet Partisi’nin (FP) Kapatılması ve Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) Kurulması

2002 yılında yaşanan önemli siyasi gelişmelerden birisi de, FP’nin 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması olmuştur. Bu gelişmenin ardından Abdullah Gül ve Recep Tayip Erdoğan’ın önderliğinde, yenilikçiler olarak adlandırılan bazı parti mensupları tarafından 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) kurulmuştur.

2.2.5.1.1.2. DSP’de İstifalar ve Yeni Türkiye Partisi’nin (YTP) Kurulması

2002 yılı seçimlerinden önce kurulan ve iktidarda olan koalisyon hükümetinin büyük ortağının DSP Genel Başkanı ve Başbakan olan Ecevit’in rahatsızlanması, fakat parti başkanlığı ve başbakanlık görevini bırakmamasının ardından parti içi gelişmeler yaşanmıştır. Parti mensubu ve bazı bakanların istifa etmesi sonucu, milletvekili sayısı 128’den 64’e düşen DSP hükümet içinde en küçük ortak parti durumuna düşmüştür. İstifa edenler ise Yeni Türkiye Partisi (YTP) adıyla 22 Temmuz 2002 tarihinde yeni bir parti kurmuşlardır. YTP 63 milletvekili ile TBMM’de temsil edilen dokuzuncu, DSP’nin ardından da beşinci büyük parti olmuştur. Tüm bu gelişmeler 3 Kasım 2002 tarihinde erken seçim kararının alınmasıyla sonuçlanmıştır.

22 Temmuz 2002'de İsmail Cem ve Hüsametdin Özkan liderliğindeki bir grup milletvekili tarafından kurulan YTP'nin ilk ve tek Genel Başkanı İsmail Cem olmuştur. Kasım 2002 erken genel seçimlerinde beklenen oyu alamayan ve %1,15'lik oy oranında kalan partiden kopuşların başlaması zaten yeni kurulan partiyi oldukça yıpratmıştır. 2004 mahalli seçimlerinde de %0,32 gibi oldukça düşük bir oy alması ve Parti Genel Başkanı İsmail Cem'in ağır hastalığı partiyi etkisiz bir hale sokmuştur. Bu gelişmeler üzerine, 24 Ekim 2004'de yapılan son kurultay ile partinin Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) katılması kararı alınmıştır.

2.2.5.1.2. Seçime İlişkin Veriler

2002 seçimlerinde de % 10'luk ülke barajı uygulaması söz konusu olmuştur. 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerle birlikte yaklaşık 11 yıllık koalisyonlar dönemi son bulmuş, AK PARTİ tek başına hükümet olma yetkisini kazanmıştır.

Bu seçimin en önemli özelliği ise seçime katılan toplam 18 partiden sadece ikisinin parlamentoya girme hakkı kazanmış olmasıdır. Diğer bir özelliği ise meclise giren iki partinin aldığı oy toplamının % 53,7 olması sebebiyle (AK PARTİ % 34,3; CHP % 19,4), geriye kalan % 46,3'lük oranın mecliste temsil edilebilme şansını kaybetmiş olmasıdır (Öz ve Hepaksaz, 2008: 75).

3 Kasım 2002 milletvekili seçiminde, gerek 1999 yılı seçiminden sonra kurulan koalisyon hükümetini oluşturan üç parti ve gerekse de diğer partiler (AK Parti ve CHP dışında) % 10'luk ülke barajının altında kalarak seçimi kaybetmişlerdir. Böyle bir sonuç, önceki yıllarda iktidarda olan partilerin uyguladıkları politikaların kabul görmediğinin seçmenler tarafından onaylanması anlamını taşımaktadır (Atiyas ve Keyman: 74).

2.2.5.2. 22 Temmuz 2007 Tarihli Seçim

Daha önceki siyasi iktidarlarda olduğu gibi 2002 seçimlerinden yüksek oy oranı ve tek başına iktidarla çıkan AK PARTİ'nin yapılacak olan 2007 seçimlerinden iktidara geldiği 2002 seçimleri oy oranından daha düşük bir oyla ve yıpranmayla çıkacağı beklentisi ön plana çıkmaktaydı. Fakat bu durum hiç de beklenildiği şekilde olmadığı gibi AK PARTİ'ye daha büyük bir başarı kazandırmıştır.

22 Temmuz 2007 seçiminde AK Parti % 47'lik bir oy oranına ulaşmıştır. Bu durum iki açıdan değerlendirilebilir. Birincisi, % 47'lik oy oranı bir partinin 1957 seçimlerinden bu yana en yüksek oyu alarak tek başına iktidar olmasını sağlamıştır. İkincisi ise, bir seçimin ardından, aynı parti, yapılan ikinci seçimlerde oylarını artırarak yeniden tek başına iktidar olmuştur (Atiyas ve Keyman, 74).

Seçim sonuçlarına göre oy dağılımları şu şekilde gerçekleşmiştir; AK Parti % 46,6 ve 341 milletvekili, CHP % 20,9 ve 112 milletvekili, MHP %14,3 ve 71 milletvekili.

2.2.5.3. 12 Haziran 2011 Tarihli Seçim

Haziran/2011 seçimlerinde AK Parti % 49,8, CHP % 25,9, MHP % 13 oranında oy almışlar, böylece barajı üç parti geçebilmiştir. 2011 yılı seçimlerinin bir özelliği, seçime katılım oranının % 89 olması, böylece parlamentoda yüksek bir temsil oranının yakalanmış olmasıdır (Atiyas ve Keyman: 75).

2011 Genel Seçim sonuçlarında Batı Marmara Bölgesinde CHP (% 41,5), diğer bölgelerde ise AK Parti kazanmış iken, 2014 Yerel Seçim sonuçları değerlendirildiğinde ise Batı Marmara (% 36,4) ve Ege Bölgesi'nde (% 37,8) CHP, diğer bölgelerde ise AK Parti kazanmıştır (Koç, 2015: 25).

2014 yılı yerel seçimlerinin parti dağılımlarına bakıldığında ise AK Parti % 45,5, CHP % 27,8, MHP % 15,2 oy oranına ulaşmış, diğer partiler ise baraj altında kalmıştır. Son dört seçimin CHP açısından temel özelliği bu dönemlerde sürekli kazandığı tek bölgenin Batı Marmara Bölgesi olmasıdır (Koç, 2015: 27).

2.2.5.4. 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Seçimleri

7 Haziran 2015 tarihinde yapılan seçim 25. Dönem genel seçimidir. Bu seçimde partilerin oy dağılımları şöyledir; Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) %40,8 ve 258 sandalye, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) %24,9 ve 132 sandalye, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) %16,2 ve 80 sandalye, Halkların Demokratik Partisi (HDP) %13,1 ve 80 sandalye. Bu seçimlerde, hiçbir siyasi partinin tek başına iktidar olabilmek için gerekli olan 276 sandalye sayısına ulaşamaması ve hükümet kurma çalışmalarının da başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, 1 Kasım 2015 tarihinde yeniden erken seçim kararı alınmıştır.

7 Haziran 2015 tarihli seçimin bir özelliği, 2002'den sonra ilk defa bir partinin tek başına iktidar olamamasıdır. Seçimin ardından yeni bir hükümetin kurulamaması, Anayasanın 116. Maddesini gündeme getirmiştir; söz konusu maddede “Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanı seçiminden sonra 45 gün içerisinde Bakanlar Kurulu kurulamaz ise erken seçim kararı alınabilir” hükmü gereğince Cumhurbaşkanı tarafından erken seçim kararı alınmıştır. Bunun üzerine 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan 26. Dönem erken genel seçim sonucunda AK PARTİ %49,5 oy oranı ve 317 Sandalye ile tek başına iktidar olmuştur. Diğer partilerin oy dağılımı ve çıkardıkları milletvekilleri sayısı ise şöyledir; CHP % 25,3 ve 134 milletvekili, MHP % 11,9 ve 40 milletvekili, HDP % 10,8 ve 59 Milletvekili.

2.3. TÜRKİYE’DE SEÇİMLERİN KAZANILMASINDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER

Türkiye’de 1983 yılından günümüze kadar yaklaşık otuz dört yıllık dönemde sırasıyla 1983-1991 Tek Parti Dönemi, 1991-2002 yılları arasındaki koalisyonlar dönemi ve 2002 yılından sonra da tekrardan tek parti dönemi söz konusu olmuştur. 2017 yılı itibariyle de 2002 yılında seçimleri kazanan siyasi partinin yönetiminde yaklaşık on beş yıllık bir tek parti yönetimi varlığını sürdürmektedir. Bu seçim süreçlerinde seçimlerin kazanılmasında seçmenlerin tercihinde birçok farklı faktör etkili olmuştur.

Türkiye’de 2015 yılında yapılan bir çalışmada seçmenlerin siyasal tercihlerini etkileyen faktörlerin öncelik sıralaması yapılmaya çalışılmıştır. Öncelik sıralamasında ortaya çıkan oranlar şu şekildedir;

Tablo 2: Seçmenlerin Siyasal Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Öncelik Sıralaması

Sıralama	Faktörler	Pay (%)
1	Türkiye'nin Ekonomik Durumu ve İstikrarı	26,8
2	İdeolojim (sağ, sol vb.)	19,8
3	Dini Değerlerim	18,8
4	Ailemin Görüşü	9,1
5	Siyasi Partilerin Teröre Karşı Uygulama ve Yaklaşımları	6,2
6	Kişisel ve Ailevi Çıkarlarım (Menfaatlerim)	5,7
7	Eğitim, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Harcamalarının Durumu	5,5
8	Siyasi Partilerin İleri Demokrasiye İlişkin Vaatleri	4,4
9	Siyasi Partilerin Vergilere İlişkin Uygulamaları ve Vaatleri	2,1
10	Eşimin Görüşü	1,6

Kaynak: Mehmet Tunçer, Yasemin Arıman, “Vergilerin Siyasal Tercihlerimize Etkisi”, E-Yaklaşım Dergisi, Sayı:274, 2015, Erişim Tarihi: 07.05.2016.

Yukarıda görüldüğü üzere seçmen tercihlerinin belirlenmesinde farklı faktörlerin etkili olabildiği görülmektedir. Türkiye’de tüm faktörler bunlardan ibaret olmayabileceği gibi, dünyanın farklı ülkelerinde ve farklı zamanlarda çok daha farklı etkenlerin de seçmen tercihleri üzerinde etkili olabileceğini belirtmek gerekir.

Aşağıda, Türkiye’de seçimlerin kazanılmasında etkili olan faktörler üzerinde durulmaktadır. Doğal olarak söylenebilir ki, seçim ekonomisi uygulamaları çok sayıdaki faktörlerden sadece birisini teşkil etmektedir. Dolayısıyla, seçimlerde hangi faktörlerin ön plana çıktığı ve bunların etkilerinin neler olduğunun birlikte değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Hatta denilebilir ki, zamana bağlı olarak bazı faktörler öne çıkabileceği gibi, bunların etki dereceleri de zamanla farklılıklar gösterebilmektedir.

2.3.1. Seçim Ekonomisi Uygulamalarında Vergi ve Harcama Politikaları ve Etkileri

1983-2015 döneminde seçim ekonomisi için kamu harcamalarına sık başvurulabildiği dikkati çekmektedir. Kamu harcamaları içerisinde ise personel harcamaları ile transfer harcamaları en sık kullanılan iki önemli kalemi teşkil etmektedir.

Kamu harcamaları seçim dönemlerinde selektif olarak kullanılmıştır. Personel harcamaları ve faiz hariç transfer harcamaları genişletici yönde kullanılmıştır. Kamu harcamalarının bu şekilde selektif olarak kullanılmasının en önemli sebebi, her iki harcamanın Türkiye’deki seçmen kitlesinin önemli bir bölümüyle ilgili olmasıdır (yani devlet memurları ve çiftçiler).

1987 yılından başlamak üzere personel harcamalarında her seçim döneminde artış olduğu açık olarak görülmektedir. Diğer bir deyişle 1987-2011 döneminde personel harcamaları bütçeyi genişletici yönde kullanılmıştır. 1987, 1991, 1995, 1999, 2002, 2007 ve 2011 seçimlerinin tümünde personel harcamaları, enflasyon oranının üstünde artış göstermiştir.

1991 Yılı Örneği: 1991 seçimlerinden önce kamu işçilerine ve memurlara %142 zam yapılmıştır. Devlet memurlarına lojman tazminatı verilmeye başlamıştır. Yaklaşık 400 bin memurun maaş katsayıları yükseltilmiştir (Öz ve Hepaksaz, 2008:4).

2007 Yılı Örneği: Kamuda çalışan 218 bin geçici işçiye daimi kadro verilmiştir. Devlete destek ödemesi yapılan tarım ürünlerinin ödemelerinin tamamına yakını seçimlerden hemen önce bütçeden ödenmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)'nin fındık alımından doğacak zararının Hazine tarafından karşılanması kararı alınmıştır. Böylece, tarımsal ürünlerinde 2000 yılında kaldırılan “görev zararı” uygulaması yedi yıl sonra tekrar başlatılmıştır (Hepaksaz, 2016: 71).

1987 yılından başlamak üzere faiz hariç transfer harcamalarındaki artışların bütçe üzerindeki genişletici etkisi ise daha belirgindir. Sadece 2011 yılındaki seçimlerde kısmi bir azalış vardır. Bunun dışında tüm seçim dönemlerinde önemli artışlar olmuştur.

1991 Yılı Örneği: Devlet tarafından desteklenen tarım ürünü sayısı 1991 seçimlerinden hemen önce 10'dan 23'e yükseltilmiştir. Çiftçilerin Ziraat Bankasına olan kredi faizleri silinmiştir. Tüm bu uygulamalar bütçe açığını önemli ölçüde artırmıştır (Hepaksaz, 2016: 71).

1987-2007 arasındaki seçim dönemlerinde izlenen genişletici politikaların etkisiyle bütçe açıklarında önemli artışlar olmuştur. Sadece 2011 seçim döneminde bütçe açığında önemli bir azalış görülmektedir. Bu sonuçta 2008 küresel krizinin etkisi bulunmaktadır. 2007 yılında ABD'den başlayarak diğer ülkelere yayılan kriz, bir finansal sektör krizi olarak başlayıp diğer alanlara da sirayet etmiştir. Bu krizin temel nedenleri olarak, likidite bolluğu, açılan yersiz krediler, konut fiyatındaki yapay şişkinlikler, menkul kıymetleştirme uygulamaları, geç kalan denetimler sayılabilir (Kesgingöz, 2016: 128).

2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisi üzerinde yol açtığı durgunluk, genişletici maliye politikalarıyla giderilmeye çalışılmıştır. Böylece 2009 ve 2010 yıllarında bütçe açığı oldukça artmıştır. Bütçe açığının artmasında kamu harcamalarının yanında vergisel teşviklerin de etkisi bulunmaktadır. 2011 yılında ise ekonomik canlanmanın yeniden başlamasıyla vergi gelirlerindeki artış bütçe açığını azaltmıştır. Ancak bütçe açığının azalmasında iktidar partisinin izlediği mali disiplin politikasının da etkisi bulunmaktadır (Hepaksaz, 2016: 71).

2.3.2. Merkezi Hükümet-Yerel Yönetimler İşbirliği

Türkiye Cumhuriyeti üniter bir yapıya sahiptir. Merkezi hükümet yanında yerel yönetimler bulunmaktadır. Türkiye’de iktidar partisi yönetimi süresince, genelde yerel yönetimler de çoğunlukla aynı parti tarafından yönetilmektedir. Bu sebeple seçim dönemlerinde, yerel yönetimler de merkezi hükümete harcama veya popülist politikalarla yardımcı olmaktadır. Örneğin, yol yapımı, park ve bahçe düzenlemesi, spor sahalarının açılması, gelir düzeyi düşük olan yerlere elektrik ve su şebekelerinin kurulması gibi politikalara yoğun olarak başvurulmaktadır.

1984 Yılı Örneği: 1984 yılından sonraki dönemde yerel yönetimler, önemli bir oranda iktidardaki partinin (ANAP) yöneticileri tarafından idare edilmeye başlamıştır. Bu yerel yönetimler 1987 seçimleri öncesinde iktidar partisi lehine popülist politikalar uygulamışlardır. Örneğin, gecekondu tapu belgeleri verilmiş, imar afları getirilmiş, yoksul bölgelere elektrik ve su şebekesi kurulmuş ve yollar yapılmıştır (Hepaksaz, 2016: 72).

2.3.3. Demokratik Faktörler

Türkiye’de seçim ekonomisi üzerinde demokratik faktörler ve siyasal/ekonomik krizlerin önemli etkileri bulunmaktadır. Aynı zamanda her ikisinin birbirleriyle önemli ilişkisi bulunmaktadır.

Türkiye’de temel politika değişiklikleri tipik olarak derin ekonomik ve politik krizlerle ilişkilendirilmektedir. Her bir aşamada, krizler önceki modelin çöküşünün damgasını taşımakta ve kalkınma için revize edilmiş bir modeli destekleyen yeni siyasi koalisyonların şartlarını meydana getirmektedir.

Uzun bir perspektiften değerlendirildiğinde, 1980 askeri darbesi Türkiye’nin sonraki politik yörüngesinde ağır etkiler bırakmıştır. Bu süreçte otoriter bir anayasal çerçevenin dayatılması, parti sistemlerinin yeniden kurumsallaştırılması ve Avrupa Birliği üyeliği talebinin sekteye uğraması gibi sonuçlar söz konusu olmuştur.

2.3.4. Erken Seçimler ve Sık İktidar Değişiklikleri

Türkiye’de demokratik hayat 1950 yılında başlamıştır. O günden bu yana çok sayıda iktidar değişikliği olmuştur. 1983-2015 döneminde, bazıları tek parti, bazıları

ise koalisyon hükümeti olmak üzere toplam on yedi kez hükümet değişikliği söz konusu olmuştur. Türkiye’de 1987-2001 dönemindeki seçimlerin tamamı erken seçim şeklindedir. Bu yüzden iktidar değişikliklerinin tamamı erken seçim kararları sonucunda gerçekleşmiştir

Türkiye’de bu kadar sık erken seçim kararı alınmasının en önemli sebebi İktidar partisinin erken seçim kararını avantaja dönüştürme isteğidir. Çünkü bu durum iktidar partisinin seçim ekonomisi ve popülist politikalar uygulanmasına imkan tanımaktadır (Hepaksaz, 2016: 73).

1987 Yılı Örneği: 1983 yılında askeri darbeden sonra siyaset yasağı getirilen siyasetçilerin yasağının kaldırılması için referandum yapılmış ve halkoylamasında siyasi yasakların kaldırılması lehine % 50,16 oranında oy çıkmıştır. Yasağı kalkan siyasi liderlerin güçlenmesini engellemek isteyen iktidar partisi (ANAP) seçimlere yaklaşık bir yıl kala 1987 yılı için erken seçim kararı almış, seçim ekonomisi uygulamış ve seçimlerde yeniden birinci parti olmuştur. Bu örnekte iktidar partisinin diğer partilerin güçlenmesine engel olmak için erken seçim kararı aldığı görülmektedir (Hepaksaz, 2016: 73).

Ancak erken seçim kararının başka sebepleri de vardır. Bu çoğu zaman bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Örneğin siyasi ve ekonomik krizler, demokrasinin sık kesintiye uğraması (örneğin askeri darbelerle), sık erken seçim kararı alınması gibi faktörler de önemli rol oynamaktadır. Özetle, erken seçim ve sık hükümet değişiklikleri Türkiye’de ekonomik ve siyasal istikrarın bozulması ve demokrasinin iyi işlememesine sebep olmaktadır (Hepaksaz, 2016: 73).

2.3.5. Koalisyon Hükümetleri

Türkiye’nin günümüze kadarki dönemde çok sayıda kurulan koalisyon hükümeti tecrübesi bulunmaktadır. Bu hükümetler nispeten kısa süreli üç döneme karşılık gelmektedir: 1960’lı yılların başı, 1970 yılının ikinci yarısı ve 1990’lı yıllar. 1983 yılından sonra ise 1991-2002 yılları arasında üç seçim (1991, 1995 ve 1999 yıllarında) yapılmış, toplam 9 defa koalisyon hükümeti kurulmuştur.

1999 Yılı Örneği: Türkiye’de 1999 yılından başlamak üzere DSP, MHP ve ANAP’dan oluşan ve diğerlerine göre nispeten uzun süreli sayılabilecek üçlü koalisyon hükümetini örnek verebiliriz. Üç buçuk yıl görevde kalan bu koalisyon

hükümeti döneminin başından itibaren siyasi ve ekonomik bakımdan zorlu süreçler yaşanmış, özellikle 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ciddi krizlerin önlenmesinde başarılı olunamaması, 2002 yılındaki erken seçime gidilme kararında etkili olmuştur (Öniş, 2010: 56).

2.3.6. Seçim Barajı Uygulaması

Türkiye’de seçimlerde baraj sistemi uygulanmaktadır. Şu anda “Ülke Barajı Sistemi” uygulanmaktadır. Bu sisteme göre % 10’dan daha düşük oy alan partiler parlamento dışında kalmaktadırlar. Bu sistem sebebiyle Türkiye’de 1987-2015 seçim dönemlerinde parlamentoda temsil edilen partiler sınırlı kalmaktadır. 1991 seçimleri hariç, diğer seçimlerde bu durum açık olarak görülmektedir.

1999, 2002, 2007, 2011 Örnekleri: Örneğin 1999 yılı seçimlerine yirmi parti katılmış ve ancak 5 parti barajı geçebilmiştir. 2002 yılı seçimlerine on sekiz parti katılmış iki parti barajı aşmış, 2007 yılı seçimlerine on dört parti katılmış ve üç parti barajı aşmış ve 2011 yılı seçimlerine on beş parti katılmış ve üç parti barajı aşmıştır. Kuşkusuz bu durum demokrasi açısından olumsuz bir durumdur. Ülke barajının düşürülmemesinin sebepleri vardır. Birinci önemli sebep iktidar partilerinin seçim ekonomisi avantajını iyi kullanarak oylarını artırmalarıdır. Diğer sebep ise iktidar partisinin yerel yönetimlerle birlikte popülist politikalar uygulayarak seçmenleri ikna edebilmeleridir (Hepaksaz, 2016: 74).

Siyasi partilerin oylarını artırmaları bazen tek başına mümkün olmamakla birlikte, hem oy oranlarını artırmak hem de en önemli sorun olarak gördükleri seçim barajına ulaşamayarak meclis dışında kalmalarının önüne geçmek için farklı yöntemlere başvurabilmektedirler.

Bu sebeple Türkiye’de siyasi partiler barajı aşmak için seçim ittifakı yapma yoluna gitmişlerdir.

1991 Yılı Örneği: 1991 yılı seçimlerinde seçim ittifakları söz konusu olmuştur. Seçim ittifakları, çift barajlı seçim sistemini aşmanın bir yolu olarak kullanılmıştır. Örneğin SHP ile HEP, RP ile de MÇP seçim ittifakına gitmişlerdir (Öz ve Hepaksaz, 2008: 71).

2.3.7. Seçim Vaatleri

Seçim vaatleri iktidar partisi tarafından verilebileceği gibi, seçimi kazanmak ve iktidar olmak isteyen muhalefet partileri tarafından da verilebilir. Dolayısıyla, seçim vaatleri konusunu iktidar partisi ve muhalefet partileri açısından ayrı ayrı değerlendirmek gerekir.

2.3.7.1. İktidar Partisinin Seçim Vaatleri

İktidar partisi/partilerinin seçim sonrası için verdiği vaatler de Türkiye’de seçimlerin kazanılmasında önemli bir diğer faktördür. Bu vaatleri seçimden sonra yerine getirilip getirilemeyeceğine göre iki yönüyle değerlendirmek gerekir. Birincisi, iktidar partisinin seçimleri kazanması halinde yerine getirdiği vaatlerdir. Bu durumda, bu vaatlerin izleyen yıllarda bütçe rakamlarına yansımaları söz konusu olur. İkincisi seçimden sonra yerine getirilmeyen vaatlerdir. Bu durum aslında politikanın ve siyasetin etik veya ahlaki yapısıyla ilgili bir konudur. Gerçekleştirilmeyen seçim vaatleri, siyasetçinin seçmen gözünde doğruluğu ve güvenilirliğini düşürücü bir etki yapmaktadır. Seçim vaatlerini iktidar partisi için olduğu kadar, muhalefet partileri için de düşünebiliriz. Türkiye’de muhalefet partilerinin verdiği seçim vaatlerinin de seçimleri kazanmalarında önemli etkisi olabildiği görülmektedir

Yerine Getirilmeyen Vaatler – 1991 Yılı Örneği: 1991 yılı seçimlerinde muhalefetteki parti DYP seçimlerde birinci parti olmuştur. Bu duruma DYP’nin, seçim sonrası için verdiği popülist vaatlerin önemli etkisi olmuştur. Örneğin, herkese iki anahtar verileceği (bir ev ve bir araba), her ilde en az bir üniversite açılacağı, ev hanımlarının sosyal sigorta hizmetinden yararlandırılacağı, herkesin ücretsiz olarak sağlık hizmetlerinden yararlandırılacağı gibi popülist vaatler oldukça etkili olmuştur. Seçimlerden sonra ise, bu vaatlerin gerçekleşmesi mümkün olmamıştır (Hepaksaz, 2016: 74).

Yerine Getirilen Vaatler – 1987 Yılı Örneği: İktidar partisi (ANAP), 14 Kasım 1987 tarihinde hemen seçim öncesinde maaşlara zam yapılacağına yönelik seçim vaadini tutmuştur. Seçimden sonra yüksek zamlar yapılmıştır. İzleyen yıllarda personel harcamaları bütçe üzerinde önemli bir yük getirmiştir.

2.3.7.2. Muhalefet Partilerinin Seçim Vaatleri

1950 Yılı Örneği: 14 Mayıs 1950 seçimlerinden önce Demokrat Partinin hükümet programında yer alan ve seçimi kazanıp iktidar olmalarında etken olan iki önemli seçim vaadi söz konusu olmuştur. DP seçim sonrasında her iki vaadini de yerine getirmeye yönelik düzenleme yapmıştır. Bunlardan ilki hemen seçimler sonrasında çıkardığı üçüncü kanun ile şekerden alınan munzam istihlak vergisi oranlarının indirilmesidir. Diğer yasal düzenleme ise yine aynı tarihte muamele vergisinde değişikliğe gidilmesidir. Bu örnek, bir siyasi partinin seçim öncesi vaatlerinin Türkiye’de seçim kazanmada seçmen kesimleri üzerinde ne kadar etkili olabileceğini göstermesi bakımından güzel bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim şeker fiyatı politikası seçim döneminde bir propaganda aracı olarak kullanılmış ve seçmen nezdinde karşılık bularak sandığa yansımıştır (Kumrulu, 1988: 197).

1991 Yılı Örneği: 1991 yılı seçiminden önce verilen vaat tutulmuş, seçimlerden hemen sonra Şubat/1992’de emeklilikte “yaş” şartı kaldırılmış ve kadınlar 38 ve erkekler 43 yaşında emeklilik hakkı elde etmişlerdir. Diğer taraftan Haziran/1992’de yapılan düzenlemeyle, herhangi bir sosyal güvencesi olmayan vatandaşların sağlık giderlerini karşılamak için "Yeşil Kart" uygulaması başlatılmıştır. O dönemde muhalefet partisini iktidara taşıyan bu vaatler etkisini esas itibariyle uzun dönemde göstermiştir. Türkiye’de, iki milyona yakın genç emekli sınıfı ortaya çıkmış ve bütçe rakamları üzerinde uzun yıllar itibariyle yıkıcı etkiler söz konusu olmuştur. 2012 yılı perspektifinden, Türkiye’nin genç emekliler yüzünden 1 trilyon dolar kaybettiği hesaplanmıştır. Türkiye’de seçim vaatlerinin bu kadar etkili olmasında, seçmenlerin bilgisizliği, gelir düzeyinin düşüklüğü, gelir dağılımındaki bozukluk gibi faktörler rol oynamaktadır (Hepaksaz, 2016: 74).

2.3.8. Anayasa ve Seçim Kanunlarında Yapılan Değişiklikler

Türkiye parlamenter demokratik bir ülkedir. Seçimleri kazanan iktidar partisi yasamada da güce sahip olmakta, böylece seçim dönemlerinde anayasa ve kanunlarda kendi lehine düzenleme yapabilmektedirler.

1987 Yılı Örneği: İktidar partisi, daha çok oy alabilmek düşüncesiyle 1987 seçimlerinden önce Anayasa ve seçim kanunlarında bazı değişiklikler yapmıştır. Örneğin, seçmen yaşı 21’den 20’ye indirilmiştir. Seçim çevre büyüklükleri

daraltılmıştır. TBMM'nin üye sayısı 400'den 450'ye çıkarılmıştır. Tercihli oy yöntemi getirilmiştir.

1995 Yılı Örneği: 1995 seçiminde çift barajlı sistemden vazgeçilerek, % 10'luk ülke barajı sistemine geçilmiştir. Diğer taraftan anayasa değişikliği sonucu seçmen yaşı 18'e indirilirken, milletvekili sayısı da 550'ye yükseltilmiştir.

2.3.9. Politik ve Ekonomik Krizler

Türkiye'de temel ekonomik krizlerin siyasi sonuçları olabildiği gibi, siyasi krizlerin de ekonomik krizlere yol açmasının çeşitli örnekleri Türkiye'nin Siyasal hayatında yer almaktadır.

1994 Krizi: 1994 krizi ve bunun sonucunda alınan "5 Nisan 1994 Kararları" ile kamu açıklarını azaltmak ve yapısal reformları gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Bunun için daraltıcı politikalar uygulanmıştır. Borç kısır döngüsü ve dış ticaret dengesizliğini gidermek üzere, 8 Temmuz 1994 tarihinde IMF ile yapılan stand-by anlaşması yürürlüğe girmiştir (Yıldırım and Yıldırım, 2001: 15).

Politikalar başlangıçta başarılı olmuştur. Örneğin kamu çalışanlarına enflasyonun altında zam yapılmış, desteklenen tarım ürünü sayısı 26'dan 3'e düşürülmüştür. Gelir artırıcı tedbirler de alınmıştır. Örneğin KİT ürünlerine zam yapılmış, emlak, taşıt, kurumlar ve gelir vergisi mükelleflerinden bir kereye mahsus olmak üzere ek vergi toplanmıştır (Tecer, 2003: 92).

Ancak bu politikalar 1995 yılının ikinci yarısına kadar sürmüştür. Çünkü erken seçim kararı alınmış ve yeniden seçim ekonomisi yönlü genişletici maliye politikası uygulamaları devreye sokulmuştur. Burada ekonomik istikrarsızlığın önlenmesi ile seçim ekonomisi uygulanması arasında bir tercih yapılmıştır. Ve iktidar partisi seçim ekonomisi uygulamayı tercih etmiştir (Hepaksaz, 2016: 72).

2002 yılı seçiminde Kasım/2000 ve Şubat/2001 ekonomik krizlerinin etkili olduğu görülmektedir. Bu seçimde, seçim ekonomisi kısıtlı kalmıştır.

2008 Küresel Krizinde dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Türkiye de küresel krizden etki bakımından uzak kalamamıştır. ABD'den başlayıp diğer ülkelere yayılan krizin etkisi küresel düzeyde yaşanmış ve ağır sonuçları söz konusu olmuştur. Türkiye'nin gerek sermaye akımı gerekse de dış ticareti krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Küresel krizin etkileri önceki krizlerden belli yönleriyle farklılık arz

etmektedir. Önceki krizlerin özelliği, her ne kadar dış şoklar ve dinamiklerin genişletici etkisi olsa da, genel olarak iç koşullara bağlı olmasıdır. Bunun temel sebebi siyasal iktidarların genişletici politikalarının ürünü olarak ortaya çıkmış olmalarıdır (Öniş, 2010: 57).

2.3.10. Seçim Propaganda ve Sloganları

Gerek seçim propagandaları ve gerekse de seçim sloganları da Türkiye'nin seçim tarihinde zaman zaman etkin olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır.

1962 Yılı Örneği: Türkiye'de tarım kesimine yönelik bir diğer örnek, 1962 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın girişimiyle ve dönemin iktidarı olan İnönü Hükümeti'nin davetiyle Kaldor'un getirdiği rapor ve bu raporda yer alan zirai vergi önerisidir. Bu öneri gerek muhalefet partileri ile bürokrasi ve gerekse de tarım sektöründeki seçmen kitlesi üzerinde farklı tepkiler doğurmuştur. Kaldor'un önerileri Maliye Bakanlığı ve Vergi Reform Komisyonunda kabul görmemiş, DPT tarafından ise desteklenmiştir. Diğer taraftan muhalefetin "*kümeşteki tavuktan, bahçedeki ağaçtan vergi alınacak*" sloganını seçim döneminde iyi bir seçim propagandası olarak sık sık kullanması, 1965 seçimlerinde CHP'nin önemli bir oy kaybına uğramasına yol açmıştır (Kumrulu, 1988: 215).

2.4. TÜRKİYE'DE SEÇİM SÜREÇLERİ VE SEÇİM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA VERGİ POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

Vergi politikası, nasıl ve hangi kaynaklardan ne kadar gelir toplanacağı ve bu gelirlerin en uygun şekilde toplanıp toplanmadığı sorularına cevap aramaktadır. İki adımdan oluşan vergi politikası sürecinde, ilk adımda belirli vergi araçlarının amaçları tanımlanırken, ikinci adımda ise bu araçların kendi amaçlarına nasıl ulaşacağı değerlendirilmektedir (Candan, 2012:83).

Diğer para ve maliye politikalarında olduğu gibi vergi politikalarından da beklenen bazı amaçlar vardır. Konuya ekonomik, mali ve sosyal yönlerden bakıldığında; bir ülkede ekonomik istikrarın sağlanması, kaynak dağılımında etkinliğin gerçekleştirilmesi, iktisadi kalkınma ve büyümenin başarılması, gelirin adil dağılım ve bölüşümünün sağlanması gibi amaçlar gündeme gelir.

Konuya siyasi açıdan bakıldığında ise bu sefer vergi politikalarının siyasal iktidarın elinde bir araç olarak seçim kazanmaya yönelik kullanılması söz konusu olur. Nihayetinde iktidarda olan bir siyasi parti vardır ve diğer politika araçları gibi vergi politikası da seçim kazanmaya yönelik olarak kullanılmaya müsaittir. Dolayısıyla öncelikle tespit edilmesi gereken husus, vergi politikalarının yukarıda belirtilen amaçlardan biri, birkaçı veya tümü için kullanılabileceği ve kullanıldığı gerçeğinin kabul edilmesidir.

Türkiye’de gerek Cumhuriyetin kurulmasından önce ve gerekse de sonrasında etkin bir vergi sisteminin kurulması, geliştirilmesi ve modern bir yapıya kavuşturulmasına yönelik çalışmalar gerek anayasal ve gerekse de yasal düzeyde söz konusu olmuştur. Örneğin, 1950 yılında Vergi Usul Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununun, diğer taraftan 1985 yılında Katma Değer Vergisinin yürürlüğe girmesi önemli reformlar olarak dikkati çekmektedir.

Aynı yönde değişimleri anayasal düzeyde de görmek mümkündür. Örneğin 1924 Anayasası’nda, devletin genel harcamalarına halkın katılması olarak tanımlanmış vergilerin ancak bir kanunla alınabileceği belirtilmiş ve vergilerin kanuniliği ilkesi vurgulanmıştır.

Vergisel düzenlemelerin anayasal ve yasal düzlemde tarihsel gelişim süreciyle ele alınması tek başına çok fazla bir anlam taşımayabilir. Hatta bu düzenlemelerin vergi politikasının bir amacı olarak tasarlanıp tasarlanmadığını ortaya koymak da tek başına kolay olmayabilir. Bunun ortaya konulabilmesi ancak diğer faktörler göz önünde bulundurulduğunda bir anlam ifade edebilir. Örneğin vergisel düzenlemelerin seçime yönelik birer vergi politikası aracı olarak kullanıldığını söyleyebilmek için herhangi bir seçim döneminde bulunup bulunulmadığı ve o dönemin siyasi gelişmelerinin ne yönde olduğunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Dolayısıyla vergi politikalarının seçim politikaları doğrultusunda kullanılmasına ilişkin değerlendirmelerden önce, öncelikle tarihsel ve dönemsel analizinin yapılması önem arz etmektedir.

2.4.1. Vergi Politikalarının Dönemsel Analizi

Türkiye’de vergi politikalarının gelişimi aşağıda 1980 öncesi ve 1980 sonrası dönem olarak iki başlık altında incelenecektir.

2.4.1.1. 1980 Öncesi Dönem

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki ekonomi politikalarının belirlenmesinde 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar belirleyici olmuştur. Kongrede serbest piyasa ekonomisi ve özel girişimciliğin yanı sıra gümrük tarifeleriyle ulusal sanayinin korunması ilkesi de kabul görmüştür. Ancak, bu ilkeler Lozan Antlaşmasındaki 1929 yılına kadar olan önleyici hükümler sebebiyle uygulama imkanı bulamamıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 83-84).

1923 İzmir İktisat Kongresini destekler nitelikte, 1924 Anayasasında da serbest piyasa ekonomisi ve özel mülkiyeti desteklemeye yönelik hükümlere yer verilmiştir (Akalin, 2009: 35). Cumhuriyet tarihinde 1924 yılı hem Anayasa hem de ilk bütçenin yapılması bakımından önem arz etmektedir. 1924 Anayasasının diğer bir özelliği güçler birliği ilkesinin kabul edilmesi ve verginin “*devletin genel giderleri için halkın verdiği bir pay*” olarak görülmesidir (Arıcan, 1997: 277).

Cumhuriyetin ilk yıllarında vergisel düzenlemelerden en önemlisi kuşkusuz tarım ürünleri üzerinden 1/10 oranında alınan Aşar’ın kaldırılması ve yerine Arazi Vergisi ile bazı dolaylı vergilerin getirilmesidir. Aşar vergisinin kaldırılmasının en önemli sebebi adil bir vergi olarak görülmemesidir. 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayi kesiminin teşvik edilmesi amaçlanmıştır (Ejder, 2000: 128).

Aşar vergisinin kaldırılmasından sonra 1925 yılında Ağnam Resmi, beyan esasına bağlanarak sayım vergisi şekline dönüştürülmüş, 1926 yılında da Temettü Vergisinin alanı genişletilerek kazanç vergisi haline dönüştürülmüştür. Bütçe gelirlerinin yaklaşık dörtte birini oluşturan aşarın kaldırılmasının sebep olduğu gelir kaybını önlemek üzere 1926 yılında Umumi İstihlak Vergisi, Hususi İstihlak Vergisi, Eğlence Vergisi ve Veraset ve İntikal Vergisi yürürlüğe sokulmuştur (Tosuner, 1989: 3).

1920’li yılların sonunda ekonomi ve maliye açısından olumsuz önemli iki gelişme; 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile Osmanlı Döneminden kalan borçların ödemesindeki ağır yüküdür. Nitekim her iki gelişmenin de etkisiyle 1930’lu yıllardan itibaren özel sektörü de dışlamayan bir anlayışla devletçi politikalara doğru bir yöneliş başlamıştır. 1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı da bunu destekler niteliktedir. Diğer taraftan 1924 yılında İş Bankası, 1930 yılında da Merkez Bankası’nın kurulması para piyasası alanındaki iki önemli gelişmedir. 1933 yılında da

Sümerbank'ın kurulmasıyla her üç kurum sanayi strateji ve politikalarının geliştirilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranını izleyen süreçte, 1930 yılında Umumi İstihlak vergisini tamamlamak üzere İmalat Muamele Vergisi yürürlüğe sokulmuş, 1933 yılında ise Umumi İstihlak Vergisi sadece imalattan alınan bir Muamele Vergisine dönüştürülmüştür (Tosuner, 1989: 4).

Birinci Sanayi Planının olumlu performansının ardından hazırlanan gerek İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve gerekse de İktisadi Savunma Planı 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sebebiyle tam olarak uygulanamamıştır. Savaşın sürdüğü 1945'e kadarki dönemde savunma harcamalarının önemli ölçüde artması neticesinde kamu gelirlerinin % 50'sinden fazlası savunma harcamaları için harcanır duruma gelinmiştir. Bu durumun en önemli sonucu ise 1939 yılına kadar sürdürülen denk bütçe anlayışından zorunlu olarak vazgeçilmiş olmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ağır bilançosu karşısında Bina, Arazi, Kazanç ve Muamele vergileri gibi birçok vergi ve resimlere de zam yapılmak zorunda kalınmıştır. Diğer taraftan 1940 yılında Muamele Vergisi yeniden düzenlemeye tabi tutulmuştur. 1941 yılında ise olağanüstü bir vergi olarak kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisi yürürlüğe konulmuş, ancak uygulama zorlukları sebebiyle 1943 yılında uygulamadan kaldırılmıştır (Tosuner, 1989: 6).

Türk vergi sistemi açısından çok partili hayata geçiş yılları olan 1950'li yıllar önemli gelişmelere sahne olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere 1950 yılında Vergi Usul Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununun kabul edilmesi bu yönde atılan önemli adımlardır. Hatta beyan esasına geçilmesi önemli bir reform olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan, 1953 yılında Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun, 1957 yılında ise Gider Vergisi Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Gelir Vergisi Kanunu'nun 1950 yılında yürürlüğe sokulması ile birlikte Kazanç Vergisi yürürlükten kaldırılmıştır. Burada dikkat çeken bir husus tarım kesiminin vergi dışı bırakılmış olmasıdır. O yıllar itibariyle bunun en önemli sebepleri arasında, tarım kesiminin genel olarak düşük gelirli köylüler olması ve kazançlarının en az geçim indiriminin altında olması ve defter tutma imkanlarının bilgi eksikliği sebebiyle yetersiz düzeyde bulunmasıdır (Tosuner, 1989: 7).

Planlı ekonomiye geçiş sürecinde 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1963-1967 yıllarını kapsamak üzere ilk kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu dönemde yeni Gelir Vergisi Kanunu düzenlemesiyle, önceki dönemde vergilendirilmeyen tarım kazançlarının yerine, küçük çiftçi muaflığı sınırlarını aşan ölçüde kazanç elde edenlerin vergiye tabi olması prensibi benimsenmiştir.

1970 yılına kadar olan dönemde ise Türk vergi sistemine ilişkin bazı uygulamalar ise aşağıdaki gibi sıralanabilir;

-Servet beyanı müessesesinin getirilmesi

-Götürü usul esasının kabul edilmesi,

-Uzlaşma kurumunun yürürlüğe girmesi,

-Yatırım İndirimi uygulamasının kabul edilmesi,

-1963 yılında “Dış Seyahat Harcamaları Vergisi”nin kabul edilmesi (Arada belli yıllarda uygulanamamıştır. Bu vergi 2989 Sayılı Kanun ile 1984 yılında yürürlükten kaldırılmıştır)

-1964 yılında damga resminin damga vergisine dönüştürülmesi

Yukarıdaki maddeler vergi sistemi içerisinde yeni uygulama imkanı bulmaları bakımından önem arz etmektedir.

1970-1980 dönemi vergicilik açısından sığ bir dönem olarak kabul edilebilir. 1970 yılında Finansman Kanunu yürürlüğe sokulmuştur. Kanun ile Gayrimenkul Kıymet Artışı Vergisinin getirilmesi ve Emlak Vergisi Kanununun genişletilmesi dışında beklenen gelişmeler sağlanamamıştır (Ejder, 2000:130).

Bu dönemde vergicilik alanında yapılan düzenlemelere bir örnek, 1970 yılında “İşletme Vergisi”nin getirilmesi olmuştur. Bu vergi de 1985 yılında KDV’nin yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırılmıştır. 1972 yılında yürürlüğe giren ve 1983 yılında kaldırılan “Mali Denge Vergisi” de diğer bir örnek olarak verilebilir (Kumrulu, 1988: 221).

2.4.1.2. 1980 Sonrası Dönem

1980 sonrası dönemdeki vergi politikalarını, doğal olarak ekonomik sistemdeki dönüşümün bir parçası olarak düşünmek gerekir. Bu ise esas itibarıyla 1980’li yılların başında 24 Ocak kararları çerçevesinde yürütülmüştür. Bu kararlara bağlı olarak izlenecek temel politikalar, kısa dönemde dış ödemeler dengesinin ve fiyat istikrarının

sağlanması, uzun dönemde de serbest piyasa ekonomisinin yerleştirilmesi ile dışa açılmanın gerçekleştirilmesi şeklinde belirlenmiştir. Müdahaleci devlet anlayışı yerine, liberal devlet anlayışı ve devletin küçülmesi yönünde yapısal bir dönüşüm öngörülmüştür (Güngör ve Aydın, 2001: 71).

Mali alanı ilgilendiren iki önemli husus ise, 1982 Anayasası ile birlikte vergilendirme yetkisinin belirli sınırlamalara bağlı olarak yürütme organına verilmesi ve 1984 yılından sonra bütçe dışı fon uygulamalarının giderek yaygınlaşması sonucunda klasik bütçe anlayışından bir ölçüde uzaklaşılmasıdır (Kumrulu, 1988: 196).

1980 sonrası dönemde vergi sisteminde en köklü değişikliklerden birisi, 1982 yılında 2575, 2576 ve 2577 sayılı kanunların çıkarılması, diğeri ise 1985 yılında Katma Değer Vergisi'nin yürürlüğe girmesidir. Söz konusu düzenlemelerden ilki vergi yargısı alanında, ikincisi ise Türk vergi sistemine getirdiği yenilik bakımından birer reform niteliğinde düzenleme olarak kabul edilebilir (Kırbaş, 1998: 298).

Bu dönemde vergi alanında gerçekleştirilen diğer düzenlemeleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

-1985 yılında Katma Değer Vergisi'nin uygulanmasına geçilmiştir. Böylece Türk Vergi Sistemi içerisinde öteden beri var olan dolaysız vergilerin ağırlığı düşerek dolaylı-dolaysız vergilerde belirli bir dengeye gelinmiştir.

-Gelir üzerinden alınan bir vergi olan kurumlar vergisi oranlarında 80'li yıllarda yapılan değişikliklerle bazı vergisel amaçlar hedeflenmiştir. 1980 yılında %25'den % 50'ye çıkarılan oran 1981 yılında % 40'a indirilmiş, 1986 yılında ise % 46'ya yükseltilmiştir.

-Emlak Vergisinde tarh ve tahsilat belediyelere devredilmiştir,

-Gelir ve kurumlar vergisinde peşin vergi uygulamasına geçilmiştir,

-Gayrimenkul Kıymet Artış Vergisi kaldırılmıştır,

-Menkul Sermaye İratları ihtiyari toplama dışına çıkarılmıştır.

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında uygulanan seçim ekonomisi yönlü politikaların sonucu, kamu harcamalarının hızlı artışı ve politik endişelerle gerçekleştirilemeyen vergisel düzenlemeler, kamu açıklarının önemli ölçüde artarak faiz yükünün devlet için katlanılamayacak bir düzeye gelmesine yol açmıştır. Bu gelişmelerin önemli bir sonucu ise enflasyon oranının önemli ölçüde yükselmesidir.

Sonuçta ise 1994 yılında ekonomik kriz ortaya çıkarak, 5 Nisan Kararları olarak bilinen “*Ekonomik Önlemler Uygulama Planı*”nın devreye sokulması kaçınılmaz olmuştur. Söz konusu kriz ve alınan kararlar bağlamında vergi politikasına ilişkin 4008 sayılı kanun kapsamında bir defa alınmak üzere, “*Ekonomik Denge Vergisi*”, “*Net Aktif Vergisi*”, “*Ek Gayrimenkul Vergisi*” kabul edilmiştir. Böylece, kamu harcamalarında tasarruf önlemlerinin yanında kamu gelirlerini arttırıcı önlemlere başvurulması, iyice bozulan bütçe dengesini düzeltmeye yönelik adımlar olarak değerlendirilebilir (Koban, 1998: 40);

1990’lı yılların sonlarına gelindiğinde 4369 Sayılı Kanunun öngördüğü “*Mali Milat*” yaklaşımı 4444 Sayılı Kanunla 31.12.2002 tarihine ertelenmekle birlikte, hiç uygulanamamış ve söz konusu yılda yapılan yasal düzenlemeyle kaldırılmıştır. Bunda gelirin geniş kapsamlı tanımının ekonomiye olumsuz etkileri, kamuoyunda düzenlemeye olan güvensizlik, düzenlemenin beklenen etkiyi sağlayamayacağı konusunda oluşan genel anlayış etkili olmuştur. Böylece, bir anlamda “*Nereden Buldun?*” düzenlemesi olarak kabul edilen VUK’nun 30/7. maddesi hükmü tamamen kaldırılmıştır (Gencel ve Kuru, 2012: 41).

2000’li yıllarda da vergi politikalarına ilişkin bazı düzenlemelerin söz konusu olduğu görülmektedir. Bunları aşağıdaki başlıklarda özetlemek mümkündür;

-2002 yılında, KDV kanunu içinde yer alan % 26 ve % 40’lık yükseltilmiş KDV oranlarına tabi mal ve hizmetler Türk Vergi Sisteminde yeni bir vergi olarak Özel Tüketim Vergisi kapsamına girmiştir.

-2003 yılında yatırım indirimi kurumu yeniden düzenlenmiş ve fon uygulamasına son verilmiştir.

-2003 yılında 5035 Sayılı Kanun ile özel iletişim vergisi ve şans oyunları vergileri yürürlüğe girmiştir.

Türk Vergi Sistemi içerisinde getirilen uluslararası vergilendirme açısından önem arz eden yeni bir düzenleme ise 2007 yılında uygulanmaya başlanan “*Transfer Fiyatlandırması*” uygulaması olmuştur. Söz konusu düzenleme ile kurumlarla ilişkili kişilerle, emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunulması durumunda, kazancın tamamının veya belirli bir kısmının transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılacağı hüküm altına alınmıştır (Güngör ve Aydın, 2011: 74).

2008 yılında Gelir Vergisi Kanunu açısından getirilen bir düzenleme “Ücretlilerde Vergi İndirimini” düzenleyen mükerrer 121. maddenin yürürlükten kaldırılması, 32. Maddenin yeniden düzenlenerek çalışanların elde ettikleri ücret gelirlerine uygulanmak üzere Asgari Geçim İndirimi uygulamasının yürürlüğe girmesidir. Bu sistem eskiden uygulanan vergi iadesi sisteminin alternatifi olarak uygulanmaya başlanmıştır (Toydemir, 2010).

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında vergi politikalarının temel amacı; “mükellef haklarına saygılı, vergi kayıp ve kaçagını azaltan, mali güç ilkesine uygun şekilde vergi yükünün adil ve dengeli dağıtımını gözeten, kamu giderlerini karşılarken iktisadi etkinliği bozmayan bir vergi sistemine ulaşmak” şeklinde belirtilmiştir (VÖİKR, 2014: 12).

2.4.2. Vergi Politikalarının Seçim Süreçleri ve Seçim Politikaları Bakımından Değerlendirilmesi

Türkiye’de gerek Cumhuriyetin kurulmasından önce ve gerekse de sonrasında etkin bir vergi sisteminin kurulması, geliştirilmesi ve modern bir yapıya kavuşturulmasına yönelik çalışmalar gerek anayasal ve gerekse de kanuni düzeyde söz konusu olmuştur. Bu düzenlemeler zaman zaman vergi sisteminde köklü değişiklik ve dönüşümlere yol açarak gerçek bir reform hüviyeti kazanmıştır. Bazen de bu düzenlemelerin kısmi olması, geçici bir düzenlemeyi içermesi, kısa süre sonra uygulamanın sona erdirilmesi veya yasal düzenlemeye rağmen hiç veya etkin bir şekilde uygulanamaması gibi nedenlerle eleştiriler almıştır. Bazen de bu düzenlemelerin seçim sürecinde seçimleri kazanmaya yönelik olduğu iddia edilmiştir. Kısaca değerlendirmek gerekirse, yukarıda saydığımız her üç argümanın da yerine göre haklılık payı olduğu söylenebilir.

Türkiye’de Cumhuriyet sonrası vergi politikalarının seçim ekonomisi amaçlı kullanımına yönelik değerlendirmelerin esas itibariyle 1946 yılı itibariyle başlatılması gerekir. Çünkü 1946 yılından önce çok partili hayata tam olarak geçilmesi tam olarak mümkün olamamış ve ilk seçimler ancak 1946 yılında yapılabilmıştır. Ancak gerçek anlamda parlamenter demokratik hayatın başlangıcı 1950 seçimleriyle birlikte olmuştur. 1950 yılından sonra gerçekleştirilen vergisel düzenlemeler aşağıda ana hatlarıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır;

-1950 yılında Vergi Usul Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanununun kabul edilmesi ve beyan esasına geçilmesi, 1953 yılında Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun ile 1957 yılında Gider Vergisi Kanununun yürürlüğe girmesi Türk vergi sisteminde yenilik doğurucu ve reform niteliğinde olan düzenlemeler olmuştur. Dolayısıyla bu vergisel düzenlemeleri seçime yönelik vergi politikalarından ziyade reform niteliğinde yenilik doğurucu düzenlemeler olarak değerlendirmek gerekir. Ancak ilerleyen yıllarda bu kanunlar içerisinde yapılan gerek belirli sektörler ve kesimler lehine ve gerekse de vergi yükünü ve vergi adaletini bozucu kısmi düzenlemeleri seçim ekonomisi bazında düşünmek mümkündür.

Örneğin Türk Vergi Sistemini kısaca değerlendirdiğimizde, Anayasadaki vergilerin mali güce göre ve gelir, servet ve harcamalar üzerinden alınmasının amaçlanmasına rağmen, gelinen noktada, vergi tahsilatının esas itibarıyla, stopaj yoluyla tahsil edilen gelir vergisi ile harcama üzerinden alınan KDV ve ÖTV'ye dayanması, ödeme gücü ve verginin geniş bir tabana dayalı olmaması ile vergilemede adalet ilkelerini zedeleyebilmektedir. Sonuçta vergi sisteminin dolaylı vergiler ağırlıklı hale gelmesi, beyana dayalı bir sistem haline dönüşmemesi, muafiyet ve istisna hükümlerinin çok yaygın olması, kayıt dışı ekonominin yüksekliği gibi gerçekler bir anlamda uygulanan vergi politikalarının da başarısızlığına işaret etmektedir (Gencel ve Kuru, 2012: 39-40). Bunun sebeplerinden birisi de siyasal iktidarların seçim kazanma amaçlı politikalarının, diğer amaçlara yönelik politikalarının önüne geçmesidir denilebilir.

Bir diğer örnek olarak tarım kesiminin ve dolayısıyla zirai kazançların 1960 yılına kadar olan dönemde vergi dışı bırakılması ise bazı yazarlara göre maliye politikasının bir aracı, bazı yazarlara göre ise seçim ekonomisine yönelik bir politika olarak değerlendirilmiştir. Nitekim 1960 sonrası dönemde gelen tepkiler üzerine zirai kazançlar belirli ölçüde vergi kapsamına alınmıştır (Acar, 2003: 90).

1970 yılına kadar olan dönemde Türk vergi sistemine ilişkin getirilen bazı yeni uygulamalar açısından kısaca belirli değerlendirmeler yapılacak olursa;

-Götürü usulün daha çok küçük esnafı kapsamına alması ve basit vergilendirme işlemine dayanması olumlu karşılanırken, ilerleyen dönemde taksit ve

dolmuş sahipleri gibi genelde küçük esnaf sınıfına çok da uygun olmayan kesimlere yönelik genişletilmesi popülist uygulamalar olarak eleştirilebilir.

-Uzlaşma müessesesi idare ile mükellefler arasındaki uyuşmazlıkların idari aşamada çözümlenmesine yönelik bir araç olarak düşünülmüştür. Ancak, uzlaşmada anapara ve cezalara ilişkin bir sınır konulmaması, farklı uzlaşma komisyonlarında farklı mükellefler için farklı kararların çıkması ve böylece anayasadaki eşitlik ve genellik ilkesine aykırı davranıldığı konusunda eleştiriler söz konusu olmuştur

-Yatırım indirimi uygulaması sektörel ve bölgesel olarak yatırımların teşviki amacıyla getirilmiştir. Ancak uygulamanın kapsamının zamanla etkinlikten uzak bir yapıya bürünmesi, belli kesimlerin vergi dışı kalması veya çok düşük vergi yüküne katlanmaları, zaman zaman bu uygulamanın seçim yönlü kullanıldığını düşündürmektedir.

-Tarım Kesimine Yönelik Uygulamalar:

1960'lı yılların başından itibaren demokratik sürecin işlemediği Milli birlik Komitesi Yönetimi boyunca tarım kesimi vergi kapsamına alınmakla birlikte, normal siyasal sürece geçilmesi ve yeni hükümetin kurulması ile birlikte yapılan düzenleme ile tarım kazançlarının gerçek usulde vergilendirilmesi ertelenmiştir. Üstelik bu erteleme ilerleyen süreçte yapılan düzenlemelerle adeta süreklilik kazanmış ve götürü usul yöntemi tercih edilmiştir. Bunda Türkiye'de tarım sektörünün memur kesimi ile birlikte en yaygın kesim olması ve buradan gelecek oy kaygılarının etken olduğu söylenebilir. Sonuçta, bu yıllarda götürü usulün tercih edilmesi tarım sektörünün vergi yükünün çok düşük olmasına sebebiyet vermiştir.

İzleyen yıllarda da demokratik sürecin işlemediği dönemlerde tarım alanında vergisel düzenlemeler (1980 yılında muafiyetlerin daraltılması, istisnaların kaldırılması), demokratik sürecin işlediği dönemler veya seçim süreçlerinde ise tarım kesimi lehine ve seçim kazanmaya yönelik politikaların (örneğin 1983 yılında muafiyet ölçülerinin ve götürü usul hadlerinin genişletilmesi) söz konusu olduğu örnekler karşımıza çıkmaktadır (Kumrulu, 1988: 195).

1980'li yıllara yaklaşırken Türk Vergi Sisteminde önemli adımlar atılamamasının siyasi ve dolayısıyla da seçime yönelik bir yönünden bahsetmek gerekmektedir. Zira bu dönemde parlamentodaki siyasi parti sayısı ve güçler dengesi bakımından önemli adımlar atılması engellenmiştir. Bir taraftan iktidar partilerinin

seçime yönelik politikalar uygulama düşüncesinin diğer partiler tarafından parlamento aracılığıyla engellenmeye çalışılması, diğer taraftan seçmeni ve çeşitli baskı ve çıkar gruplarını etkilemeye ve onlardan gelecek baskıları azaltmaya yönelik düşünce, konunun siyasi veya politik yönüne işaret etmektedir (Koban, 1998: 38). Bu konuda 1978 yılında Ecevit hükümetinin vergi paketi ile belediye gelirleri tasarısının parlamentoda engellenmesi, ardından iktidara gelen Demirel hükümetinin aynı belediye gelirleri tasarısını meclise sevk etmesi güzel bir örnek teşkil etmektedir (Kumrulu, 1988: 199).

-1985 yılında yürürlüğe giren KDV hem yeni bir vergicilik anlayışı hem de Avrupa Birliği ile vergi sistemlerinin uyumu bakımından reform niteliğinde kabul edilebilir. Vergi kaçakçılığının önlenmesinde otokontrol mekanizmasına uygun olan KDV, vergi bilincinin oluşturulması ve belge düzeninin sağlanmasında etkin olabilmektedir (Tosuner, 1994: 277).

KDV Kanununun kabul tarihi her iki seçim dönemi olan 1983 ve 1987 seçimlerinin ortasında yer almaktadır. Dolayısıyla bu verginin seçime yönelik olmadığını iddia etmekten ziyade, bunun temel sebebini daha çok vergi sistemlerinin uyumlaştırılması ve artan kamu harcamalarına finansman kaynağı olarak düşünmek daha sağlıklı bakış açısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

-2002 yılında yürürlüğe giren ÖTV'yi de KDV ekseninde düşünmek gerekir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde Türkiye'de tarihi süreç içerisinde yapılan vergisel düzenlemelerin hangi amaçlı vergi politikaları kapsamında düşünüleceğini kendi koşulları bakımından düşünmek daha doğru olacaktır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bu düzenlemelerden bazıları reform niteliğinde yenilik doğurucu düzenlemeler olmuş, bazıları geçici, kısmi uygulama şansı bulmuş veya hiç uygulanamamış veya özellikle seçim süreçlerinde seçim kazanmaya ve oy potansiyelini artırmaya yönelik olarak kullanılabilmişlerdir.

2.5. SEÇİM SÜREÇLERİNDE VERGİ POLİTİKALARININ DOLAYLI-DOLAYSIZ VERGİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Küreselleşmeyle birlikte üretim faktörlerinin yanı sıra, ülkelerin uygulayacakları ekonomik ve mali politikalar da uluslararası alanda gerçekleşen gelişim ve değişimlerden bağımsız kalamamakta ve etkilenmektedir. Özellikle

uluslararası alanda son yıllarda ortaya çıkan vergi rekabeti kavramı ile mükelleflerin vergi yüklerinin azaltılması, çeşitli vergisel ayrıcalıkların kullanılması gibi politikalarla yabancı yatırımların ülkeye çekilebilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda vergi oranları, muafiyet, istisna ve indirimler gibi vergisel kolaylıklar yoluyla üretim faktörlerinin ve yatırımların teşviki sağlanmaya çalışılmaktadır (Ekici, 2009: 216).

Dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki ayrımlardan birisi mükellefler ile vergi idaresi arasına başkalarının girip girmediğine göre belirlenmektedir. Burada vergi eğer asıl mükellef olarak düşünülen bireyin iktisadi unsurlarından doğrudan alınıyorsa, bu vergi dolaysız bir vergi olarak değerlendirilir. Vergi yükünün başkasına devredilebilmesi yani yansıtılabilmesi durumunda ise dolaylı bir vergiden söz edilebilmektedir. Dolaylı vergiler ödendikten sonra genel olarak fiyat mekanizması aracılığıyla yansıtılabilmektedir (Haldun ve Yılmaz, 2009: 298).

Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergilerin dağılımında son yıllarda dolaylı vergiler lehine önemli artışlar söz konusu olmuştur. Bu durum kaynak dağılımında etkisizliğe yol açtığı gibi aynı zamanda gelir dağılımında da adaletsizlik meydana getirmektedir. Diğer taraftan farklı mal ve hizmetlerdeki farklı dolaylı vergi yükleri nispi fiyat yapısını bozucu etki yapmaktadır. Türkiye’de dolaylı vergiler açısından belirtilmesi gereken önemli bir husus da dolaylı vergi artışlarının fiyat artışı olarak algılanmasıdır. Türkiye’de nüfusun büyük çoğunluğunun marjinal tüketim eğiliminin oldukça yüksek olması bakımından, dolaylı vergilerin tasarruf eğilimlerini teşvik edici özelliği işlevini yitirmektedir (TÜSİAD, 2012: 75)

1981-2016 yılları arasında dolaylı/dolaysız vergilerin dağılımı aşağıda verilen tablo 3’te de görüldüğü üzere yıllar itibariyle farklılıklar göstermiştir. Özellikle 1985 yılından sonra KDV’ nin yürürlüğe girmesiyle birlikte dolaysız vergilerle karşılaştığımızda dolaylı vergilerin lehine bir yükselişin söz konusu olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1981-2016)

Yıllar	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
1981	60,7	39,3
1982	59,1	40,9
1983	53,3	46,7
1984	53,0	47,0
1985	40,2	59,8
1986	42,5	57,5
1987	40,6	59,4
1988	39,6	60,4
1989	44,0	56,0
1990	52,1	47,9
1991	52,3	47,7
1992	50,4	49,6
1993	48,6	51,4
1994	48,3	51,7
1995	40,7	59,3
1996	39,4	60,6
1997	40,7	59,3
1998	46,6	53,4
1999	45,4	54,6
2000	40,9	59,1
2001	40,4	59,6
2002	33,6	66,4
2003	32,3	67,7
2004	29,0	71,0
2005	27,0	73,0
2006	26,0	74,0
2007	25,0	75,0
2008	35,0	65,0
2009	36,0	64,0
2010	33,0	67,0
2011	32,9	67,1
2012	32,8	67,2
2013	30,3	69,7
2014	30,5	69,5
2015	30,8	69,2
2016	30,5	69,5

Kaynak: GİB ve BÜMKO İstatistikleri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1985 yılından önce toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilerin payı ağırlıklı ve % 50 oranının üzerinde iken, 1985 yılından itibaren aniden bu dağılımın dolaylı vergiler lehine gelişim göstermeye başlamıştır. 1984 yılında dolaysız vergilerin payı % 53 iken, 1985 yılında % 40,2'ye düşmüştür. Dolaylı vergilerin 1984 yılındaki % 47'lik payı ise 1985 yılında % 59,8 ile önemli ölçüde artış kaydetmiştir. Bunun en önemli sebebi ise 1985 yılında KDV'nin yürürlüğe girmiş olmasıdır.

1990-1992 yılları aralığında dolaylı vergilerin payı % 50'nin altında bir oran kaydetse de 1993 yılıyla birlikte, bir artış trendine girerek sürekli bir şekilde % 50'lik bandın üzerinde yer almıştır. Diğer taraftan diğer ilginç bir nokta dolaylı vergilerin payının günümüze kadar her yıl daha da artarak gelmesidir. Bu durum dolaylı

vergilerin gelire göre tersine artan oranlılık özelliği sebebiyle, özellikle dar ve sabit gelirli kesimin üzerinde önemli bir vergi yükünün oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Türkiye’de dolaylı vergilerin artışında KDV’nin yanı sıra özellikle 2002 yılından sonra ÖTV’nin de yürürlüğe girmesinin önemli etkisi bulunmaktadır. ÖTV içerisinde yer alan malların temel özelliği, bir taraftan bu mallara olan talebin kullananlar açısından talep esnekliğinin düşük olması, diğer taraftan üretici ve dağıtıcılarının az sayıda olması, üretim ve dağıtım kanallarının kolay takip edilebilmesi, kolaylıkla denetlenebilir olması sebebiyle verginin kolaylıkla kavranabilir olması, kayıp ve kaçakların da en aza indirilebilmesidir. Bu özellikleri sebebiyle ÖTV özellikle hem dolaylı vergiler hem de toplam vergiler içerisinde önemli bir yer teşkil etmekte ve bütçe dengesinin sağlanmasına vazgeçilemeyen vergiler arasında yer almaktadır.

Dolayısıyla toplam vergi gelirleri içerisindeki dolaysız vergilerin kümülatif olarak oranının düşüklüğü ve bu düşük oran içerisindeki en yüksek payın da (% 91 gibi) tevkifat yoluyla tahsil ediliyor olması, dolaysız vergilerin üzerinde daha fazla durulması gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye’de dolaylı vergilerin ağırlıklı olma nedenlerinden birisi de dolaysız vergi mükelleflerinin tam olarak kavranamaması ve kayıt dışılığın yüksek düzeylerde seyretmekte olmasıdır. Son yıllarda uygulamaya konulan elektronik maliye uygulamalarının kayıt dışılığı azaltmada olumlu etki yaptığı söylenebilir (TÜSİAD, 2012: 81).

2.6. SEÇİM SÜREÇLERİNDE VERGİ POLİTİKALARININ VERGİ YÜKÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

“Bir ülkede vergilerin kişiler üzerinde oluşturduğu parasal etki” olarak tanımlayabileceğimiz vergi yükü kavramı, vergi ve benzeri gelirlerin gayri safi milli hasılaya oranlanması ile bulunmaktadır (Doğan, 2002: 151). Vergi yükü kavramı ile genel olarak bir ülke ekonomisindeki kaynakların ne kadarının, devlet tarafından vergi veya diğer isimler altında alındığı ifade edilir (Bilici, 2003: 155). Temel anlamıyla, “vergi mükelleflerinin ödedikleri vergilerin gelirlerine oranı” şeklinde ifade edilebilecek olan vergi yükü kavramı, aynı zamanda kamunun ekonomiden çektiği

payı göstermesinin yanında, bu yükün hangi kesim ve bölgeler üzerinde yoğunlaştığını da ifade etmektedir (Tekbaş ve Dökmen, 2007: 198).

Bir ülkede vergi yükü, birçok değişkenin etkisi altında bulunmaktadır. Vergi yükü üzerinde doğrudan etki yapan en önemli faktörlerden birisi de vergi oranı veya tarifesidir. Düşük oranlı ve geniş tabanlı bir vergilendirme, mükellefi daha düşük bir vergi yüküyle karşı karşıya bırakır. Bu durum da doğal olarak vergiye karşı tepkinin düşmesine yardımcı olur. Diğer taraftan vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı ile mükelleflerin, kısmen veya tamamen beyan dışı bıraktığı gelirleri de vergi yükü üzerinde önemli etkiler yapar (Akbeý, 2014: 69-70).

Vergi yükü konusunda göz önünde bulundurulması gereken ilk önemli husus vergi yükünün oranından ziyade, kullanılabilir reel gelir üzerindeki vergi baskısının önemli olmasıdır. Vergi ödemelerinin ardından vergi mükellefinin elinde kalan gelirleri tüketim, tasarruf veya yatırım yapmaya rahatlıkla yetiyorsa, bu durumda vergi yükü yüksek kabul edilmeyebilir. İkinci husus ise vergi yükünün dağılımının önem arz etmesidir. Bazı kesimler aşırı vergilendirilirken, muafiyet ve istisnalarla desteklenen bazı kesimlerin de varlığı söz konusuysa, bu durumda da haksız rekabet ve gelir dağılımında bozulmadan söz edilebilir (Tosuner, 1992: 9).

Vergi yüküne ilişkin yapılacak tespitler aynı zamanda siyasal karar alıcılar açısından da önem arz eder. Yeni vergilerin konulması, var olan bir verginin kaldırılması, vergi oranlarındaki değişiklikler, muafiyet ve istisnalarının kapsamı ile vergileme tekniğine ilişkin hususların vergi yüküne etkisi siyasal süreçte alınacak olan vergi politikası kararları üzerinde etkili olur. Uygulanması düşünülen vergi politikaları, kaynak dağılımı, gelir dağılımı, ekonomik büyüme ve kalkınma ile ekonomik istikrara yönelik olabileceği gibi, seçim sürecinde seçmenlere yönelik alternatif politikalar olarak da gündeme gelebilir (Tekbaş ve Dökmen, 2007: 197).

Uygulanan ve uygulanması düşünülen vergi politikaları ile vergi yükü arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Zira vergi politikaları oluşturulurken, hangi kesimler ve sektörler üzerinde ne kadar vergi yükü kalacağı önem arz eder. Ödedikleri vergiyi bir yük olarak gören vergi mükellefleri aynı zamanda, siyasal süreçte seçmen olarak rol alan aktörlerdir. Kendileri üzerinde vergi yükünü ağırlaştırıcı vergi politikalarına oylarıyla tepki verir ve siyasi parti tercihlerinde bu politikalar önemli etkide bulunabilir (Gencel ve Kuru, 2012: 45).

Vergi yükünde adaletin ve dengenin sağlanması için çeşitli maliye politikalarının uygulanabileceği 1982 Anayasasında hüküm altına alınmış bulunmaktadır. Anayasa'nın 73'üncü maddesinde buna ilişkin hüküm “...*Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı maliye politikasının sosyal amacıdır...*” Şeklinde belirlenmiştir. Buna göre vergilemede fiskal amacın yanı sıra extra-fiskal amaçlar olarak kaynak dağılımında etkinlik, gelirin adil dağılımı, ekonomik istikrarın sağlanması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, vergi yükünün adaletli ve dengeli sağlanması da gözetilerek yerine getirilmeye çalışılacaktır (İnaltonç, 2012: 16).

Ancak son yıllarda yapılan bazı çalışmalarda Türkiye’de mal ve hizmetlerden alınan dolaylı vergilerin payının, özellikle de yüksek özel tüketim vergisinin katkısıyla, vergi yükünün dengeli dağılımını engellediği, bu sebeple de Anayasanın 73. Maddesindeki maliye politikasının sosyal amacını gerçekleştirmediği savunulmaktadır (Batirel, 2013: 9).

Vergi yükü konusunda belirtilmesi gereken bir diğer husus mali aflar ile daha dar kapsamda vergi aflarıdır. Devlet mali af yasaları ile kendi koyduğu kuralların bozulmasına karşı yaptırım olarak kullandığı cezalandırma hakkından vazgeçmektedir. Bunun en önemli sonucu ise af miktarı kadar mükellefin vergi yükünde azalma olurken, vergisini ödeyen dürüst mükellefler üzerindeki vergi yükünün daha da ağırlaşmasıdır (Arıkan ve Yurtsever, 2004-I: 59).

Vergi affı ise, “devletin mükelleflerden aldığı vergi, resim ve harçların tahsilinden ve vergilendirme ödevinin zamanında yerine getirilmemesi veya eksik yerine getirilmesi dolayısıyla uyguladığı yaptırımlardan vazgeçmesi” olarak tanımlanabilir (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 99).

Af uygulamalarının lehinde veya aleyhinde birçok görüş ileri sürülmekle birlikte, Türkiye’de af uygulamalarına gidilmesinde en çok öne çıkan sebepler hazineye kaynak sağlamak ve ekonomik krizlerin etkilerini gidermek amaçlarına yöneliktir (Yaraşır, 2013: 176).

Gerek mali aflar ve gerekse vergi afları, vergisini düzenli olarak ödeyen mükellefler ile ödemeyip aftan yararlanan mükellefler arasında haksız rekabet oluşumuna neden olmaktadır. Vergi ödeyen mükellefler, ödedikleri vergi kadar kazanç kaybına

uğrarken, ödemeyen mükellefler için böyle bir kayıptan söz etmek mümkün olmayacak ve vergi yükleri bundan doğrudan etkilenecektir (Arıkan ve Yurtsever, 2004-II: 64).

Diğer taraftan, afların olumlu olumsuz birçok sebebinin yanı sıra affin, çeşitli baskı grupları lehine ve onları kayırcı yönde kullanılabileceği, seçimlerde oy kazanmak gibi nedenlerle başvurulduğu yönünde görüşler de bulunmaktadır. Bu görüş genel olarak afların seçim ekonomisine yönelik olarak kullanıldığını göstermektedir. Hükümetler mali afları, seçmenleri ile aralarında siyasi bir tasarruf aracı gibi de görebilmektedirler. Bu kapsamda aflar, siyasi partilerin vazgeçilmez propaganda unsurlarından biri olarak, oyların maksimize edilmesine de hizmet etmektedir (Yaraşır, 2013: 179).

Dolayısıyla ödeme gücünün varlığında bile vergi ve cezaların ödenmemesi belirli mükellefler lehine rekabeti bozup, adalet ve eşitlik ilkelerini zedelese bile, özellikle seçim döneminde seçimleri kazanabilmek için seçmenlere verilen vaatler karşılığında onların oylarını kazanabilmeye yönelik bir politika aracı olarak kullanılabilmektedir (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 108).

Mükellefler üzerinde önemli bir baskı unsuru olarak vergi yükünden de bahsetmek yerinde olacaktır.

1980-2016 yılları arasında vergi yükünün gelişimi de yapılan yasal düzenlemeler ve konjonktürel dalgalanmalara bağlı olarak farklılıklar göstermiştir.

Tablo 4: Vergi Yükünün Gelişimi

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	GSYH (BİN TL)	VERGİ YÜKÜ%
1980	750	5.230	14,3
1981	1.190	7.901	15,1
1982	1.522	10.492	14,5
1983	1.934	13.905	13,9
1984	2.372	21.997	10,8
1985	3.829	35.095	10,9
1986	5.972	51.079	11,7
1987	9.051	74.721	12,1
1988	14.231	129.224	11,0
1989	25.550	227.324	11,2
1990	45.399	393.060	11,6
1991	78.642	630.116	12,5
1992	141.602	1.093.368	13,0

Tablo 4'ün devamı:

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	GSYH (BİN TL)	VERGİ YÜKÜ%
1993	264.272	1.981.867	13,3
1994	534.888	3.868.429	13,8
1994	587.760	3.868.429	15,2
1995	1.084.350	7.762.456	13,7
1996	2.244.093	14.772.110	15,2
1997	4.745.484	28.835.883	16,5
1998	9.228.596	52.224.945	17,7
1999	14.802.279	77.415.272	19,1
2000	26.503.698	124.583.458	21,3
2001	39.735.928	178.412.438	22,3
2002	65.188.479	359.358.871	18,1
2003	89.893.112	468.015.146	19,2
2004	111.335.368	577.023.497	19,3
2005	131.948.778	673.702.943	19,6
2006	151.271.701	789.227.555	19,2
2007	171.098.466	880.460.879	19,4
2008	189.980.827	994.782.858	19,1
2009	196.313.308	999.191.848	19,6
2010	235.714.637	1.160.013.978	20,3
2011	284.490.017	1.394.477.166	20,4
2012	317.218.619	1.569.672.115	20,2
2013	367.517.727	1.809.713.087	20,3
2014	401.683.956	2.044.465.876	19,6
2015	465.229.389	2.337.529.940	19,9
2016	529.263.765	2.590.517.029	20,4

Kaynak: GİB 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 180.

Tablo 4' te belirtildiği gibi, 1985 yılına kadar vergi yükünün düşüş trendinde olduğu ve 1984 ve 1985 yıllarında en düşük oranlarına ulaştığı görülmektedir. Bu dönemde kurumlar ve gelir vergisinde teşvik politikaları, ihracatta vergi iadesi uygulamaları ile vergi indirimlerinin üretimi teşvik edeceğini kabul eden arz yanlı iktisat politikalarının vergi yükünün düşmesinde etkisi olmuştur (Oyan, 1998: 15).

Türkiye'de 1985 yılına kadar düşüş kaydeden vergi yükünün bu yıldan itibaren bir artış trendine girdiği ve bu durumun günümüze kadar sürdüğü görülmektedir. Bu

durumun en önemli sonucu ise vergi yükünün vergiye gönüllü uyumu azaltması, aynı zamanda vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonominin yükselmesine yol açmasıdır. Bu durum aynı zamanda Türkiye'de belirli bir kesimin vergi ödemesi, önemli bir kesimin ise ya hiç ya da ödemesi gerekenin çok altında vergi ödemesi sonucunu doğurmaktadır.

Vergi yükünü gerçek anlamda tespit etmede vergi kayıp ve kaçakları ile kayıt dışı ekonominin varlığı da önemli etkenlerdir. Özellikle vergi kayıtlarında hiç görülmeyenler, çeşitli hilelerle vergi matrahını aşındıranlar, kayıt dışı işlem yapanlar ve buna benzer işlem ve eylemlere girenler üzerindeki görünen vergi yükünün gerçeği yansıtmayacağı göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan bakıldığında, temiz toplum ortamının güçlenmesi için adil ve tam olarak tabana yayılan bir vergi sistemi ve onu icra edecek etkin bir vergi örgütünün varlığı önem arz etmektedir (Tosuner ve Arıkan, 2003: 70).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SEÇİM EKONOMİSİ UYGULAMALARININ VERGİ POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİSİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Politikaların belirlenmesinde “siyasal karar alma süreci” önemli rol oynamaktadır. Bu süreçte rol alan siyasi partiler, seçmenler, bürokrasi ve çeşitli baskı ve çıkar grupları gibi aktörlerin ise karar almada etkileri bulunmaktadır. Örneğin seçmenler oy verirken kamu hizmetlerinden maksimum fayda sağlama, iktidar partisinin seçim ekonomisi politikalarından fayda elde etme, destekledikleri siyasi partinin iktidara gelmesi gibi farklı amaçlara göre karar verebilirler. İktidar partisi/partileri de yeniden seçilebilmek, ülkenin kalkınmasını sağlamak, ekonomik istikrarı gerçekleştirmek, gelirin adil bölüşümüne katkı sağlamak gibi hedefler koyabilirler. Bu noktada iktidar partisi/partileri diğer muhalefet partilerinde olmayan monopolcü/tekelci bir güce sahiptirler. Çünkü ellerinde kullanabilecekleri bir bütçe vardır ve bu bütçe doğrultusunda uygulayabilecekleri para ve maliye politikalarına sahiptirler. Bu politikaları özellikle seçim süreçlerinde yeniden seçilebilmek doğrultusunda kullanmaları, karşımıza “seçim ekonomisi” kavramını çıkarmaktadır.

Siyasal karar alma sürecinde tüm toplumu ilgilendiren önemli kararlar alınır. Her ne kadar Türkiye gibi parlamenter yapıya sahip ülkelerde bütçenin kabul edilmesinde temel organ yasama organı olmakla birlikte, yasama organı içerisinde iktidar partisi/partilerinin çoğunlukta veya önemli bir konumda olması, bütçenin buna göre şekillenmesine sebebiyet vermektedir. Bütçenin ve buna bağlı politikaların monopolcü olma özelliği ise bütçenin uygulanması aşamasında kendini belli eder. Çünkü bütçenin kullanılması ve harcanmasından temel olarak sorumlu ve yetkili olan yürütme organı yani hükümettir. İzleyen dönemin seçim dönemi olması durumunda gerek bütçenin hazırlanması ve gerekse de uygulanması sırasında hükümetin seçimleri kazanmaya yönelik politikalar geliştirmesi her zaman mümkündür.

Siyasal süreçte alınan kararlar tüm toplum üzerinde doğrudan veya dolaylı etkiler yapar. Kamu harcamalarının finansmanı için hangi vergi konuları ve vergi türleri üzerinden ne kadar vergi toplanacağı, kimden ve hangi kesimden ne kadar vergi alınacağı, hangi konu ve mükelleflerin vergileme dışı bırakılacağı ve dolayısıyla vergi yükünün hangi kesimler için ne olacağı gibi konular siyasal karar alma açısından önem

arz eder. Tüm bu kararlar, çeşitli politik amaçlar için kullanılabilmesi gibi, aynı zamanda seçim kazanma amacı da taşıyabilir(Gencel ve Kuru, 2012: 37).

Türkiye’de 1946 yılı seçimleriyle başlayan çok partili hayata geçilmesinden günümüze birçok seçim yapılmıştır. Bu seçimlerin sonucunda bazen tek parti yönetimi, bazen de koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Seçimlerin yapılmasından önceki sürecin temel özelliği ise iktidarda olan parti veya partilerin yeniden seçilebilmek üzere bazı yönlendirici politikalara başvurabilmesinin mümkün olmasıdır. Kısaca seçim ekonomisi olarak adlandırılan bu politikaların en önemli sonucu ise, orta veya uzun vadede ekonomik ve mali göstergeler üzerinde de etkili olabilmesidir.

Türkiye’de 1950 yılından günümüze vergi sistemi, vergi yapısı ve buna bağlı olarak vergi politikaları da büyük bir değişim göstermiştir. Sıklıkla yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlere bağlı olarak ortaya çıkan kamu kesimi finansman ihtiyacı, diğer taraftan AB ile devam eden üyelik sürecinde verginin uyumlaştırılması çalışmaları, globalleşme sürecinde ortaya çıkan uluslararası vergileme konuları bu değişimdeki başlıca etkenler olmuştur (VÖİKR, 2014: 3).

Seçim dönemleri ve süreçleri göz önünde bulundurulduğunda, 1983 seçimlerinden günümüze her bir seçimi kendi içerisindeki dönemsel etkiler ve dışsal faktörler açısından değerlendirmek yerinde olacaktır. Seçim ekonomisi uygulamalarının ekonomi ve bütçe üzerinde etkili olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere bir ülkede ve konumuz açısından Türkiye’de seçimlerin kazanılmasında seçim ekonomisi uygulamalarının yanı sıra birçok faktörün de etkisi bulunmaktadır. Hatta seçim süreçlerinde uygulanan politikaların gerçekte seçime yönelik olmadığı ve farklı ekonomik ve mali amaçların gerçekleştirilmesi için devreye sokulduğu her zaman iddia edilebilir. Bu bağlamda, bu iddiaların Türkiye açısından daha iyi ortaya konulabilmesi için seçim dönemlerinde ve seçim öncesi ve sonrasında ortaya çıkan içsel ve dışsal faktörlere de mümkün olduğunca yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür.

3.1. 1983-1991 TEK PARTİ DÖNEMİ

Daha önce de ifade edildiği üzere Cumhuriyet döneminden itibaren para ve maliye politikalarının belirlenmesinde, benimsenen serbest piyasa ekonomisi, karma ekonomi, planlı ekonomi, sanayiye dayalı büyüme stratejileri gibi farklı ekonomik anlayışlar yönlendirici olmuştur. Diğer taraftan bir ülkede ekonomik ve mali politikalar belirlenirken ülke içi veya uluslararası alanda yaşanan bazı dışsal faktörler de her zaman söz konusu olabilmektedir. Örneğin, 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekatı sonucunda Türkiye'ye uygulanan ambargo ile 1977 yılında etkilerini hissettirmeye başlayıp, 1979 yılında patlak veren petrol krizi gibi dışsal faktörler buna örnek gösterilebilir. Sonuçta hem yeni bir ekonomik sistem anlayışına duyulan ihtiyaç, hem de sözünü ettiğimiz türden dışsal faktörler 1980'li yılların başında Türkiye'nin ekonomik sisteminde yeni bir dönüşümün yaşandığı bir dönem olmuştur.

Bu dönüşümle birlikte Türkiye' de serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci başlatılmış, bununla ilgili mevzuat ve yasal düzenlemeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Ayrıca bu döneme yönelik dönüşümle birlikte enflasyon, işsizlik ve büyüme oranlarının değişim üzerindeki etkisi büyük önem arz etmektedir.

1982–1993 dönemi arasında üç seçim süreci söz konusu olmuştur. Bu dönemin ekonomik göstergelerini tablo 5 üzerinden değerlendirdiğimizde;

Tablo 5: Ekonomik Göstergeler (%) (1982-1993)

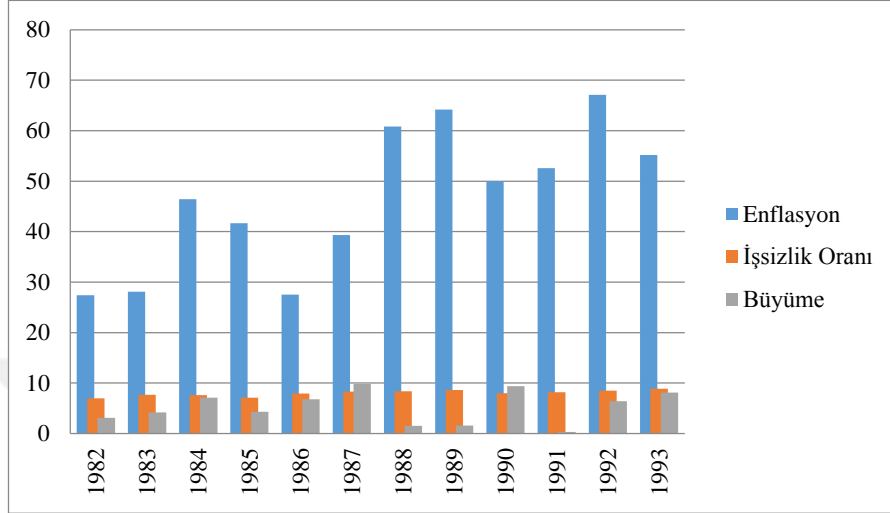
Yıllar	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Büyüme
1982	27,4	7	3,1
1983	28,1	7,7	4,2
1984	46,4	7,6	7,1
1985	41,7	7,1	4,3
1986	27,5	7,9	6,8
1987	39,3	8,3	9,8
1988	60,8	8,4	1,5
1989	64,2	8,6	1,6
1990	50	8	9,4
1991	52,6	8,2	0,3
1992	67,1	8,5	6,4
1993	55,2	8,9	8,1

Kaynak: BUMKO, <https://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2017.html>

Bu dönemin ekonomik göstergeleri incelendiğinde; enflasyon oranının giderek arttığı ve dönemin başında % 27,4 olan oranın dönemin son yılında %55,2'ye yükseldiği görülmektedir. İşsizlik oranında da bir artış olmakla birlikte bu artış çok keskin olmamış, % 7'lerden % 8,9'a yükselmiştir. Bu dönemde büyüme oranlarının oldukça dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Bazen çok yüksek büyüme oranları

yakalanmışken (% 9,8 gibi) bazen de çok düşük büyüme oranları söz konusu olmuştur (% 0,3 gibi). Ancak dönem boyunca büyüme sürekli pozitif yönlü olmuştur.

Şekil 1: Ekonomik Göstergeler (1982-1993) (%)

Tablo 5 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 5’te verilen rakamsal gelişmeleri grafik üzerinden görmek de mümkündür. Mavi çubukla gösterilen enflasyon rakamlarının dalgalı bir seyir izlemekle birlikte bir artış trendinde olduğunu izlemek mümkündür. Buna mukabil işsizlik oranlarında istikrarlı bir artış yaşanmakla birlikte artış bandı sınırlı kalmıştır. Diğer bir deyişle, 1983 yılında % 7,7 olan işsizlik oranı, 1993 yılında sadece % 1,2’lik bir artış kaydederek % 8,9 değerine ulaşmıştır. Diğer taraftan büyüme rakamları ise oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. Şüphesiz bu durumun gerçekleşmesinde ekonomik ve mali gelişmelerin yanı sıra ekonomik krizlerin yaptığı etkilerin de dolaylı veya doğrudan etkileri de söz konusudur.

3.1.1. 06 Kasım 1983 Tarihli Seçim

6 Kasım 1983 tarihli seçimlerde, birincisi seçim çevresi barajı, ikincisi % 10’luk ülke barajı olmak üzere iki türlü baraj sistemi uygulanmıştır. Sistem bu özelliğiyle “Çift Barajlı d’Hondt Sistemi” olarak adlandırılabilir.

6 Kasım 1983 tarihli seçimlere sadece üç partinin katılımına izin verilmiştir. Dolayısıyla, 15 siyasi partiden sadece üçünün (MDP, HP, ANAP) kuruluşu kabul edilmiş, diğer partiler ya MGK tarafından veto edilmiş ya da kuruluş kararları geç

onaylanarak seçimlere katılma hakkı ellerinden alınmıştır (Kongar, 2000: 219). 1983 yılı seçimlerinde, Turgut Özal'ın başkanlığındaki Anavatan Partisi (ANAP) en çok oyu alarak seçimleri kazanmıştır.

Aşağıda bu seçim dönemine ilişkin ekonomik ve mali gelişmeler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.1.1.1.Ekonomik Göstergeler

ANAP'ın parti programının ekonomik yönü, esas itibariyle 24 Ocak 1980 tarihli "24 Ocak Kararları"nda yer verilen ilkeler çerçevesinde oluşturulmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2003: 196). 24 Ocak 1980 istikrar tedbirlerinin uygulanması ile birlikte, Türkiye ekonomisinde 1980-82 yılları arasında büyüme hızı eksiden artıya dönerken, enflasyon hızı ise önemli oranda düşüş göstermiş, yani ekonomi bu istikrar tedbirlerine olumlu tepki vermiştir. Fakat 1980 özellikle 1983 yılından sonra ekonomide önemli yapısal değişiklikler görülmeye başlanmıştır (Kılıçbay, 1992: 189). Yapısal değişikliklerin etkisi ise 1985 yılına kadar artış trendine girmesiyle sonuçlanmıştır. Nitekim önemli bir artışla 1985 yılı sonunda enflasyon oranı % 41,7'lik orana ulaşmıştır.

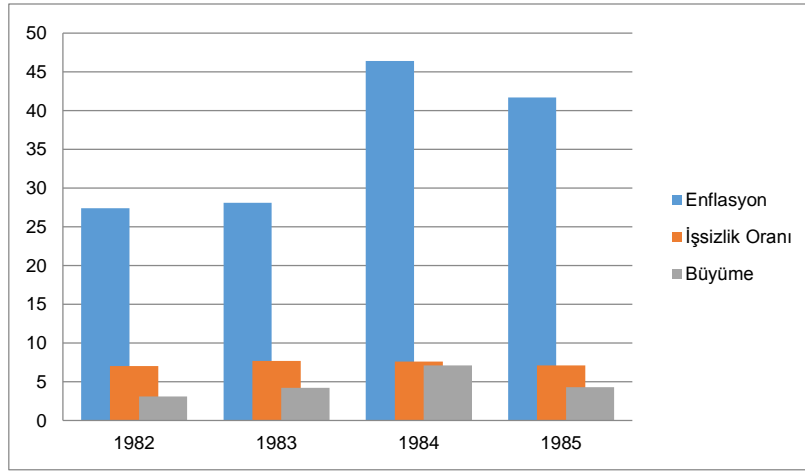
Tablo 6: Ekonomik Göstergeler (%) (1982-1985)

Yıllar	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Büyüme
1982	27,4	7	3,1
1983	28,1	7,7	4,2
1984	46,4	7,6	7,1
1985	41,7	7,1	4,3

Kaynak: BUMKO, <https://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2017.html>

Tablo 6 genel olarak değerlendirildiğinde enflasyon oranının artış trendinde olduğu, işsizlik gerçekleştirmelerinin 1984 yılına kadar kısmi artışına rağmen 1985 yılında 1982 yılı oranına yakın düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Uygulanan politikaların büyüme üzerinde ise genişletici yönde etki yaptığı dikkati çekmektedir.

Şekil 2: Ekonomik Göstergeler (%) (1982-1985)

Tablo 6 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1980-1983 yılları arasında enflasyon oranının nispeten daha istikrarlı bir seyir izlemesinde KİT'lerin yeniden yapılandırılmasına yönelik politikaların etkisi olmuş, KİT'lerin kamu mal ve hizmet üretimlerinde zarar edilmeyecek şekilde yeni fiyat politikaları belirlenmesi anlayışı hakim olmuştur. Bu sayede 1983 yılında KİT açıklarının GSMH'ye oranı 1980 yılına göre yarıya yakın oranda düşerek % 2,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu fiyat politikasının yanı sıra, Merkez Bankası kaynaklarının kullanılmaması ve dış borç ağırlıklı bir finansmanın tercih edilmesinin de önemli etkileri olmuştur (Berksoy, 1995: 606). KİT'lerin faaliyetlerinden elde ettikleri gelirlerinde yaşanan olumlu gelişme ve KİT açıklarının GSMH'ye oranlarında görülen düşüşler bütçe dengesine de olumlu katkı yapmıştır (Susam, 2009: 175).

3.1.1.2. Bütçe Dengesi

1983 – 1985 yılları arası dönemde gelir ve giderler itibarıyla bütçe dengeleri değerlendirildiğinde; 1984 yılında bir önceki yıla göre bütçe giderlerindeki artış oranının bütçe gelirlerindeki artış oranından fazla olduğu, diğer yıllarda ise tersine bir durum olduğu görülmektedir. Bu durum bütçe dengesinin GSMH'ye oranına ilişkin verilerden de görülebilecektir. 1985 yılında ise bütçe gelirleri artış oranının bütçe giderleri artış oranından fazla olduğu ve bu durumun bütçe dengesi / GSMH rasyosuna da olumlu yansıdığı görülmektedir.

Tablo 7: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1983-1985)

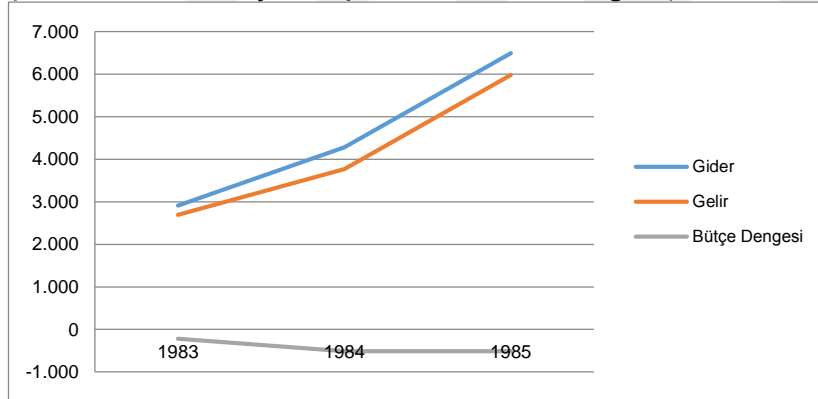
Yıllar	Gider	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Gelir	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi /GSMH(%)
1983	2.914	65,16	2.695	66,18	-219	-1,17
1984	4.278	46,81	3.769	39,85	-509	-1,72
1985	6.493	51,78	5.980	58,66	-513	-1,09

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

Tablodan da görüleceği üzere 1983-1985 döneminde kamu gelirlerinin, kamu giderlerine oranla kaydettiği artış sebebiyle, bütçe dengesinin GSMH'ye oranı, 1985 yılı sonunda % 1,09'a gerilemiştir.

Türkiye'de özellikle 1983 seçiminin ardından göreve başlayan hükümetin vergi politikası vergi yükünü azaltmaya yönelik bir anlayış olmuştur. Bunda özellikle o yıllarda İngiltere'de ve Amerika'da kabul gören ve düşük vergi oranlarının hem üretimi hem de vergi artışlarını teşvik edeceği yönündeki arz yönlü iktisat teorisi anlayışı etkili olmuştur. Nitekim yıllar itibariyle vergi yükünün seyri de bu anlayış doğrultusunda azalış trendine girmiştir.

Şekil 3: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1983-1985)

Tablo 7 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 7'deki gelişmeleri şekilden de izlemek mümkündür. Hem gelir hem de giderlerdeki artışlara karşın, gelirler lehine olan artış bütçe dengesi üzerinde olumlu etki yapmıştır.

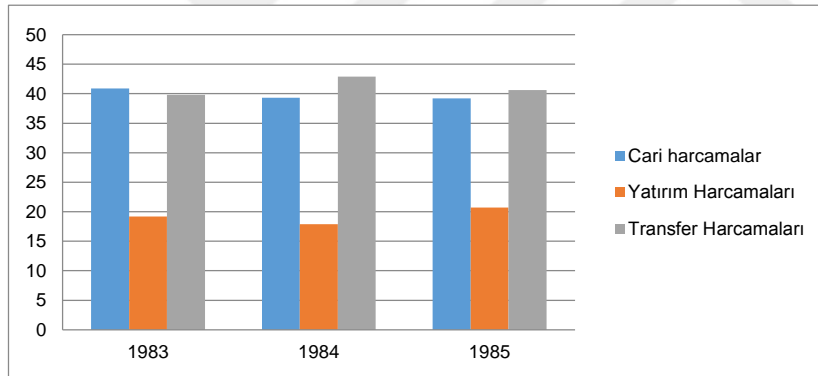
Tablo 8: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Giderlerinin Dağılımı (%) (1983-1985)

Yıllar	Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları		
	Personel Harcamaları	Diğer Cari Harcamalar	Toplam		Faiz Ödemeleri	Diğer Transfer	Toplam
1983	25,6	15,3	40,9	19,2	8,0	31,8	39,8
1984	23,6	15,7	39,3	17,9	11,7	31,2	42,9
1985	24,0	15,2	39,2	20,7	12,5	28,1	40,6

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

1983 – 1985 yılları arası bütçe giderleri değerlendirildiğinde; ortalama olarak bütçe harcamalarının % 40'ının cari harcama % 40'ının ise transfer harcaması niteliğinde olduğu, dolayısıyla yatırım harcamalarının % 20'lerde kaldığı görülmektedir. Ortalamalar böyle olmakla birlikte 1984 yılında transfer harcamalarında 3 puana yakın bir artışın olduğu ve diğer harcama kalemlerinde buna bağlı azalış olduğu görülmektedir.

Şekil 4: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Giderlerinin Dağılımı (%) (1983-1985)

Tablo 8 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1983-1991 dönemi harcama kalemleri bakımından değerlendirildiğinde, sürecin sürekli olarak yatırım harcamalarının aleyhine geliştiği söylenebilir. Transfer harcamalarının içerisinde de KİT açıkları ile faiz ödemeleri en önemli payı almıştır.

3.1.1.3. Dolaylı-Dolaysız Vergiler

1980 sonrası dönemde uygulamaya konulan para ve maliye politikaları öngörülen yapısal dönüşüme yönelik olarak uygulanmaya çalışılmıştır. Vergi politikalarındaki eğilim ise dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru bir dönüşüme yönelik olmuştur. Bu yöndeki en önemli gelişme 1985 yılında Katma Değer

Vergisinin yürürlüğe sokulmasıdır. KDV'nin kabulüyle birlikte vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payı hızla artmaya başlamış ve dolaylı vergilerin toplam vergiler içerisindeki payı önemli ölçüde artmıştır. KDV'nin kabulü aynı zamanda Avrupa Birliği'ne uyum yönünde atılan önemli adımlardan birisi olarak kabul edilmektedir (Kargı ve Karayılmazlar, 2009:23).

Tablo 9: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1981-1985)

Yıllar	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
1981	60,7	39,3
1982	59,1	40,9
1983	53,3	46,7
1984	53,0	47,0
1985	40,2	59,8

Kaynak: GİB ve BÜMKO İstatistikleri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1985 yılında Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi gibi dolaysız vergi oranlarının düşürülmesi ile katma değer vergisinin yürürlüğe sokulmasını seçim ekonomisi politikası olmaktan çok, arz yönlü iktisat politikası çerçevesinde ve diğer taraftan Avrupa Birliği vergi sistemine uyum bağlamında düşünmek gerekir. Arz yanlı iktisat politikası temel olarak, vergilerin oranlarının düşürülmesi yoluyla, emek ve sermaye gelirleri üzerindeki ikame etkisini ortadan kaldırmayı, üretim potansiyelini ve böylece işgücü kapasitesini artırarak ekonomik büyüme ile birlikte toplam vergi gelirlerini de artırmayı amaçlayan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Kargı ve Özügürlü, 2007: 281).

Tablodaki verileri değerlendirdiğimizde 1985 yılına kadarki dönemde dolaysız vergilerin payının sürekli olarak % 50'lik bandın üzerinde yer aldığı görülmektedir. Son olarak 1984 yılında dolaysız vergilerin payı % 53 düzeyinde gerçekleşmiş iken, 1985 yılında katma değer vergisinin uygulamaya konmasıyla birlikte dolaylı vergilerin payının önemli ölçüde artarak dolaylı vergi oranını aştığı ve % 59,8 olarak gerçekleştiği dikkati çekmektedir. İzleyen kısımda da görüleceği üzere dolaylı vergilerin bu ağırlıklı payı izleyen yıllarda artarak devam etmiştir.

3.1.1.4. Vergi Yüğü

24 Ocak Kararları ile yapısal dönüşümü gerçekleştirmek üzere piyasa ekonomisine geçişe yönelik kararlar gündeme gelmiş ve daha liberal politikalar izlenmeye başlanmıştır. 1983 yılındaki seçimin ardından iktidara gelen hükümetin mali alandaki önemli kararlarından birisi ise vergileme alanına ilişkin olup, arz yönlü

iktisat politikası yönünde gelir ve kurumlar vergisi oranlarının düşürülmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bunun en önemli etkilerinden birisi ise mükelleflerin vergi yükünde düşümlere yol açması olmuştur (Tüğen, 2002:3).

Kurumlar vergisi konusundaki düzenleme bir taraftan kurumlar vergisi oranlarındaki azalış, diğer taraftan kurumlara tanınan teşviklerin genişletilmesi şeklinde olmuştur. İzlenen vergi politikaları ile ayrıca liberal ve dışa açılmanın çok sayıda vergi bağışıklığıyla teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Bunu destekler nitelikte KDV uygulamasında da ihracatta vergi iadesi sistemi söz konusu olmuştur (Güngör ve Aydın, 2011: 72).

Tablo 10: Vergi Yükünün Gelişimi (1980-1985)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	GSYH (BİN TL)	VERGİ YÜKÜ%
1980	750	5.230	14,3
1981	1.190	7.901	15,1
1982	1.522	10.492	14,5
1983	1.934	13.905	13,9
1984	2.372	21.997	10,8
1985	3.829	35.095	10,9

Kaynak: GİB 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 180.

Tablo verilerine göre vergi yükünün yıllar itibariyle düşüş trendinde olduğu ve 1984 ve 1985 yıllarında en düşük oranlarına ulaştığı görülmektedir. Bu dönemde kurumlar ve gelir vergisinde teşvik politikaları, ihracatta vergi iadesini uygulamaları ile vergi indirimlerinin üretimi teşvik edeceğini kabul eden arz yanlı iktisat politikalarının vergi yükünün düşmesinde etkisi olmuştur (Oyan, 1998: 15).

Vergi yüküne etki eden önemli gelişmelerden birisi kurumlar vergisi oranındaki düzenlemelerdir. 1981 yılında % 50'ye yükseltileen oranın yanı sıra, ½ oranında vergi alacağı sistemi uygulamaya konulmuştur. 1983 yılından itibaren Kurumlar Vergisi oranı % 40'a vergi alacağı oranı da 1/3'e düşürülmüştür. 1986 yılından itibaren kurumlar vergisi oranı % 46'ya yükseltilmesine rağmen, 2006 yılında tekrar %20 oranına indirilmiştir. Bu alanda vergi yüküne etki eden bazı teşvikler de aşağıdaki gibi özetlenebilir; Gelir/kurumlar vergisi muafiyet ve indirimleri, yatırım indirimi uygulaması, sermaye malları ithalatında gümrük muafiyeti, sermaye mallarında katma değer vergisi muafiyeti, hammadde ithalatında vergi muafiyeti, kullanılan hammaddeler için katma değer vergisi muafiyeti, hammadde ihracatında

katma değer vergisi muafiyeti, ihracat gelirlerinin imtiyazlı kullanımı, zarar indirimi, yatırım indirimde endeksleme, menkul sermaye iratlarında indirim oranı uygulanması, diğer kazanç ve iratlarda indirim oranının uygulanması, araştırma ve geliştirme harcamalarında vergi erteleme (Kargı ve Özüğurlu, 2007: 282).

3.1.1.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı

1983 seçimlerinin özelliği, seçimlere 12 Eylül askeri yönetimi eşliğinde gidilmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu seçimde, seçim ekonomisi araçlarının kullanımından bahsetmek güçtür. Bu seçimi daha çok ANAP'ın kurucusu Turgut Özal'ın kişisel başarısına ve seçim ortamının kendisine sunduğu avantajlara bağlamak daha doğru olur.

1979 yılında AP tarafından kurulan azınlık hükümetinde ekonomiden sorumlu başdanışmanlık verilen Özal, 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının da mimarlarından birisi sayılmaktaydı. Özal'ın vazgeçilmezliğinin en önemli göstergelerinden birisi Askeri yönetimin, önceki sivil hükümetle bağlantılı olduğu halde görev verdiği çok az kişiden birisi olmasıydı. Sivil yönetimde başbakan yardımcısı olarak hükümette yer alan Özal, 1982 yılında hükümetteki görevinden ekonomik programdaki sapmalar gerekçesiyle istifa etmiş, ardından ANAP'ı kurmuş ve 6 Kasım 1983 yılı seçimlerinde ANAP tek başına iktidar olmuştur. Diğer taraftan seçim ekonomisi aracı olarak düşünülmemekle birlikte 24 Ocak Kararlarının etkilerinin askeri yönetimin ülkede tesis ettiği ortamda belirgin bir şekilde görülmeye başlanması, 1980 yılında % 130 olan enflasyonun, 1983 yılında % 35'e düşmesi, ihracatın artması ve ekonominin genel olarak büyümesi, diğer taraftan serbest piyasa yönünde atılan adımlar ve başarılı yapısal dönüşümler seçmenlerin kararlarına etki eden faktörler olarak ön plana çıkmıştır (Sitembölükbaşı, 2001:163).

ANAP'ın 1983 yılı seçimlerini kazanmasındaki bir diğer faktör olarak verdiği seçim vaatlerinden bahsedilebilir. ANAP'ın 1983 yılı seçim bildirgesinde altı tane ana vaadi söz konusu olmuştur. Bunlar içerisinde özellikle bürokratik kırtasiyeciliğin azaltılması kamuoyu ve seçmen kitlesi üzerinde olumlu etki yapmıştır. Sonuç olarak belirtmek gerekirse, 1983 yılı seçimlerinin kazanılmasını seçim ekonomisi araçlarının kullanımından çok, diğer faktörlerle açıklamak daha mantıklı ve rasyonel görünmektedir (Özbudun, 1995: 30).

3.1.2. 29 Kasım 1987 Tarihli Seçim

Kasım 1987 tarihli seçimler, Kasım 1983 tarihli seçimden bazı yönleriyle farklılıklar göstermektedir. “Çifte Barajlı d’Hondt + Kontenjan Sistemi”nin uygulanması, seçmen yaşının 21’den 20’ye indirilmesi, TBMM’nin üye sayısının 400’den 450’ye çıkarılması, seçim çevre büyüklükleri daraltılması, illerin seçim çevre sayılarının yediden altıya indirilmesi, dörtten fazla temsilci çıkaracak seçim çevrelerinde kontenjan milletvekilliğinin getirilmesi bunlara örnek olarak verilebilir.

3.1.2.1. Ekonomik Göstergeler

1987 seçimlerine gelinirken ANAP’ın izlemiş olduğu politikalar enflasyon, işsizlik ve büyüme üzerinde etkili olmuştur. Döneme ait ekonomik göstergeler Tablo 11 de verilmiştir.

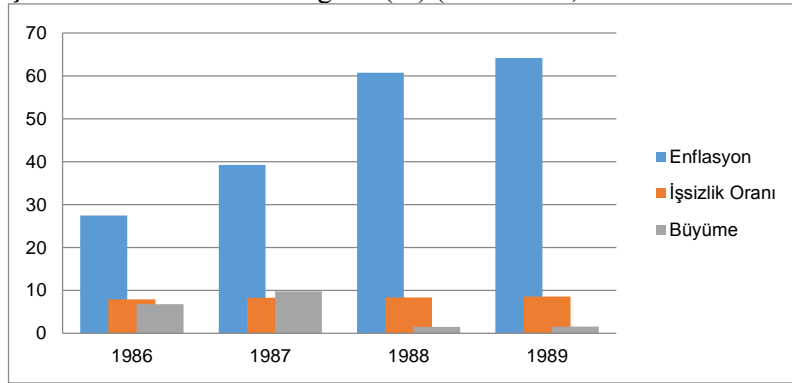
Tablo 11: Ekonomik Göstergeler (%) (1986-1989)

Yıllar	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Büyüme
1986	27,5	7,9	6,8
1987	39,3	8,3	9,8
1988	60,8	8,4	1,5
1989	64,2	8,6	1,6

Kaynak: BUMKO, <https://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2017.html>

Bu dönem açısından seçim ekonomisine katkı yapacak bazı önemli gelişmeler; KİT zamlarının ertelenmesi, kamu harcamalarındaki artış, kamu gelirlerindeki gerileme ve para arzındaki artıştır. Bu gelişmeler kısa dönemde etki yapmamış gibi görünse de, uzun dönemli etkisi açık olarak görülmektedir. Nitekim enflasyon oranı 1986 yılında % 27,5 düzeyinde iken, iki katından fazla artarak 1988 ve 1989 yıllarında sırasıyla % 60,8 ve % 64,2 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Şekil 5: Ekonomik Göstergeler (%) (1986-1989)

Tablo 11 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Bu politikaların olumsuz etkisi işsizlik ve büyüme oranları üzerinde de görülmektedir. İşsizlik oranı 1986 yılından sonra artış trendine girerek % 7,9'dan 1988 yılında 8,4'e, 1989 yılında ise % 8,6 düzeyine çıkmış iken, büyüme oranlarında ise keskin düşüşler yaşanmıştır. Büyüme oranı rakamları seçim ekonomisi uygulamalarını yansıtması bakımından ilginç sonuçlar ortaya koymuştur. Oran 1986 yılında % 6,8 düzeyinde iken, genişletici seçim ekonomisi uygulamalarının önemli etkisiyle 1987 yılında % 9,8'e yükselmiş, ancak seçimi izleyen yıllarda çok keskin bir düşüş gerçekleştirerek 1988 ve 1989 yıllarında sırasıyla % 1,5 ve % 1,6 düzeyine düşmüştür.

3.1.2.2. Bütçe Dengesi

1986-1989 yılları arası bütçe gelir ve giderleri karşılaştırıldığında seçim ekonomisine ilişkin izlere rastlamak mümkündür. Bir önceki yıla göre artış oranları değerlendirildiğinde; seçim yılı olan 1987 yılında bütçe giderlerindeki artış oranının bütçe gelirlerindeki artış oranından diğer yıllara oranla önemli ölçüde yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle 1987 yılında seçim ekonomisi uygulamaları olarak giderlerin artırılması ve gelirlerin azaltılmasına yönelik uygulamalara işaret etmektedir. Bütçe dengesindeki yıllara göre miktarsal değişimlerin yüksek olmasına karşın bütçe dengesi / GSMH rasyosunda önemli bir değişimin olmaması ise miktarsal değişimin enflasyon oranının yüksekliğine bağlı olması ile açıklanabilir.

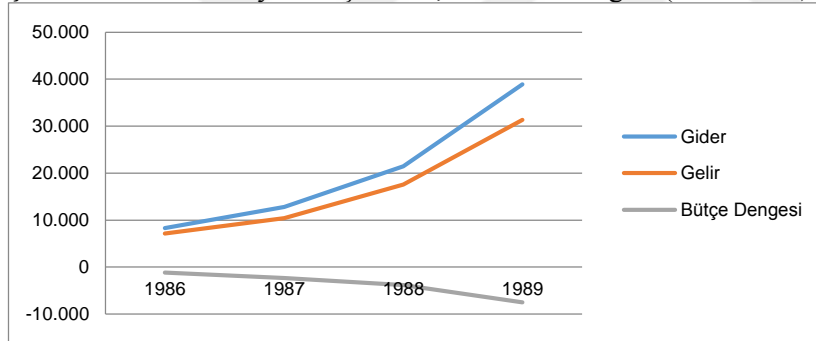
Tablo 12: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1986-1989)

Yıllar	Gider	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Gelir	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi /GSMH(%)
1986	8.311	28,00	7.153	19,62	-1.158	-1,69
1987	12.790	53,89	10.444	46,01	-2.346	-2,34
1988	21.446	67,68	17.587	68,39	-3.859	-2,22
1989	38.871	81,25	31.368	78,36	-7.503	-2,46

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>.

1989 yılına kadar olan dönemde gerek ekonomik ve gerekse de mali göstergelerin bozulmasında yatırım harcamalarındaki düşüşün yerini, cari harcamalar ile transfer harcamalarının alması, gelir yetersizliği sebebiyle alınan iç ve dış borçlar için ödenen yüksek faiz ödemelerinin etkisi olmuştur. Bunun sonucunda bütçe açıkları yıllar itibariyle artış trendine girmiştir. Devletin sermaye piyasaları ile para piyasalarından yaptığı devlet tahvili ve hazine bonusu iç borçlanmalarında 1985 yılından itibaren ihale yöntemi ile borçlanmaya başlaması, iç borçlanmada artışlara yol açmış, iç borç yükü artmıştır (Pınar, 2006: 311).

Şekil 6: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1986-1989)

Tablo 12 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 6'da özellikle 1987 yılından itibaren gelir ve gider çubukları arasındaki açıklığın artması sonucu, bütçe dengesinin aşağı yönlü bir eğim aldığı rahatlıkla görülebilmektedir.

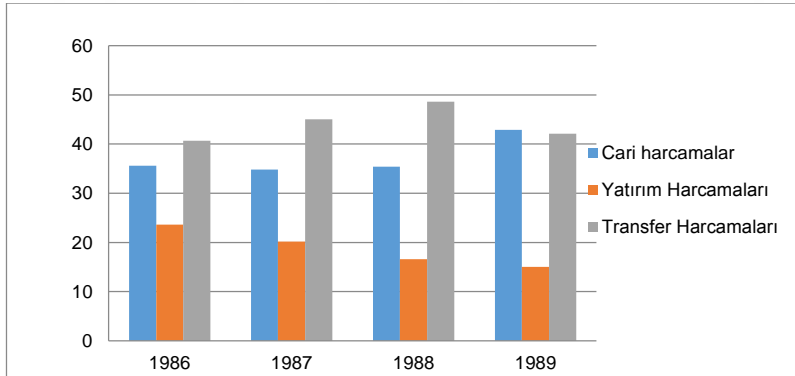
Tablo 13: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Giderlerinin Dağılımı (%) (1986-1989)

Yıllar	Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları		
	Personel Harcamaları	Diğer Cari Harcamalar	Toplam		Faiz Ödemeleri	Diğer Transfer	Toplam
1986	21,5	14,1	35,6	23,6	15,5	25,2	40,7
1987	23,0	11,8	34,8	20,2	17,4	27,6	45,0
1988	23,6	11,8	35,4	16,6	23,2	25,4	48,6
1989	32,3	10,6	42,9	15,0	21,3	20,8	42,1

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

Yukarıda belirtilmeye çalışıldığı üzere 1987 seçim yılı öncesi ve sonrası yıllarına ilişkin ekonomik gelişmelerin seçim ekonomisi uygulamalarından etkilenmiş olduğu söylenebilir. Seçim ekonomisi uygulamalarını bütçesel gelişmeler üzerinden değerlendirmek de mümkündür. Bu bakımdan ekonomik gelişmelerle bütçesel gelişmelerin yakın ilişkisini göz önünde bulundurarak şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür. KİT zamlarının ertelenmesi ve para arzındaki artışların enflasyonu ve işsizliği artırıcı, büyümeyi azaltıcı etkisi, bütçe harcamaları üzerinde de baskıyı artırıcı olumsuz etkide bulunmuştur. Kamu harcamalarının terkihi açısından bakıldığında da, seçim ekonomisi niyetini ortaya koyan bazı uygulamalara gidildiği söylenebilir. Örneğin 1987 yılı seçiminden hemen önce tarım kesimindeki seçmenlere yönelik bir karar alınmış ve bazı tarımsal ürün taban fiyatları önemli ölçüde (örneğin tütün % 170'e varan oranlarda, şekerpancarı % 100'e varan oranlarda) artırılmıştır. Diğer taraftan seçimi izleyen yılda tütün ve şekerpancarı başta olmak üzere bazı tarımsal ürünlerin destekleme alımlarındaki reel artışlarla satın alınması, hem seçim ekonomisi uygulamasına hem de seçim öncesinde verilen vaat ve uygulamalara ilişkin önemli ipuçları ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 7: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Giderlerinin Dağılımı (%) (1986-1989)

Tablo 13 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tüm bu gelişmelerin bütçe üzerindeki etkisi şu şekilde özetlenebilir; 1986 yılından itibaren bir önceki yıla göre kamu harcamalarındaki artış hızı, yine bir önceki yıla göre kamu gelirlerindeki artış hızının hep üzerinde gerçekleşmesi durumu söz konusu olmuştur. Bunun etkisiyle de bütçe dengesi giderek bozulmuş, bütçe açığı yıllar itibariyle artışlar kaydetmiştir. Nitekim bütçe dengesinin GSMH'ye oranı da artış kaydetmiş, 1986 yılında % -1,69 olan oran, izleyen yıllarda sırasıyla % -2,34, % -2,22 ve % -2,46 olarak gerçekleşmiştir.

Bilindiği üzere kamu harcamaları seçim ekonomisi perspektifi açısından değerlendirildiğinde en çok kullanılmaya müsait iki kalemden bahsedilebilir. Kamu harcamaları içerisinde seçim ekonomisi lehinde en çok kullanılan iki kalem, personel harcamaları ve transfer harcamalarıdır. Bu bakımdan tarım kesimine yönelik bu önemli harcamaların bütçe üzerindeki olumsuz etkisi açıktır. Personel harcamalarının 1986 yılından itibaren seçim ekonomisi lehine şu yönleriyle kullanıldığı söylenebilir (Öz ve Hepaksaz, 69);

-1986 yılı itibariyle, boş kadrolara ve devamlı işçi kadrolarına açıktan atama yapılmasının Maliye Bakanlığı'nın iznine tabi bırakılması,

-14 Kasım 1987 tarihinde hemen ve seçim öncesinde Maliye Bakanı tarafından maaşlara zam yapılacağına yönelik seçim vaadi verilmesi

-1988 yılında yüksek ücret artışları verilmesi,

-1989 yılında memur maaşlarına % 50'lik zam yapılması,

-1990 yılında sözleşmeli personel maaşlarına % 50, sözleşmeli personel sayısında da yaklaşık % 60'lık bir artışa neden olacak şekilde personel alımına gidilmesi.

Yukarıdaki gelişmeleri 1987 yılında yapılan genel seçimlerin yanı sıra, aynı zamanda 1989 yılında yapılan yerel seçimlerle birlikte düşünmek gerekir. Özellikle 1988-1990 yılları arasındaki personel harcamalarına ilişkin gelişmeler yerel seçimlere yönelik seçim ekonomisi olarak değerlendirilmektedir. Bu uygulamalar etkisini en çok kamu çalışanlarının reel ücretlerinde artış yaşanmasında ve tarımsal destekleme fiyatlarının artırılmasında göstermektedir.

Seçim yıllarında seçmeni küstürecek vergisel artışlara gitmekten çekinilmesinin de etkisiyle kamu gelirlerindeki fiktif artışlar, kamu harcamalarındaki artışın gerisinde kalmış, bu durum ise seçim sonrası yıllarda bütçe açığını artırıcı etkide bulunmuştur.

Diğer taraftan, bu yıllarda seçmenlere yönelik fakat doğrudan veya dolaylı olarak bütçe üzerinde etki yapan bazı popülist uygulamalar da söz konusu olmuştur. Örneğin tarım kesimine yönelik olarak gübre, tohum, ilaç gibi önemli bazı ürünlerde fiyat artışına gidilmemesi, hatta indirimler yapılması, diğer taraftan çiftçilerin kullandığı kredi borçlarının ertelenmesi bu yıllarda da karşımıza çıkan uygulamalar olmuştur.

3.1.2.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı

Daha önce de ifade edildiği üzere, 1985 yılı dolaylı ve dolaysız vergilerin dağılımı açısından KDV'nin etkisiyle bir dönüm yılı olarak kabul edilmektedir. 1985 yılından itibaren % 50'nin üzerinde bir pay alan dolaylı vergilerin bu ağırlığını izleyen yıllarda da sürdürdüğü görülmektedir.

Tablo 14: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1985-1989)

Yıllar	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
1985	40,2	59,8
1986	42,5	57,5
1987	40,6	59,4
1988	39,6	60,4
1989	44,0	56,0

Kaynak: GİB ve BÜMKO İstatistikleri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tabloyu incelediğimizde 1985-1989 döneminde dolaylı vergilerin payının % 55'in üzerinde bazı yıllarda ise (1985, 1987) % 60 yakın düzeylerde gerçekleşmesi söz konusu olmuştur. 1988 yılında ise bu oranı da aşarak % 60,4'lük bir pay teşkil etmiştir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde seçim yılı olan 1987 yılında dolaylı-dolaysız vergiler dağılımına baktığımızda, dolaylı vergiler lehine olan dağılımın seçim yılında da varlığını sürdürdüğü ve genel ortalamaya yakın düzeylerde gerçekleştiği söylenebilir.

3.1.2.4. Vergi Yüğü

1983 yılı seçimlerinin ardından iktidara gelen hükümetin arz yönlü iktisat politikası yönünde gelir ve kurumlar vergisi oranlarının düşürülmesi ve çeşitli mali ve vergisel teşvik politikaları sonucunda mükelleflerin vergi yükünde yıllar itibariyle düşüşler yaşanmıştır (Tüğen, 2002:3).

Tablo 15: Vergi Yükünün Gelişimi (1985-1989)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	GSYH (BİN TL)	VERGİ YÜKÜ%
1985	3.829	35.095	10,9
1986	5.972	51.079	11,7
1987	9.051	74.721	12,1
1988	14.231	129.224	11,0
1989	25.550	227.324	11,2

Kaynak: GİB 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 180.

Türkiye’de 1985 yılına kadar düşüş kaydeden vergi yükünün bu yıldan itibaren bir artış trendine girdiği ve bu durumun günümüze kadar sürdüğü görülmektedir. seçim yılı olan 1987 yılında vergi yükü oranı % 12,1 düzeyinde gerçekleşmiş olup 1985-1989 dönemi ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir.

Günümüze kadarki dönemde vergi yükünün artış trendine girmesinin en önemli sonucu ise vergi yükünün vergiye gönüllü uyumu azaltması, aynı zamanda vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonominin yükselmesine yol açmasıdır. Bu durum aynı zamanda Türkiye’de belirli bir kesimin vergi ödemesi, önemli bir kesimin ise ya hiç ya da ödemesi gerekenin çok altında vergi ödemesi sonucunu doğurmaktadır.

3.1.2.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı

Bu seçim döneminde maliye politikasının önemli araçları olarak vergi ve harcama politikaları da belirli yönde selektif olarak kullanılabilmiştir. Bu politikaları genel olarak aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

3.1.2.5.1. Personel Harcamalarını Artırıcı Uygulamalar

1987 seçim yılında verilen ücret artışına yönelik seçim vaadinin gerçekleştirilmesinin, bütçe rakamları üzerinde yaptığı artırıcı etki, 1989 yılı verileri incelendiğinde açıkça görülmektedir. Personel harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payı 1987 yılında % 23’lük düzeyde iken, 1989 yılında önemli bir artış kaydederek % 32,3 olarak gerçekleşmiştir. Personel harcamaları 1990 ve 1991 yıllarında da payını artırarak sırasıyla % 38,6 ve %37,8 düzeyine çıkmıştır. 1992 yılında ise en yüksek düzeyi olan % 41,7 düzeyine ulaşmıştır.

3.1.2.5.2. Tarım Kesimini Destekleyici Uygulamalar

Seçim dönemi olan 1987 yılı ve izleyen yılda tarım kesimine yönelik olarak bazı seçim yatırımları dikkati çekmektedir;

1987 Yılı İtibariyle;

-Seçimlerden hemen önce tütün taban fiyatının önceki yıla göre enflasyon oranının çok üzerinde artırılması,

- Enflasyonist bir ortamda iken gübre fiyatlarında indirime gidilmesi,

- Çiftçilerin Ziraat Bankası ve Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerine olan ve ödenmeyen borçları için, çeşitli dönemlerdeki borç faizlerinin silinmesi, borcun faizsiz olarak ertelenmesi ve taksitde bağlanması söz konusu olmuş ve bu uygulamadan doğacak görev zararlarının ise hazine tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır (Ay, 2010: 145)².

1988 Yılı İtibariyle de;

-Tütün alım fiyatlarında % 20 civarındaki reel artış,

-Şekerpancarı alım fiyatlarında bir önceki yıla göre % 18'lik artışlar yapılması, seçim öncesi verilen sözlerin yerine getirilmesi olarak yorumlanabilir.

-Faiz affı nedeniyle hazinece yüklenilen görev zararları 1989/20-35 nolu kararla 4.611.000.000 TL, 1989/14315-14677 nolu kararla 4.611.000.000 TL olmuştur (Ay, 2010: 146).

3.1.2.5.3. Vergi ve Kamu Gelirlerinde Dönüşüm Politikaları

1986 yılından itibaren Bütçe Dengesi/GSMH oranında önemli negatif yönlü artışların olması noktasında, seçim ekonomisi uygulamaları, kamu harcamaları yönüyle etkili olmaya devam ederken, belki de ilk defa geniş ölçekli bir vergi ve kamu gelirleri yönlü politika izlendiği dikkati çekmektedir. Söz konusu politikanın temel belirleyicileri aşağıdaki hususlar etrafında özetlenebilir (Öz ve Hepaksaz, 2008: 68);

-1983 yılında yapılan düzenlemeyle gelir vergisinin en alt dilim oranı % 36'ya, 1984 yılında % 30'a ve son olarak 1985 yılında % 25'e düşürülmüştür. Gelir vergisinin en yüksek dilim oranı ise 1983 yılından 1985 yılına gelene kadar sırasıyla % 65, % 60 ve % 55 olarak belirlenmiştir,

-1981 yılında % 50 olan kurumlar vergisi oranı, 1982 yılında % 40'a düşürülmüş, 1986 yılında ise yeniden % 46'ya yükseltilmiştir,

-01.01.1985 tarihinde KDV yürürlüğe girmiştir,

-Merkezi devlet gelirleri içerisinde yer alan emlak vergisi, 1985 yılında belediyelere devredilmiştir,

-Özel sektörü teşvik edici vergi politikaları (gelir vergisinde esnaf muaflığı, küçük çiftçi muaflığı, serbest meslek kazançlarında istisnaların kapsam ve miktar olarak artırılması) yaygınlaştırılmıştır,

---

² 1987/4-19 Nolu Kararlarla faiz affı nedeniyle Hazinece yüklenilen görev zararları 2.052.000.000 TL'dir (Ay, 2010: 146).

-Belediyeler ve il özel idarelerinin genel bütçe vergi gelirlerinden aldıkları paylar artırılmıştır,

-“Bütçe Dışı Fon” uygulamalarının kapsamı 1984’lü yıllar itibariyle önemli ölçüde genişletilmiştir. Bu yıldan 1990’a kadarki dönemde 47 kadar fon kurulmuş olup, bu dönemde fonların GSMH’ye oranları sürekli artış kaydetmiştir (Oyan ve Aydın, 1991: 118).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere gelir yönlü politikalar farklı açılardan değerlendirilebilir. Gelir vergisinin alt ve üst dilimlerinde yapılan indirim, kurumlar vergisinde yapılan indirim, 1985 yılında yürürlüğe giren KDV ile telafi edilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan KDV’nin devreye girmesiyle toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergiler lehine olan ağırlık sona ermiş ve dolaylı-dolaysız vergi dağılımı dengelenmiştir. Ancak burada, yürürlüğe giren KDV’nin, gelir artırıcı özelliğinin yanı sıra AB vergi sistemine uyum amacının da bulunduğunu belirtmek gerekir.

Dolayısıyla gelir yönlü politikaların seçim ekonomisi yönünden değerlendirilmesinde, devletin gelire olan ihtiyacının da göz önünde bulundurularak selektif bir şekilde uygulandığı hususunu da belirtmek gerekir. Örneğin KDV gibi objektif dolaylı bir verginin, seçmenler üzerinde doğrudan bir etki yapmamasının yanı sıra, gelir kaybını önemli ölçüde telafi ederek rahatlatıcı bir etki yaptığı da söylenebilir. Diğer taraftan subjektif dolaysız vergiler olarak dar gelirlili fakat geniş bir seçmen kitlesine hitabeden gelir vergisindeki indirimler, muafiyet ve istisnalar gibi uygulamaların, gelir kaybı riskine rağmen seçmenler üzerinde seçim ekonomisine yönelik olumlu bir etki yapabileceği söylenebilir.

Diğer taraftan belediyeler ve il özel idarelerinin genel bütçe vergi gelirlerinden aldıkları payların artırılması, merkezi hükümetin gelir kaybına razı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu yıllarda yerel yönetimlerde iş başında olan yönetimlerin ağırlıklı olarak iktidardaki partinin (ANAP) mensupları olduğu düşünüldüğünde, merkezi hükümet-yerel yönetim işbirliğinin seçim ekonomisi mantığına uygun olarak kullanıldığı ve bu durumun iktidar partisinin lehine olduğu ifade edilebilir.

Özellikle 1984 yılından sonraki dönemde yerel yönetimler, önemli bir oranda ANAP’ın yöneticileri tarafından idare edilmeye başlamıştır. Bu sebeple bu yerel yönetimler 1987 seçimleri öncesinde iktidar partisi lehine popülist politikalar

uygulamışlardır. Örneğin, gecekondulara tapu belgeleri verilmiş, imar afları getirilmiş, yoksul bölgelere elektrik ve su şebekesi kurulmuş ve yollar yapılmıştır (Hepaksaz, 2016: 72).

Sonuç olarak, Bütçe Açığı/GSMH oranının düşük olarak kabul edilebilecek bir düzeyde olduğu 1985 yılından sonra, bütçe açıklarında 1986 yılından itibaren başlayan önemli artışların etkisiyle, bu oranın da giderek yükselme eğilimine girmeye başlaması, hem gelir hem de harcama politikaları içerisinde seçim ekonomisi uygulamalarını destekler niteliktedir.

3.1.2.5.4. Merkezi Yönetim – Yerel Yönetimler Arası Seçim İşbirliği

Türk siyasi hayatında zaman zaman aynı dönemde veya birbirine yakın dönemde yapılan genel seçimler ile yerel yönetim seçimlerinde, birbirini destekleyici seçim ekonomisi uygulamalarına gidilebildiği görülmektedir. Bunun bir örneğini 1987 yılı seçimleri için söylemek mümkündür. Bilindiği üzere, 1984 yılından sonraki dönemde yerel yönetimler, önemli bir oranda iktidardaki ANAP'ın adayları tarafından idare edilmeye başlanmıştır.

Dolayısıyla bu seçimlerde merkezi yönetim harcamalarına destek olacak şekilde bazı seçim ekonomisi yönlü harcama veya uygulamaların yerel yönetimler tarafından yerine getirildiği söylenebilir. Örneğin, gecekondulara dönük tapu tahsis belgeleri verilmesi, imar afları getirilmesi, oturma izni olmayan tapusuz yerleşim yerlerine seçim dönemlerinde elektrik ve su şebekesinin kurulması, yollar açılarak asfaltlanması gibi uygulamalar söz konusu olabilmektedir.

3.1.2.5.5. Bazı Popülist Uygulamalar

1987 seçimlerinde Türk siyasi hayatına geçen ilginç bir seçim ekonomisi uygulamasından da bahsetmek gerekir. Seçimlerin yapılmasına 1,5 aylık bir süre kala, kamu görevlilerinin maaş ödemelerinin tarihinde 15 günlük bir oynama, onlar açısından bir nevi yarım maaşlık ikramiye anlamını kazanmıştır. Şöyle ki, normalde aybaşlarında ödenmesi gereken maaşlar, yapılan düzenlemeyle ilki 15 Ekim 1987 tarihinde olmak üzere her ayın 15'inde ödenecek hale getirilmiştir (Memurlar.net, 2003).

1987 seçimlerinde seçim ekonomisi araçlarının yanı sıra, etken olabilecek olumlu ve olumsuz bazı faktörlerden de bahsedilebilir. Örneğin 1983-1987 yıllarında

parlamentoda yeterli sayılabilecek bir çoğunluğun elde edilmesi ve tek başına iktidar olunması, düşünülen politikaların uygulanması açısından da bir avantaj sağlamıştır. Bu politikaların seçmenler üzerinde olumlu etkileri olduğundan bahsedilebilir. Diğer taraftan 1980 öncesinde olan terör ve şiddet olaylarının düşmesi icraatların uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Diğer taraftan serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirmeye karşı kamu kurumlarının ve bürokrasinin direnmesi ve 1982 Anayasasında yer alan kısıtlamalar ANAP'ın hızlı adım atmasını engelleyici etki yapmıştır (Sitembölükbaşı, 2001: 167).

3.2. 1991-2002 KOALİSYONLAR DÖNEMİ

1991-2002 döneminde yapılan tüm seçim sonuçlarının ardından tek parti yönetimi yerine koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Dolayısıyla bu dönemi “Koalisyonlar Dönemi” olarak adlandırabiliriz. Bu dönemin bir diğer özelliği ise sık sık yaşanan ekonomik krizler ve ekonomik istikrarsızlıkların ekonomik ve mali göstergeler üzerinde oldukça dalgalı etkiler yapmış olmasıdır.

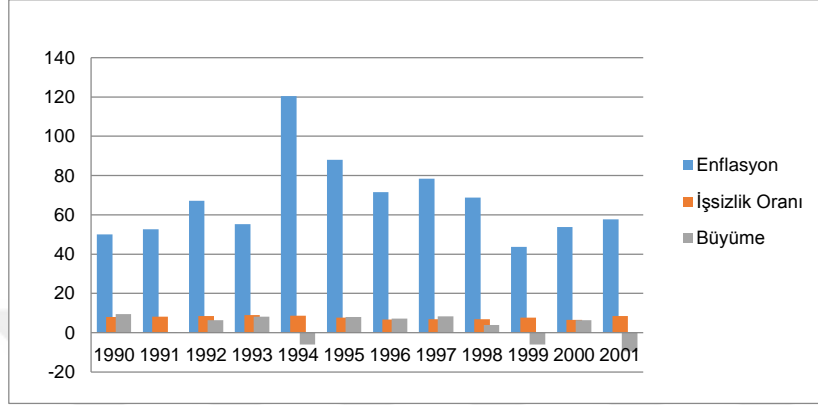
Tablo 16: Ekonomik Göstergeler (%) (1990-2001)

Yıllar	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Büyüme
1990	50	8	9,4
1991	52,6	8,2	0,3
1992	67,1	8,5	6,4
1993	55,2	8,9	8,1
1994	120,5	8,6	-6,1
1995	88	7,6	8
1996	71,6	6,6	7,1
1997	78,4	6,8	8,3
1998	68,8	6,9	3,9
1999	43,7	7,7	-6,1
2000	53,7	6,5	6,3
2001	57,7	8,4	-9,5

Kaynak: Akalın Gülsüm, Kemal Erkişi; “Türkiye’de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Geleneksel Oportünist Seçim Çevrimleri Açısından Değerlendirilmesi”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, 2007, s.106.

1991-2002 döneminde ekonomik göstergeler açısından en dikkat çekici husus, bu dönemde gerçekleşen siyasi ve ekonomik krizlerin, enflasyon, işsizlik ve büyüme üzerine yaptığı olumsuz etkilerdir.

Şekil 8: Ekonomik Göstergeler (%) (1990-2001)

Tablo 16 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1991-2002 yılları arası ekonomik göstergeleri incelendiğinde; işsizlik oranının % 6,5 - %8,9 bandında dalgalı bir seyir izlediği, enflasyon oranının ise oldukça değişken seyrettiği görülmektedir. Özellikle 1994 krizinin etkisiyle bu yıl enflasyon oranı % 120,5 oranıyla söz konusu dönemde en yüksek orana ulaşmıştır. Diğer taraftan, 1995 seçimi öncesi 1994 yılında, 1999 seçimi yılında ve 2002 seçimi öncesi 2001 yılında negatif yönlü büyüme oranları söz konusu olup incelenen dönem itibariyle büyüme oranlarının da enflasyon oranları gibi oldukça değişken olduğu gözlemlenmektedir. 1999 ve 2001 yıllarındaki negatif yönlü büyüme oranlarının bu yıllarda söz konusu krizlerin sonucu olduğu ve bu krizlerin 1999 ve 2002 yılı seçimleri üzerinde iktidar partileri aleyhine değişen oy oranlarına sebep olduğu söylenebilir.

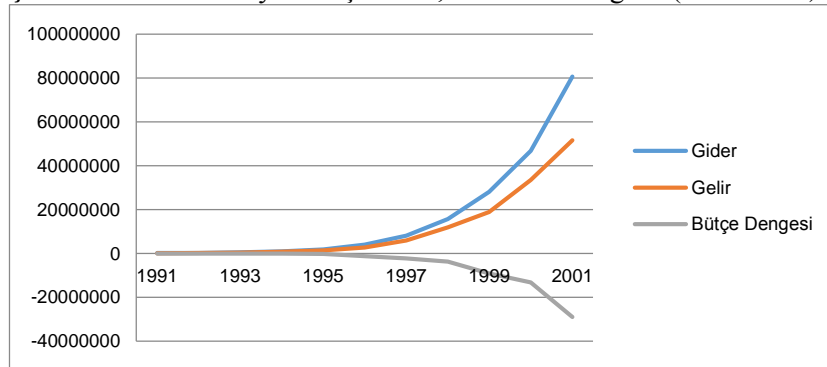
Tablo 17: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1991-2001)

Yıllar	Gider	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Gelir	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi /GSMH(%)
1991	132.400	93,70	99.084	75,15	-33.316	-3,93
1992	225.398	70,24	178.070	79,72	-47.328	-3,22
1993	490.437	117,59	357.332	100,67	-133.105	-5,00
1994	902.453	84,01	751.615	110,34	-150.838	-2,90
1995	1.724.193	91,06	1.409.250	87,50	-314.943	-3,02
1996	3.961.308	129,75	2.727.958	93,58	-1.233.350	-6,21
1997	8.050.252	103,22	5.815.099	113,17	-2.235.153	-5,77
1998	15.614.441	93,96	11.811.065	103,11	-3.803.376	-5,42
1999	28.084.684	79,86	18.933.065	60,30	-9.151.619	-8,75
2000	46.705.028	66,30	33.440.143	76,62	-13.264.885	-7,96
2001	80.579.064	72,53	51.542.970	54,14	-29.036.094	-12,09

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

1991 – 2001 dönemi bütçe gelir giderleri ve bütçe dengesi bakımından değerlendirildiğinde 1994, 1999 ve 2001 krizlerinin etkileri izlenebilmektedir. Nitekim 1994 yılında, bütçe giderlerinde artış oranının önceki yıla göre önemli ölçüde azaldığı, buna karşılık bütçe gelirleri artış oranının arttığı gözlenmektedir. Kriz döneminde bütçe gelirlerinde artış oranının yüksek olması ve önceki döneme göre yükselmesi bu yıl konulan ek vergilerden sağlanan gelirlere bağlanabilir. Bu ek vergilerin sağladığı gelirler sayesinde 1994 yılında bütçe dengesinde olumlu gelişme yaşandığı ve önceki döneme göre açığın azaldığı görülmektedir. Aynı değerlendirmelerin 1999 krizi dönemi için ise yapılması mümkün değildir. Nitekim bu dönemde 1998 yılında başlayan bütçe giderleri artış oranındaki azalışın krize bağlı olarak daha da hızlandığı buna karşılık bütçe gelirlerinde 1994 yılındaki gibi artış oranının artmadığı görülmektedir. Nitekim bu yıl, bütçe gelirlerindeki artış oranında keskin bir düşüş yaşanmış olup bu düşüşün 1999 depremi nedeniyle konulan vergilere rağmen gerçekleşmesi karşısında, krizin ve depremin bütçe gelirleri üzerinde ciddi boyutlarda olumsuz etkilere sebep olduğunu söylemek mümkündür. Bu olumsuz gelişmenin bütçe dengesi / GSMH rasyosuna da yansıdığı ve bu rasyodaki negatif yönlü artışın 1999 yılında önceki yıla göre sıçrama yaptıktan sonra artarak devam ettiği ve 2001 krizi döneminde ise en yüksek seviyesine çıktığı görülmektedir. Genel olarak deprem ve krizler gibi olumsuzluklar nedeniyle ekonomide ve özel olarak bütçe dengesindeki bu olumsuz gelişmelerin 2002 seçimlerinde ortaya çıkan siyasi tablo bakımından önemli bir belirleyici etken olduğu söylenebilecektir.

Şekil 9: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1991-2001)

Tablo 17 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Söz konusu krizlerin olumsuz etkisini yukarıdaki grafikten de izlemek mümkündür. Nitekim 1995’li yıllarda bütçe dengesine yakın rakamlar söz konusu iken, gerek 1994 ve gerekse de 1998, 1999 ve 2001 yılı krizlerinin etkisiyle kamu

harcamalarının kamu gelirlerinden daha yüksek artış kaydetmesi, bütçe açıklarının da önemli ölçüde artmasına yol açmıştır.

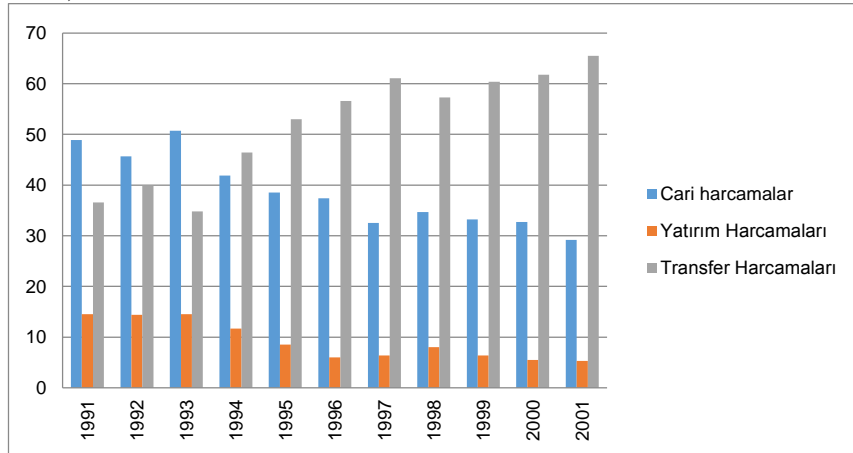
Tablo 18: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1991-2001)

Yıllar	Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları		
	Personel Harcamaları	Diğer Cari Harcamalar	Toplam		Faiz Ödemeleri	Diğer Transferler	Toplam
1991	38,7	10,2	48,9	14,5	20,4	16,2	36,6
1992	37,2	8,5	45,7	14,4	18,2	21,7	39,9
1993	41,7	9,0	50,7	14,5	17,9	16,9	34,8
1994	34,6	7,3	41,9	11,7	23,7	22,7	46,4
1995	30,3	8,2	38,5	8,5	33,1	19,9	53,0
1996	29,1	8,3	37,4	6,0	33,4	23,2	56,6
1997	24,6	7,9	32,5	6,4	37,8	23,3	61,1
1998	25,8	8,9	34,7	8,0	28,3	29,0	57,3
1999	24,8	8,4	33,2	6,4	39,6	20,8	60,4
2000	24,6	8,1	32,7	5,5	38,2	23,6	61,8
2001	21,4	7,8	29,2	5,3	43,8	21,7	65,5

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

1991-2001 dönemi kamu harcamaları bakımından değerlendirildiğinde bazı önemli çıkarımlar yapılabilir. Önceki değerlendirmelerde de ifade edildiği gibi, bu dönemin seçimler, krizler ve 1999 depremi bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. 1995 yılında personel harcamaları ve diğer transfer oranlarının önceki yıla göre önemli ölçüde azaldığı, dolayısıyla seçim ekonomisi uygulamalarına gidilemediği görülmektedir. Bu durumun 1994 yılında yaşanan ağır ekonomik krizin etkilerinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim bu dönemde faiz harcamalarında yaklaşık 10 puanlık bir artış olduğu ve bu artışın % 120,5 oranında gerçekleşen enflasyona dayalı olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 10: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1991-2001)

Tablo 18 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Nisan 1999 seçimleri öncesinde 1998 yılında personel harcamalarında önceki döneme göre düşük düzeyde bir artış olmakla birlikte, diğer transfer harcamalarında 6 puana yakın bir artış gözlenmektedir. Diğer harcama kalemlerinde önemli artışlar söz konusu değilken, gerçekleşen bu artışın faiz ödemeleri oranındaki azalışa bağlı olarak açıklanması mümkündür. Seçim yılı olan 1999 yılının verileri değerlendirildiğinde ise seçimin yılın başlarında yapılmış olmasından hareketle, yıl içinde yaşanan kriz ve depremin etkilerini izlemek mümkündür. Nitekim 1999 yılında, personel harcamalarında düşük seviyede bir azalışa karşın diğer transfer harcamalarının önemli ölçüde azaldığı buna karşılık faiz ödemelerinde önemli ölçüde artış olduğu gözlenmektedir. Buna göre; transfer harcamaları bakımından 1998 yılı ile 1999 yılı tersine gelişmelerin olduğu yıllar olmuştur.

2002 seçimi öncesi 2001 yılı perspektifi açısından değerlendirildiğinde de, personel harcamaları ve diğer transfer harcamalarında azalışın olduğu, buna karşılık faiz harcamalarında artışın yaşandığı bir yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında 2001 krizinin etkili olduğu söylenebilir.

3.2.1. 20 Ekim 1991 Tarihli Seçim

1991 yılı seçimleri 1991-2002 Koalisyonlar döneminin ilk seçimidir. 1991 seçimi ile başlayan bu sürecin önemli bir özelliği, 2002 yılı tek parti dönemine kadarki süreçte, sık sık koalisyon hükümetlerinin kurulmasıdır.

3.2.1.1. Ekonomik Göstergeler

1991 yılı seçimlerinin içinde bulunduğu dönem enflasyon ve işsizlik oranlarının artış trendinde olduğu, büyümenin ise dalgalı bir seyir izlediği bir dönem olmuştur.

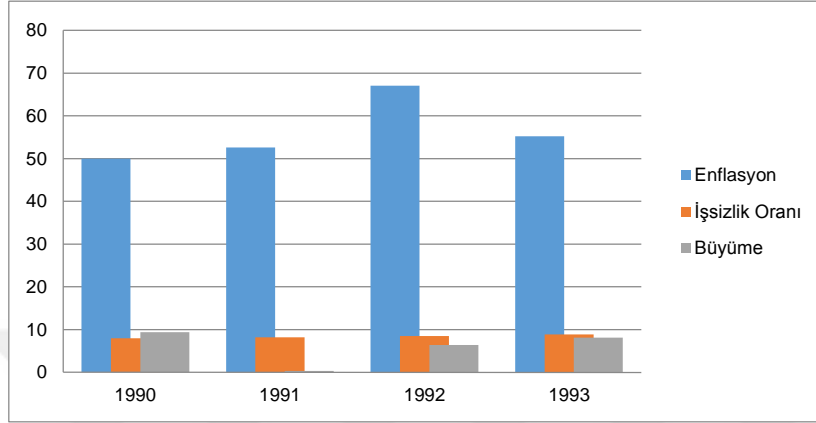
Tablo 19: Ekonomik Göstergeler (%) (1990-1993)

Yıllar	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Büyüme
1990	50	8	9,3
1991	52,6	8,2	0,9
1992	67,1	8,5	6,0
1993	55,2	8,9	8,0

Kaynak: BUMKO, <https://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2017.html>

1990-1993 yılları arası ekonomik değişkenler incelendiğinde; enflasyonun 1992 yılı hariç istikrarlı bir seyirle % 50'ler civarında olduğu, işsizlik oranının da ortalama % 8,5 civarında olduğu görülmektedir.

Şekil 11: Ekonomik Göstergeler (%) (1990-1993)

Tablo 19 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Seçim yılı olan 1991 yılında çok düşük seviyede bir büyüme söz konusu iken takip eden iki yılda önemli büyüme oranlarının yakalandığı görülmektedir.

Gerek büyüme gerek işsizlik ve gerekse enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerin temel belirleyici faktörü, ilerleyen konularda da değinileceği üzere 1980-1988 Irak-İran Savaşı'nın etkileri bitmeden 1991 yılında patlak veren "Körfez Krizi" olarak karşımıza çıkmaktadır.

1991 yılı seçimi seçim ekonomisi çerçevesinde değerlendirildiğinde; enflasyon oranları seçim yılı öncesi yıl ve seçim yılında 1989 yılına göre azalış eğilimi göstermiş ve seçim sonrası yılda ise artış eğilimi göstermiştir. Bu durumun seçim ekonomisi uygulamalarıyla örtüştüğü söylenebilir (Koç, 2015: 46).

3.2.1.2. Bütçe Dengesi

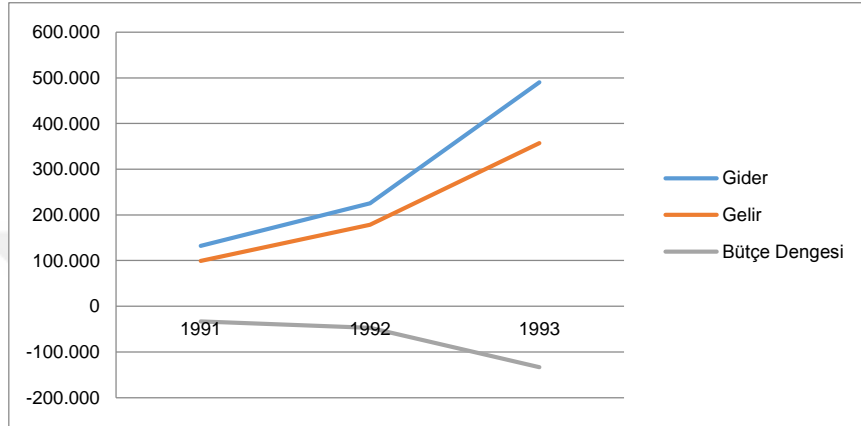
1991 seçimlerinde seçimlere katılma hakkı elde eden siyasi partilerden hiçbirinin tek başına iktidarı elde edecek oy oranına kavuşamaması neticesinde koalisyonlar dönemi başlamıştır. 1991-1993 yılları arasında koalisyon hükümetlerinin kurulması ve geliştirdiği politikaların bütçe gelir - gider dengesi üzerindeki etkileri Tablo 20' de gösterilmiştir.

Tablo 20: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1991-1993)

Yıllar	Gider	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Gelir	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi /GSMH(%)
1991	132.400	93,70	99.084	75,15	-33.316	-3,93
1992	225.398	70,24	178.070	79,72	-47.328	-3,22
1993	490.437	117,59	357.332	100,67	-133.105	-5,00

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

Şekil 12: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1991-1993)

Tablo 20 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1991-1993 arası dönem, bütçe açısından değerlendirildiğinde, gider artışının gelir artışından fazla olduğu ve sonuç olarak bütçe dengesindeki negatif yönlü gelişmenin arttığı görülmektedir. Önceki tablo ile karşılaştırıldığında bu dönemde büyüme oranlarındaki önemli artışın bütçe dengesindeki bozulmayla tetiklendiği söylenebilecektir.

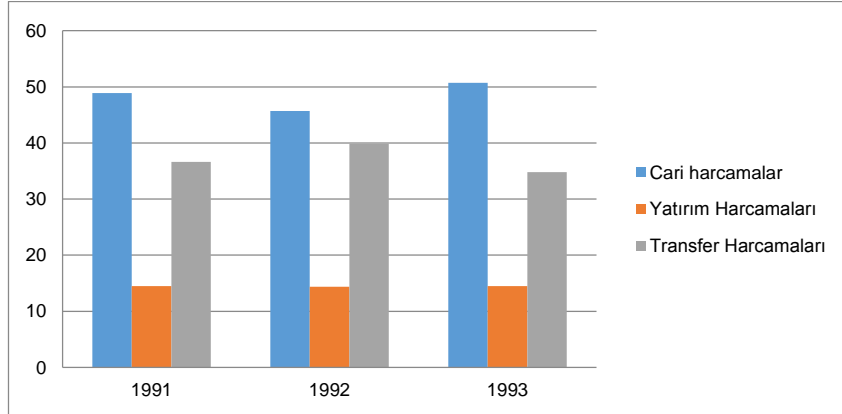
Tablo 21: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1991-1993)

Yıllar	Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları		
	Personel Harcamaları	Diğer Cari Harcamalar	Toplam		Faiz Ödemeleri	Diğer Transferler	Toplam
1991	38,7	10,2	48,9	14,5	20,4	16,2	36,6
1992	37,2	8,5	45,7	14,4	18,2	21,7	39,9
1993	41,7	9,0	50,7	14,5	17,9	16,9	34,8

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

1991-1993 arası dönemde kamu harcamalarının gelişimi incelendiğinde; yatırım harcamalarının istikrarlı bir seyir izlediği, buna karşılık personel harcamalarında 1993 yılında dikkate değer bir artışın olduğu görülmektedir.

Şekil 13: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1991-1993)

Tablo 21 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Dolayısıyla 1993 yılında transfer harcamalarında bir azalış ortaya çıkmıştır. Faiz ödemelerindeki nispeten dengeli seyir dolayısıyla azalışın diğer transfer harcamalarında gerçekleştiği söylenebilecektir.

Seçim yılında personel harcamalarında % 86,2, yatırım harcamalarında % 92,7 ve transfer harcamalarında % 160,1 gibi yüksek oranlı artışlar yaşanmış olması seçim ekonomisi uygulamalarını desteklemektedir (Koç, 2015: 46).

3.2.1.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı

1989 yılına kadarki dönemde 1985 yılından sonra dolaylı vergilerin payı ağırlıklı ve artarak devam etmekle birlikte, 1989 yılından sonra dalgalı bir seyir izlemekle birlikte kısmen düşüş trendi içerisinde olmuştur.

Tablo 22: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1989-1994)

Yıllar	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
1989	44,0	56,0
1990	52,1	47,9
1991	52,3	47,7
1992	50,4	49,6
1993	48,6	51,4
1994	48,3	51,7

Kaynak: GİB ve BÜMKO İstatistikleri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo verileri incelendiğinde dikkati çeken bir husus, 1990-1992 döneminde dolaylı vergilerin payının % 50'nin altına düşmüş olmasıdır. Oysa gerek 1985 sonrası dönem ve gerekse de 1993 yılından sonraki dönemlerde bu oran sürekli olarak % 50 oranının üzerinde bir pay teşkil etmiştir. Diğer taraftan diğer ilginç bir nokta dolaylı

vergilerin payının günümüze kadar her yıl daha da artarak gelmesidir. Bu durum dolaylı vergilerin gelire göre tersine artan oranlılık özelliği sebebiyle, özellikle dar ve sabit gelirli kesimin üzerinde önemli bir vergi yükünün oluşmasına sebebiyet vermiştir.

3.2.1.4. Vergi Yüğü

1990 yılına kadarki dönemde azalan vergi yükü seçim yılı olan 1991 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmiştir.

Tablo 23: Vergi Yükünün Gelişimi (1989-1993)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	GSYH (BİN TL)	VERGİ YÜKÜ%
1989	25.550	227.324	11,2
1990	45.399	393.060	11,6
1991	78.642	630.116	12,5
1992	141.602	1.093.368	13,0
1993	264.272	1.981.867	13,3

Kaynak: GİB 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 180.

1990 yılında % 11,6 olan vergi yükü oranı seçim yılında % 12,5 olarak gerçekleşmekle birlikte, izleyen iki yılda daha da artarak 1993 yılında % 13,3 olmuştur.

3.2.1.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı ve Bazı Dışsal Faktörler

Personel harcamalarından kaynaklanan cari harcama artışlarının sebebi, iktidar partisinin kamu çalışanlarının maaşlarını, enflasyon oranının üzerinde artırmasından kaynaklanmıştır. Nitekim 1989 yılında kamu işçilerine %142'lik bir zam verilmesinin arkasından, bunu memur zamları izlemiş, her iki zam da reel olarak enflasyonun üzerinde gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 1991 yılındaki seçim yatırımlarının da kamu harcamalarının artış hızında önemli etkileri olmuştur. Bunlar arasında ; Devlet memurlarına lojman tazminatı uygulamasının başlatılması, 11 Eylül 1991 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından, yaklaşık 400 bin memura bir derece verilmesinin kararlaştırılması, Eylül/1991 sonu itibariyle orman köylüsüne olan tüm borçların ödenmesi, 23 Eylül 1991 tarihinde, Bakanlık tarafından orman köylülerin ücretlerine 1 Ocak'tan geçerli olmak üzere % 21 zam yapıldığının açıklanması örnek olarak verilebilir (Öz ve Hepaksaz, 2008: 74).

Diğer taraftan devlet tarafından desteklenen tarım ürünü sayısı 1991 seçimlerinden hemen önce 10'dan 23'e yükseltilmesi, çiftçilerin Ziraat Bankasına olan kredi faizleri silinmesi gibi uygulamalar bütçe açığını önemli ölçüde artırmıştır (Hepaksaz, 2016: 71).

Tüm bu gelişmelerin bütçe rakamlarına yansımaları da artış yönünde kendisini göstermiştir. Nitekim, personel harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payı 1991 ve 1992 yıllarında sırasıyla % 37,2 ve % 41,7 gibi oldukça yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Seçim yılında personel harcamalarında % 86,2, yatırım harcamalarında % 92,7 ve transfer harcamalarında % 160,1 gibi yüksek oranlı artışlar yaşanmış olması seçim ekonomisi uygulamalarını desteklemektedir (Koç, 2015: 46).

1991 seçimlerinden önce gerçekleşen bazı dışsal faktörlerden bahsedilebilir. Örneğin 1980 yılında başlayan ve 1988 yılında biten İran-İrak Savaşı'nın olumsuz etkileri bitmeden 1991 yılında patlak veren Körfez Krizi de Türkiye ekonomisi üzerinde doğrudan etkiler yapmıştır. 1991 yılı bu dışsal faktörler ışığında değerlendirildiğinde, dönem sonu itibarıyla enflasyon ve işsizlik oranında kısmi bir artışın gerçekleştiği görülmektedir. Diğer taraftan dışsal bir faktör olarak Körfez Krizi en olumsuz etkisini büyüme üzerinde yapmış ve 1990 yılında % 9,4 olan büyüme oranı 1991 yılı sonunda ciddi bir düşüşle % 0,3 düzeyine gerilemiştir. Bu bakımdan 1991 yılında adeta ekonominin hiç büyümediği yorumu yapılabilir.

Bu dönemde Dünya tarihi bakımından çok önemli iki gelişme daha yaşanmıştır. Bunlardan birisi 1989 yılında Berlin Duvarı'nın Yıkılışı ve 1990 yılında iki Almanya'nın birleşmesi, diğeri de 25 Aralık 1991 tarihinde SSCB'nin dağılmasıdır. Her iki olay da bölgesel ve küresel etki bakımından çok önemli sonuçlar doğurmuş olup, ekonomik, siyasi ve tarihi yansımaları hala etkisini sürdürmektedir. İki Almanya'nın birleşmesi, Almanya'daki en kalabalık yabancı topluluk olarak Türkler ve Türkiye üzerinde doğrudan veya dolaylı etkiler yapmıştır. Yine SSCB'nin dağılması hem Rusya'nın sınır komşumuz olması, hem de SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye ile yakınlaşması bakımından çok farklı etkiler meydana getirmiştir. Ancak bu etkilerin kısa vadeli sonuçlarından ziyade orta ve uzun vadede yaptığı etkiler daha önemlidir. Dolayısıyla bu gelişmelerin Türkiye ekonomisi ve mali yapısına etkilerini bu dönem için tam olarak ölçmek kolay değildir.

3.2.2. 24 Aralık 1995 Tarihli Seçim

1994 yılındaki 5 Nisan Kararlarıyla birlikte uygulanmaya başlanan sıkı ve talep daraltıcı maliye politikaları uzun süre devam ettirilememiştir. Bir yıl kadar sonra 1995 yılının ortalarına gelindiğinde erken seçim kararı alınmıştır. Dolayısıyla 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan seçim bir erken seçim niteliğindedir. Bu seçim döneminde de seçim ekonomisine yönelik uygulamalar söz konusu olmuş, bir anlamda daraltıcı maliye politikaları yerini seçime yönelik uygulamalara bırakmıştır. Gelir yönüyle düşünüldüğünde 5 Nisan Kararlarıyla belirlenen ek vergi uygulamaları ile özelleştirmeden yeterli gelir sağlanamaması, önlemler paketini başarısız kılmış ve erken seçim kararı kaçınılmaz olmuştur (Uludağ ve Arıcan, 2003: 441-442).

3.2.2.1 Ekonomik Göstergeler

1994 yılında uygulanmaya konulan kararların erken seçim ile sonuçlanması, ekonomik parametreler üzerinde de olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

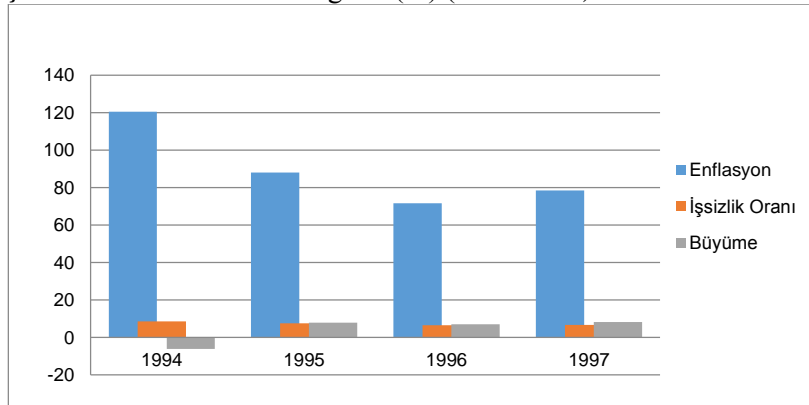
Tablo 24: Ekonomik Göstergeler (%) (1994-1997)

Yıllar	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Büyüme
1994	120,5	8,6	-5,5
1995	88	7,6	7,2
1996	71,6	6,6	7,0
1997	78,4	6,8	7,5

Kaynak: BUMKO, <https://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2017.html>

1994-1997 arası dönem ekonomik göstergeleri incelendiğinde; 1994 krizi nedeniyle bu yıl enflasyon oranının % 120,5 seviyesiyle rekor kırdığı ve yine kriz nedeniyle eksi büyüme oranının ortaya çıktığı görülmektedir.

Şekil 14: Ekonomik Göstergeler (%) (1994-1997)

Tablo 24 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Söz konusu yıllarda işsizlik oranında önemli bir değişme söz konusu olmamış, kriz dönemindeki daralmadan sonra takip eden yıllarda önemli büyüme rakamlarına ulaşılmıştır.

3.2.2.2. Bütçe Dengesi

1994-1997 yılları arasında kamu gelirlerinde ve giderlerinde artış izlenmiş, gelir artış oranı 1996 yılına kadar gider artış oranının altında kalırken, 1997 yılında tersine bir tablo gerçekleşmiştir. Son yılda gelirdeki artış oranının fazla olması bütçe dengesinde iyileşme şeklinde kendini göstermiştir.

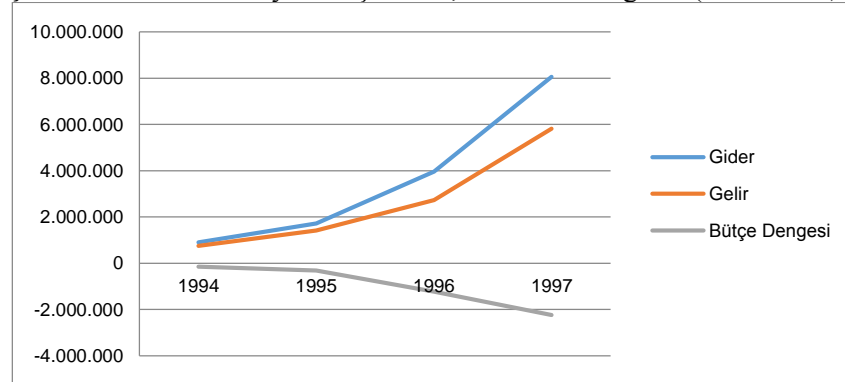
Tablo 25: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1994-1997)

Yıllar	Gider	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Gelir	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi /GSMH(%)
1994	902.453	84,01	751.615	110,34	-150.838	-2,90
1995	1.724.193	91,06	1.409.250	87,50	-314.943	-3,02
1996	3.961.308	129,75	2.727.958	93,58	-1.233.350	-6,21
1997	8.050.252	103,22	5.815.099	113,17	-2.235.153	-5,77

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

1996 yılında başlayan bütçe dengesindeki bozulmada diğer faktörlerin yanı sıra 1995’de Avrupa Birliği ile imzalanan “Gümrük Birliği Anlaşması”nın da etkisi olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Şekil 15: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1994-1997)

Tablo 25 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1995 yılı seçimleri için söylenebilecek en önemli husus, 1994 yılı krizinin seçimler üzerindeki oy kaybettirici etkisinin yanı sıra ve daha sonraki yıl bütçe rakamlarını da önemli ölçüde olumsuz etkilediğidir. Nitekim 1995 yılından başlayarak bütçe açığının ve bütçe dengesinin giderek bozulduğu görülmektedir.

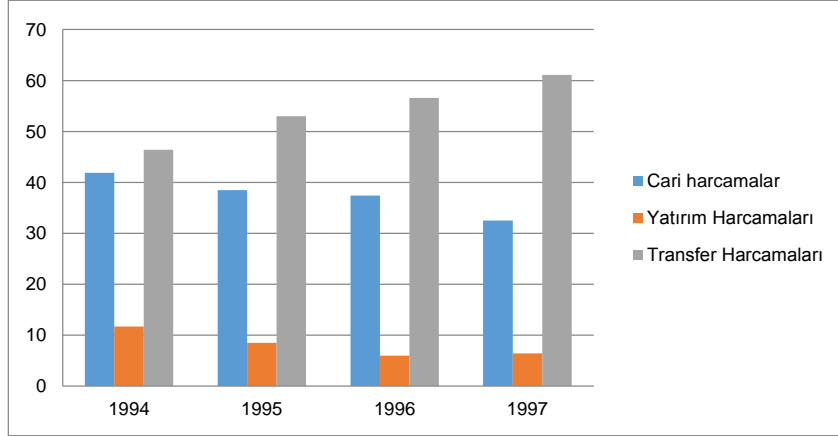
Tablo 26: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1994-1997)

Yıllar	Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları		
	Personel Harcamaları	Diğer Cari Harcamalar	Toplam		Faiz Ödemeleri	Diğer Transferler	Toplam
1994	34,6	7,3	41,9	11,7	23,7	22,7	46,4
1995	30,3	8,2	38,5	8,5	33,1	19,9	53,0
1996	29,1	8,3	37,4	6,0	33,4	23,2	56,6
1997	24,6	7,9	32,5	6,4	37,8	23,3	61,1

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

1994-1997 dönemi kamu harcamaları incelendiğinde; personel harcamaları ve yatırım harcamalarındaki nispi azalışa karşın transfer harcamalarında önemli seviyede artış ortaya çıktığı görülmektedir. Bu duruma 1994 krizi sonrasında ödenen borç faizlerindeki artış sebep olmuştur.

Şekil 16: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1994-1997)

Tablo 26 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Genel olarak değerlendirdiğimizde 1995 yılında yapılan seçim, dönemin Koalisyon Hükümetini 5 Nisan Kararlarını almaya zorunlu olarak ittiği için, bunun seçim sonuçları üzerinde olumsuz etkisi olduğunu belirtmek gerekir. Diğer taraftan hükümetin seçim sürecinde bazı vergi ve harcama politikalarını devreye sokup, ekonomik ve mali dengelerin bozulmasını göze alarak seçim ekonomisi uygulamalarına da gittiği söylenebilir.

Aşağıda gerek 1994 Krizi ve gerekse de seçime yönelik bazı politikaları kısaca özetlemekte fayda vardır.

3.2.2.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı

1993-1997 döneminde dolaylı-dolaysız vergilerin payı aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Tablo 27: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1993-1997)

Yıllar	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
1993	48,6	51,4
1994	48,3	51,7
1995	40,7	59,3
1996	39,4	60,6
1997	40,7	59,3

Kaynak: GİB ve BÜMKO İstatistikleri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo verileri incelendiğinde seçim yılı olan 1995 yılında dolaylı vergilerin önemli ölçüde artarak % 59,3 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bunun gerçekleşmesinde önemli sebeplerden birisi 1994 krizi ve ardından alınan önlemlerin etkisi olmasıdır. Nitekim 1995 yılını izleyen her iki yılda da oranın yüksekliğini koruduğu dikkati çekmektedir.

3.2.2.4. Vergi Yükü

Ekonomik krizlerin ekonomik ve mali göstergelere olduğu kadar seçim kararlarında da etkili olabildiği görülmektedir. Bunun örneklerinden birini hemen 1995 yılı seçimleri öncesi yaşanan 1994 krizinde görmek de mümkündür. 1995 yılı seçim sonuçlarının ortaya çıkmasında 1994 krizinin yanı sıra, seçim öncesi siyasi parti vaatleri ve dönemin dışsal faktörleri de seçmen kararlarında etkili olmuştur.

Tablo 28: Vergi Yükünün Gelişimi (1993-1997)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	GSYH (BİN TL)	VERGİ YÜKÜ%
1993	264.272	1.981.867	13,3
1994	534.888	3.868.429	13,8
1994	587.760	3.868.429	15,2
1995	1.084.350	7.762.456	13,7
1996	2.244.093	14.772.110	15,2
1997	4.745.484	28.835.883	16,5

Kaynak: GİB 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 180.

Krizlerin ilişkilendirilebileceği bir diğer önemli gösterge vergi yüküdür. 1994 krizi ve bu krize bağlı olarak alınan 5 Nisan Ekonomik Tedbirleri açısından belirtilmesi gereken husus, alınan vergisel tedbirlerin köklü bir reform niteliği taşımaması, verginin tabana yayılmasından ziyade mevcut vergi alanlarından daha

fazla vergi alınmasına yönelik olmasıdır. Özellikle mali amacı ön planda tutan ve bir defaya mahsus olarak alınan vergiler vergi yükünü bozucu etkiler yaptığı gibi, aynı zamanda anayasadaki kanunilik, adalet ve eşitlik ilkelerini de ihlal ettiği açısından yoğun eleştiriler söz konusu olmuştur (Candan, 2011: 83).

1994 krizi örneği bu yönüyle, krizlerin seçmen tercihleri ve kararları ile seçimlerin kaybedilmesinde ne derece önemli bir rol oynayabileceği açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir. Krizler aynı zamanda muhalefet partilerinin siyasi propaganda aracı olarak kullanılıp, seçim vaatleriyle birleştiğinde, söz konusu muhalefet partilerinin, Türkiye’de de örnekleri görüldüğü şekilde, seçimleri kazanmasına da yol açabilmektedir.

3.2.2.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı

Seçim ekonomisinin varlığına ilişkin olarak Özatay tarafından yapılan ve 1984-1995 dönemi için yapılan çalışmada Türkiye ekonomisinde popülist politikaların ekonomik kurumların performansı üzerine etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada kamu sektörü fiyatlarındaki artışın seçim dönemlerinden önce düşük tutulduğu, bu fiyatların seçim sonrasında genel fiyatlar seviyesine yükseldiği ortaya koyulmuştur. Seçim dönemlerinden önce kamu sektörü ile özel sektör arasındaki fiyat artışları arasındaki farkın yüksek olduğu, seçimlerden sonra ise bu farkın azaldığı tespit edilmiştir. Telatar tarafından yapılan ve 1986-1997 dönemini kapsayan çalışmada ise Türkiye’de hükümetlerin yeniden seçilme şanslarını yükseltmek için para arzı ve hükümet harcamalarını arttırarak ekonomiyi manipüle ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Yine 1999 yılında Yamak tarafından yapılan çalışmada seçim öncesi, sonrası ve seçim olmayan yıllardaki ekonomik göstergeleri karşılaştırmalı tablolar ile durum analizi yapılarak incelenmiş, seçim öncesinde genişletici, sonrasında ise daraltıcı politikalar uygulandığı sonucuna varılmıştır (Özkan ve Tarı, 2010: 226).

Bu seçim sürecinde seçim ekonomisi araçlarının kullanımı ile seçim sürecinde seçim sonuçlarına etki edebilecek diğer faktörler aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

3.2.2.1.1. Ücret Düzenlemeleri

1995 yılı seçimleri, bir hükümetin seçim ekonomisi araçlarına başvurmak isteyip de bu araçları kullanamamasına yol açan ekonomik krizler açısından güzel bir

örnek teşkil etmektedir. Çünkü dışsal bir faktör olarak 1994 yılı krizi, krizi önlemek üzere çeşitli para ve maliye politikası araçlarının uygulanmasını gerekli kılmış, bu ise söz konusu araçların seçim ekonomisi yönünde kullanılmasını engellemiştir.

Krizi aşmak için alınan tedbirler kapsamında toplumun geniş kesimlerinden fedakarlık istenmiş, gelir düzeyi yüksek olanlara “refah vergisi” adı altında yeni vergiler getirilirken, % 150’ye ulaşan enflasyon karşısında enflasyon oranına yakın olarak tespit edilen ücret zamları uzun zamandır ilk defa olarak ücretli kesimlere verilmemiştir. Diğer taraftan artan bütçe açıkları ve yüksek borçlanma karşısında % 400’e yakın faiz oranlarıyla yapılan iç borçlanma istikrarsızlığı daha da artırmış ve DYP-SHP Koalisyon hükümetini önemli ölçüde yıpratarak 1995 yılı seçimlerinde oy kaybına uğramalarına yol açmıştır (Sitembölükbaşı, 2001: 132).

3.2.2.1.2. Tarım Sektörüne Yapılan Desteklerin Artırılması

Ekim/1991 seçimlerinde, personel harcamalarının yanı sıra, tarım sektörü de seçim ekonomisinin bir aracı (destekleme alım fiyatları ve destekleme kapsamına alınan ürün sayılarındaki artışlar bakımından) olarak kullanılmıştır. Bu uygulamaları sıralayacak olursak (İTO, 1999: 67);

-1980 yılında destekleme kapsamındaki ürün sayısı 22 iken, bu sayı 1990’da 10’a indirilmesinin ardından, seçim yılı olan 1991’de ise 23 ürünün destekleme kapsamına alınması,

-25 Ağustos 1991 tarihinde Bakanlar Kurulunun, üreticilerin Türkiye Zirai Donatım Kurumu'na olan borçlarını 30 Kasım'a kadar erteleme kararı alması,

-Ziraat Bankasından zirai kredi kullanan yaklaşık 2 milyon çiftçinin idari takibe alınan kredilerinin, belli koşulları yerine getirmek şartıyla, kredi faizlerinin silinmesi.

3.2.2.1.3. Seçim Sonrasına Bırakılan Zamlar ve 1994 Krizini Hazırlayan Diğer Etkenlerin Ortaya Çıkışı

Enflasyon ve diğer sebeplerle kamu fiyatlarına seçim öncesindeki zamanda bir fiyat ayarlaması ve zam yapılması gerekliliği varken, söz konusu zamlar bu dönemde yapılmayarak seçim sonrasına bırakılmış, seçim sonrası dönemde de KİT ürünlerine beklenen zamlar yapılmıştır. Bunun yanı sıra, ithalatta koruma oranlarının düşürülmesi, reel ücret ve maaşlardaki artışlar gibi uygulamalar iç talepte canlanma

oluştururken, diğer taraftan yükselen kamu açıkları sorun oluşturmaya başlamış ve transfer harcamaları içerisinde(yükselen faiz oranlarının etkisiyle de), faiz ödemelerinin ciddi seviyeye gelmesine yol açmıştır (DPT, 1996: 5). Buna bir de tarım sektörü, sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transfer harcamaları da eklendiğinde, personel harcamaları ve transfer harcamalarının yüksek maliyetli borçlanmayla finansmanı kaçınılmaz hale gelmiştir. Artan iç faiz oranlarının bir diğer etkisi dış ticaret üzerinde olmuştur. Buna göre, artan faiz oranlarının sıcak para girişini hızlandırması ve Türk Lirası reel olarak aşırı değer kazanması dış dengeyi de olumsuz yönde etkileyerek ithalatta hızlı artış ve ihracatta düşüşe sebep olmuştur. Ancak 1994 yılının hemen başında Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarından olan Moody's ve Standart and Poors'un Türkiye'yi kabul edilebilir risk düzeyinin altında değerlendirmesi gibi bir gelişme ise spekülasyon amaçlı sermayenin yurt dışına çıkışına ve Türkiye'nin borçlanma imkanının oldukça zorlaşması ve maliyetli hale gelmesine, diğer taraftan da dövizli işlemler açısından problemlili bankaların ödeme gücü içine girmesine yol açmıştır (Yılmaz, 2001: 8).

3.2.2.1.4. 1994 Krizinin Seçim Ekonomisi Uygulamalarına Etkisi

Esasen 1994 Krizinin ortaya çıkışını gerektiren bazı gelişmeler söz konusu olmuştur. 1990'lı yılların başında personel ve dış borç anapara ve faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki baskısı yatırım harcamalarının düşerek 1994 yılında tamamen durması sonucunu doğurmuştur. Dış borç yükünün hissedilir ölçüde artması, Körfez krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi ve terör faaliyetlerinin savunma harcamalarında meydana getirdiği artışlar da bütçe üzerindeki etkiler olarak ortaya çıkmış ve bütçe açıklarının finansmanında kısa vadeli iç borçlanmaya ağırlık verilmek zorunda kalınmıştır (Tosuner, 1995: 81).

Bu gelişmeler ışığında kamu finansman açıklarının azaltılması, dış ticaret açıklarının kapatılması ve ekonomik istikrarın sağlanması amaçlarıyla 5 Nisan 1994 tarihinde ve 3986 sayılı Kanun ile "5 Nisan Kararları" olarak adlandırılan bir dizi kararların alınması söz konusu olmuştur. Bu bağlamda vergi politikasına ilişkin alınan tedbirleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Tosuner, 1995: 84).

-Bir defa alınmak üzere, Ekonomik Denge Vergisi, Net Aktif Vergisi alınması,

-Ek Gayrimenkul Vergisi'nin geliri belediyelere bırakılarak, belediyelere tahsis edilen genel bütçe paylarında bir puanlık kesintiye gidilmesi,

-Nispi damga vergisi ve nispi harçların %20 oranında, maktu damga vergisi ve maktu harçların ise %100 oranında arttırılması.

Bir defaya mahsus olmak üzere alınması kararlaştırılan “Ekonomik Denge Vergisi” ve “Net Aktif Vergisi”nin Anayasaya aykırılığı iddiasına karşı, söz konusu iki vergi Anayasa Mahkemesi tarafından, “*finansman ihtiyacını karşılamak için devletin, egemenlik gücüne dayanarak koyduğu yeni bir vergi*” şeklinde yorumlanmıştır (Akyazan, 2009: 19).

Diğer taraftan net aktif vergisi uygulamasına yönelik olarak verginin adaletli ve dengeli dağılımını sağlamadığı için verginin sosyal amacına ters düştüğü ve Anayasanın 73. maddesinin ikinci fıkrasına da aykırılık teşkil ettiği yönünde yoğun eleştiriler söz konusu olmuştur (Tosuner, 1994-A: 49).

Önlemler paketi birlikte değerlendirildiğinde, kamu harcamalarında tasarruf önlemlerinin yanında kamu gelirlerini arttırıcı önlemlere başvurulması, iyice bozulan bütçe dengesini düzeltmeye yönelik adımlar olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan seçim ekonomisine yönelik politikaların da 1994 krizinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Örneğin 1991 yılındaki genel seçimler ve 1994 yılındaki yerel seçimleri ile her iki tarih arasındaki ara seçimler kamu harcamalarında seçim ekonomisine yönelik artışlara sebebiyet vermiştir. Bu dönemde bu gelişmelere bağlı olarak 1991 yılında Başbakan değişikliği, 1993 yılında ise Cumhurbaşkanlığı değişikliği ve çok kısa aralıklı kabine değişikliklerinin ortaya çıkması siyasi istikrar üzerinde değişken etkiler meydana getirmiştir.

1994 krizi ve bunun sonucunda alınan 5 Nisan 1994 Kararlarının temel amaçları, kamu açıklarını azaltmak ve ekonomik istikrarı sağlayacak yapısal reformları gerçekleştirmek üzerine kurulmuştur. Alınan kararlar esas itibariyle daraltıcı maliye politikalarını hedeflemiş ve uygulamalar kamu harcamalarının azaltılması ve kamu gelirlerinin artırılması yönlü olmuştur. İki önemli sorun olarak, borç kısır döngüsü ve dış ticaret dengesizliğini gidermek üzere, 8 Temmuz 1994 tarihinde IMF ile yapılan stand-by anlaşması yürürlüğe girmiştir (Yıldırım ve Yıldırım, 2001: 14-15).

Kararlar kapsamında 1994 yılında, daraltıcı politikalarda belirli ölçüde başarılı olduğu da görülmektedir. Bunlara personel harcamaları ve transfer harcamaları açısından bazı örnekler verilebilir.

Personel Harcamaları Açısından; parasal ücret ve maaşlara enflasyon oranının çok az altında zam yapılmış, kamu kesimindeki işçilerin toplu iş sözleşmelerinin enflasyona endeksli ikinci yarıyıl zamlarının ödenmesi ertelenerek zamana yayılmıştır.

Transfer Harcamaları Açısından; 1992 yılında 26 adet tarım ürünü destekleme alımları kapsamında yer alırken, 5 Nisan Kararları ile destekleme alımları hububat, şeker pancarı ve tütün ile sınırlandırılmıştır (Sakal, 1998: 176).

Gelir Artırıcı Tedbirler Açısından; KİT ürünlerinden şeker %50, çaya %70, tekel maddelerine %90 oranlarında zam yapılmıştır. Emlak, taşıt, kurumlar ve gelir vergisi mükelleflerinden bir kereye mahsus olmak üzere ek vergi toplanmıştır (Tecer, 2003: 92).

Ekim/1991 seçimlerinin ardından, bir sonraki seçimlerin normal şartlarda Ekim/1996 yılında yapılması beklendiğinden, Nisan/1994 ile Ekim/1996 tarihleri arasındaki yaklaşık 2,5 yıllık süre, 5 Nisan Kararları ve yapısal dönüşümlerin ekonomi üzerinde olumlu etkiler gösterebilmesi açısından yeterli bir süre olarak görülebilir. Ancak bilindiği üzere bir sonraki seçimler, normal tarihinde değil de, Aralık/1995 gibi normal seçim tarihinden yaklaşık 1 sene önce yapılıncaya, ekonomiyi düzeltme amaçlı daraltıcı politikalar ile seçim ekonomisi amaçlı genişletici politikaların siyasetçiler açısından bir açmaz oluşturması da kaçınılmaz olmuştur.

Nitekim daraltıcı politika uygulaması 1995 yılının ikinci yarısına kadar devam ettirilse de, 1995 yılı sonunda alınan erken seçim kararı dolayısıyla yeniden seçim ekonomisi yönlü genişletici maliye politikası uygulamaları devreye sokulmuştur. Örneğin personel harcamalarında aşırı artışların önlenmesinde belirli ölçüde başarı sağlanabilmiş iken, seçim kararının alınmasıyla birlikte, seçimlerin yaklaştığı dönemde memurların taban aylıklarında artışlar yapılmıştır. Bu gibi uygulamalar ise, kamu açıklarını azaltma yönündeki girişimleri engellemiş ve siyasi tercihler kamu açıklarının borçlanma ile finansmanı yönünde yapılmıştır (Yıldırım ve yıldırım, 2001: 14-15).

Bu durum aslında, ekonomik istikrarsızlık ve diğer dengesizlik durumlarında bunu önlemeye yönelik ülke çıkarları ile siyasi parti ve siyasetçilerin çıkarları arasında

tercih yapılmasını ortaya çıkarmakta ve tercihin de ikincisi yani siyasi parti ve siyasetçilerin lehine kullanılabildiğini göstermesi açısından ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

1995 yılı seçimlerinden önce, tarım sektörüne ilişkin seçim ekonomisi uygulaması buğday destekleme alımlarında kendisini göstermiştir. 1995 yılında buğday fiyatlarında reel bir artış olduğu net olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu yıl açıklanan fiyatlarda seçimin etkisini görmek mümkündür.

Seçimlerin hemen akabinde, 1991 yılı sonu itibariyle, seçim sonrasına bırakılmış olan KİT zamları yapılmıştır.

1990 yılına kadar finansman fazlası veren sosyal güvenlik kuruluşlarının 1991 yılından itibaren açık vermeye başlaması sonucunda, diğer transfer harcamalarının payında da artışlar olmuştur.

1989 yılından itibaren yapılan yüksek artışların ardından, konsolide bütçe içinde personel harcamalarının payı 1991 yılında %38,7 iken, 1993 yılında %41,7 ile en yüksek düzeyine ulaşmıştır.

Fonların 1993 yılında bütçe içine alınmış olması nedeniyle harcamalarda 1,5 puanlık ilave bir artış gerçekleşmiştir.

3.2.2.1.5. Seçim Vaatlerinin Seçimleri Kazanmadaki Etkisi

1991 yılı seçimlerinden DYP'nin birinci parti olarak çıkmasında, o günün şartlarında inandırıcılığı oldukça düşük olmasına rağmen, seçim sonrası için verdiği popülist vaatlerin önemli etkisi olmuştur. Daha önce de açıklandığı üzere, herkese iki anahtar verileceği (bir ev ve bir araba), her ilde en az bir üniversite açılacağı, ev hanımlarının sosyal sigorta hizmetinden yararlandırılacağı, herkesin ücretsiz olarak sağlık hizmetlerinden faydalanacağı gibi popülist vaatler oldukça etkili olmuştur. Seçimlerden sonra ise, bu vaatlerin hayata geçirilmesi pek de mümkün olmamıştır.

Yukarıda belirtilen vaatler dışında, yine bu seçim öncesinde verilen fakat bu sefer seçimden sonra yerine getirilen sosyal alandaki iki örneğe ayrıca değinmek gerekir. Bu iki örnek, bir yönüyle seçim sonrası için verilen vaatlerin gerçekleştirilmesinin, siyasetçilerin doğruluğu ve güvenilirliği açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Ancak, daha önce de ifade edildiği üzere, “ekonomik ve mali istikrarı bozma” ile “seçimleri kazanma” arasındaki ikili tercihte vaatlerin, çoğu zaman

rahatlıkla ikincisi lehine kullanılabildiğini göstermesi açısından da bu seçim ilginç bir örnektir.

1991 yılı seçimlerinden önce verilen vaatlerden birisi de, seçimlerden hemen sonra Şubat/1992’de çıkarılan Kanunla emeklilikte “yaş” şartının tamamen kaldırılmasıdır. Bu uygulama ile kadınlar 38 ve erkekler 43 yaşında emeklilik hakkı elde etmişlerdir. Diğer taraftan Haziran/1992’de yapılan düzenlemeyle, herhangi bir sosyal güvencesi olmayan vatandaşların sağlık giderlerini karşılamak için "Yeşil Kart" uygulaması başlatılmıştır (Wikipedia, 2014). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’nun en büyük harcama kalemini “Yeşil Kart Sistemi” olarak bilinen sağlık destek programı oluşturmuştur. 1992 yılında yürürlüğe giren ve herhangi bir sosyal güvenlik sistemi tarafından kapsanmayan kişilerin sağlık harcamalarını karşılayan Yeşil Kart uygulamasından yaklaşık 13 milyon kişi yararlanır duruma gelmiştir. Yeşil kart sahibi yoksullara verilen sağlık yardımları 2005 yılından itibaren Sağlık Bakanlığı’na devredilmiştir (Toydemir, 2010).

O dönemde muhalefet partisini iktidara taşıyan bu vaatler etkisini esas itibariyle uzun dönemde göstermiş, emeklilik düzenlemesi Türkiye’de genç emekli sayısını yükseltmiş, 2 milyona yakın genç emekli sınıfı ortaya çıkmış ve bütçe rakamları üzerinde uzun yıllar itibariyle yıkıcı etkiler söz konusu olmuştur. 2012 yılı perspektifinden, Türkiye’nin genç emekliler yüzünden 1 trilyon dolar kaybettiği ifade edilmiştir (The Epoch Times, 2012).

Seçim vaatlerinin seçimlerde bu kadar etkili olmasında ve seçim kazandırmasında, seçmenlerin bilgisizliği, gelir düzeyinin düşüklüğü, gelir dağılımındaki bozukluk gibi durumların siyasi partiler tarafından seçim yatırımı olarak kullanılmasının etkisi olduğu söylenebilir. Seçimden sonra gerçekleşmeyen bu vaatlerin inandırıcılıktan yoksun olduğunu ancak seçimlerden sonra anlayan seçmenlerin buna tepki vermesi için bir sonraki seçimleri beklemesinden başka çaresi kalmamaktadır. Nitekim Türk siyasi hayatı böyle durumlarda seçmenlerin bir sonraki seçimlerde başka bir partiye yönelerek gecikmeli de olsa iktidardaki partiyi cezalandırması şeklindeki örneklerle doludur.

3.2.2.1.6. Dönemin Dışsal Faktörleri

Seçim ekonomisi uygulamalarının bütçe üzerindeki etkileri değerlendirilirken, kuşkusuz diğer dışsal faktörlerin de göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Seçimlerin yapıldığı Ekim/1991 tarihinden önce, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine Irak'a karşı uygulanan ambargolar ve askeri hareket Türk ekonomisini oldukça olumsuz etkilemiş (Örneğin; ihracat, turizm gelirleri, taşımacılık gelirleri oldukça düşmüştür) ve Ortadoğu pazarını oldukça daraltmıştır. Ayrıca uluslararası sermaye hareketlerinde de önemli ölçüde yavaşlama söz konusu olmuştur (Yıldırım ve Yıldırım, 2001: 13-14).

3.2.3. 18 Nisan 1999 Tarihli Seçim

1999 yılı seçimlerinden önce, özellikle vergi politikaları bağlamında önemli gelişmeler yaşanmış ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda öncelikle 1998 yılında 4369 Sayılı Kanun kabul edilmiş, ancak söz konusu Kanun 1999 yılında ekonominin ve mali yapının içinde bulunduğu olumsuz şartlar sebebiyle uygulama imkanı bulamamıştır (Doğan, 2002: 157). Bunun ardından çıkarılan 4444 Sayılı Kanun ile de 4369 Sayılı Kanun ile getirilen hükümler değiştirilerek bir anlamda daha önce yürürlükte olan hükümler geri getirilmiştir.

3.2.3.1. Ekonomik Göstergeler

1999 seçimlerinden yaklaşık üç yıl önce Türkiye ekonomisi açısından önemli bir gelişme 01.01.1996 tarihinden itibaren Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Anlaşmasının imzalanmış olmasıdır. Bu anlaşma Türkiye'nin ilerideki yıllarda izleyeceği politikaları etkilemesi açısından önemli etkiler yapmıştır. Anlaşma ile AB ve EFTA ülkeleri menşeli mallardan alınan tüm vergilerin iptal edilmesi ve üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifelerinin uygulanması öngörülmüştür. AB ve EFTA ülkeleri menşeli malların ağırlıklı koruma oranı % 5,9'dan % 0'a, üçüncü ülkelere gelen mallara uygulanan ithalat koruma oranı % 10,8'den % 6'ya düşürülmüştür. Diğer taraftan, belirlenen bazı özel mallara uygulanan ithalat vergileri de yıllar itibariyle kademeli olarak düşürülmüş, 1 Ocak 2001 itibariyle de üçüncü ülkelere ithal edilen bu mallara uygulanan ithalat vergisi oranları, AB'nin üçüncü ülkeler için öngördüğü ortak gümrük vergisi oranı düzeyine indirilmiştir (Güngör ve Aydın, 2011: 72).

Tablo incelendiğinde seçim ekonomisinin önemli kalemlerinden biri olan işçi ve memur ücretlerine hemen 1999 seçimlerinden önce zam yapılmış olmasının enflasyon üzerindeki olumsuz etkisini görmek mümkündür. Nitekim 1999 yılında % 43,7 düzeyinde olan enflasyon oranınının 10 puan artarak 2000 yılında %53,7 düzeyine çıktığı, 2001 yılında daha da yükselerek % 57,7 düzeyine geldiği görülmektedir.

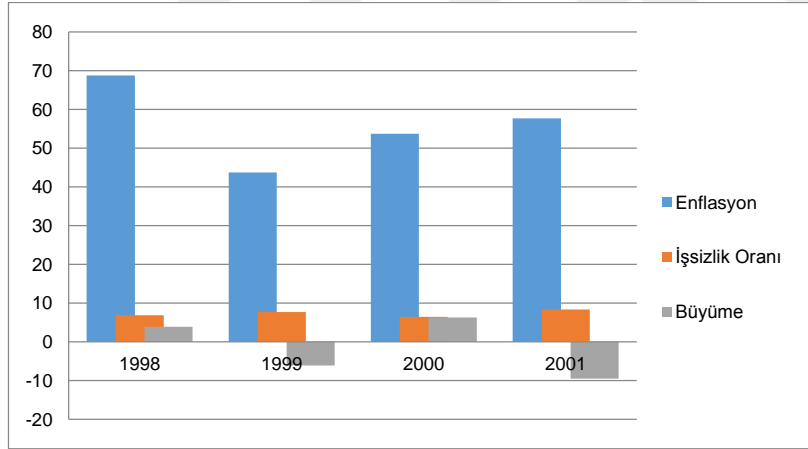
Tablo 29: Ekonomik Göstergeler (%) (1998-2001)

Yıllar	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Büyüme
1998	68,8	6,9	3,1
1999	43,7	7,7	-3,4
2000	39,0	6,5	6,8
2001	68,5	8,4	-5,7

Kaynak: BUMKO, <https://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2017.html>

Enflasyonun artmasındaki bir diğer önemli etkende seçim öncesinde enflasyondaki artışın kamu mal ve hizmet fiyatlarına yansıtılmasının ertelenmiş olması, seçim sonrasında ise yüksek oranda zamların hayata geçirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 17: Ekonomik Göstergeler (%) (1998-2001)

Tablo 29 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Bu gelişmelerin önemli bir sonucu da Hükümetin 1998 yılının Temmuz ayında IMF ile birlikte “Yakın İzleme Anlaşması” adıyla başlattığı enflasyonu önleme ve düşürme programının, erken seçim kararı alınmasıyla birlikte sekteye uğramasıdır. Nitekim seçim kararı, kamu harcamalarının seçim ekonomisi yönünde artışıyla sonuçlanmış, bu durum uygulanan sıkı maliye politikalarında gevşemeye yol açarak anti-enflasyonist programın etkinliğinin azalmasına yol açmıştır (Yıldırım ve Yıldırım, 2001: 15).

Diğer taraftan enflasyonla mücadele konusundaki kararlılık, seçim sonrasında yeni hükümet açısından da söz konusu olmuş ve 1999 yılının Aralık ayı itibariyle kademe kademe enflasyonun düşürülmesi için yeni bir anti-enflasyonist program uygulamaya sokulmuş fakat bu programın başarılı olamamasının en önemli sebebi ise, programın başlatılmasından kısa bir süre sonra yaşanan finansal ve bankacılık krizleri olmuştur. Söz konusu kriz sıcak paranın yurtdışına kaçmasına ve böylece iç piyasada ciddi bir likidite sıkıntısının yaşanmasına yol açmıştır (Yeldan, 2001: 2).

3.2.3.2. Bütçe Dengesi

1998-2001 yılları arasında bütçe rakamlarındaki gelişmeler incelendiğinde; kamu harcamalarındaki artış oranının 2000 yılına kadar azaldığı ancak kriz yılı olan 2001 yılında artış gösterdiği buna karşın kamu gelirlerinin ise istikrarlı bir seyir göstermediği, azalış ve artışlarla devam ettiği en son 2001 yılında artış oranının kamu harcamalarının gerisinde kaldığı ve bu yılda bütçe dengesinin % -12,09 oranıyla dönemin en yüksek açık seviyesine ulaştığı görülmektedir.

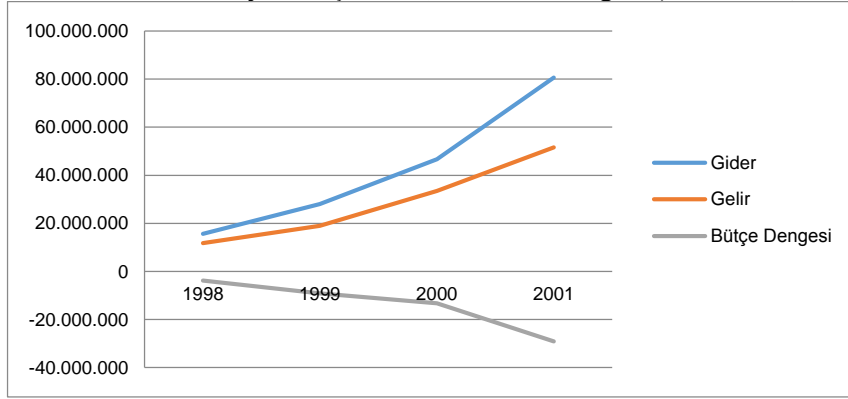
Tablo 30: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1998-2001)

Yıllar	Gider	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Gelir	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi /GSMH(%)
1998	15.614.441	93,96	11.811.065	103,11	-3.803.376	-5,42
1999	28.084.684	79,86	18.933.065	60,30	-9.151.619	-8,75
2000	46.705.028	66,30	33.440.143	76,62	-13.264.885	-7,96
2001	80.579.064	72,53	51.542.970	54,14	-29.036.094	-12,09

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

1998 yılından başlamak üzere tabloda da görüldüğü üzere gelir gider arasındaki makasın açıldığı ve aşağı yönlü bir seyir izleyen bütçe dengesi eğrisinin 2001 yılında oldukça keskinleştiği dikkati çekmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus 2000 yılında vergi gelirlerindeki artışın harcama artışının önemli derecede üzerinde gerçekleştiğidir. Bu artışta serbest kur politikası bağlamında artan ithalat ve ithalat üzerinden alınan KDV gelirlerinin etkisi ile birlikte bazı mal ve hizmetler üzerindeki KDV oranının arttırılmasının payı bulunmaktadır (TCMB, 2000: 33).

Şekil 18: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (1998-2001)

Tablo 30 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Koalisyonlar dönemi olarak adlandırabileceğimiz bu döneme ilişkin mali gelişmeleri aşağıdaki tablolar yardımıyla değerlendirebiliriz.

Kamu harcamalarının ekonomik ayrıma göre gelişimi izlendiğinde, her üç koalisyon döneminde de personel harcamalarına ilişkin popülist politikaların devam ettiği izlenmektedir. Cari harcama artışlarının sebebi iktidar partisinin memur maaşlarını, enflasyon oranının üzerinde arttırmasından kaynaklanmıştır. Diğer taraftan transfer harcamalarının bir kalemi olan faiz harcamalarında ekonomik krize yol açacak ölçüde artış kaydetmiştir. Tüm bunların sonucu, önemli ölçüde yatırım harcamalarından taviz vererek gerçekleşmiş olmasıdır.

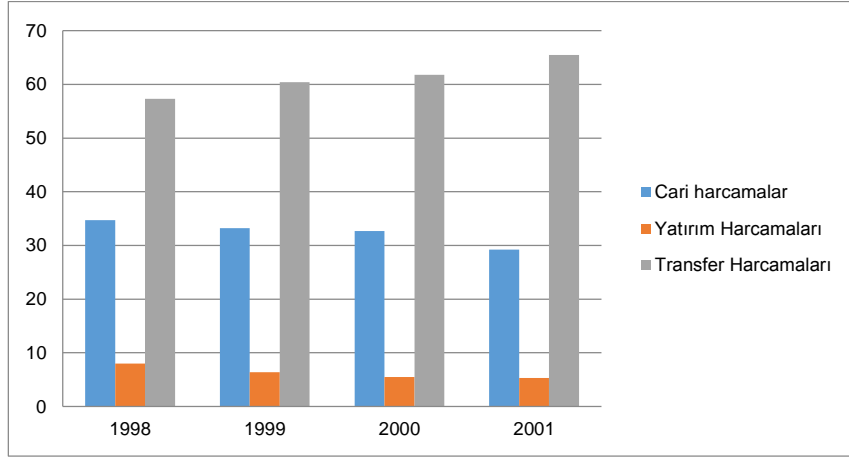
Tablo 31: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1998-2001)

Yıllar	Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları		
	Personel Harcamaları	Diğer Cari Harcamalar	Toplam		Faiz Ödemeleri	Diğer Transferler	Toplam
1998	25,8	8,9	34,7	8,0	28,3	29,0	57,3
1999	24,8	8,4	33,2	6,4	39,6	20,8	60,4
2000	24,6	8,1	32,7	5,5	38,2	23,6	61,8
2001	21,4	7,8	29,2	5,3	43,8	21,7	65,5

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

Seçim sonrası yıl olan 2000 yılında ise önceki yıl artış oranından daha düşük bir harcama artış yüzdesinin gerçekleşmesi, seçim öncesi popülist politikaların etkisini gidermeye yönelik harcamalardaki kısıntıya ve IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının etkisine bağlanabilir.

Şekil 19: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (1998-2001)

Tablo 31 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Transfer harcamaların bu denli yüksek olmasında faiz harcamalarının önemli bir etkisinin olduğu faize ayrılan artışın payından da görülmektedir.

3.2.3.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı

1997-2002 yılları arasında dolaylı-dolaysız vergilerin dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 32: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1997-2002)

Yıllar	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
1997	40,7	59,3
1998	46,6	53,4
1999	45,4	54,6
2000	40,9	59,1
2001	40,4	59,6
2002	33,6	66,4

Kaynak: GİB ve BÜMKO İstatistikleri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1999 yılındaki seçim açısından değerlendirdiğimizde dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu yapının önceki yıllardaki trendini sürdürdüğü görülmektedir. Diğer bir deyişle 1985 yılından başlamak üzere dolaylı vergilerin kimi istisnalar hariç % 50'nin üzerindeki payı, 1997-2002 yılları arasındaki dönemde de varlığını sürdürmüştür.

3.2.3.4. Vergi Yüğü

1997-2002 dönemine ait vergi yüğü tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 33: Vergi Yüğüünün Gelişimi (1997-2002)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	GSYH (BİN TL)	VERGİ YÜĞÜ%
1997	4.745.484	28.835.883	16,5
1998	9.228.596	52.224.945	17,7
1999	14.802.279	77.415.272	19,1
2000	26.503.698	124.583.458	21,3
2001	39.735.928	178.412.438	22,3
2002	65.188.479	359.358.871	18,1

Kaynak: GİB 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 180.

1985 yılında minimum değerine ulaşan vergi yüğü oranının bu yıldan itibaren artış trendine girmesi ve oranın yıllar itibariyle artış kaydetmesine ilişkin gelişme, bu dönemde de varlığını sürdürmüştür. Hatta 1999-2001 döneminde vergi yüğüündeki artış ortalamasının da üzerinde gerçekleşmiştir. Nitekim 1998 yılında % 17,7 olan vergi yüğü oranı seçim yılı olan 1999 yılında % 19,1, 2000 yılında % 21,3 ve 2001 yılında % 22,3 olarak gerçekleşmiştir.

3.2.3.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı

1999 seçimlerini izleyen dönem, Türkiye ekonomisi açısından oldukça karamsar bir tablo çizmektedir. 1999 yılında %6,1 ve 2001 yılındaki %9,4 oranındaki küçülmenin ardından, yine 2001 yılında fert başına milli gelirin 3100 dolardan 2100 dolara düşmesi, işsizlik oranının % 10'ların üzerine çıkması gibi örnekler ekonomideki ciddi daralmayı göstermektedir (Akdiş, 2004: 21).

Bu döneme ilişkin yapılan ekonometrik çalışmalarda da politik konjontür hareketleri ve seçim ekonomisine yönelik bulgular test edilmeye çalışılmıştır.

Örneğin Sezgin tarafından 2007 yılında yapılan ve 1950-2003 dönemine yönelik Türkiye'de seçim dönemlerinin ekonometrik analizini yaptığı çalışmasında; ekonomik büyümenin seçimlerden olumsuz etkilendiğı ve aynı şekilde bu dönemler arasında bütçe açıklarının ve kamu harcamalarının seçimler dolayısı ile arttığı tespit edilmiştir. Ergun tarafından 2000 yılında yapılan ve 1987-1999 döneminde Türkiye'de iktidara gelen hükümetlerin politik faaliyetlerinin araştırıldığı çalışmada, sanayileşmiş ülkelerde de olduğu gibi Türkiye'de de politik konjontür dalgalanmalarının yaşandığı

tespit edilmiştir (Koç, 2015: 42). Bu bilgiler ışığında aşağıda seçim ekonomisi araçlarının kullanımına ilişkin değerlendirmelere yer vermeye çalışılacaktır.

3.2.3.5.1. Vergisel Düzenlemeler

1994 yılında ÖTV’de yapılan bir düzenleme ile de Bakanlar Kuruluna, kanuni oranı %40 olan ÖTV oranlarını % 300’e kadar arttırmaya ve sifıra kadar indirmeye yetki verilmiştir. Bakanlar Kurulu bu yetkiye dayanarak 1998 yılında ÖTV oranını; süper ve normal benzin için %300, kurşunsuz benzin için %290, motorin için %190, gazyağı için %185 olarak belirlemiştir. Bakanlar Kuruluna, vergiyi %300’e kadar arttırmaya yetki verilmesi, amacını aşan ve verginin kanuniliği ilkesini zedeleyen bir düzenleme olarak değerlendirilse de (Yaraşlı, 2005: 26), 1998’li yılların ekonomik ortamında devletin gelire olan ihtiyacını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

1999 yılı seçimleri öncesinde, 1998 yılında 4369 Sayılı Kanun ile Türk vergi sisteminde köklü değişikliklere gidilmesi amaçlanmıştır. Verginin tabana yayılarak ve vergi oranları düşürülerek vergi yükünün daha adil bir düzeye getirilmesi ve aynı zamanda vergi gelirlerinin arttırılması, diğer taraftan, verginin konusuna giren gelir kavramının tanımı genişletilerek daha çok vergi alınması amaçlanmıştır. Fakat söz konusu Kanun 1999 yılında ekonominin ve mali yapının içinde bulunduğu olumsuz şartlar sebebiyle uygulama imkanı bulamamıştır (Doğan, 2002: 157).

Nitekim hem bu koşulların varlığı, hem de farklı kesimlerden gelen tepkiler üzerine, 4444 Sayılı Kanun çıkarılarak 4369 Sayılı Kanun ile getirilen hükümler değiştirilmiş ve bir anlamda daha önce yürürlükte olan hükümlere geri dönmüştür. 1999 yılı seçimlerinden hemen önce 4369 sayılı kanunda öngörülen yeniliklerin 4444 sayılı kanunla geri alınması bir yönüyle seçim ekonomisine yönelik olarak değerlendirilebilir. Geçici vergiye gelen tepkiler üzerine, gelir vergisi mükellefleri için, üç aylık geçici vergi süresinin altı aya çıkartılması, 1999-2002 yılları gelirleri için gelir vergisi tarifesinde yer alan oranların değiştirilmemesi, kurumlar vergisi mükelleflerinin hesaplayacakları geçici vergiye ilişkin oranın 5 puan düşürülerek % 20’ye indirilmesi gibi uygulamalar bunu destekler mahiyettedir.

3.2.3.5.2. Ücret Düzenlemeleri

Nisan 1999 seçimleri de erken seçim özelliği taşımaktadır. Buna rağmen, mali yılın Ocak ayında başlaması sebebiyle, Nisan ayına kadarki dört aylık dönemde de seçim ekonomisi uygulamalarına gitme imkanı bulunduğu söylenebilir.

Her ay enflasyon oranı kadar zam uygulanarak bir anlamda ücretlerin enflasyona endekslenmesi anlamını taşıyan eşel-mobil sistemi 1997 yılının temmuz ayından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama sayesinde toplu sözleşme süresinin sonuna kadar reel ücret düzeyinin korunması amaçlanmış ve ücretler aylık enflasyon oranı kadar arttırılmıştır. Uygulama ancak 1999 yılına kadar sürdürülmüş, çoğunluğu bu yılda imzalanan kamu kesimi toplu iş sözleşmeleri açısından eşel-mobil sistemine son verilmiştir (Parasız, 2003: 516).

3.2.3.5.3. Tarımsal Düzenlemeler

5 Nisan 1994 Kararlarının daraltıcı etkisi kendisini tarım kesiminde de göstermiştir. Nitekim önceki yıllarda çok daha fazla olmakla birlikte, 5 Nisan Kararlarıyla birlikte destekleme kapsamındaki tarım ürünleri sayısı üçe (hububat, şekerpancarı ve tütün) düşürülmüştür. Ancak, uygulama tarımsal destekleme politikalarının ekonomi üzerindeki yükünü hafifletmeye yönelik 5 Nisan kararlarından farklı yönde işletilmiş ve 1996-1997 döneminde denge miktar ve fiyatların çok üzerinde yapılan alım ve fiyat uygulamaları söz konusu olmuştur. Böyle bir durumun olumsuz sonucu ise arz fazlası olan ürünlerin üretimlerinde yükselişe yol açması olmuştur.

Seçim öncesi yıl olan 1998 yılında ise, destekleme kapsamındaki tarım ürünü alım fiyatları enflasyon oranına uygun olarak belirlenmiştir. Ancak global kriz sebebiyle dünya fiyatlarının hızlı düşüşü göreceli olarak maliyetleri olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan, Türkiye'deki olumlu hava koşullarının etkisiyle üretimdeki artış, destekleme kapsamındaki tarım ürünü alım miktarlarını yükselterek, üretim miktarı ve alım sınırlamasının olmaması sebebiyle program hedefinin aşılmasına yol açmıştır (Yükseler, 1999: 5). Örneğin, 3,5 milyon ton olarak programlanan hububat alımı 7,4 milyon tona; 13,5 milyon ton olarak programlanan şekerpancarı alımı 16 milyon tona; 170 bin ton olarak programlanan tütün alımı ise 196 bin tona yükselmiştir. Diğer taraftan desteklenen ürünler arasında yer almamakla

birlikte 730 bin ton yaş çay yaprağı alımı da söz konusu olmuştur. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri(TSKB)'nin satın aldığı ürünler kapsam dışında bırakılmakla birlikte, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)'ndan Birliklere finansman desteği sağlanmıştır (İTO, 1999: 180).

3.2.3.5.4. Dönemde Yaşanan Krizler ve Seçim Üzerine Etkileri

Devalüasyon, döviz, enflasyon, faiz ve büyüme faktörlerine dayalı Nisan 1994 krizini izleyen yıllarda da iç ve dış kaynaklı krizler söz konusu olmuştur. Bunlar içerisinde, Haziran/1997 Güneydoğu Asya Krizi ile 1998 Rusya Krizleri, Türkiye'yi de etkileyen dışsal krizler olarak ortaya çıkarken, likidite sorunundan kaynaklanan 22 Kasım 2000 ve dövize dayalı 19 Şubat 2001 krizleri de daha çok iç şartlardan ve olumsuz ekonomik koşullardan kaynaklanan krizlere örnek olarak verilebilir (Öz ve Hepaksaz, 2008: 72).

3.2.3.5.4.1. 1997 Yılı Güneydoğu Asya Krizi

1997'deki Güneydoğu Asya Krizinin global etkilerinin ortaya çıkmasında, finansal piyasalardaki küreselleşme ve şeffaflaşma süreci ile hızlı teknolojik gelişmeler önemli rol oynamıştır. Güneydoğu Asya Krizinin Türkiye üzerindeki etkisi direkt olarak büyük olmamakla birlikte, bu krizin Rusya ekonomisi üzerinde yaptığı etki, 1998 yılındaki Rusya Krizi ile Türkiye'yi direkt etkilenir hale getirmiştir (Aydın, 2006: 156).

1998 yılının ikinci yarısında Rusya'da meydana gelen ekonomik krize 1997 yılında baş gösteren ve giderek yayılan Asya Krizi de eklenince ortaya çıkan olumsuz gelişmeler Türkiye'nin ekonomik ve mali istikrar programlarını uygulamasını da sekteye uğratmıştır (DPT, 1999: 2).

Tüm bu dışsal ve içsel kriz ortamları, kısmi veya kapsamlı tedbir ve programların hazırlanması ve uygulanmasına olan ihtiyacı da ortaya çıkarmıştır. 5 Nisan 1994 "Ekonomik İstikrar Programı", Temmuz/1998 yılı "IMF Yakın İzleme Anlaşması", Aralık/1999 "İstikrar Tedbirleri Programı", Ocak/2000 "Enflasyonu Düşürme Programı", Nisan/2001 "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" bunlara örnek olarak gösterilebilir.

3.2.3.5.4.2. 1998 Yılı IMF “Yakın İzleme Anlaşması”

Temmuz/1998’de IMF ile imzalanan “Yakın İzleme Anlaşması” detayları itibariyle anti-enflasyonist bir programdır ve 2000-2002 dönemini kapsayan Stand-By programı ile ekonominin belirli hedefler doğrultusunda yönlendirilmesi amaçlanmıştır. Program, 1998 yılının ilk yarısında bazı olumlu ekonomik gelişme ve uygulamaları (faiz dışı bütçe disiplininin sağlanması, enflasyonun düşme eğilimine girmesi vb.) destekler şekilde öngörülmüş ise de, başarılı bir şekilde uygulanamamıştır (Günel, 2001: 35). Çünkü Kasım/1998’de Mesut Yılmaz Hükümeti’nin düşürülmesi ve programın yürürlüğe girmesinden yaklaşık 8 ay kadar sonra, Mart/1999’da erken seçim kararının alınması, programın öngördüğünün aksine, seçim ekonomisine yönelik kamu harcamaları artışı ve maliye politikasının gevşetilmesine yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler Rusya Krizi’nin etkileri ile birleşince ekonominin iç ve dış dengeleri olumsuz yönde etkilenmiştir (Yıldırım ve Yıldırım, 2001: 15).

3.2.3.5.4.3. 1999 Yılı “İstikrar Tedbirleri Programı” ve IMF Stand-By Anlaşması

2000-2002 dönemini kapsayan 9 Aralık 1999 "İstikrar Tedbirleri Programı" kapsamında yürütülen programın üç temel üzerinde işlemesi öngörülmüştür. Birincisi, sıkı maliye politikası ile faiz dışı fazlanın arttırılması ve yapısal reformların gerçekleştirilmesi; İkincisi enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası uygulaması; Üçüncüsü, enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulaması (Ulusoy, 2004: 336). Bu programın amaçlarına ulaşabilmesi için IMF tarafından da destek verilmiş ve 3 yıllık stand-by anlaşması yapılmıştır (Tekkoyun, 2001: 129).

3.2.3.5.4.4. Kasım 2000 Krizi ve “Enflasyonu Düşürme Programı”

Gerek Aralık/1999 “İstikrar Tedbirleri Programı” ve gerekse enflasyonu düşürmeye dayalı olarak yürürlüğe konulan Ocak/2000 “Enflasyonu Düşürme Programı” ise, likidite sorunundan kaynaklanan 22 Kasım 2000 ve dövize dayalı 19 Şubat 2001 krizleri karşısında etkisini yitirmiştir. Kasım/2000 likidite krizi ağırlıklı olarak yüksek cari işlemler açığı ve artan kısa vadeli borçlardan kaynaklanmıştır.

Şubat/2001 döviz krizi ise siyasi bir tartışmanın³ kamuoyunda doğurduğu olumsuz havanın etkisiyle Türk Lirası'ndan dövize ani kaçıştan kaynaklanmıştır. Tüm bu gelişmeler, krizler karşısında oldukça duyarlı olan yüksek tutarlı kısa süreli sıcak paranın ülkeyi terk etmesinin bir sonucu olarak, Türkiye ekonomisini oldukça kötü etkilemiş ve Türkiye'nin Nisan/2001 tarihinde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”nı yürürlüğe sokmasına zemin hazırlamıştır (Yeldan, 2001: 2).

2000 ve 2001 krizleri sonucunda şirketlerin bir taraftan devlete daha az vergi vermeye, diğer taraftan kayıt dışı üretim ve istihdama yönelmeleri yapılan vergi denetimlerinden anlaşılmıştır. Bu yıllarda yapılan denetimlerde, mükelleflerin matrah bildirimleri ile denetim sonucu bulunan matrah farkları oldukça yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak mükelleflerin kriz sonucunda uğradıkları kayıpları kayıt dışı ekonomi veya vergi kaçakçılığı ile telafi etmeye yöneldikleri izlenimi doğmaktadır (Candan, 2012: 83).

3.2.3.5.5. Dönemin Dışsal Faktörleri

Türkiye'nin karşılaştığı olduğu talihsiz gelişmeler içerisinde belirli dönemlerde meydana gelen, can ve mal kayıplarının yaşandığı deprem ve diğer doğal afetlerden de bahsetmek gerekir. Bunlardan bazıları hacmi itibariyle çok daha büyük olup ülke ekonomisi bakımından da önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin 1999 yılı seçimlerinden sonra meydana gelen Ağustos 1999 “Marmara Depremi” ile Kasım 1999 Depremi sosyal boyutunun yanı sıra, ekonomik boyutuyla da Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiştir. Her iki depremin de kamu harcamalarını artırıcı, vergi gelirlerini ise düşürücü etkisi olmuştur. Bu bakımdan, 1999 seçim yılında bütçe harcamalarının ve bütçe açıklarının artmasında seçim ekonomisi uygulamalarının yanı sıra, bu gibi dışsal faktörlerin de etkisi olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

4481 sayılı kanunla yapılan düzenleme ile 26.11.1999 tarihinde Marmara Bölgesi'nde yaşanan deprem nedeniyle, bir defaya mahsus olmak üzere “Ek Gelir Vergisi”, “Ek Kurumlar Vergisi”, “Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi” ve “Ek Emlak Vergisi” getirilmiştir (Akyazan, 2009:19).

---

³19 Şubat 2001 tarihinde Başbakan Bülent Ecevit ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında yaşanan tartışmanın kamuoyuna aktarılmasıyla ani dövize kaçış hareketinin doğurduğu Krizin önlenmesi amacıyla Merkez Bankasının döviz kurlarının dalgalanmaya bırakıldığını ilan etmesiyle birlikte Ocak/2000 “Enflasyonu Düşürme Programı” da anlamını yitirmiştir.

Türk siyasi hayatında seçim ekonomisi uygulamalarının yanında, iktidar değişiklikleriyle sonuçlanabilen farklı uygulamaların da söz konusu olabildiği dikkati çekmektedir. Bunlardan birine örnek, farklı kamu kurumlarının diğer kamu kurumları üzerinde telkin niteliğinde verdiği beyanlar veya aldığı kararlar şeklinde kendisini belli etmesidir. Örneğin 28 Şubat 1997 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu tarafından yirmi maddelik “28 Şubat Bildirisi” çıkarılmıştır. Bu maddeler arasında “*Partilerin belediye başkanları ve il, ilçe yöneticilerinin konuşma ve davranışları da Siyasi Partiler Yasası'nın sorumluluk alanına sokulması, Milli Görüş Teşkilatı'nın bazı belediyelere yaptığı usulsüz para transferleri durdurulmalıdır*” şeklindeki beyanı, iktidardaki bir siyasi partinin uygulamaları konusunda bir nevi olumlu veya olumsuz bir yorum veya yönlendirme iradesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Bildirinin ardından dönemin Başbakanı Erbakan görevinden istifa etmiştir (Kongar, 1998: 285).

İkinci bir örnek ise Anayasa Mahkemesi veya diğer bir yargı organı kararının etkisi konusunda verilebilir. Yargıtay başsavcısı Vural Savaş, RP'nin laiklik karşıtı eylemlerinden ötürü kapatılması için Anayasa Mahkemesine dava açmıştır. İktidardaki bir partiye karşı kapatma davası açılması ile birlikte bazı işçi sendikaları ve TİSK hükümetin çekilmesi noktasında baskı uygulamışlardır. Bu baskılara dayanamayan DYP'li dört bakan bakanlıklarından istifa etmiş; geline süreçte REFAH-YOL koalisyon hükümeti görevi Cumhurbaşkanı'na iade etmiş, gelişen süreçte Cumhurbaşkanı'nın inisiyatifiyle REFAH-YOL hükümeti yerine ANASOL-D hükümeti kurulmuş ve bir buçuk yıl görevde kalmıştır.

Bu konuda üçüncü bir örneği de Meclis içi uygulamalar (Gensoru) oluşturmaktadır.

Türk Ticaret Bankası'nın Korkmaz Yiğit'e satışı için ANAP milletvekili Eyüp Aşık'ın Alaattin Çakıcı ile yaptığı telefon konuşmalarının medyaya yansmasıyla birlikte ANAP aleyhine bir gensoru verilmiştir (‘Mesut Yılmaz ve Güneş Taner Kararı’, 2006). CHP'nin gensoru için destek vermesiyle birlikte Mesut Yılmaz istifa etmek zorunda kalmıştır.

Türkiye’de partilerin siyasi arenada yaşadıkları problem, ekonomik kaynakların paylaşımı temeli üzerine inşa edildiğinden, hükümet buhranları ve kısır çekişmeler eksik olmamıştır (Köker, 1995: 73).

1999 yılı seçimleri açısından konuyu değerlendirdiğimizde, seçimlerin kazanılmasında ekonomik ve mali faktörlerden bağımsız ilginç bir örnek daha verilebilir. Seçimler öncesinde terör örgütü mensubu Abdullah Öcalan'ın yakalanmış olması siyasal iktidara olan desteği artırarak seçmen davranışında en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Koalisyon hükümetinin büyük partilerinden DSP oylarını daha da artırarak yeni seçimi önde tamamlamıştır (Çinko, 2006: 114). Böyle bir gelişmenin ortaya çıkması özellikle milliyetçilik duyguları güçlü olan seçmenlerin tercihlerinin oluşmasında etkili olmuş ve seçimlere böyle bir atmosferde gidilmesi sonucunda, DSP birinci, MHP ise ikinci parti konumunda seçimin kazananları olmuşlardır (Alkan, 1998: 61).

3.3. 2002 YILI SONRASI TEK PARTİ DÖNEMİ

Türkiye'nin siyasi tarihinde 1991-2002 döneminde yaşanan koalisyonların ardından, 2002 yılında yapılan seçimlerin ardından tek partinin iktidarda olduğu ve günümüze kadar gelen bir dönem söz konusu olmuştur. Aşağıda bu döneme ilişkin ekonomik ve mali göstergeler üzerinden değerlendirmelere yer verilmiştir.

Tablo 34: Ekonomik Göstergeler (%) (2001-2016)

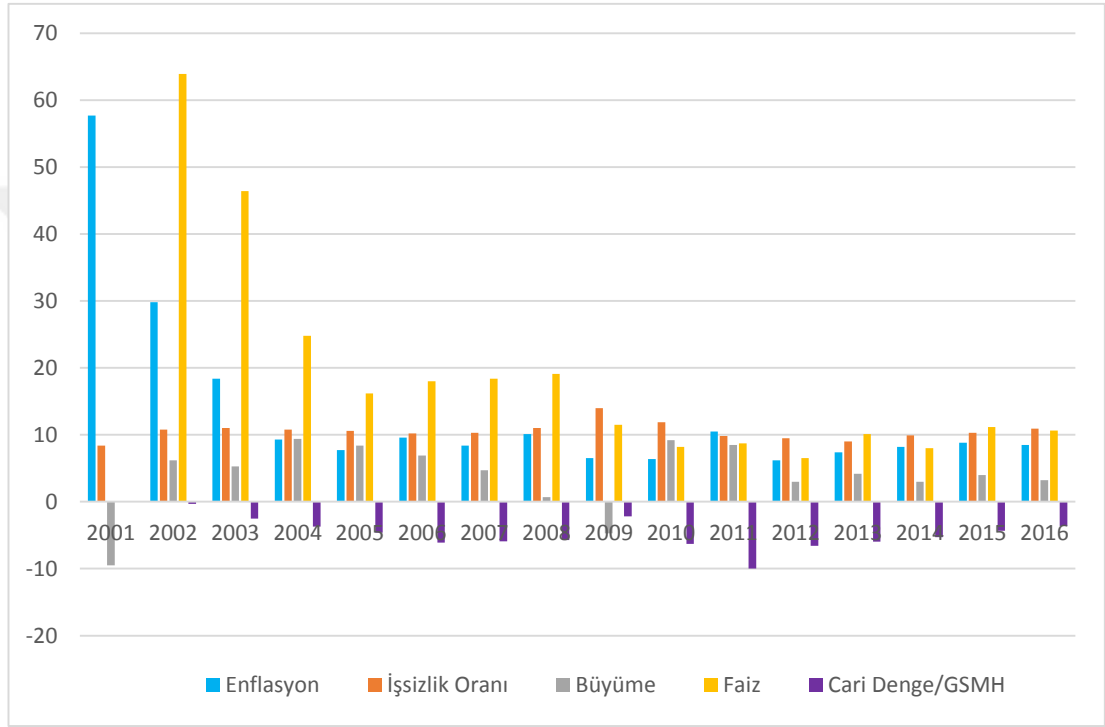
Yıllar	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Büyüme	Faiz	Cari Denge/GSMH
2001	57,7	8,4	-9,5		
2002	29,8	10,8	6,2	63,9	-0,3
2003	18,4	11,0	5,3	46,4	-2,5
2004	9,3	10,8	9,4	24,8	-3,7
2005	7,7	10,6	8,4	16,2	-4,6
2006	9,6	10,2	6,9	18,0	-6,1
2007	8,4	10,3	4,7	18,4	-5,9
2008	10,1	11,0	0,7	19,1	-5,7
2009	6,5	14,0	-4,7	11,5	-2,2
2010	6,4	11,9	9,2	8,2	-6,3
2011	10,5	9,8	8,5	8,7	-10,0
2012	6,2	9,5	3,0	6,5	-6,6
2013	7,4	9,0	4,2	10,1	-5,98
2014	8,2	9,9	3,0	8,02	-5,28
2015	8,8	10,3	4,0	11,15	-4,34
2016	8,5	10,9	3,2	10,63	-3,60

Kaynak: BUMKO, <https://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2017.html>

2001 krizi sonrası 12 yıllık dönemin ekonomik göstergeleri incelendiğinde; enflasyon oranlarında hızlı bir düşüşün ve sonrasında da istikrarlı seyrin gerçekleştiği görülmektedir. Enflasyon oranı 2008 ve 2011 yıllarında çift haneli rakamlara ulaşmış olsa da, bu yıllar dışında 2004 yılından itibaren tek haneli rakamların geçerli olduğu görülmektedir. 2009 krizi döneminde % 14 seviyesine çıkan işsizlik oranının ise son

iki yılda tek haneli rakamlara düştüğü bunlar dışındaki yıllarda ise % 10-11 bandında seyrettiği görülmektedir. Aynı dönemde büyüme oranları kriz yılları olan 2001 ve 2009 yıllarında negatif yönlü iken diğer yıllarda pozitif yönlü olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde enflasyon oranlarındaki düşüşün faiz oranlarına da olumlu biçimde yansıdığı izlenmektedir. Ekonomik görünümdeki bu olumlu gelişmelerde güçlü tek parti iktidarının rolü olduğu söylenebilir.

Şekil 20: Ekonomik Göstergeler (%) (2001-2016)

Tablo 34 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 34'te ifade edildiği üzere 2001 ve 2009 kriz yıllarıyla birlikte kümülatif olarak artış eğilimine giren enflasyon, işsizlik, büyüme, faiz ve cari denge / GSMH oranının 2009 yılıyla birlikte takip eden yıllarda özellikle işsizlik, enflasyon, faiz açısından düşüş eğilimine girdiği söylenebilir.

2001-2016 dönemi bütçe gerçekleştirmeleri önceki dönemlere göre farklı özellikler göstermektedir.

Tablo 35: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2001-2016)

Yıllar	Gider	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Gelir	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi /GSMH(%)
2001	80.579.064	72,53	51.542.970	54,14	-29.036.094	-12,09
2002	115.682.349	43,56	75.592.324	46,66	-40.090.025	-11,44
2003	140.454.842	21,41	100.250.427	32,62	-40.204.415	-8,84
2004	141.020.859	0,40	110.720.859	10,44	-30.300.000	-5,42
2005	146.097.573	3,60	137.980.944	24,62	-8.116.629	-1,25
2006	178.126.033	21,92	173.483.430	25,73	-4.642.603	-0,61
2007	204.067.683	14,56	190.359.773	9,73	-13.707.910	-1,63
2008	227.030.562	11,25	209.598.472	10,11	-17.432.090	-1,83
2009	268.219.185	18,14	215.458.341	2,80	-52.760.844	-5,54
2010	294.358.724	9,75	254.277.435	18,02	-40.081.289	-3,65
2011	314.606.792	6,88	296.823.602	16,73	-17.783.190	-1,37
2012	360.491.300	14,58	331.700.350	11,75	-28.790.950	-2,03
2013	408.224.560	13,24	389.681.985	17,48	-18.542.575	1,18
2014	448.752.337	9,93	425.382.787	9,16	-23.369.550	1,34
2015	506.305.093	12,82	482.779.900	13,49	-23.525.193	1,20
2016	584.071.431	15,28	554.139.502	14,84	-29.931.929	1,36

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

2001-2016 dönemi bütçe gerçekleştirmeleri önceki dönemlere göre farklı özellikler göstermektedir. 2001 yılı sonrası dönemde enflasyon oranındaki azalışa paralel olarak hem kamu giderlerinde hem de kamu gelirlerinde artış oranlarının önceki dönemlere göre azaldığı görülmektedir. 2002-2006 yılları ile 2010-2011 yıllarında kamu gelirlerindeki artış oranlarının kamu giderlerindeki artış oranlarından fazla olduğu ve bu artışın kriz dönemleri hariç bütçe dengesine olumlu etkisinin olduğu görülmektedir.

Tablo 36: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2001-2016)

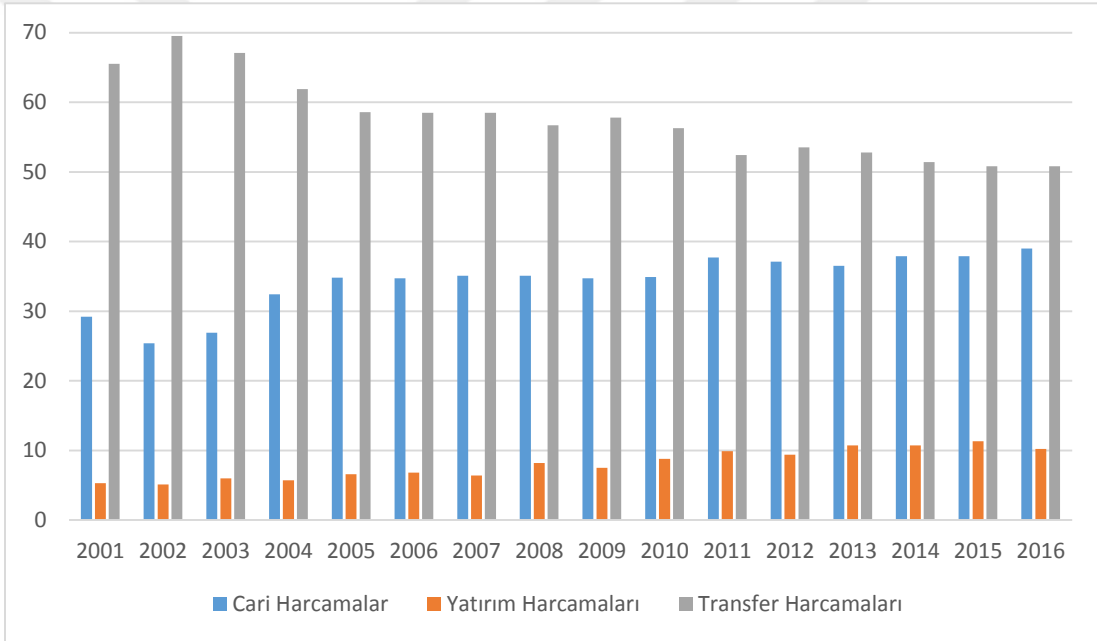
Yıllar	Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları		
	Personel Harcamaları	Diğer Cari Harcamalar	Toplam		Faiz Ödemeleri	Diğer Transferler	Toplam
2001	21,4	7,8	29,2	5,3	43,8	21,7	65,5
2002	18,9	6,5	25,4	5,1	51,0	18,5	69,5
2003	20,0	6,9	26,9	6,0	44,8	22,3	67,1
2004	20,5	11,9	32,4	5,7	40,1	21,8	61,9
2005	21,8	13,0	34,8	6,6	31,3	27,3	58,6
2006	21,2	13,5	34,7	6,8	25,8	32,7	58,5
2007	21,4	13,7	35,1	6,4	23,9	34,6	58,5
2008	21,5	13,6	35,1	8,2	22,3	34,4	56,7
2009	20,9	13,8	34,7	7,5	19,8	38	57,8
2010	21,2	13,7	34,9	8,8	16,4	39,9	56,3
2011	23,2	14,5	37,7	9,9	13,4	39	52,4
2012	24,0	13,1	37,1	9,4	13,4	40,1	53,5
2013	23,6	12,9	36,5	10,7	12,2	40,6	52,8
2014	24,6	13,3	37,9	10,7	11,1	40,2	51,4
2015	24,7	13,2	37,9	11,3	10,5	40,4	50,8
2016	25,5	13,5	39	10,2	8,6	42,2	50,8

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

2001 – 2012 dönemi kamu harcamalarının seyri incelendiğinde; enflasyon oranlarındaki düşüğe paralel olarak faiz ödemelerindeki azalışın diğer harcama oranlarında artışa neden olduğu görülmektedir. Personel harcamaları istikrarlı bir seyir izlemekle birlikte son yıllarda artış göstermektedir. Özellikle 2011 yılında bir sıçrama olduğu söylenebilir. Yatırım harcamaları ve diğer transfer harcamalarındaki artış oranı ise personel harcamalarındaki artış oranından çok daha fazladır. Özellikle diğer transfer harcamalarına ilişkin artışın dönemin başı olan 2001 yılına göre 2012 yılında neredeyse iki katına çıkarak bütçe harcamalarının % 40'ı seviyesine yükseldiği görülmektedir.

Şekil 21: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2001-2016)

Tablo 36 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 36'da belirtildiği üzere yatırım harcamaları ve diğer transfer harcamalarındaki artış oranının, personel harcamalarındaki artış hızından daha fazla olduğu görülebilmektedir.

3.3.1. Kasım 2002 Yılı Seçimleri

İlk bölümde belirtildiği üzere seçimlerin kazanılması, seçmen davranışları üzerindeki çok sayıda kritere bağlı bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden ikisinin ekonomik temelli olanlar ile ekonomik krizler olduğu söylenebilir.

2002 seçimlerini bu açıllardan değerlendirdiğimizde de ekonomik göstergelerin ve krizlerin seçmen davranışları üzerinde önemli etkisinin olduğu söylenebilir. 2002 seçimlerine gelene kadar yaşanan siyasi krizlerin yanı sıra içsel ve dışsal ekonomik krizlerin seçmen davranışlarında önemli etkisi olmuştur. Örneğin 2001 yılı ekonomik krizinin aynı zamanda seçmenlerin btçeleri üzerinde yaptığı somut olumsuz etki, seçmen tercihlerine doğrudan yansımıştır. Bu kötü göstergeleri dikkate alan seçmen o dönemde iktidarda olan üç partili koalisyonuna son vermiş, özellikle koalisyonun büyük ortağı DSP’yi daha fazla cezalandırmıştır (Ercins, 2007: 30).

2002 seçimleri açısından seçmen davranışlarında rol oynayan ve ekonomik temelli olmayan başka bir gelişmeden de bahsetmek gerekir. Bu seçimlerde AK PARTİ’nin DSP, DYP, MHP’ye göre avantaj sağladığı şöyle bir durumdan bahsetmek yerinde olacaktır.

Bilindiği zere AK Parti 2002 seçimlerinden hemen önce kurulmuş olan bir partidir. Dolayısıyla AK Parti’nin seçmenler üzerinde o gün itibariyle herhangi bir performans göstergesi bulunmamaktadır. Seçmenlerin ise o gün itibariyle siyasi, ekonomik ve sosyal konjonktürde AK Parti’yi tercih etmesinin, birisi geçmişe diğerisi ise geleceğe yönelik iki önemli nedeninden bahsedilebilir. Koalisyon hükümetinin geçmiş performansının kötü olması ve yaşanan siyasi ve ekonomik krizler sonucunda seçmenlerin bu durumdan kurtulmak istemeleri sonucu yeni kurulan bir parti olarak AK Parti’yi seçmeleri geçmişe yönelik birinci nedeni oluşturmuştur. 2002 seçimleri açısından herhangi bir performans göstergesi bulunmayan AK Parti’nin parti programı ve seçim döneminde geleceğe yönelik verdiği vaatler ise seçmenler nezdinde geleceğe yönelik ikinci nedeni oluşturmaktadır (Ercins, 2007: 30).

3.3.1.1. Ekonomik Göstergeler

2002 yılı seçimlerinin yapılmasından önceki önemli gelişmelerden bazıları; “*Güçlü Ekonomiyeye Geçiş Programı*”nın kabul edilmesi, DSP’de gerçekleşen bazı istifaların ardından Yeni Türkiye Partisi’nin (YTP) kurulması, Fazilet Partisi’nin Kapatılması, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti) kurulmasıdır.

Aşağıda bu döneme ilişkin ekonomik ve mali göstergeler üzerinden değerlendirmelere yer verilmiştir.

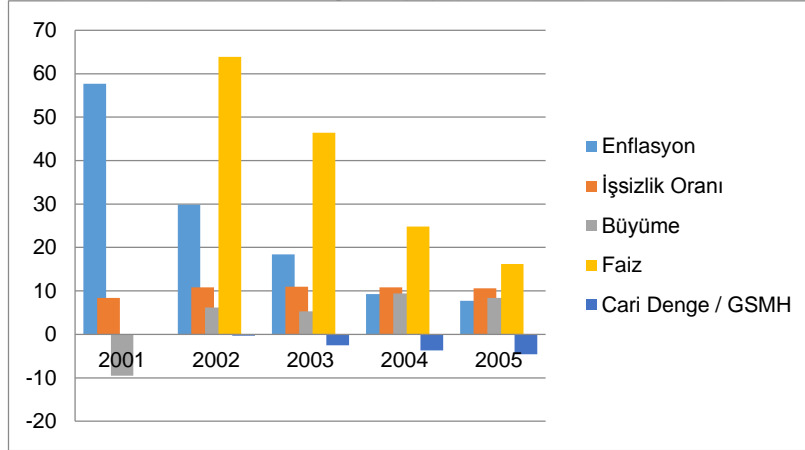
Tablo 37: Ekonomik Göstergeler (%) (2001-2005)

Yıllar	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Büyüme
2001	68,5	8,4	-5,7
2002	29,7	10,8	6,2
2003	18,4	11,0	5,3
2004	9,4	10,8	9,4
2005	7,7	10,6	8,4

Kaynak: BUMKO, <https://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2017.html>

2001- 2005 dönemi ekonomide olumlu gelişmelerin görüldüğü bir dönem olarak izlenmektedir. Bu dönemde, enflasyon oranının hızla düşmesine paralel olarak faiz oranlarında da düşme izlenmiş, büyüme oranları artmış, reel ekonominin geliştiği görülmüştür. Yüksek büyüme oranlarına karşın işsizlik oranlarının % 10-11 aralığında istikrarlı olduğu görülmektedir.

Şekil 22: Ekonomik Göstergeler (%) (2001-2005)

Tablo 37 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Türkiye'nin önceki yıllarda yaşadığı siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ve krizler, Türkiye ekonomisine oldukça zor durumlar yaşatmış ve Türkiye'nin 15 Nisan 2001 tarihinde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nı yürürlüğe sokmasına zemin hazırlamıştır. Program, Ecevit hükümeti döneminde ve daha önce Dünya Bankası Başkan Yardımcısı iken 20 Mart 2001'de Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olarak göreve başlayan Kemal Derviş tarafından hazırlanmış, Mayıs 2001'de de programın destekçisi olarak IMF ile yeni bir anlaşma imzalanmıştır.

"Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"na zemin hazırlayan nedenler olarak, 1999 İstikrar Programının olumlu ilk döneminin ardından gelen mali sistemdeki bozulma ve bunun ardından gelen Kasım 2000'deki likidite krizi ile Şubat 2001 krizi gösterilebilir. "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile kamu maliyesi hedefleri yeniden belirlenmiş ve aşağıdaki noktalar etrafında toplanmıştır (Gencel ve Kuru, 2012: 40);

- vergi gelirlerinin artırılması,
- vergi tabanının yaygınlaştırılması amacıyla vergi kimlik numaralarının kullanımının genişletilmesi,
- vergi kayıp ve kaçığının en aza indirilmesi amacıyla vergi denetimlerinin artırılması,
- vergi tahsilatının artırılması için vergi gecikme faiz ve cezalarının enflasyonla uyumlu hale getirilmesi.

Bu arada harcamalar üzerinden alınan vergilere ilişkin bir gelişme, 2001 yılından itibaren özel iletişim ve özel işlem vergileri dışındaki ek vergilerin kaldırılmasıdır.

2002 yılı seçimlerinin ekonomik gelişmeleri açısından söylenebilecek en önemli sonuç 2000 ve 2001 yıllarındaki krizlerin, ekonomik göstergelerde yapmış olduğu tahribattır. Krizi izleyen dönemlerde makro ve mikro ekonomik göstergelerdeki bozulmaların yanı sıra, seçmenlerin ekonomik ve mali durumlarında yaşanan bozulma, onların seçmen davranışlarına ve kararlarına da doğrudan yansımış ve sonuç koalisyon partileri açısından yıkıcı olmuştur. Örneğin bir önceki seçimin galibi DSP bu seçimlerde %1 gibi çok düşük bir sonuçla parlamento dışında kalmıştır. Bu durum ekonomi ve krizlerin seçmenler nezdinde ne kadar belirleyici olduğunu göstermesi açısından ilgi çekicidir (Çinko, 2006: 114).

3.3.1.2. Bütçe Dengesi

2002 yılı seçimlerinin hemen arkasından mali alanda gerçekleştirilen önemli düzenlemelerden birisi 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun kabul edilmesidir. Kuşkusuz böyle bir düzenlemeye gidilmesine sebep olan bazı gelişmeler söz konusu olmuştur. Özellikle 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler mali disiplin konusunu gündeme getirmiş, bunun sonucunda, IMF stand-by anlaşmaları kapsamında "Washington Konsensüsü" olarak adlandırılan politikalar gündeme gelmiştir. Sonuçta, kamu yönetim yapısının gözden geçirilmesi ve yeniden düzenlenmesi ihtiyacına bağlı olarak 2003 yılında söz konusu kanun yürürlüğe sokulmuştur (Bakkal, 2016: 129).

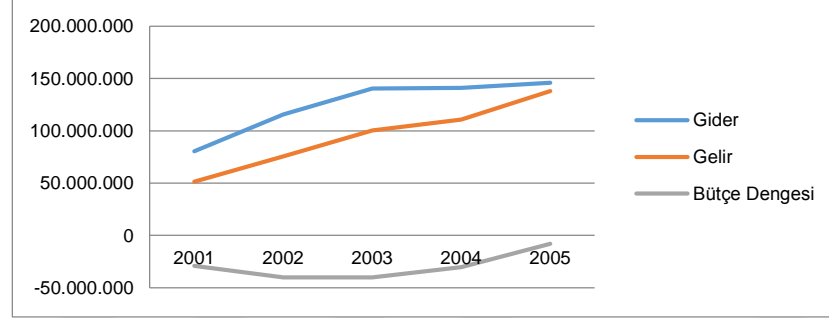
Tablo 38: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2001-2005)

Yıllar	Gider	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Gelir	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi /GSMH(%)
2001	80.579.064	72,53	51.542.970	54,14	-29.036.094	-12,09
2002	115.682.349	43,56	75.592.324	46,66	-40.090.025	-11,44
2003	140.454.842	21,41	100.250.427	32,62	-40.204.415	-8,84
2004	141.020.859	0,40	110.720.859	10,44	-30.300.000	-5,42
2005	146.097.573	3,60	137.980.944	24,62	-8.116.629	-1,25

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

2001 – 2005 yılları arası bütçe gerçekleştirmelerinde dikkati çeken husus, gelir artış oranının, gider artış oranından önemli ölçüde fazla olmasıdır. Bu gelişme bütçe dengesine de olumlu biçimde yansımıştır. Bu gelişmede 2002 yılında kurulan güçlü tek parti iktidarının etkili olduğu söylenebilir.

Şekil 23: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2001-2005)

Tablo 38 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

2002 yılında ÖTV Kanununun yürürlüğe girmesinin gelir artışlarına yansıdığı görülmektedir. ÖTV Kanunuyla birlikte, çeşitli malların imal veya ithalinde alınan 16 dolaylı vergi, fon ve pay yürürlükten kaldırılmıştır. KDV ile ilgili yapılan düzenleme ile de %26 ve %40'lık yükseltilmiş KDV oranları genel oran olan %18'e indirilmiştir. Sonuçta beş ayrı KDV oranı üçe düşürülmüştür (Gencil ve Kuru, 2012: 52).

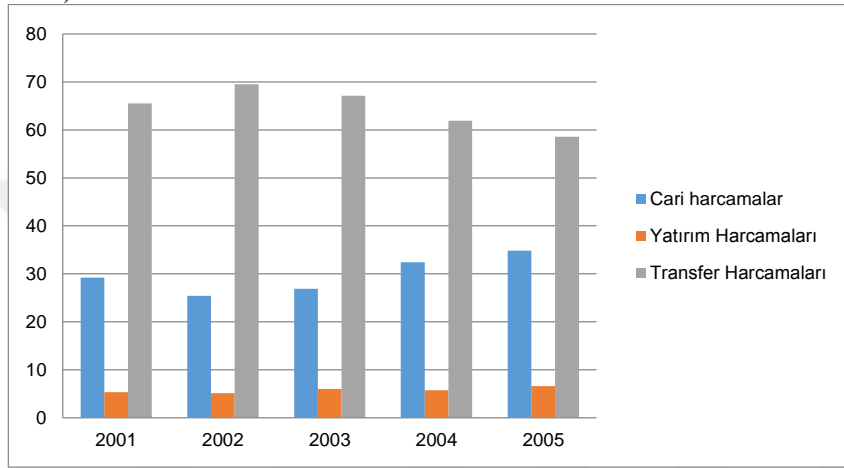
Tablo 39: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2001-2005)

Yıllar	Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları		
	Personel Harcamaları	Diğer Cari Harcamalar	Toplam		Faiz Ödemeleri	Diğer Transferler	Toplam
2001	21,4	7,8	29,2	5,3	43,8	21,7	65,5
2002	18,9	6,5	25,4	5,1	51,0	18,5	69,5
2003	20,0	6,9	26,9	6,0	44,8	22,3	67,1
2004	20,5	11,9	32,4	5,7	40,1	21,8	61,9
2005	21,8	13,0	34,8	6,6	31,3	27,3	58,6

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

2002 yılı seçimlerini izleyen yıllarda mali disiplinin sağlanmasında önemli bir kriter olan bütçe açığı daraltılmasında başarı sağlandığı görülmektedir. Mali disiplinin sağlanması ve bütçe açıklarının azaltılmasında reel faizlerin ve enflasyon oranının gerilemesinin de önemli etkisi olmuştur. Diğer taraftan GSMH'deki önemli artışlar da bütçe açıklarının GSMH'ye oranının düşmesinde etkili yapmıştır.

Şekil 24: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2001-2005)

Tablo 39 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Kasım 2002 seçimlerinden hemen önce Ekim ayında, taban aylık katsayısı %47 oranında arttırılmıştır, memur maaş ve yan ödeme katsayılarında her hangi bir artış ise yapılmamıştır. Böyle bir uygulama, düşük gelir seviyeli geniş memur kitlesine yönelik, seçim yatırımı olarak değerlendirilebilir. Bu artışın etkisini takip eden yıllarda personel harcamalarındaki yükselişten de görmek mümkündür. 2003 ve sonrasında kamu harcamaları içinde personel harcamalarının oranı % 20'nin üzerine çıkmıştır.

2001 – 2005 arası dönemde cari harcamaların arttığı, yatırım harcamalarının nispeten istikrarlı seyrettiği transfer harcamalarının ise azaldığı görülmektedir. Bu azalışın sebebi faiz ödemelerindeki hızlı azalıştır, zira diğer transfer harcamalarının faiz harcamalarının aksine arttığı gözlenmektedir.

3.3.1.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı

Türkiye'de dolaylı vergilerin artışında KDV'nin yanı sıra ÖTV'nin de önemli etkisi bulunmaktadır. Özellikle 2002 yılından itibaren dolaylı vergilerin payının hızlı bir yükselişe geçmesinin nedeni, özellikle alkollü içkiler, tütün ürünleri, taşıt araçları

ve petrol ürünlerindeki ÖTV artışlarına rağmen, söz konusu malların talebinde kısıtlı bir azalma yaşanmasıdır. Bu mallara olan talebin kullanıcılar açısından talep esnekliğinin düşük olmasının yanı sıra, üretici ve dağıtıcılarının az sayıda olması ve kolaylıkla denetlenebilir olması sebebiyle verginin kolaylıkla kavranabilir olmasıdır. Denetlenebilirliğe müsait olması ve böylece üretim ve dağıtım kanallarının kolay takip edilebilmesi ÖTV açısından kayıp ve kaçakları da en aza indirmektedir. Bu özellikleri sebebiyle ÖTV özellikle hem dolaylı vergiler hem de toplam vergiler içerisinde önemli bir yer teşkil etmekte ve bütçe dengesinin sağlanmasında vazgeçilemeyen vergiler arasında yer almaktadır.

Dolaysız vergilerin bileşimi incelendiğinde de önemli bir payın gelir vergisine ait olduğu görülmektedir. Dolaysız vergilerin yaklaşık % 60'ı gelir vergisinden oluşmaktadır. Diğer taraftan gelir vergisi içerisinde ücret ve menkul sermaye iratları gelirlerinden yapılan tevkifat % 91, beyan usulüne dayalı olarak toplanan vergiler ise ancak % 9'luk bir pay teşkil etmektedir (TÜSİAD, 2012: 76-77).

Tablo 40: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (2000-2004)

Yıllar	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
2000	40,9	59,1
2001	40,4	59,6
2002	33,6	66,4
2003	32,3	67,7
2004	29,0	71,0

Kaynak: GİB ve BÜMKO İstatistikleri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

2000-2004 yılları arasında dolaylı-dolaysız vergilerin terkihi incelendiğinde, önceki yıllarda olduğu gibi dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu yapının devam ettiği görülmektedir. Özellikle 2002 yılında ÖTV'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte dolaylı vergilerin payının daha da arttığı izlenmektedir. Nitekim 2002 yılında dolaylı vergilerin oranı 2001 yılındaki % 59,6 oranından % 66,4 oranına ulaşmıştır. Bu oran 2004 yılında zirve yaparak % 71'e yükselmiştir.

3.3.1.4. Vergi Yüğü

2000'li yılların başından itibaren vergi indirimlerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu sonuçlar doğurması, ekonomik büyümenin hızlanması, vergilendirme kapasitesinin genişletilmesi, kayıt dışı ekonominin azaltılması ve vergi yükünün düşürülmesi yönünde politikalar izlenmiştir. Bu sebeple KDV üzerinde yapılan bazı indirimler yapılmak suretiyle başlatılan bu çalışmalar, 2006 yılında da gelir ve

kurumlar vergisinde önemli indirimler yapılmak suretiyle kapsamı genişletilmiştir (Armağan, 2007:234).

Tablo 41: Vergi Yükünün Gelişimi (2000-2004)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	GSYH (BİN TL)	VERGİ YÜKÜ%
2000	26.503.698	124.583.458	21,3
2001	39.735.928	178.412.438	22,3
2002	65.188.479	359.358.871	18,1
2003	89.893.112	468.015.146	19,2
2004	111.335.368	577.023.497	19,3

Kaynak: GİB 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 180.

Söz konusu indirimler ve vergi yükünün düşürülmesine ilişkin politikaların 2000-2004 döneminde vergi yükü oranlarına etkisi incelendiğinde, yıllar itibariyle vergi yükü üzerinde düşürücü etki yaptığı söylenebilir. Nitekim 2000 ve 2001 yıllarında sırasıyla % 21,3 ve %22,3 olan vergi yükü oranının izleyen yıllarda düşüş trendine girerek % 20'nin altında değerler aldığı görülmektedir.

3.3.1.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı

Sezgin tarafından yapılan ve 1950-2003 döneminde Türkiye ekonomisi için "Politik Konjonktür Dalgalanmalar Teorisi" ve "Ekonomik Oy Verme Teorisi"nin incelendiği çalışmada, Türkiye'de politik konjonktür dalgalanmalarının varlığına dair kanıtlar ortaya konulmuştur. Bu kanıtlar, kamu harcamalarının seçim dönemlerinde arttığı, bütçe açıklarının büyüdüğü şeklindedir. Ekonomik koşulların hükümetin popülerliğini etkileyip etkilemediğine ilişkin anket verilerine dayanarak yapılan analizde ekonomik oy verme etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2007 yılında Akalın ve Erkişi tarafından yapılan çalışmada ise, 1950-2006 döneminde gerçekleşen 14 genel seçim ayrı ayrı incelenmiştir. Bazı değişkenlerin farklı seçim dönemlerinde politik konjonktür teorisine uygun seyir izledikleri tespit edilmesine karşılık, ele alınan değişkenlerin hepsinde her seçim dönemi için farklı sebeplerden dolayı (koalisyon hükümetleri, askeri darbeler, demokrasinin kesintiye uğraması vb.) fırsatçı politika etkileri görülmemiştir. Akçoraoğlu ve Yurdakul tarafından 2004 yılında yapılan çalışmada ise 1987-2003 dönemi için Türkiye'de iktisadi büyüme, enflasyon ve bütçe açıkları değişkenleri kullanılarak politik konjonktür dalgalanmalarının olup olmadığı

araştırılmış, genel seçimlerin yapıldığı dönemlerde bütçe açıklarının arttığı ortaya konulmuştur (Özkan ve Tarı, 2010: 227).

3.3.2. 22 Temmuz 2007 Yılı Seçimleri

2002 yılı seçimlerinden sonra geçen beş yıllık dönemin ardından yapılan 2007 yılı seçimlerinde ekonomik iyimserliklerin dışında iktidar partisinin yeniden seçimi kazanmasını başka faktörlerde aramak gerekir. Çünkü 2002 yılında iktidar partisinin geleceğe yönelik vaatlerine karşılık gösteren seçmenin, aradan geçen beş yıllık dönemde ekonomideki olumlu gelişmeleri cezalandırması gibi bir durum düşünülemez. Diğer taraftan 2002 yılı seçimlerine göre 2007 yılında AK PARTİ oylarını daha da artırarak iktidar olmuştur. Buradan hareketle bu sonucu doğuran sebepleri irdelemek önem arz etmektedir.

2007 yılında seçmen davranışlarını etkileyen faktörleri değerlendirdiğimizde ekonomik çıkarı dışında, aynı zamanda “güvenlik” unsuruna ve bu unsurla ilgili “istikrar arayışı”na bağlı olarak değerlendirmenin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. 2007 yılı koşullarını değerlendirmek bu bakımdan faydalı olabilir. 2002 yılı şartlarında koalisyon hükümetinin ekonomik başarısızlığının dışında, yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin oluşturduğu güvensizlikten, güven ve istikrar ortamına geçilmesi isteği, seçmenin bu konuda ümit vaat eden AK PARTİ’yi belirlemede önemli etken olmuştur.

Ancak 2007 yılındaki seçimlerde, 2002 yılına göre Ak Parti oylarının yaklaşık 12 puan artmasında 5 yıllık ekonomik performansın yanı sıra, güven ortamının korunma isteğinin de etkisi bulunmaktadır. Nitekim seçimlerin 2007 yılında zamanında yapılması beklenirken, Temmuz 2007 seçiminin bir erken seçim haline gelmesinde Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan krizin etkisi olmuştur. Dikkat edilecek olursa böyle bir kriz ekonomik kriz değil siyasi bir krizdir. Bu seçim aynı zamanda böyle bir krize karşı da seçmenin güven ve istikrara verdiği önemi göstermesi açısından ilginçtir. Böyle bir durum yaşanmasının önemli bir sonucu muhafazakar olarak addedilen AK PARTİ’nin kabul görüp gittikçe merkezileşmesi, onu marjinal olarak gösteren partilerin ise kendilerinin marjinalleşmesine yol açmış olmasıdır (Ercins, 2007: 36).

3.3.2.1. Ekonomik Göstergeler

Ekonomik göstergeler açısından en dikkat çeken husus, 2008 küresel krizinin hem işsizlik hem de büyüme rakamlarını olumsuz etkilemesidir. Hatta 2009 yılı sonu itibariyle büyüme yerine ekonominin bir önceki yıla göre % 4,8 oranında küçüldüğü ve işsizlik oranının buna bağlı olarak % 14'e çıktığı görülmektedir.

Tablo 42: Ekonomik Göstergeler (%) (2006-2009)

Yıllar	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Büyüme
2006	9,7	10,2	6,9
2007	8,4	10,3	4,7
2008	10,1	11,0	0,7
2009	6,5	14,0	-4,8

Kaynak: BUMKO, <https://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2017.html>

Türkiye’de 1995 yılından itibaren “genel teşvik sistemi” olarak adlandırılabilir bir uygulamaya geçilmiş, 2009 yılında ise bu sistemin yerini, 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile yeni teşvik sistemi almış ve kapsamı aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (Gencel ve Kuru, 2012: 52-53);

a) Bölgesel destekler bakımından;

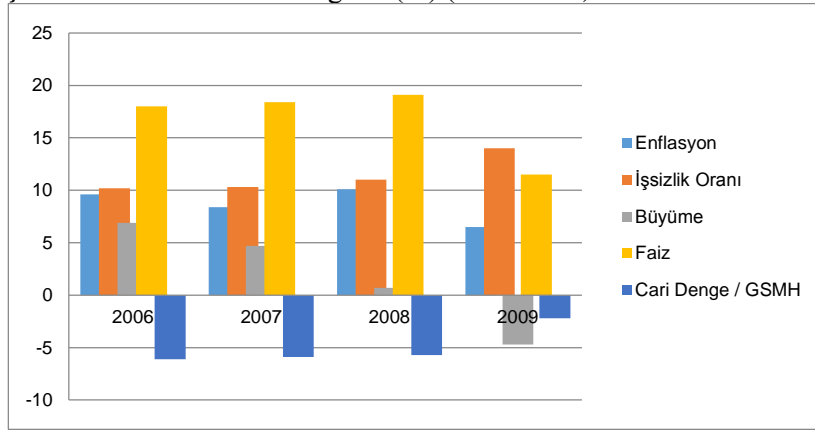
-I. ve II. Bölgelerde vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti,

-III. ve IV. bölgelerde vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, faiz desteği, KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti

b) Büyük ölçekli yatırımlar bakımından; Vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti;

c) Genel teşvik sistemi kapsamındaki yatırımlar bakımından; KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti için indirim, istisna, muafiyet ve kredi katkıları devlet tarafından gerçekleştirilmektedir.

Şekil 25: Ekonomik Göstergeler (%) (2006-2009)

Tablo 42 ve BUMKO verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Genel ve yerel seçim yılı olan 2007’de büyüme hızında düşme, işsizlik ve faiz oranlarında kısmi artış yaşanmıştır. Büyüme hızındaki düşmenin sebebi olarak 2008 – 2009 yıllarında yaşanan global kriz gösterilebilir.

3.3.2.2. Bütçe Dengesi

Gelir vergisi açısından tarihi seyir vergi oranlarının düşmesi yönünde gerçekleşmiş, 2005 ve 2006 yıllarında yapılan bazı düzenlemeler de bu doğrultuda olmuştur. Gelir vergisinde en yüksek vergi oranı 1980’li yılların başındaki % 75 düzeyinde iken, izleyen dönemde aşağı yönlü bir eğilim izleyerek 2005 yılında % 40’a, 2006 yılında ise % 35’e gerilemiştir. Diğer taraftan, gelir vergisindeki en düşük vergi oranı da 1981 yılındaki % 40 düzeyinden, 2006 yılında % 15’e gerilemiştir. 1999-2005 döneminde ücret gelirlerine 5 puanlık bir vergi avantajı sağlanmış, 2006 yılından itibaren tekli tarife uygulamasına geçilmiştir. Gelir vergisinin vergi dilimleri sayısında da 1981’den günümüze düşme yaşanmıştır. 1981 yılında 7 olan vergi dilimi sayısı 1986’da 6’ya, 2005’te 5’e 2006 yılında ise 4’e indirilmiştir (VÖİKR, 2014: 3).

2007 yılı seçimlerinden önce vergi politikasına ilişkin bazı adımlar atılmış, bunu 2007 ve 2008 yıllarında yapılan bazı düzenlemeler izlemiştir. Örneğin, 2006 yılında, kayıt dışı ekonominin daraltılması, vergi kaçakçılığının azaltılması ve verginin tabana yayılmasını sağlamak üzere “Vergi Reformu” uygulamaya sokulmuştur. Bu amaçla 2006 yılında vergi kanunlarının sadeleştirilmesi amacının bir parçası olarak yeni bir Kurumlar Vergisi Kanunu yürürlüğe sokulmuştur. Kurumlar Vergisi ve KDV oranlarında değişikliğe gidilirken, Gelir Vergisinde de tekli tarife uygulamasına

geçilmiştir. 2007 yılında vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve vergi adaletinin sağlanması kapsamında ücretlilerde vergi indirimi uygulaması kaldırılmış ve asgari geçim indirimi getirilerek 2008 yılından itibaren uygulamaya sokulmuştur (Gencel ve Kuru, 2012: 42).

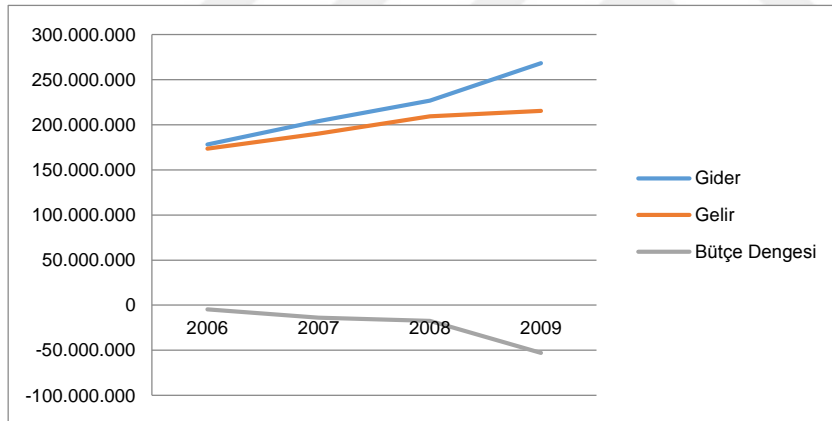
Tablo 43: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2006-2009)

Yıllar	Gider	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Gelir	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi /GSMH(%)
2006	178.126.033	21,92	173.483.430	25,73	-4.642.603	-0,61
2007	204.067.683	14,56	190.359.773	9,73	-13.707.910	-1,63
2008	227.030.562	11,25	209.598.472	10,11	-17.432.090	-1,83
2009	268.219.185	18,14	215.458.341	2,80	-52.760.844	-5,54

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

2006 – 2009 döneminde önceki dönemin aksine bütçe giderlerindeki artışın bütçe gelirlerindeki artıştan fazla gerçekleştiği ve bu durumun bütçe dengesini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bu gerçekleştirmelerin 2008 – 2009 yıllarında yaşanan krizden kaynaklandığı söylenebilir.

Şekil 26: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2006-2009)

Tablo 43 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Diğer taraftan gelir vergisinde gerek oranlar ve gerekse de dilimlerde zaman içerisinde yapılan değişiklikler, gelir vergisi açısından vergi yükünü düşürücü etki yapmış, bu gelişme kamu gelirlerindeki artışın kamu harcamalarındaki artışın gerisinde kalmasındaki sebeplerden bir tanesi olmuştur. Gelir vergisindeki söz konusu değişiklikler neticesinde kar payları üzerinde 2002 yılında % 65 seviyesinde olan vergi yükü, 2008 yılında % 34 seviyesine, ortalama ücret üzerindeki vergi yükü de % 42,7'den % 35,9 seviyesine gerilemiştir. 2008 öncesinde % 12,8 olan asgari ücret üzerindeki gelir vergisi yükü, asgari geçim indirimi uygulaması da dikkate alındığında,

eşi çalışmayan ve dört çocuklu bir asgari ücretli için sifıra kadar indirilmiştir (VÖİKR, 2014: 10).

Küresel mali krizin etkilerinin giderilebilmesi ve işletmelerin sermaye yapılarının güçlendirilmesine yönelik olarak 22.11.2008 tarihinde 5811 sayılı “Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Gerçek veya tüzel kişilere ait olup yurt dışında bulunan para, döviz, altın, menkul kıymet gibi sermaye piyasası araçlarının ekonomiye kazandırılması ve taşınmazların kayda alınması, yurt içinde bulunan ancak işletmelerin öz kaynakları içinde yer almayan bu türden varlıkların sermaye olarak konulması ve böylece işletmelerin sermaye yapılarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Söz konusu Kanun ile uygulamaya konulan Varlık Barışı düzenlemesi de 31 Aralık 2009 tarihine kadar uygulanma imkanı bulmuştur. Varlık Barışı düzenlemesi ile yaklaşık 27 milyar TL yurt dışından, 20 milyar TL yurt içinden olmak üzere toplam 47 milyar TL’lik kaynak beyan edilmiştir. Bu beyanlar üzerinden tahakkuk ettirilen vergi tutarı ise yaklaşık 1,6 milyar TL olmuştur (Gencel ve Kuru, 2012: 47-48).

2007 yılı seçimlerinden kısa bir süre sonra ortaya çıkan ve dünyada ve Türkiye’de 2008 yılı itibariyle etkisini hissettirmeye başlayan küresel kriz ve yaşanan resesyonun hem seçim ekonomisinin başarısı üzerinde hem de Türkiye ekonomisinin yavaşlama eğilimine girmesi bakımından ülke ekonomisi üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Ekonomik yavaşlamanın önemli bir sonucu ise vergi gelirlerinin (özellikle dolaylı vergiler) düşmesine yol açmış hem ekonomideki daralma hem de krize karşı alınan önlemler bütçe üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır (Taban, 2011: 16).

Bu noktada 2008 krizini, “seçim ekonomisi, kriz ve seçim dönemleri arasındaki ilişki” bağlamında değerlendirebiliriz. Daha önce değerlendirilmesi yapıldığı üzere, krizlerin seçim öncesi veya sonrası tarihlerde meydana gelmesinin iktidar partisinin seçim ekonomisi uygulama kararları üzerinde etkili olabildiği bilinmektedir. Orada da ifade edildiği üzere, krizlerin seçimlerden hemen veya kısa bir süre sonra meydana gelmesi karşısında iktidar partisi daraltıcı politikalar uygulama konusunda daha rahat davranabilmektedir. 2008 krizinin gerçekleşmesi ile 2011 yılında yapılan bir sonraki seçimler arasında yaklaşık üç yıllık bir sürenin olması sebebiyle, hükümetin bu zaman zarfında geniş bir tedbirler paketini uygulamaya sokması söz konusu olmuştur. Ancak

2008 krizinin diğer krizlerden bir farklı, bu krizin küresel bir kriz olması, diğer farkı ise ülkeleri resesyona sokması sebebiyle daraltıcı değil, aksine genişletici politika tedbirleri gerektirmesidir. Bu sebeplerle 2008 krizinin, 2011 yılı seçimlerinde seçim ekonomisi uygulamalarını kısıtlayıcı etkilerinin olduğunu iddia etmek zordur.

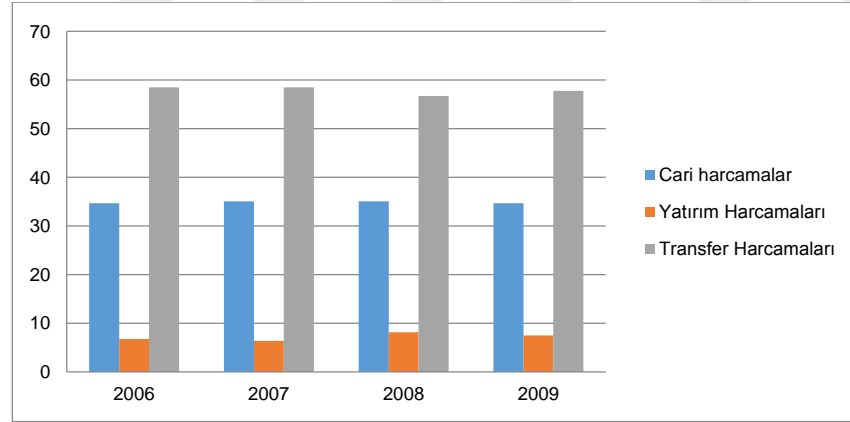
Tablo 44: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2006-2009)

Yıllar	Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları		
	Personel Harcamaları	Diğer Cari Harcamalar	Toplam		Faiz Ödemeleri	Diğer Transferler	Toplam
2006	21,2	13,5	34,7	6,8	25,8	32,7	58,5
2007	21,4	13,7	35,1	6,4	23,9	34,6	58,5
2008	21,5	13,6	35,1	8,2	22,3	34,4	56,7
2009	20,9	13,8	34,7	7,5	19,8	38	57,8

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

2007 milletvekili seçim döneminde genel anlamda bütçe disiplininin korunduğu ve harcamalarda ölçsüz bir tutum sergilenmediği de ifade edilebilir. Özellikle 2006 yılında bütçe açığının GSMH'ye oranı %0,6 ile bütçe dengesine oldukça yaklaşmıştır.

Şekil 27: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2006-2009)

Tablo 44 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Diğer taraftan özellikle 2008 yılı ve sonrasında bütçeye yansıyan bazı olumsuz rakamların bu şekilde gerçekleşmesinde, 2008 dünya ekonomik krizinin önemli etkisi olmuştur.

Seçim döneminde sağlık harcamaları ile ilgili önemli bir husus, “yeşil kart” uygulamasıdır. Gelir düzeyi çok düşük olanlara sağlık olanaklarından yararlanma olanağı sağlayan bu kartın kullanıcı sayısında seçim öncesinde önemli bir artış yaşanmış (14 milyon adet) iken, seçimden sonra ise önemli bir kısmının (yaklaşık 5,5 milyon) iptal edilmesi söz konusu olmuştur.

2007 Krizinin gölgesinde kalmakla beraber, kayıt dışı ekonominin azaltılmasına yönelik olarak elektronik maliye uygulamalarının kamu gelirleri üzerinde katkı yaptığını belirtmek gerekir. Bu kapsamda 2007 yılından itibaren akaryakıt istasyonlarında yazarkasa uygulaması yaygınlaştırılmış, 5 Kasım 2007 tarihi itibarıyla “Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkilerde Bandrollü Ürün İzleme Sistemi” uygulamaya sokulmuştur. Bu alanda bir diğer önemli bir gelişme de 2008 yılından itibaren kiraların bankalar vasıtasıyla ödenmesi uygulamasının başlatılmasıdır (VÖİKR, 2014: 12).

3.3.2.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı

Dolaysız vergiler açısından bakıldığında; Türkiye, gelir, kurumlar ve servet vergileri ile KDV ve sosyal güvenlik primi oranlarının toplamından oluşturulan vergi oranları endeksinde dünya ülkeleri arasında 19’uncu sırada yer aldı. Türkiye, 124.5 endeks değeriyle ABD, İsviçre, İngiltere, Almanya, Kanada, İrlanda, Avusturalya ve Danimarka gibi ülkeleri geride bırakmaktadır (Ayman, 2010).

Tablo 45: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (2005-2009)

Yıllar	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
2005	27,0	73,0
2006	26,0	74,0
2007	25,0	75,0
2008	35,0	65,0
2009	36,0	64,0

Kaynak: GİB ve BÜMKO İstatistikleri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

2002 yılında ÖTV’nin yürürlüğe girmesiyle birlikte dolaylı vergilerin payının önemli ölçüde artmasının etkilerini bu dönemde de görmek mümkündür. Nitekim dolaylı vergilerdeki artış trendi 2007’deki seçim yılına kadar artış kaydetmiş ve 2007 yılı sonu itibarıyla % 75 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılından itibaren ise düşüş trendine girerek 2008 ve 2009 yıllarında sırasıyla % 65 ve % 64 olmuştur. Bu düşüşte özellikle 2008 yılındaki küresel krizin etkilerinin giderilmesine yönelik vergisel indirimlerin etkisi olduğu söylenebilir.

3.3.2.4. Vergi Yüğü

2000’li yılların başından itibaren vergi indirimlerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu sonuçlar doğurması, ekonomik büyümenin hızlanması, vergilendirme kapasitesinin genişletilmesi, kayıt dışı ekonominin azaltılması ve vergi yükünün

düşürülmesi gibi amaçlara küresel rekabete uyum ve yabancı sermayenin teşviki amaçları da eklenmiştir. Bu yöndeki politikalara uygun olarak, 2006 yılında da gelir ve kurumlar vergisinde indirimler yapılmıştır. % 30 olan kurumlar vergisi oranı %20'ye düşürülmüştür. Gelir vergisinde ücret dışındaki gelirlere uygulanan % 20 olan ilk dilim oranı %15'e düşürülmüştür. Aynı şekilde % 40 olan en yüksek dilim oranı da %35'e düşürülmüştür. (Armağan, 2007:240).

Diğer taraftan 2004 yılında 5084 Sayılı kanun ile serbest bölgelerdeki gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri için tanınan bazı vergi teşviklerinin kaldırılması, 2006 yılından itibaren de genel uygulama olarak yatırım indiriminin kaldırılması, esas itibariyle AB vergi kanunları ile Türk vergi sisteminin uyumlaştırılmasına yönelik çabalar olarak değerlendirilebilir (Yıldız, 2005:184).

Tablo 46: Vergi Yükünün Gelişimi (2005-2009)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	GSYH (BİN TL)	VERGİ YÜKÜ%
2005	131.948.778	673.702.943	19,6
2006	151.271.701	789.227.555	19,2
2007	171.098.466	880.460.879	19,4
2008	189.980.827	994.782.858	19,1
2009	196.313.308	999.191.848	19,6

Kaynak: GİB 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 180.

2007 yılından itibaren gelir, kurumlar ve KDV açısından vergi yükünü düşürücü bazı düzenlemelere gidilmiştir. 2007 yılında yapılan düzenlemelerden birisi, ücretlilerde vergi indirimi uygulamasının kaldırılarak 2008 yılından itibaren asgari geçim indirimi uygulamasının başlamasıdır. Yine 2008 yılında başlamak üzere turizm sektöründe bazı mal ve hizmetler üzerindeki KDV oranı %8'e düşürülmüştür. Bir diğer teşvik olarak 01.04.2008 tarihinde yürürlüğe giren 5746 sayılı Kanun ile Ar-Ge harcamalarındaki vergi teşviki %40'dan %100'e çıkarılmıştır. Borsada işlem gören hisse senedi alım satımında yerli yatırımcılardan alınan %10'luk vergi sıfıra indirilmiştir. Yine 2008 yılının Kasım ayında Varlık Barışı olarak bilinen 5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. 30.10.2008 tarihinde yayımlanan Tahsilat Genel Tebliği ile de vergi borçlarının %3 faizle 18 ay süreyle taksitlendirilmesi imkanı getirilmiştir. Süresi 2008 yılında sona eren 5084 sayılı Teşvik Kanunu'nda değişiklik yapılarak 49 ile yönelik

uygulanan gelir vergisi stopaj teşviki, sigorta primi işveren hissesi desteği ve enerji desteğinin uygulama süresi 1 yıl uzatılmıştır. Teşvik belgesine bağlanan yatırımlardan elde edilen kazançlar için indirimli kurumlar vergisi oranı uygulanmaya başlanmıştır. Gerçek kişilere kullandırılan kredilerdeki Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu kesintisi oranı %15'ten %10'a indirilmiştir. Kablolu, kablosuz ve mobil internet servis sağlayıcılarının hizmetine ilişkin Özel İletişim Vergisi %15'ten %5'e indirilmiştir. Net alanı 150 m² ve üzeri konut teslimlerinde KDV oranı, 3 ay süreyle %18'den %8'e indirilmiştir. KOBİ'lerin kullandığı bazı sanayi ve iş makinelerinden alınan %18'lik KDV 3 ay süreyle %8'e indirilmiştir. Mobilya ve bilgisayarda 30.06.2009 tarihine kadar %18 yerine %8 olarak uygulanan KDV oranının süresi de 30.09.2009 tarihine kadar uzatılmıştır. 5904 sayılı GVK ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un() 74. maddesi ile 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisansı Depoculuk Kanunu kapsamında düzenlenen ürün senetlerinin elden çıkarılmasından doğan kazançlara 31.12.2014 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti getirilmiştir (Ayman, 2010).

Ülkemizde 2008 yılı başından itibaren yürürlüğe giren asgari geçim indirimi uygulamasıyla ücretler üzerindeki vergi yükünde önemli derecede azalma sağlanmıştır. 2008 yılında söz konusu düzenlemeler neticesinde ülkemizde istihdam üzerindeki vergi yükü %36,5 olmuştur. 2007 yılında ortalama ücret üzerindeki vergi yükü bakımından 30 OECD üyesi ülke içinde ikinci sırada yer alan Türkiye, %36,5'lik oran ile dokuzuncu sıraya gerilemiştir(Ayman, 2010).

3.3.2.5. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı

Özkan ve Tarı tarafından yapılan ekonometrik çalışmada, Türkiye ekonomisinde seçim dönemlerinde hükümetlerin fırsatçı politikalar izlediklerine ilişkin bulgular ortaya konulmuştur. 1987-2010 yılları arasında gerçekleşen her bir seçim döneminin ayrı ayrı incelendiği analiz sonucunda politik konjonktür döngülerinin varlığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan 2002 yılından sonraki iki seçimde bu etkinin zayıflamasının en önemli sebebi olarak 2001 yılından sonraki dönemde önemli yasal ve kurumsal düzenlemelerin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi gösterilmiştir (Özkan ve Tarı: 2010: 236).

2007 seçimleri öncesinde seçim ekonomisi araçlarının kullanımı sürecinde muhtemelen seçimlere yönelik olduğu söylenebilen bazı uygulamalardan bahsedilebilir. Bunlardan ilki belediyeler dahil olmak üzere kamuda çalışan yaklaşık 218 bin geçici işçiye daimi kadro olanağı sağlanması, yasal şartların dışında kalan diğer geçici işçilerin ise istekleri halinde sözleşmeli personel olarak çalışma imkanının sağlanmasıdır (memurlar.net, 2007). Emek sektörüne yönelik ikinci düzenleme 320 bin kamu işçisi toplu iş sözleşmelerinin tamamlanmış olmasıdır. 1 Nisan 2007 ile 31 Ekim 2009 dönemini kapsayan sözleşme ile her bir altı aylık dönem için brüt ücretlere sırasıyla % 4 , % 5 , % 4 , % 4, zam yapılması öngörülmüştür (Dalan, 2007).

2007 Seçimleri öncesinde tarım sektörüne yönelik önemli bir husus ise, tarımsal desteklemeler için bütçeye konulan 5,3 Milyar TL'nin tamamına yakınının seçimden önce harcanmasıdır. Doğrudan gelir desteği, mazot ve gübre desteği destekleme primleri ve diğer birçok destek (mısır, şeker avansları, buğday ve arpa için kuraklık desteği, çay budama tazminatı, dondan zarar gören fındık parası vb.) seçimden önce ödenmiş, ayrıca bunların fiyatları enflasyon oranının üzerinde açıklanmıştır. Diğer taraftan çiftçilerin Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerine olan 200 milyon TL tutarındaki kefalet borcu affedilmesi de söz konusu olmuştur. Kuraklık ve aşırı sıcakların yol açtığı su sorununun çözülmesi amacıyla çiftçiye Ziraat Bankası tarafından damla sulama kredisi verilmiştir. Diğer bir uygulama ise görev zararı uygulamasının geri getirilmesi olmuş, Bakanlar Kurulu, TMO'nun fındık alımından ve fındığın yağlığa ayrılmasından doğacak zararın Hazine tarafından karşılanması kararı almıştır. Böylece, tarımsal ürünlerde 2000 yılında rafa kaldırılan "görev zararı" uygulaması 7 yıl sonra tekrar ülkenin gündemine girmiştir (Yıldırım, 2007).

Genel olarak değerlendirdiğimizde, 2007 yılı seçimlerinden önce iki önemli seçmen kitlesine (kamu çalışanları, tarım kesimi) yönelik olarak içerisinde seçim ekonomisi yönlü de olan bazı uygulamaların söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak, diğer taraftan seçim ekonomisi uygulamalarının kapsamının kontrollü götürüldüğü ve bütçe disiplininin bozulmamasına da dikkat edildiği söylenebilir. Nitekim, 2006 yılında bütçe açığının GSMH'ye oranı %0,6 ile bütçe dengesine oldukça yaklaşmış iken, bu oran artarak %1,63 düzeyine çıksa da, önceki yıl ortalamalarının oldukça altında kalmıştır.

Diğer taraftan 2007 seçimlerinden hemen sonra 2008 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun daha yaygın olarak uygulanmaya başlanması bazı görüşlere göre seçim vaatleri ve seçim yatırımları olarak değerlendirilirken, bazı görüşlere göre de gelir dağılımını düzeltmek ve toplumun alt tabakalarına insanca yaşayacak bir ortam oluşturmak olarak değerlendirilmektedir. Bu husus özellikle her kamu harcamasının seçim yatırımı olarak kullanılmayabileceği, en azından böyle bir niyetin olmayabileceği bakımından tartışmaya açık bir husustur. Bu tartışmalara girmeden Fonun uygulama esasları konusunda bazı önemli politikalardan bahsedilebilir.

Fon tarafından aile, eğitim, sağlık, özel amaçlı yardımlar ve özürlü yardımları adı altında çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Aile yardımları; barınma yardımları, gıda yardımları, yakacak yardımlarını kapsamaktadır. Eğitim yardımları; eğitim materyali yardımları, özürülere yapılan eğitim yardımları, şartlı nakit transferi eğitim yardımları, taşınmalı eğitim ve yükseköğrenim bursunu kapsamaktadır. Bu yardımlar içerisinde 2008 yılı Haziran ayından itibaren gıda yardımları için kaynak, üçer aylık periyotlarla Fon'dan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına gönderilmektedir. Ailelere aynı olarak gıda paketi verilmesinin yanı sıra ihtiyaç ve tercihlere göre temizlik malzemesi ve alışveriş çeki verilmesi gibi alternatif uygulama biçimleri de bulunmaktadır. Yakacak yardımları, 2003 yılından itibaren Türkiye Kömür İşletmeleri'nden sağlanan kömürün Türkiye genelindeki ihtiyaç sahibi ailelere aile başına 500 kilogram olarak dağıtılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Diğer bir örnek olarak Eğitim Materyali yardımları 2008 yılı Haziran ayından itibaren her eğitim ve öğretim döneminin başında olmak üzere iki kez yapılmaya başlanmıştır (Toydemir, 2010).

3.3.3. 12 Haziran 2011 Yılı Seçimleri

Dünya küresel krizini izleyen bir döneme rast gelen 2011 yılı seçimleri, hem ekonomik hem de mali göstergeler açısından krizden etkilenen bir görünüm arz etse de ekonomiyi canlandırmak amacıyla uygulanan para ve maliye politikalarının da bu göstergeler üzerinde etkisi görülmektedir.

3.3.3.1. Ekonomik Göstergeler

2010 – 2012 dönemi enflasyon oranı 2011 yılında % 10'un üzerine çıkmış, diğer yıllar ise % 6'nın az üzerinde ılımlı bir seviyede seyretmiştir. İşsizlik oranının 2011 yılından itibaren tek haneli rakamlara indiği görülmektedir. Cari denge enflasyon oranı gibi bir seyir izlerken faiz oranının 2012 yılında düştüğü görülmektedir.

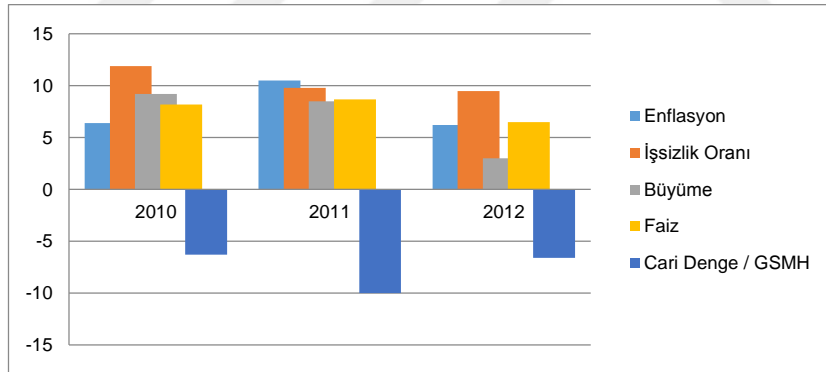
Tablo 47: Ekonomik Göstergeler (%) (2008-2012)

Yıllar	Enflasyon (TÜFE)	İşsizlik Oranı	Büyüme
2008	10,1	11,0	0,7
2009	6,5	14,0	-4,8
2010	6,4	11,1	9,2
2011	10,5	9,1	8,8
2012	6,2	8,4	2,2

Kaynak: BUMKO, <https://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2017.html>

Bu dönemin dikkat çekici özelliği 2010 – 2011 döneminde yakalanan yüksek büyüme hızının devam ettirilememesi ve büyüme oranının 2012 yılında % 2,2 seviyesinde gerçekleşmesidir.

Şekil 28: Ekonomik Göstergeler (%) (2010-2012)

Tablo 47 ve BUMKO verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ayrıca Şekil 28'de görüldüğü üzere cari denge / GSMH oranında bir azalma meydana geldiği izlenebilmektedir.

2011 yılı seçimlerinden önce bazı ekonomik göstergelerdeki bozulmaların önemli sebeplerinden birisi 2007 yılında etkisini göstermeye başlayan küresel krizin olumsuz etkilerinin uzun sürmüş olmasıdır. Olumlu gelişmelerin sağlanması ise 2010 yılına kadar sürmüştür. Nitekim 2010 yılının ortalarına gelindiğinde istihdam edilenlerin sayısı, geçen yılın aynı dönemine göre 1 milyon 803 bin kişi artarak, 22 milyon 501 bin kişiye yükselmiştir. Bu dönemde istihdam edilenlerin yüzde 25'i tarım,

yüzde 19,5'i sanayi, yüzde 6,3'ü inşaat, yüzde 49,2'si ise hizmetler sektöründe yer almıştır (Yayman, 2010).

3.3.3.2. Bütçe Dengesi

Her ne kadar 2011 yılı seçimlerinden yaklaşık üç yıl kadar önce gerçekleşmiş olsa da, 2008 küresel krizinin etkileri izleyen yılları da etkisi altına almış ve halen etkilerini sürdürmektedir. Küresel krize bağlı olarak dönemin hükümeti de belirli vergi politikalarını devreye sokarak durgunluk ve talep yetersizliğini gidermeye yönelik tedbirlere yönelmiştir. Özellikle de işletmelerin varlık yapısını güçlendiren ve ülkeye para girişini teşvik eden düzenlemeler yapılmıştır (Candan, 2012: 83).

2008 küresel krizinin bütçe ve mali disiplin üzerinde yaptığı olumsuz etkinin giderilmesi amacıyla hazırlanan 2010-2012 dönemine ait beşinci Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Mali Plan hazırlanmıştır. Uygulanacak olan maliye politikalarının temel amacı ise, “*kamu kesiminin kaynak dağılımını etkin şekilde kullanması ve kamu açıklarının azaltılması*” olarak belirlenmiştir (Maliye Bakanlığı, 2009: 50).

Tablo 48: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2008-2012)

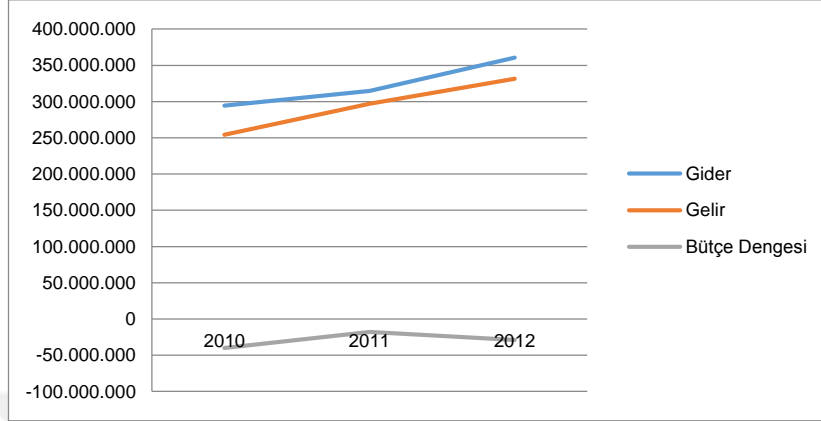
Yıllar	Gider	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Gelir	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi /GSMH(%)
2008	227.030.562	11,25	209.598.472	10,11	-17.432.090	-1,83
2009	268.219.185	18,14	215.458.341	2,80	-52.760.844	-5,54
2010	294.358.724	9,75	254.277.435	18,02	-40.081.289	-3,65
2011	314.606.792	6,88	296.823.602	16,73	-17.783.190	-1,37
2012	360.491.300	14,58	331.700.350	11,75	-28.790.950	-2,03

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

2013 yılına kadar olan dönemde 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Plana uygun olarak, vergi muafiyet ve istisnalarının, ekonomik ve sosyal politikalar ile kamu finansmanının imkan verdiği ölçüde yeniden değerlendirilmesi düşünülmüştür. Bu doğrultuda, gelir ve kurumlar vergisi kanunlarında değişiklik yapılarak, işletmelerin Ar-Ge harcamalarının % 100'ünü gelir ve kurumlar vergisi matrahının tespitinde indirim konusu yapmaları sağlanmıştır. Teknoparklarda faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, yazılım ve Ar-Ge faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar da vergiden istisna edilmiştir. Bu yerlerde çalışan Ar-Ge ve destek personelinin ücretleri her türlü vergiden; kanun kapsamındaki her türlü Ar-Ge

ve yenilik faaliyetleri ile ilgili olarak düzenlenen kağıtlar ise damga vergisinden istisna edilmiştir (VÖİKR, 2014: 14).

Şekil 29: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2010-2012)

Tablo 48 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

2010 – 2012 dönemi bütçe gerçekleştirmeleri incelendiğinde; ilk iki yıl gelirlerdeki artışın daha fazla olmasına karşın son yılda gider artışının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum 2012 yılında düşen büyüme oranıyla paralellik göstermektedir. Bu dönemde bütçe dengesinin de bu seyri izlediği görülmektedir.

Küresel krizin meydana getirdiği durgunluğun aşılması amacıyla vergi politikaları devreye sokulmuştur. Bu amaçla, 2009 yılında belirli mal ve hizmetlerde geçici olarak KDV ve ÖTV indirimleri uygulamaya konulmuştur. Söz konusu indirimler bir taraftan durgunluğun giderilmesinde etki yaparken, diğer taraftan devletin gelir kaybı da bütçe rakamlarına yansımıştır.

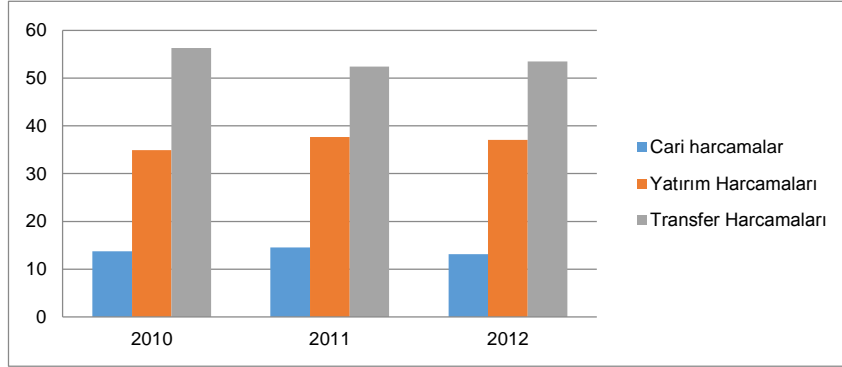
Tablo 49: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2010-2012)

Yıllar	Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları		
	Personel Harcamaları	Diğer Cari Harcamalar	Toplam		Faiz Ödemeleri	Diğer Transferler	Toplam
2010	21,2	13,7	34,9	8,8	16,4	39,9	56,3
2011	23,2	14,5	37,7	9,9	13,4	39	52,4
2012	24,0	13,1	37,1	9,4	13,4	40,1	53,5

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müd., <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>

2010-2012 dönemi kamu harcamaları incelendiğinde; personel harcamalarında artış izlenirken, transfer harcamalarında faiz harcamaları kaynaklı azalma olduğu, yatırım harcamalarının ise nispeten istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir.

Şekil 30: Ekonomik Ayrıma Göre Bütçe Giderlerinin Bütçe Toplamındaki Payları (%) (2010-2012)

Tablo 49 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

2002- 2012 yılları arasında bütçe dengesi, enflasyon, faiz oranları ve cari açık gelişimi değerlendirildiğinde, üç alanda başarı sağlandığı dikkati çekmektedir. Diğer bir deyişle söz konusu yıllar itibariyle; bütçe dengesi, enflasyon ve faiz oranları konusunda başarı sağlandığı görülmektedir. Üçü de birbiriyle ilgili bu alanlarda sağlanan başarının temel sebebi ise bütçedeki başarıdan kaynaklanmıştır. Yani, bütçe açığı düştükçe enflasyon, enflasyon düştükçe faizin düşmesi şeklinde bir gelişim söz konusu olmuştur. Büyümede ise ortalama bir başarı sağlandığı söylenebilir. Bunlara karşılık işsizlik ve cari dengede başarısızlık söz konusu olmuştur.

AB ile uyum süreci bağlamında gerçekleşen bir gelişme alkollü ürünler, ithal tütün ve ithal sigaranın vergilendirilmesine ilişkin 18 Mayıs 2009 tarihli Eylem Planının kabul edilmesi ve 30 Haziran 2009 tarihinde müzakereye açılması olmuştur. Bu kapsamda, işlenmiş tütün ürünlerine uygulanmakta olan Tütün Fonu 1 Ocak 2010 tarihinden itibaren sıfırlanmıştır (VÖİKR, 2014: 15).

3.3.3.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı

Seçim yılı olan 2011 yılının da dahil olduğu 2009-2013 döneminde dolaylı-dolaysız vergilerin seyri incelendiğinde, küresel krizin etkisiyle 2008 ve 2009 yıllarında düşüş kaydeden dolaylı vergilerin oranının 2010 yılından itibaren tekrar artmaya başladığı görülmektedir.

Tablo 50: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (2009-2013)

Yıllar	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
2009	36,0	64,0
2010	33,0	67,0
2011	32,9	67,1
2012	32,8	67,2
2013	30,3	69,7

Kaynak: GİB ve BÜMKO İstatistikleri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2009 yılında % 64'e kadar düşen dolaylı vergilerin oranı 2013 yılına gelindiğinde % 69,7'ye yükselmiş bulunmaktadır.

3.3.3.4. Vergi Yüğü

Dolaylı-dolaysız vergilerdeki seyrin benzeri vergi yüğü bakımından da söylenebilir.

Tablo 51: Vergi Yüğü'nün Gelişimi (2009-2013)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	GSYH (BİN TL)	VERGİ YÜĞÜ%
2009	196.313.308	999.191.848	19,6
2010	235.714.637	1.160.013.978	20,3
2011	284.490.017	1.394.477.166	20,4
2012	317.218.619	1.569.672.115	20,2
2013	367.517.727	1.809.713.087	20,3

Kaynak: GİB 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 180.

2008 ve 2009 yılında vergi yükünde küresel krizin önlenmesine yönelik alınan tedbirlerin etkisiyle düşüş yaşanmakla birlikte, 2010 yılından itibaren vergi yüğü tekrar yükselişe geçmiştir. 2010-2013 döneminde her yıl % 20'nin üzerinde gerçekleşen vergi yüğü oranları 2013 yılına gelindiğinde % 20,3'lük bir pay almıştır.

3.3.3.3. Seçim Ekonomisi Araçlarının Kullanımı

Her ne kadar Temmuz/2011 seçimlerine girerken, seçim ekonomisi uygulamalarının artık gündemin ilk sıralarında olmadığı konusunda genel bir kanaat yerleşmiş gibi görünse de, her hükümet döneminde az veya çok bazı uygulamaların olabileceği hususunu da göz ardı etmemek gerekir. Örneğin, 2011 yılı seçimleri arifesinde 215 bin geçici işçinin daimî kadroya alınması, elektrik dağıtım ihalelerinin ertelenmesi kararlarının bu doğrultuda olduğu ifade edilmektedir (Sarıtoprak, 2011).

Türkiye'de siyaset alanında öteden beri üzerinde durulan konulardan birisi de toplumun değişik kesimlerine yapılan yardımlardır. Bu yardımların miktarı, hangi

toplum kesimlerine yapıldığı ve amaçları siyaset alanında çokça tartışılan konular arasında yer almaktadır. Örneğin amaç fonksiyonu söz konusu olduğunda özellikle gelir dağılımının düzeltilmesi en ön planda yer almaktadır. Diğer taraftan bu tür harcamalar özellikle seçim süreçlerinde yapıldığında, ilgili harcamaların seçimleri kazanmaya yönelik olup olmadığı da gündeme gelmektedir. Hangi amaca yönelik olduğunun tespiti zor olmakla birlikte, 2011 seçimlerinden önce de sosyal yardım harcamalarına veya uygulamalarına ilişkin bazı örnekler bulunmaktadır.

Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün faaliyet raporuna göre, 2010 yılında dağıtılan toplam para yaklaşık 2 milyar TL olmuştur. Bu dönemde yaklaşık 4 milyon kişi ve aileleriyle birlikte toplamda 16 milyon kişi yardım hizmetlerinden yararlanıyor konuma gelmiştir. Yaklaşık olarak her beş kişiden biri yeşil kart sahibi olmakla birlikte, bazı illerde yeşil kart oranı 7/10 veya buna yakın yüksek düzeylerde gerçekleşmektedir (Kırbaş, 2012: 198). Bu harcamaların mükellefler nezdinde etkilerini tam olarak ölçmek çok zor olmakla birlikte, özellikle seçim dönemlerinde seçmenlerin kararları açısından az veya çok etkisi olabileceği söylenebilir.

2011 yılı seçimlerinin ardından 2013 yılı itibariyle yerel seçimlere yönelik bazı uygulamaları da bütçe rakamları üzerinden değerlendirmek mümkündür. 2013 yılı bütçe rakamlarına bakıldığında, 404 milyar TL'lik bütçe giderleri içinde en yüksek payı geçmiş yıllarda olduğu gibi cari transferlerin aldığı görülmektedir. Giderlerin %37'sini kaplayan cari transferler içinde en önemli gider kalemi ise sosyal güvenlik sisteminin finansman ihtiyacı için bütçeye konan 72,8 milyar TL'dir. Cari transfer içinde ikinci sırayı ise 33,4 milyar TL ile mahalli idarelere aktarılan paylar almaktadır. Söz konusu paylarda geçen yıla göre artışlar öngörülmesi sebebinin, sosyal güvenlik sisteminde devlet katkısında artış olacağı beklentisi ve mahalli idarelerin seçim hazırlıkları olduğu ifade edilmektedir. Cari transfer içinde yer alan diğer gider kalemleri ise KİT'lerin görev zararları, tarımsal destekleme ödemeleri, sosyal amaçlı transferler, hane halkına yapılan transferler vb. kalemlerdir (Demirbaş, 2013: 3).

Diğer taraftan 2011 yılı seçimlerine gelene kadar yaşanan önemli bir gelişme olarak da dışsal bir faktör şeklinde ortaya çıkan 2008 küresel krizinin etkilerinden de bahsetmek gerekir. 2008 krizi diğer ülkeler kadar Türkiye üzerinde de doğrudan veya

dolaylı etkiler yapmıştır. Alınan önlemler kapsamında gerçekleşen olumsuz gelişmelerden birisi çalışanların gelir düzeyinde bir azalmaya yol açmasıdır. Bu süreçte benimsenen düşük ücret politikaları nedeniyle çalışanların daha yoksul hale geldikleri ve bunu ortadan kaldırmak üzere çalışanların emekliliği tercih ettikleri görülmüştür. Bu durum kriz ile yoksulluk arasındaki korelasyona işaret etmektedir. 2008 yılında 0,405 olan Gini katsayısının 2009 yılında 0,415'e yükselmesi krizlerin gelir dağılımındaki adalet üzerinde bozucu etki yaptığını göstermektedir. Kriz aynı zamanda Türkiye'deki dolar kurunu etkileyerek ücretlerin değerinin azalmasına yol açmıştır (Kesgingöz, 2016: 134-135).

1987-2007 arasındaki seçim dönemlerinde izlenen genişletici politikaların etkisiyle bütçe açıklarında önemli artışlar olmakla birlikte, 2011 seçim döneminde bütçe açığına önemli bir azalış görülmektedir. Bu sonuçta 2008 küresel krizinin etkisi bulunmaktadır (Kesgingöz, 2016: 128).

Türkiye'de seçim ekonomisi araçları olarak uygulanan para ve maliye politikalarının yanı sıra, iktidardaki partilerin kendi lehlerine yaptıkları yasal düzenlemeler de sık başvurulan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi de seçim barajları düzenlemeleridir. Örneğin 1999 yılı seçimlerine yirmi parti katılmış ve ancak 5 parti barajı geçebilmiştir. 2002 yılı seçimlerine on sekiz parti katılmış iki parti barajı aşmış, 2007 yılı seçimlerine on dört parti katılmış ve üç parti barajı aşmış ve 2011 yılı seçimlerine on beş parti katılmış ve üç parti barajı aşmıştır. Ülke barajının düşürülmemesinin önemli sebeplerinden birisi, iktidar partilerinin seçim ekonomisi avantajını iyi kullanarak oylarını artırmalarıdır (Hepaksaz, 2016: 74).

3.3.4. 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Seçimleri

7 Haziran 2015 tarihinde yapılan seçimlerde alınan oy oranı ve çıkarılan milletvekili sayıları; AK PARTİ %40,8 ve 258 milletvekili, CHP %24,9 ve 132 milletvekili, MHP%16,2 ve 80 milletvekili, HDP %13,1 ve 80 milletvekili şeklinde gerçekleşmiştir. Bu seçimlerde, hiçbir siyasi partinin tek başına iktidar olabilmek için gerekli olan 276 sandalye sayısına ulaşamaması ve hükümet kurma çalışmalarının da başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, 1 Kasım 2015 tarihinde yeniden erken seçim kararı alınmıştır.

7 Haziran 2015 tarihli seçimin bir özelliği, 2002'den sonra ilk defa bir partinin tek başına iktidar olamamasıdır. AK PARTİ' nin almış olduğu % 40,8 ve çıkarmış olduğu 258 milletvekili sayısı, meclis aritmetiğinin yani 550 milletvekili sayısının yarısından 1 fazlası olan 276 milletvekili sayısına ulaşamamış olması, doğal olarak da AK PARTİ için tek başına iktidar olma fırsatının kaçmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurma görevi AK PARTİ Genel Başkanı Ahmet DAVUTOĞLU' na verilmiş, verilen bu görevle birlikte Genel Başkan tarafından öncelikle CHP Genel Başkanı Kemal KILIÇDAROĞLU ve daha sonra MHP Genel Başkanı Devlet BAHÇELİ ile koalisyon hükümeti kurma görüşmeleri yapılmış; yapılan bu görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve nihayetinde 9 Temmuz' da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN' dan alınan hükümeti kurma görevi 40 gün sonra 18 Ağustos' ta Cumhurbaşkanı'na iade edilmiştir.

Seçimin ardından yeni bir hükümetin kurulamaması üzerine erken seçim kararı alınmıştır. Bunun üzerine 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan erken seçim sonucunda AK PARTİ %49,5 oy oranı ve 317 Milletvekili ile tek başına iktidar olmuştur.

3.3.4.1. Ekonomik Göstergeler

2012 yılında önceki döneme göre önemli ölçüde düşüş kaydeden enflasyon oranının bu yıldan itibaren tekrar artış trendine girdiği görülmektedir. nitekim 2012 yılı sonu itibariyle TÜFE'de % 6,2 olan enflasyon oranı, 2015 yılında % 8,8, 2016 yılında ise % 8,5 olarak gerçekleşmiştir.

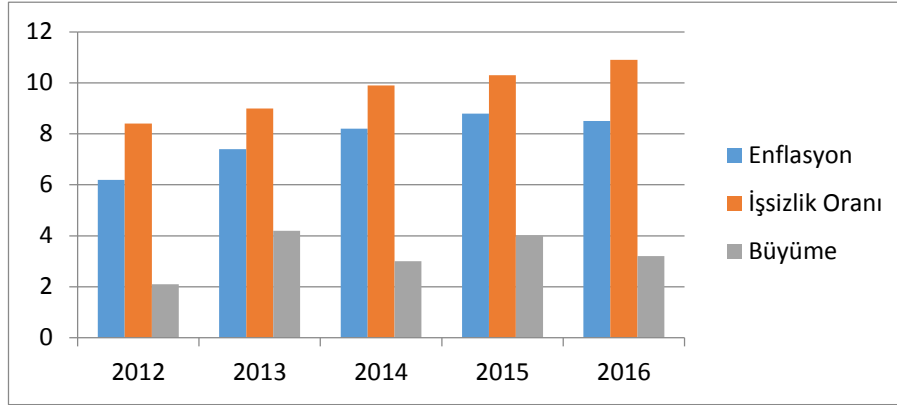
Tablo 52: Ekonomik Göstergeler (%) (2013-2016)

Yıllar	Enflasyon	İşsizlik Oranı	Büyüme
2012	6,2	8,4	2,1
2013	7,4	9,0	4,2
2014	8,2	9,9	3,0
2015	8,8	10,3	4,0
2016	8,5	10,9	3,2

Kaynak: BUMKO,<https://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2017.html>

Diğer taraftan büyüme rakamlarında ise düşüş yaşanmıştır. 2012 yılında %2,1'e kadar gerileyen büyüme rakamı, 2016 yılına kadar dalgalı bir seyir izlese de 2016 yılı sonu itibariyle 2012 rakamının üzerinde ve % 3,2 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Şekil 31: Ekonomik Göstergeler (%) (2013-2016)

Tablo 52 verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Aynı yorumu işsizlik oranının seyri bakımından da söylemek mümkündür. 2012 yılına kadar düşüş trendinde olan işsizlik oranı, bu yıldan itibaren artmaya başlayarak 2015 ve 2016 yıllarında iki haneli rakamlara çıkmış ve sırasıyla % 10,3 ve % 10,9 düzeyinde gerçekleşmiştir.

3.3.4.2. Bütçe Dengesi

Kasım 2002 seçimleri sürecinde ekonominin içinde bulunduğu olumsuz şartlardan bütçe dengesi önemli ölçüde etkilenmiştir. 2002 seçimlerinden önce 2001 yılı sonu itibariyle bütçe açığının GSMH'ye oranı % 12,09, 2002 yılı sonunda ise % 11,44 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 53: Yıllar İtibariyle Bütçe Gelir, Gider ve Dengesi (2013-2016)

Yıllar	Gider	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Gelir	Bir Önceki Yıla Göre Artış (%)	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi /GSMH(%)
2013	408.225	13,24	389.682	17,48	-18.543	1,18
2014	448.752	9,93	425.383	9,16	-23.370	1,34
2015	506.305	12,82	482.780	13,49	-23.525	1,20
2016	583.689	15,28	554.431	14,84	-29.258	1,36

Kaynak: GİB, 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 179; BUMKO, <https://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2017.html>

2002 seçimlerinden sonra tek parti iktidarı ile birlikte ekonomik ve mali istikrar tedbirleri kapsamında devreye sokulan uygulamalar sonucunda bütçe dengesinde iyileşmeler yaşanmaya başlamış ve bütçe açığı oran olarak düşmeye başlamıştır. Nitekim 2001 yılı sonu itibariyle bütçe açığının GSMH'ye oranı % 12,09 iken, bu oran yıllar itibariyle düşerek 2005 yılında en düşük düzeyi olan % 1,25 oranında gerçekleşmiştir. İzleyen yıllarda da bütçe açığının oransal payı buna yakın düzeylerde

kalmış, 2016 yılı sonu itibariyle de % 1,25 olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllar içerisinde ortalamadan sapan dönem ise 2009-2010 dönemi olmuştur. Bütçe açığının oransal payının 2009 yılında % 5,54, 2010 yılında ise % 3,65 gibi yüksek düzeylerde gerçekleşmesinde 2008 küresel krizinin çok önemli etkisi olmuştur.

3.3.4.3. Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı

2015 yılında yapılan seçim süreçlerinde vergi yükü seyri de dolaylı vergiler açısından aynı yapısını önceki yıllarda olduğu gibi korumuştur.

Tablo 54: Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Dağılımı (2013-2016)

Yıllar	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
2013	30,3	69,7
2014	30,5	69,5
2015	30,8	69,2
2016	30,5	69,5

Kaynak: GİB ve BÜMKO İstatistikleri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

2013-2016 döneminde dolaylı vergilerin oranı % 70'e yakın düzeydedir. Bu göstergeler toplam vergi gelirlerinin bu yıllarda da ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden oluştuğunu göstermektedir.

3.3.4.4. Vergi Yükü

2013-2016 dönemi vergi yükü ortalaması % 20'dir. Seçim yılı olan 2015 yılında vergi yükü oranı % 19,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 55: Vergi Yükünün Gelişimi (2013-2016)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN TL)	GSYH (BİN TL)	VERGİ YÜKÜ%
2013	367.517.727	1.809.713.087	20,3
2014	401.683.956	2.044.465.876	19,6
2015	465.229.389	2.337.529.940	19,9
2016	529.263.765	2.590.517.029	20,4

Kaynak: GİB 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s. 180.

2016 yılına gelindiğinde ise vergi yükünde kısmi bir artış gerçekleşmiş ve oran % 20,4 olmuştur. Daha önce de ifade edildiği üzere mükellef üzerindeki vergi yükünün oransal olarak ifadesi tek başına anlamlı olmayıp, mükellefin ödemiş olduğu vergiden sonra elinde kalan gelir şayet mükellef için tüketim, tasarruf veya yatırım yapması noktasında kendisine yetiyorsa, bu durumda vergi yükünün yüksek olduğu sonucu geçerli olmayabilir (Tosuner, 1992: 9).

SONUÇ

Ekonomi, siyaset ve seçim alanları siyasal süreçte kesişen, bu bakımdan birbirleriyle yakın ilişkisi olan alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi partiler, seçmenler ve baskı ve çıkar grupları, siyasal sürecin önemli aktörleridir. Seçilen ve kamu hizmeti sunmaya talip olan siyasi partiler karşısında, seçen ve kamu hizmeti talep eden seçmenler bulunmaktadır. Her ikisinin gerçekleşmesi ise seçim mekanizması aracılığıyla olmaktadır. Ancak seçimlerden önce seçim mekanizması aracılığıyla siyasi partiler, diğer partilerle rekabet ederek seçmenleri, kendilerinin en iyi alternatif olduğu konusunda ikna etmek durumundadırlar. Bu noktada iktidar partisinin, diğer partilerde olmayan üstün/monopolcü güce sahip olması, partiler arasındaki rekabetin kendi lehine bozulması ve seçmenleri ikna etmek için seçim ekonomisi uygulamalarına gitmesine imkan verir. İşte politikacıların politik karar alma sürecinde yeniden seçilebilmek üzere monopolcü veya tekelci bir güç olarak hem para ve maliye politikalarını hem de seçim sürecini kendi amaçları doğrultusunda kullanma istekleri, “seçim ekonomisi” kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Bir ülkede seçimlerin kazanılması birçok faktöre bağlı olup, seçim ekonomisi uygulamaları bu faktörlerden sadece bir tanesini oluşturmaktadır. Mevcut iktidarın elinde monopolcü bir güç olarak bulunan para ve maliye politikalarının da seçimleri yeniden kazanmak üzere kullanılabileceği her zaman ihtimal dahilindedir. Ancak seçim ekonomisi uygulamalarına karşı seçmenlerin gösterecekleri rasyonel ve çıkara dayalı tepkiler, seçim ekonomisi uygulamalarının başarı şansını olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Seçimlerin kazanılmasında etken olarak ifade edilmesi gereken bir diğer unsur olarak seçim sistemlerinden bahsetmek gerekir. Seçim sistemlerini genel olarak çoğunluk sistemleri, nispi temsil sistemleri ve karma sistemler olarak üçe ayırabiliriz. Nispi temsil sistemleri, temsilde adaleti ön plana çıkararak seçime katılan partilerin mümkün olduğunca parlamentoda temsil edilebilmesini amaçlar. Çoğunluk sistemi ise esas amaç yönetimde istikrarın sağlanmasıdır. Bu sistemlerden hangisinin uygulanacağı konusu ise o ülkenin birçok koşuluyla ilintili olup, aynı zamanda siyasi partilerin seçimleri kazanmasında da önemli etki yapabilmektedir.

Dünya ülke uygulamalarında olduğu gibi Türkiye’de de siyasi partilerin seçimleri kazanmasında çeşitli faktörlerin rol oynayabildiği görülmektedir. Bunların

başında seçim sistemleri gelmektedir. Diğeri ise iktidar partisinin seçimleri kazanmaya yönelik olarak uyguladığı seçim ekonomisi uygulamalarıdır. Diğer taraftan, seçim sistemleri ve seçim ekonomisi uygulamaları kapsamında, sadece bütçe ile ilişkilendirilebilen veya ilişkilendirilemeyen iktisat ve maliye politikası araçlarının dışında, başka unsurların da varlığından söz etmek gerekir. Ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik krizler, seçim vaatleri, kemikleşmiş seçmen profili, seçim kampanyaları ve iletişim kaynaklarının kullanımı ile siyasi partilerin gelir kaynakları ve devletten aldıkları yardımların derecesi gibi faktörler seçimlerin kazanılmasında çok önemli etkenler olabilmektedirler.

Türkiye'nin çok partili sisteme geçtiği 1950'li yıllardan günümüze seçim sistemlerinde birçok kez değişiklik yapılmıştır. Bunlar arasında “basit çoğunluk sistemi”, “ulusal artık yöntemi”, “barajsız d'Hondt yöntemi”, “Barajlı d'Hondt Yöntemi” sayılabilir. Örneğin bazı seçimlerde (1969, 1973 ve 1977 Milletvekili Genel Seçimleri) barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu sistemle yapılan seçimlerin barajlı d'Hondt sistemine göre temsilde adaleti sağlama olanağı daha yüksek gerçekleşmiştir. Ne var ki bu sistemin “ulusal artık sistemine” göre siyasal istikrarı sağlamada etkisi daha yüksek olmakla birlikte, temsilde adaleti sağlamada ikinci planda kalmıştır.

Doğal olarak her bir seçim sisteminin diğer faktörlerle birlikte, seçim sonuçları üzerinde farklı etkileri söz konusu olmuştur. Türkiye'de geçen zaman içerisinde seçim sistemleri ile ilgili özellikle vurgulanması gereken husus, iktidardaki siyasi partinin seçim mevzuatını genellikle kendi menfaatine olacak şekilde değiştirebilme gücüne sahip olması ve bu gücü yoğun bir şekilde kullanmasıdır. Örneğin, iktidar partisi/partilerinin kendi lehine olacağını düşünerek anayasa ve seçim yasalarında değişikliklere gitmesi (1987 yılı seçimleri için, seçmen yaşının düşürülmesi, çift barajlı kontenjan sistemine geçilmesi, milletvekili sayısının artırılması gibi) onları avantajlı bir konuma taşıyabilir.

Türkiye'de seçim sistemlerinde yaşanan problemlerden birisi çok partili hayata geçilmesinden günümüze, seçim sistemlerinin hemen hemen her seçim döneminde değişikliğe uğraması olmuştur. Bunun temel nedenlerinden birisi iktidar partilerinin yeniden seçilmek üzere seçim sistemleri üzerinde oynamalar yapması olmuş, bu

durum ise toplumsal ve siyasal uzlaşmadan uzaklaşılması ve toplumsal ve siyasal çatışma ortamının oluşmasına yol açmıştır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de seçim sistemlerinin olduğu kadar iktidar partisinin yeniden seçilmek üzere uyguladığı seçim ekonomisi uygulamaları da seçimler açısından büyük önem arz etmektedir. Seçim ekonomisi uygulamalarının temel özelliği, iktidar partisinin seçim ekonomisi uygularken, sahip olduğu iktisat ve maliye politikası araçlarını, kendisine en yüksek veya kazanmaya yetecek doğrultuda kullanmayı tercih etmesidir. Kamu harcamalarının selektif olarak kullanılması (Kamu çalışanlarının maaşlarında ayarlamalar, destekleme kapsamında tarım ürünlerinin miktar ve fiyatlarındaki ayarlamalar vb.), vergilerin artırılmaması veya seçim sonrasına ertelenmesi, kamu kurumlarının fiyat artışlarının yine seçim sonuna ertelenmesi gibi uygulamalar bunlar arasında sayılabilir.

Diğer taraftan iktidar partisinin seçim sonrası için verdiği vaatler, seçmen üzerinde oldukça etkili olabilmektedir. 34 yıllık inceleme dönemindeki örnekler bunu destekler niteliktedir. Aynı bir seçim ekonomisi yönlü örnek, aynı veya birbirine yakın dönemlerde (örneğin 1987 yılı seçimleri) yapılan genel ve yerel yönetim seçimlerinde birbirini destekler nitelikli seçim ekonomisi işbirlikleridir. Bunun yanı sıra, kamu kuruluşlarının zam yönlü fiyat ayarlamalarının seçim sonrasına bırakılması, çevre düzenleme, park, bahçe, asfaltlama gibi bazı düzenlemelerin seçime yakın tarihlerde yapılması diğer gibi popülist örnekleri oluşturmaktadır.

Seçmenlerin tercihlerinde rol oynayan birçok faktör içerisinde özellikle ekonomik göstergeler ve siyasi ve ekonomik krizlerin olduğu, yapılan birçok çalışma ile ortaya konulmuştur. Türkiye’nin siyasal sürecinde de bu iki önemli etkenin iktidarın belirlenmesi aşamasında önemli ölçüde etki yapabildiği görülmektedir. Örneğin Kasım 2002 seçimleri buna güzel bir örnek teşkil etmiştir. Seçimlerin öncesinde yaşanan ağır ekonomik kriz, koalisyonunda yer alan her üç partinin de baraj altında kalarak parlamento dışına itilmelerine yol açmıştır. Yaşanan krizler ve kötü ekonomik durum karşısında, seçmenler nezdinde koalisyon hükümetinin prestij kaybına uğraması, seçmenler bakımından geleceği de karamsar bir havaya sokmuş ve yeni arayışlara sevk etmiştir. Nitekim bu durum, seçmeni yeni kurulan ve elinde sadece gelecek için vaatte bulunmaktan öte bir şeyi olmayan bir siyasi partiye yöneltmiştir. Bu durum aslında geleceğe yönelik etkili vaatlerde bulunan siyasi partilerin, seçmenler

nezdinde karşılık bulabilmesi açısından da ilgi çekicidir. Diğer ilgi çekici bir durum ise seçimlerin kazanılmasında seçim ekonomisinin yanı sıra daha birçok nedenin etkili olabilmesidir. Üstelik bu nedenlerden bazılarının seçmenler üzerinde birlikte etkisi ortaya çıkabilmektedir. Yukarıdaki örneğini verdiğimiz 2002 seçimleri buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. 2002 seçimleri öncesinde koalisyon hükümeti döneminde yaşanan ekonomik krizler ekonomik göstergeleri olumsuz etkilemiş, olumsuz ekonomik göstergeler seçimleri gündeme getirmiş ve yeni arayışlar içerisine yönelen seçmen de diğer partilerin seçim vaatlerinden etkilenerek, yeni bir partiyi iktidara taşımıştır.

Türkiye’de seçim propagandaları sürecinde medya ve iletişim araçlarının kullanılması da seçimlerin kazanılmasında rol oynayan etkenler arasında sayılabilir. İktidardaki siyasi parti/partilerin seçim dönemlerinde, devlet medyası ve iletişim araçlarından faydalanma noktasında daha avantajlı konumda bulunmasının partiler arasında eşitlik ilkesini bozabilmesi ve seçimlerin kazanılmasında iktidardaki parti/partiler lehine etki yapması söz konusu olabilmektedir.

Türkiye’de 1983 yılından günümüze toplam 11 adet genel seçim yapılmıştır. 1983-1991 döneminde tek parti yönetimleri söz konusu olmuş, 1991-2002 yılları arasında ise Türkiye koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmiştir. 2002 yılı seçimlerinden bu yana ise tek parti yönetimi söz konusudur.

Demokratik hayatın ve çok partili seçimlerin ilk denemesi olan 1946 seçimleri, iki dereceli seçim sisteminden tek dereceli seçim sistemine geçilmesi açısından önem arz etmektedir. 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde “*basit çoğunluk sistemi*” uygulanırsa da, bu yöntem çeşitli yönleriyle eleştirilmiştir. Diğer partilerden bir oy fazla alınmasıyla o bölgenin tüm milletvekilliğinin kazanılmış olduğu sistem özellikle temsilde adaleti sağlamaktan uzak olduğu için ciddi şekilde eleştirilmiştir.

1980 yılındaki askeri darbenin yaklaşık 3 yıl sonrasında yapılan seçimler için, o günün şartları göz önünde bulundurulduğunda, seçim ekonomisi uygulanması konusunda net bir yorum yapılması zor gibi görülmektedir. Zira 1982 Anayasasının derneklere, sendikalara ve mesleki kuruluşlara siyaset yapmayı yasaklaması, seçmen gruplarının baskı grubu olmasını engellemiş, 1983 sonrası dönemde, devletin sınırlarını belirlemiş olduğu ve birçok yasağın olduğu sınırlı bir demokratik katılım söz konusu olmuştur. Diğer taraftan 1983 yılı seçimlerine sadece üç partinin

katılmasına izin verilmesi, diğerlerinin veto edilmesi veya seçimden sonra kurulmalarına izin verilmesi, eski partilerin kapatılması ve siyasetçilere siyaset yasağının getirilmesi gibi uygulamalar siyasi partiler yönüyle seçim ekonomisi uygulamalarını veya seçmen ve baskı grupları itibarıyla de buna yönelik taleplere başvurma imkanlarını ortadan kaldırmış veya oldukça kısıtlamış gibi görünmektedir.

1950 seçimleri, çok partili bir seçim sayesinde ilk kez iktidarın el değiştirmesi ve başka bir partinin iktidar koltuğuna geçmesine imkan tanımıştır. 1987 seçimleri bir erken seçimdir. Bu seçimler öncesinde bütçede harcama hanesi önceki yıla göre artış trendine girmiştir. Bütçe gelirlerindeki artış, bütçe harcamalarının gerisinde kalmış ve bütçe açıkları artmıştır. Ancak 1987 yılı konsolide bütçe harcamalarındaki bu artış trendini sadece erken seçimlere bağlamak doğru değildir. Seçimlerden önce yapılan politik yasakların kaldırılmasına ilişkin referandum adeta bir seçim havası gibi etki yapmıştır. Referandumun yapıldığı yılda genişletici ekonomi politikalarına yönelmesini, politik yasakların kaldırılmaması gerektiğini savunan ve bunun propagandasını yapan ANAP'ın kendine destek sağlama amacına bağlamak mümkündür.

2002 seçimleri Türkiye siyasi tarihinde daha önceki yıllardaki bazı seçim örneklerinin tekrarı niteliğinde olmuştur. Şöyle ki, 1950 ve 1983 seçimlerinde olduğu gibi belli siyasi veya ekonomik istikrarsızlıkların meydana gelmesinden sonra yapılan ilk seçimlerde yeni kurulan partilerin halk tarafından kabul görmesi ve halkın bu partileri birinci parti çıkararak iktidara getirmesi (Demokrat Parti, Anavatan Partisi'nin kurulmalarından sonra yapılan seçimlerde birinci parti olmaları) örnekleri söz konusu olmuştur. Türk Siyasi tarihinde bu örneklere benzer bir gelişme de 2002 yılı seçimlerinde yaşanmış ve yeni kurulan bir parti yüksek bir oyla halk tarafından birinci parti seçilerek iktidarda görülmek istenmiştir. Önceki yılların birikimi olarak da gelen, son olarak 2001 ve 2002 yıllarının olumsuz siyasi ve ekonomik gelişmeleri ve krizler, bir nevi koalisyon ortaklarına mal edilmiş ve seçmenler, seçim ekonomisinin popülist etkilerine rağmen koalisyon ortaklarının tamamını meclis dışı bırakarak yeni arayışlara yönelmiş, yeni kurulan bir parti (AK Parti) ile önceki dönemde mecliste olmayan (CHP) bir partiyi meclise taşımışlardır.

Sonuç olarak, yaklaşık otuz dört yıllık perspektiften bakıldığında, iktidarda bulunan siyasi parti/koalisyon yönetimlerinin farklı seçim ekonomisi uygulamalarına

başvurarak yeniden seçilme şansı aradıkları görülmektedir. Türkiye’de en geniş iki seçmen kesimi olması sebebiyle, kamu çalışanlarının maaş ayarlamaları ile tarım sektöründeki miktar ve fiyat ayarlamalarının seçim ekonomisi uygulamalarının bir aracı olarak daha yoğun bir şekilde kullanılmış olduğu söylenebilir. Türkiye’de seçimlerin kazanılmasının, seçim ekonomisi uygulamalarının yanı sıra birçok faktörle ilişkili olduğunu da söylemek gerekir.

Nitekim Türkiye’nin siyasi hayatında örnekleri görüldüğü üzere, bazı seçimlerde siyasi ve ekonomik krizler, bazı seçimlerde seçim vaatleri veya tamamen dışsal faktörler etkili olurken, bunların diğer bir seçimde etkisi minimum olabilmıştır. İktidarın yönetimde kalma süresinin kısa olduğu ve seçimlerin erken seçim olarak yapıldığı, dolayısıyla sık iktidar değişikliklerinin yaşandığı Türkiye’de siyasi istikrarsızlık ile ekonomik istikrarsızlık arasında önemli korelasyonlar görülmüştür.

Diğer bir değişle siyasi istikrar ekonomik istikrarı etkilediği gibi ekonomik istikrar da siyasi istikrar üzerinde etki yapmaktadır. Bunun yanı sıra, kısa veya uzun dönemde bütçe rakamlarına yansıyan, harcama ve gelir yönlü çok çeşitli araç ve uygulamalar ile ayrıca bütçe ile ilgili olsun veya olmasın seçim ekonomilerini destekler nitelikte birçok popülist uygulamadan da bahsedilebilir.

Türkiye’de farklı seçim tarihlerindeki sonuçlar dikkate alındığında, seçmenlerin sadece seçim ekonomisi uygulamalarını ve diğer popülist politikaları değil, siyasi ve ekonomik krizler, muhalefet partilerinin karşı vaatleri, kemikleşmiş parti taraftarlığı, siyasetçilerin doğruluk ve güvenilirlikleri ve hatta savaş ve olağanüstü haller gibi çeşitli dışsal faktörleri gözeterak farklı alternatiflere yönelebildiğinin Türk siyasi hayatındaki örnekleri de çok sayıdadır.

Diğer taraftan belirtilmesi gerekir ki, seçim süreçlerinde uygulanan para ve maliye politikalarının gerçekte seçime yönelik olmadığı ve farklı ekonomik ve mali amaçların (ekonomik istikrar, gelir dağılımı, ekonomik kalkınma ve büyüme, sosyal hizmetler vb.) gerçekleştirilmesi için devreye sokulduğu zaman zaman iddia edilebilir. Bu konuda önemle vurgulamak gerekir ki, uygulanan para ve maliye politikalarının seçim ekonomisine mi yönelik olduğu, yoksa para ve maliye politikalarının genel amaçları için mi kullanıldığı çoğu zaman iç içe ve girift bir yapı arz etmektedir. Bu bakımdan bir ülkede iktidarda bulunan siyasi parti/partilerin uyguladığı her politikanın birer seçim ekonomisi uygulaması olup olmadığı tartışmalı olduğu gibi, her politikanın

tam olarak hangi amaçla uygulandığının tespiti her zaman net olarak ortaya konulamayabilir. Dolayısıyla, bu konudaki analizler ve yorumların zamana ve kendi içinde bulunduğu koşullara göre değerlendirilmesi sağlıklı sonuçlara ulaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Türk siyasi hayatında seçim ekonomisi ve popülist politikaların yanı sıra, krizler ve çeşitli dışsal faktörlerin seçim kazandırma veya kaybettirme şeklinde seçmenlerin davranışları üzerinde olumlu veya olumsuz etkilerinden bahsetmek de mümkündür. Diğer taraftan seçim ekonomisi uygulamaları seçimlerin kazanılmasında etken olan faktörlerden sadece birisi olup, uygulanan seçim ekonomisi araçlarının her zaman için salt seçim ekonomisine yönelik olduğunu iddia etmek çok doğru bir yaklaşım değildir. Dolayısıyla Türkiye’de seçimler açısından seçim kazanmada etken olan tüm faktörlerin birlikte düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, seçim ekonomisinin uygulanıp uygulanmadığı noktasında ortaya çıkan tartışmaları bitirmenin ya da en azından azaltmanın en önemli yolu kurallar manzumesi şeklinde bir takım sınırlandırıcı kuralların getirilmesidir. Bunun da en iyi yolu anayasa ya da yasalarda yapılacak düzenlemelerle hem harcama hem de vergiye ilişkin sınırlamalar getirmektir. Diğer taraftan AB ‘ye üye olmak için 1 Ocak 1993’te yürürlüğe giren Maasricht Kriterleri bağlamında yerine getirilmesi zorunlu olan koşulların, üye olmak isteyen Türkiye açısından da bağlayıcılığı gerçeği unutulmamalıdır. Enflasyon oranı, bütçe açığı, kamu borç stoku ve faiz oranının AB normlarına uygun olma zorunluluğunun yanı sıra, AB’ye üye olmak isteyen Türkiye’deki belirlenen oranlardan özellikle faiz ve enflasyon oranları noktasında ortaya çıkan sapmaların önemli engellerden birisi olduğu önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akalın, Güneri. **Atatürk Dönemi Maliye Politikaları**, Maliye Bakanlığı SGDB, Yayın No:384, Ankara, 2008.

Akşin, Sina. **Kısa Türkiye Tarihi**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

Aktan, Coşkun Can. **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1994.

Aleskerov, Fuad, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu. **Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma**, Efil Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 2010.

Ay, Hakan. **Vergi Politikaları ve Baskı Grupları**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2010.

Aydın, Nizamettin. **Dünya’da ve Türkiye’de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2015.

Aydın, Üzeyir. **Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi**, Ekonomik Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2006.

Aydoğdu, Yasin. **Seçim sistemleri ve Türkiye**, Adalet Yayınevi, Hukuk Yayınları Dizisi-1749, Ankara, 2015.

Çelik, Özlem. **Siyasal Partilerin Seçim Harcamalarının Denetimi**, Seçkin Yayıncılık, Hukuk Kitapları Dizisi, 2012, Ankara.

DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, “Verimliliğe Dayalı Ücret Sistemlerine Geçiş Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, **DPT: 2542**, ÖİK:558, Ankara, 2000.

Erdoğan, Seyfettin. **Siyaset Ekonomi İlişkileri**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Tuncer, Erol. **Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, TESAV Yayınları, Ankara, 2003.

İstanbul Sanayi Odası Yayınları (İSO), **Türkiye Ekonomisi 1999**, Yayın No: 4, İstanbul, 2000.

İstanbul Ticaret Odası Yayınları (İTO), **Türkiye’de Tarımsal Destekleme ve Taban Fiyatları Politikası**, Yayın No:62, İstanbul, 1999.

Kalaycıoğlu, Ersin. “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, İçinde: Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür, **Türk Demokrasi Vakfı Yayınları**, Ankara, 1995, ss. 43-69,

Kaya, Fatih. **Mali Kural Uygulamaları ve Türkiye İncelemesi**, DPT-Uzmanlık Tezleri, Yayın No: 2807, Ankara, 2009.

Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, 2003.

Kılıçbay, Ahmet. **Türkiye Ekonomisi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992.

Kırbaş, Sadık. **Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi, Yolsuzluk Siyasetin Finansmanı**, Phoenix Yayınevi -280, Ankara, 2012.

Koç, Aydın Filiz. **2010-2014 Yılları Karşılaştırmalı Seçim Analizleri**, Gazi Kitabevi, 2015, Ankara.

Kongar, Emre. **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi kitabevi, İstanbul, 2000.

Köker, Levent. “Kimlik, Meşruluk ve Demokrasi: Türkiye’de Yeni-Muhafazakar Kültür Politikasının Eleştirisi”, **Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, ss. 71-89.

Kumrulu, Ahmet. **Türkiye’de Vergi Politikaları**, İstanbul, 1996.

Kumrulu, Ahmet. **Türkiye’de Vergi Politikası Gelişmeleri: Karar Alma Süreci ve Sapmalar (1950–1985)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:XL, Ankara, 1988.

Musgrave Richard A. And Peggy B. **Musgrave, Public Finance in Theory and Practice, Singapore, Mc Graw Hill Book Company, 1989.**

Oyan, Oğuz ve A. Rıza Aydın. **Türkiye’de Maliye ve Fon Politikaları, Alternatif Yönelişler**, Adım Yayıncılık, Ankara, 1991.

Oyan, Oğuz. **Türkiye Ekonomisi Nereden Nereye?** İmaj Yayıncılık, Ankara, 1998.

Öz, Ersan ve Ahmet Güler. **Siyasi Parti Programlarında Vergi Anlayışları, Prof. Dr. Metin Taş’a Armağan**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2015.

Özbudun, Ergun. “Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür”, **Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, ss.1-41.

Öztekin, Ali. **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.

Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003.

Pınar, Abuzer. **Maliye Politikası Teori ve Uygulama**, Naturel Yayınları, Ankara, 2006.

Savaş, Vural. **Politik İktisat**, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

Sitembölükbaşı, Şaban. **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler**, Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No: 230, Ankara, 2001.

Susam, Nazan. **Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2009.

Şener, Orhan. **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi**, Beta Yayınları, İstanbul 2001.

Tecer, Meral. **Türkiye Ekonomisi**, TODAİE Yayınları, No: 317, Ankara, 2003.

Tosuner, Mehmet. **1980 sonrası Türk Vergi Sisteminin Gelişimi ve Yapısı**, Bayraklı Matbaacılık, İzmir, 1989.

Tosuner, Mehmet ve Zeynep Arıkan. **A. B. Yereli, Türk Vergi Sistemindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, EĞİAD, Ekonomik Raporlar, No:7, İzmir, 1992.

Tuncer, Erol. **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, TESAV Yayınları, Ankara, 2003.

Turan, Ali Eşref. **Türkiye'de Seçmen Davranışı Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 54, İstanbul 2004.

Türkkan, Erdal. **Ekonomi ve Demokrasi**, Turhan Kitabevi, 1996.

Türkkan, Erdal. **Popülist Ekonomi Yönetimi Anlayışı ve Geniş Anlamda Siyasi Kirlenme**, Yeni Türkiye, Sayı: 13, 1997.

TÜSİAD, “Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemi İçerisindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları”, **Yayın No: TÜSİAD-T/2012-10/532**, İstanbul, 2012.

Uludağ, İlhan ve E. Arıcan. **Türkiye Ekonomisi**, Der Yayınları:354, İstanbul, 2003.

Ulusoy, Ahmet. **Maliye Politikası**, Celepler Matbaacılık, Trabzon, 2004.

Varım, Suphi. **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar – Seçim Ekonomisi**, Türkiye Genç İşadamları Derneği, Haziran 1997.

VÖİK, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, **Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2014.

Yaraşlı, Osman. **Türkiye'de Vergi Reformu**, Maliye Bakanlığı APK Yayın No: 367, 2005.

Yavaşgel, Emine. **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri**, Nobel Akademik Yayıncılık, Yayın No: 847, 2. Basım, Ankara, 2014.

Yıldız, Habib. **Küreselleşmenin Vergileme Üzerindeki Etkileri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

Yücekök, Ahmet. **Siyasetin Toplumsal Tabanı**. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987.

Buran, Hasan. “Türkiye’de Parlamento Seçimleri, Yerel Seçimlerde Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **21. yy. Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat**, I. Cilt, İstanbul 2005.

Makaleler

Acar M. Gürhan. “Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti Vergi Sisteminin Karşılaştırılması”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 264, 2003.

Akalın, Gülsüm, Kemal Erkişi. “Türkiye’de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Geleneksel Oportünist Seçim Çevrimleri Açısından Değerlendirilmesi”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 5, 2007.

Akbey, Ferhat. “Türkiye’de Vergi Denetimi ve Gelirleri Üzerine Bir İnceleme”, **D.E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:29, Sayı:1, 2014.

Akdiş, Muhammet. “Türkiye Ekonomisinin Dönüm Noktaları ve Beklentiler”, **Ulusal Tanıtım Denizli İş Dünyası Dergisi**, Yıl: 1, Sayı 1, 2004.

Aktan, Coşkun Can, “Yolsuzluk ve Ekonomik Kalkınma”, **Türkiye Günlüğü**, David Osterfeld’den Çeviri Çalışması: Eylül 1994.

Akyazan, A. Emrah. “Vergilendirme Yetkisinin Türkiye’de Gelişimi”, **TBB Dergisi**, Sayı:80, 2009.

Alkan, Mehmet Öznur. “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, **Görüş Dergisi**, Sayı: 48, 1999.

Arıkan, Zeynep. “Vergilendirme Yetkisi ve Kullanımı”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 37. Seri, Yıl 1996/1997, ss. 269-281.

Arıkan, Zeynep. H. Yurtsever, “Türkiye’de Mali Affin Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları-I”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı 136, Nisan 2004, ss.59-64.

Arıkan, Zeynep. H. Yurtsever, “Türkiye’de Mali Affin Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları-II”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı 137, Mayıs 2004, ss.64-67.

Arıkan, Zeynep. “Türk Vergi Sisteminin Genel Değerlendirmesi ve Çözüm Önerileri”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:199, Nisan 2005, ss.151-166.

Armağan, Ramazan. “Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:12, Sayı:3, 2007, ss.227-252.

Atiyas, Izak, and E. Fuat Keyman. "The Political Dimension of Global economic Challenges: Lessons from Turkey." **Beyond Macroeconomic Policy Coordination Discussions in the G-20 (2011)**: 72.

Bakkal, Hakan. "Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi ve Yeni Kamu Mali Yönetiminin Rolü", **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:6, S:10, 2016.

Batirel Ö. Faruk. “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Vergi Yükü ve Dağılımı”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı 378, Şubat, 2013, ss.1-9.

Baum F Christopher, Mustafa Çağlayan, Oleksandr Talavera, “Parliamentary Election Cycles and The Turkish Banking Sector, **Journal of Banking & Finance**, Vol.: 34(11), 2010, pp 2709-2719.

Beren, Fatih. “Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörler ve Seçim Güvenliği: Şanlıurfa İli Örneği”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2013.

Berksoy, Taner. “Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz 24 Ocak 1980’den 5 Nisan 1994’e”, **‘93-‘94 Petrol-İş Yıllığı**, İstanbul, 1995.

Bilici, Nurettin. “Vergi Yüğü Sorunu ve Ekonomik Rekabet”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:263, 2003.

Cameron David R, “The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis”, **American Political Science Review**, Vol. 72, 1978.

Candan, Nesrin. “Türkiye’de 1990 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, Cilt:18, Sayı: 2, 2012, ss.79-86.

Çinko, Levent. “Seçmen Davranışları İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 61-1, 2006.

Demir, İhsan Cemil. “Seçmen Tercihlerinin Oluşumunda Vergi Propagandası: Ampirik Bir Çalışma”, **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 13, Yıl:13, Sayı 1, 2013.

Demirbaş, Tolg., “2013 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesinin Değerlendirilmesi”, **Bursa Bilanço**, Sayı: 144, Ocak/Şubat 2013.

Dileyici, Dilek ve Özlem Özkıvrak; “Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, No: 1, 2010.

Doğan, Adem ve Göksel Göker, “Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihi (29 Mart Yerel Seçimleri Elazığ Seçmeni Örneği)”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt :5, Sayı: 2, 2010, ss. 159-187.

Doğan, Seyhun. “Türkiye’de Vergi Yükünün Gelişimi (1980’lerden 2000’e)”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:246, 2002.

Edizdoğan Nihat ve Erhan Gümüş, “Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi”, **Maliye Dergisi**, Sayı 164, Ocak-Haziran 2013, ss.99-119.

Ejder, H. Lütfü. “Türkiye’de Vergi Politikaları”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:4, 2000, ss. 127-132.

Ekici M. Sena, “Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik ve Sosyal Faktörler”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C:8, S:30, 2009.

Ercins, Gülay. “Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Faktörlere Bağlı Olarak Değişen Seçmen Davranışı”, **C.Ü. Ekonomik ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2007.

Erdoğan, Mustafa. “Siyasal Yozlaşma ve Türkiye Örneği”, **Yeni Türkiye**, Sayı: 13, 1997.

Eryılmaz, Bilal. “Kamu Bürokrasisinin Denetlenmesinde Yeni Gelişmeler”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 4, Aralık 1993.

Eren, Ercan ve Melike Bildirici. “Türkiye’de Siyasal ve Ekonomik İstikrarsızlık:1980-2001”, **İşletme ve Finans**, Sayı: 187, 2001.

Gencel, Ufuk ve Elif Kuru. “Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:10, Sayı:20, 2012.

Günel, Mehmet. “Kasım 2000 Krizine Teorik Yaklaşım: Para Arzının İçselliği ve Minsky’nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 180, 2001.

Gündüz, A. Yılmaz. “Demokratik Süreç İçerisinde Politik Yozlaşma ve Rant Ekonomisi”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı: 10, Yıl: 33, 1996.

Güngör, Gonca ve Aykut Aydın. “Küreselleşmenin Türk Vergi Politikaları Üzerine Etkisinin 1980 Sonrası Analizi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:3, No: 2, 2011, ss.69-78.

Hepaksaz, Engin. “Factors Affecting the Success of the Election Economy in Developed and Developing Countries (Some examples about Turkey)”, **Global Journal on Humanites & Social Sciences**, Vol.:2, Issue: 2, 2016, pp: 68-75.

İnaltong, Ceyhan. “Vergi Yükü: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması”, **Vergi Dünyası**, Sayı: 369, 2012.

Kargı, Nihal ve Ekrem Karayılmazlar. “Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerindeki Etkinsizlik Etkisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:12, Sayı:3, 2009, ss.21-37.

Kargı, Veli ve H. Yasemin Özuğurlu, “Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi”, **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:14, Sayı:1, 2007, ss.275-289.

Kesgingöz, Hayrettin. “Türkiye’de Yaşanan 2008 Ekonomik Krizin Yoksulluk ve Emeklilik Kararları Üzerine Etkisi”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Cilt:6, Sayı: 1, 2016, ss.126-158.

Kırbaş, Sadık. “Türk Vergi Sisteminin Sorunları ve Öneriler”, Salih Şanver’e Armağan, **Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını**, İstanbul, 1998.

Koban, Emine. “Vergi Reformları ve Türk Vergi Sisteminde Reformların Genel Bir Değerlendirmesi”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 16, Sayı: 18.

Koç, İsmail. “Politik Konjonktür Teorileri Çerçevesinde 1990 Sonrası Türkiye’de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi (1990-2015)”, **Maliye Araştırmaları Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, Cilt: 1, 2015, ss.39-57.

Kuşat, Nurdan ve Nilgün Dolmacı. “Kamu Tercih Teorisi Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramının Değerlendirilmesi”, **C.Ü. Ekonomik ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, 2011.

Mızrak, Nihal Yıldırım ve Ömer Eroğlu. “Türkiye’de Ekonomik Yönetimde Patron Kim? Ekonomi ve Siyaset Çekişmesi”, **İşletme ve Finans**, Mart, 1997, Sayı: 132.

Önder, İzzettin. “Seçim Arifesinde İmaj Yaratma Çabaları”, **ISO Dergisi**, Sayı: 307, 1991.

Öz, Ersan ve Engin Hepaksaz. “Türkiye’de Kamu Harcamaları-Vergi Etkileşimi: Siyasi Perspektiften Bir Değerlendirme (1983-2007)”, **Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Konferansı Bildiri Kitabı**, İzmir, 11-12.09.2008, Cilt 3.

Özkan, Filiz ve Recep Tarı. “Türkiye’de 1980 Sonrası Seçim Dönemlerinin Politik Konjonktürel Dalgalanmaları Teorisi Çerçevesinde Analizi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 36, Ağustos-Aralık 2010, ss.223-238.

Rogoff, Kenneth. “Equilibrium Political Budget Cycles”, **American Economic Review**, Vol: 80, No: 1, 1990.

Sakal, Mustafa. “Siyasal Karar Alma Sürecinde Yer Alan Ajanlar ve Roller”, **DEÜ İİBF**, Cilt13, Sayı1, 1998.

Soydal, Haldun ve M. Levent Yılmaz, “Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergiler ve Ekonomiye Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1-2, 2009, ss.295-308.

Taban, Sami. “Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri”, **SETA Analiz**, Sayı: 37, Mart 2011.

Tekbaş, Abdullah ve Gökhan Dökmen. “Türkiye’de Vergi Yükünün Bölgesel Dağılımı”, **Maliye Dergisi**, Sayı 153, 2007.

Telatar, Funda. “Parlamente Sistemlerinde Politik Devresel Dalgalanmalar: Teori ve Türkiye İçin Bir Uygulama”, **GÜ İİBF Dergisi**, Sayı: 4, 2000.

Telatar, Funda. “Politik Devresel Dalgalanmalar Işığında Demokrasi-Siyaset-Ekonomi İlişkisi: Türkiye Örneği”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 187, 2001.

Tenekecioğlu, Murat. “Bütçe Maksimizasyonu: Sebepler, Sonuçlar ve Öneriler”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 3, Yıl: 1, 2001.

Tiyek, Ramazan. “Sosyal Politika Kapsamında Seçim Bildirgelerinin Değerlendirilmesi”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt:4, Yıl:4, Sayı:9, 2015.

Tollison, Robert D. And Robert B. Ekelund, Political Business Cycles in Economics, (Çeviren C.C.Aktan), **Boston: Little Braun Co.**, 1986.

Tosuner, Mehmet. "Türkiye'de 1994 Mali Bunalımı ve Vergi Reform İhtiyacı", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:80, 1995, ss.80-92.

Tosuner, Mehmet. "Vergi Hukuku İlkeleri ve Yüksek Mahkemelerin Kararları Işığında Net Aktif Vergisinin Değerlendirilmesi", **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 20, Yıl:2, 1994-A, ss.46-50.

Tosuner, Mehmet. "Türk Katma Değer Vergisi Sisteminin Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Uygulanan Katma Değer Vergisine Uyumlaştırılmasının Ekonomik Etkileri", **D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:9, Sayı: II, 1994-B, ss. 269-287.

Tosuner, Mehmet ve Zeynep Arıkan, "Re'sen Vergilendirme ve Sorunlar", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:177, Haziran 2003, ss.63-77.

Toydemir, Seçkin. "Yoksullukla Mücadelede Vergi ve Transfer Politikalarının Etkisi", **E-Yaklaşım Dergisi**, Sayı:205, Ocak 2010.

Tunçer, Mehmet ve Y. Arıman, "**Vergilerin Siyasi Tercihlerimize Etkisi**", E-Yaklaşım Dergisi, Sayı: 274: Ekim 2015.

Tüğen, Kamil. "Türkiye'nin Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Uygulanan Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi", **Oş Devlet Üniversitesi Kongre Kitabı**, 2002, ss. 148-152.

Yaraşır, Sevinç. "Vergi Afları ve Türkiye'deki Vergi Aflarının Değerlendirilmesi", **Vergi Dünyası Dergisi**, sayı: 379, Mart 2013, ss.175-187.

Yayman, Derya. "Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikalarının Gelir Dağılımında Adaleti Sağlamaya Etkisi", **E-Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 215, Kasım 2010

Yeldan, A. Erinc. "On the IMF-Directed Disinflation Program in Turkey: A Program for Stabilization and Usterity or a Recipe for Impoverishment and Financial Chaos?." 2001.

Yıldırım, Erhan ve Refia Yıldırım. “1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **16. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya, Mayıs 2001.

Yükseler, Zafer. “Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi”, **DPT**, Ankara, 1999.

İnternet Erişimleri

<http://epochtimestr.com/index.php/emeklilik-yasi-yukseltiyor>, Erişim Tarihi: 01.10.2013.

<http://www.memurlar.net/haber/67738/>, Erişim Tarihi: 11.10.2013

<http://www.memurlar.net/haber/13539/>, Erişim Tarihi: 25.11.2013.

<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/04/08/ilk-kez-secim-ekonomisi-uygulanmiyor>, Erişim Tarihi: 17.12.2013.

http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleyman_Demirel, Erişim Tarihi: 07.02.2014

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/GenelSecimler.html>, Erişim Tarihi: 12.12.2013.

<http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay/98193/2/10/7-hazirandan-1-kasima>

Dalan, Necla. “En İyi Zammı Kamu Çalışanı Aldı”, <http://haber.gazetevatan.com/0/136289/2/ekonomi>, Erişim tarihi: 24.12.2013.

Eğilmez, Mahfi. “AK PARTİ’nin On Yılıın Resmi”, <http://www.mahfiegilmez.com/2013/01/AKPARTİnin-on-ylinn-ekonomik-resmi.html>, 2013.

Sarıtoprak, Veli. “Seçimler, Ekonomi ve Seçim Ekonomisi”, <http://www.ostimgazetesi.com/kose-yazisi/secimler-ekonomi-ve-secim-ekonomisi/91>, Erişim Tarihi, 08.10.2013.

Yıldırım, Ali Ekber. “Tarım 2007 Bilançosu”, <http://www.tarimdunyasi.net/?p=45>,
Erişim tarihi: 09.09.2013.

